DANIELA DAHN • BATI DİYE DİYE

batı diye diye

Daniela Dahn

Almancadan çeviren
Yılmaz Onay

Yordam Kitap

Daniela Dahn

1949'da Berlin'de doğdu; Leipzig'de gazetecilik eğitimi aldı; ardından televizyon muhabiri oldu. 1981'de o işi bıraktığından beri serbest yazar olarak yaşamını sürdürüyor. "Demokratik Atılım"ın kurucu üyesi, 1991'den itibaren PEN üyesi. ABD'de konuk olarak pek çok ders vermişliği var.

Yayınlanmış kitaplarından bazıları şunlar: "Spitzenzeit" (1983 [Doruk Dönem"]), "Prenzlauerberg-Tour" (1987 ["Prenzlauerberg Gezisi"]), "Wir bleiben hier oder wem gehört der Osten" (rororo aktüell 13423 [Biz buradayız ya da Doğu kimin?]), "Vertreibung ins Paradies" (rororo Aktüell essay 22379 [Cennete Sürgün]).

Yordam Kitap: 20 • Batı Diye Diye (Westwärts und niht vergessen, Rowohlt, 1997)
Daniela Dahn • ISBN-978-9944-122-06-1 • *Çeviren:* Yılmaz Onay
Kitap Editörü: Yeşim Dinçer • *Düzeltme:* Mehmet Tayak
Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç • *Sayfa Düzeni:* Gönül Göner
Birinci Basım: Mayıs 2007 • *Yayın Yönetmeni:* Hayri Erdoğan
© Yordam Kitap, 2007 (Bu kitabın yayın hakları Onk Ajans aracılığıyla alınmıştır)

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti.
Nuruosmaniye Caddesi Eser İşhanı No: 23 Kat:1/105 Cağaloğlu 34110 İstanbul
T: 0212 528 19 10 F: 0212 528 19 09 W: www.yordamkitap.com
E: info@yordamkitap.com

Baskı: Ayhan Matbaası
Yüzyıl Mahallesi Matbaacılar Sitesi
5. Cadde No: 47 Bağcılar-İstanbul
Tel: 0212 629 01 65

BATI DİYE DİYE

Daniela Dahn

Almancadan Çeviren
Yılmaz Onay

İÇİNDEKİLER

ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ 7

HARİKA YENİ DURUMA KARŞI DOĞU İNADI
Giriş Diyaloğu 13

VE HER GÜN KORU KENDİNİ
Yazar Olarak Rahatsızlığım 19

İYİ'NİN SIRADAN'LIĞI
Bir Antifaşist Olarak Rahatsızlığım 43

MASALARDA BAŞKA TÜRLÜ OKUNDU
Solcu Olarak Rahatsızlığım 81

BATI KIRMIZI GÖRÜYOR, DOĞU SİYAH
Demokratik Alman Cumhuriyeti Yurttaşı Olmanın Rahatsızlığı 125

ANNE ADINA VE KIZ ADINA
Kadın Olarak Rahatsızlığım 161

CENNETE SÜRGÜN
Yeni Federal Yurttaş Olarak Rahatsızlığım 175

YURTTAŞ OLARAK RAHATLIĞIM
Monolog Bir Bitiş 213

KAYNAKLAR 221

ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ

Daniela Dahn 22 Kasım 2003'te Berlin'de okuma yaparken, okuduğu parçalar hemen dikkatimi çekmişti. Tanıştık. Daha önce Türkiye'de de davetli olarak bulunduğunu öğrendim. Benim için en ilginç kitabı, elinizdeki *Batı Diye Diye* adıyla çevirisini sunduğum *Westwärts und nicht vergessen* olmuştu. Kitabın dilimize kazandırılmasının çok iyi olacağını düşündüm. Çünkü başta Sovyetler Birliği olmak üzere sosyalist yönetimlerin, birbiri ardınca "kendi içlerine" yıkılışlarını sağladıktan sonra insanlık tarihinin bu trajik yalpalamasını düğün bayram ederek izleyen ve izleten "Batı"yla bir hesaplaşma şarttı ve bu kitap da işte tam bunu yapıyordu. Üstelik yazarı, daha önce Demokratik Almanya'da Batının o pek sevdiği "muhalif"lerdendi. Ne var ki, Batının isteğinin aksine, bu yazarın muhalefeti, Demokratik Almanya'nın sosyalist olmasına karşı değil, sosyalizmin (kendince) gereği gibi uygulanmamasına karşıydı ve daha da aksi(!) olanı, yazarın sosyalizmden yana bu tutumunu yıkılıştan –yani iki Almanya'nın birleştirilişinden– sonra da inatla sürdürmesiydi. Nitekim bu kitabında yazar, kapitalist Batının, kuşkusuz özellikle de Federal Almanya'nın, ikiyüzlülüklerini, yalanlarını kanıtlarıyla bir bir sergileyip maskesini içeriden düşürmekte, kapitalizmin "demokrasi", "insan hakları" vb. temel iddialarındaki sahtelikleri somut ve şaşırtıcı örneklerle açığa dökmektedir. (Kitabın bu önemli işlevinin yanında, yazarının kimi görüşlerini –örneğin Stalin dönemine ilişkin bazı ezberlenmiş katı önyargılar gibi– eleştirerek geçebiliriz diye düşünüyorum.)

Kitabın orijinal adı, B. Brecht'in ünlü "Dayanışma Şarkısı"nın nakaratından kinayedir. Nakarat, şu iki dizeyle biter: "*Vorwärts, nie vergessen / Solidarität!*" ("İleri, asla unutma / Dayanışmayı!") Yazar, buradaki "vorwärts" ("ileri") yerine "westwärts" ("batıya") sözcüğünü koyarak "Batı" yapışkanlığının ve takıntısının sonuçlarına ironik bir gönderme yapıyor. Bu ayrıntı bilinmeksizin kitabın adını "Batıya ve Unutma" diye çevirmek, anlaşılmaz olurdu herhalde. Dolayısıyla yakın anlamını vermek için *Batı Diye Diye* şeklinde çevirmeyi yeğledim.

Bir de çok yakin zamanda gelen ve bu kitabın savlarını doğrulayan iki küçük haberi ekleyerek önsözü noktalamak istiyorum. İlki, Wolf Biermann ile ilgili. Biermann'ın çelişkili kişiliğini ve Batının onu nasıl kullandığını, buna karşılık sırf onu desteklemek uğruna bu kitabın yazarı da dahil, Demokratik Almanya'da girişilen çabaları, yeri geldiğinde zaten okuyacaksınız. (Ama sonradan Biermann'ın Sol Parti PDS'e ilişkin Gysi'ye karşı açtığı polemik nedeniyle, Avusturyalı yontucu Hrdlika'nın onu Batıya yağcılıkla ve "*utanmaz oportünist, kıç yalayıcı*", diye suçladığını da okuyacaksınız.) İşte geçtiğimiz Kasım ayında gelen şu haber de Hrdlika'yı ilginç biçimde doğrulamakta:

"*15 Kasım 2006, 22:20. Berlin (dpa):*

- Federal Almanya Devlet Başkanı Horst Köhler, şarkı bestecisi Wolf Biermann'a 70. doğum gününde 'Federal Hizmet Haçı' ödülü verdi. ... Biermann, teşekkür konuşmasında, 'Federal Hizmet Haçı' ödülünü, Demokratik Almanya'da cesurca direnmiş tüm kadın ve erkeklerin ödüllendirilmesi olarak gördüğünü söyledi."

Öte yandan, çok daha önemli olarak, Federal Alman Parlamentosunun Kasım sonunda çıkardığı bir yasa, bu kitabın yazarının kaygılarının bir kehanet olmadığını kanıtlıyor. Federal Almanya'da nazizm kalıntıları, yasalarla da neredeyse özenle korunurken, birleşme sonrasında eski Demokratik Almanya yurttaşlarının, Demokratik Almanya zamanındaki Devlet Güvenlik Bakanlığı (Stasi) veya Sosyalist Birlik Partisi ile ilişki iddialarıyla her an suçlanma tehdit ve tehlikesi altında yaşadıkları belirtilmekte. Örneğin bir bölümde yazar şöyle diyor:

"Ama IM'ler (Devlet Güvenliği'ne gayri resmi hizmeti geçmiş olanlar, YO.), *affedici zaman aşımı şansına hiç sahip olmaksızın yaşıyorlar. Uyum sağlamamış olanların, sırf ihtiyaca göre, otuz yıla kadar geride kalmış banallikler nedeniyle kamuoyu önünde habire nasıl tokatlandıkları, yeterince ibret verici zaten. Oysa 'ölüm sonrası kişilik hakları'nın onlara ölümden otuz yıl sonraya kadar her şeyin saklı tutulmasını garantilediği Batı Almanlar, kaygısızca ve sırıtarak arkalarına yaslanıyorlar. Bu arada da Elbe'nin öte yakasındaki* (yani Doğudaki, YO.) *kız ve erkek kardeşlerinin nasıl camdan insanlar haline getirildiklerini tam bir umursamazlıkla seyrettiler. Bugün o Doğululardan kamuya mal olmuş herkes, kendisine ait 'kurban dosyası'na herhangi birinin girip en özel yaşam ayrıntılarını ele geçirerek canlarının istediği gibi alıntılayabileceklerini hesaba katmak zorundadır.*

Ama sorun yalnızca Stasi dosyaları ve birkaç ileri gelenden ibaret değil ki. Tüm dosyalara girilebilmekte: Parti dosyaları, sendika dosyaları, ilçe yönetimlerinin ve üniversitelerin, birliklerin ve akademilerin, işletmelerin ve okul idarelerinin, hepsinin tüm dosya ve evrakları açık. Her gazeteci bugün, anne Müller'in veya oğul Schmidt'in 27 yıl önce söz konusu acil çağrıyla gittiği Potsdam ilçe eğitim komisyonunda nasıl davrandığına dair evrakı elde edebiliyor... herhangi bir anda herhangi bir şey bulunabilir.

Bu dosyalar bir kez açılmış oldukları için artık kapatılamazlar elbette. Ne var ki kişiliğin korunmasının yasal düzenlemeyle iyileştirilmesi için sık sık yeterli talepler dile getirildi, hiçbir şey yapılmadı. Demokratik Almanya yurttaşlarının yüzde 98'i Stasi için hiçbir şey yapmadığı halde bugün onların hemen hemen yarısı, Gauck idaresi'nin (Gauck: 1997'de Stasi Belgeleri yetkilisi, YO.) *önünde büyük kuşku altında bulunuyorlar."*

Şimdi de on yıl sonra çıkan "uzatma" yasasına ilişkin iki kısa haber:

"30 Kasım 2006, 20:47, Berlin (dpa):

- Gelecek beş yıl içinde siyaset ve yönetim alanlarındaki üst düzey elemanlar, geçmişlerindeki Stasi ilintisi yönünden denetlenebi-

leceklerini hesaba katmak zorundalar. Parlamento böylece ikinci adımda Stasi belgeleri yasasının yenilenmesine yeşil ışık yaktı. Stasi belgeleri idaresinin bugüne kadarki denetim uygulaması on beş yıl sonra 21 Kasım'da sona eriyordu."

"30 Kasım 2006, 21:48, Berlin (dpa):

*- Kamu kesiminde yönetici olarak çalışanlar, geçmişlerinde Demokratik Almanya'daki Stasi ile ilintileri açısından, önümüzdeki beş yıl içinde de denetimden geçebilecekler. Bundestag (*Federal Alman Parlamentosu*), Stasi denetiminin uzatılmasını büyük bir çoğunlukla kabul etti. Stasi belgelerine ilişkin federal yetkili Marianne Birthler bu gelişme için: 'başarılı bir yeni yasa' nitelemesini yaptı."*

Bu yasaya yalnızca Sol Parti'nin karşı oy verdiği belirtilmekte. Okuyucuların, kitaptaki ilgili noktalara geldiklerinde eklediğim bu haberleri de birer dipnot olarak değerlendireceklerini düşünüyor ve yazar Daniela Dahn'ın getirdiği bilgilerin, günümüz tartışmalarına katkı sağlayacağını umuyorum.

Ülkemiz nasıl yıllardır kaptırıldığı sosyalizm düşmanlığının acısını çekmekteyse ve gittikçe daha da felaketli biçimde çekecekse, tüm insanlık da komünizm düşmanlığı aptallığının cezasını, yok olarak çekme tehlikesiyle burun buruna bugün. Çünkü kapitalizm asla "kendi içine" çökmekle kalmayacak; eğer insanlık caydırıcı önlemleri vakitlice almayı başaramazsa, örneğin yalnız ABD emperyalizminin –yıkılışı bir yana– zayıflatılmasının bile tüm insanlığı nasıl pervasızca felakete sürükleyeceğinin işaretleri daha şimdiden görülmekte. Bu, elbette gerçeği görmek isteyenler için geçerli. İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarında Brecht, 15.8.1944'te *Çalışma Günlüğü*'ne, nazizm ile kapitalizmin iç içeliğini özetleyen şu notu düşmüştü: *"Almanya hâlâ savaşıyor, çünkü egemen sınıf hâlâ egemen"*. Ve altmış dört yıl sonra bir ABD'li barış mücadelecisi anne Cindy Sheehan, aynı bağlantıyı ABD için şu sözlerle dile getirmekte: *"ABD'de düzen savaş üzerine kurulu. İtalyan diktatör benito Mussolini'nin dediği gibi 'faşizm, devlet ve şirket gücünün birleşmesidir'. **ABD'de bugün faşizm egemen**."* (Cumhuriyet gazetesindeki söyleşisinden, 28 Şubat 2007. Son cümlenin altını ben çizdim.)

Öte yandan, sosyalist ülkelerin insanlığa kazandırdığı koskoca bir kültür mirasının nasıl yok sayılmaya çalışıldığı da fark ediliyor bu kitabın satırlarında. Hatta, yok sayılmak ne söz, sırf bundan dolayı düpedüz suçlu sayılmak da var ve bu saldırı, nazizm ve faşizm geçmişinin "anlayışla karşılanarak" korumaya alındığı bir "özgürlük" ve "demokrasi" şamatası altında yapılmakta.

Kısacası, Daniela Dahn'ın çok önemli "bilinmeyenler"i gözler önüne seren bu kitabını, günümüz tartışmalarına ışık tutacağı umuduyla siz değerli okurlara sunuyorum.

Yılmaz Onay

HARİKA YENİ DURUMA KARŞI DOĞU İNADI

Giriş Diyaloğu

Yayınevim soruyor: *Pek çok yeni federal yurttaşın hoşnutsuzluğu üstüne, yani "Doğu inadı" üstüne bir kitap yazmak istemez misiniz?* İyi de, bu "Doğu inadı" ne ola ki, hiç bilmiyorum. Benim durumum iyi, inatçı da değilim.

İnat, aslında ilk bakışta kesin sempatik bir şeydir. Çünkü her zaman bir karşı koyma isteğinin tepkisidir. Dayatmaya, başkasının buyruğuna, boyunduruğa karşı dikkafalılıktır.

Dostça mı söylüyorsunuz bunu? İlginç doğrusu. Ben daha ziyade, tepkisinde ölçülü davranamayan inatçı bir çocukla bağlantı kuruyorum. Kaldı ki "inatçı" diye, son yılında da filiz vermemiş olan iki yıllık kültür bitkisine deniyor.

Konunun çekici çift anlamlılığı da burada yatıyor ya zaten. Bu inadı biz elbette, geçmişin hesabını görme işini bloke eden, geçmişte olanları nostalji ile güzelleştiren ve böylece merakı ve açıklığı engelleyen bir aldatma manevrası olarak da algılıyoruz.

Bizim Doğuda "hesap görme" işimizin, sizin Batıda yapmanız gerekenlerden daha fazla olduğuna ve bu konuda sizin daha açık davrandığınıza gerçekten inanıyor musunuz? diye soruyorum, biraz da inatla olmuş oluyor elbet.

Çıkış noktamız bu, en azından.

Göz ardı edilenlerin toplamı her iki yanda da aynı gibi geliyor bana.

Demek her iki yanda suçların toplamı da aynı oluyor, öyle mi yani?

Kim bilir?

Kanıtınızı merak ederdik doğrusu.

Zaten yıkılmış olan bir sistemle sürekli mücadele edenlerden olma merakım yok. Geçmişin yaşamsal yalanlarıyla vedalaşmak, yeni yalanlara varmakla paralel yürüyor. Nasıl efsaneler uydurulduğunu etimizle kemiğimizle yaşamaktayız ve güvence verilen de bir anda efsane oluveriyor; bu pek üretken. Ve insanı inatçı yapıyor.

Biz, sizin inatçı olmadığınızı düşünüyoruz.

Ben ne bileyim yani şimdi?

İleriye bakışınız ilgilendiriyor bizi. Ama buna karşın günümüzden geçmişe bakmanın bilgisiyle siz de kendinizi Doğu inadına hapsediyorsunuz.

Bilgi derken neyi kastediyorsunuz? Bu duruma pek uyan bir karikatür var: Küçük bir seki üstündeki parmaklıklarda bol madalyalı yüksek makam sahipleri durmakta. Yanlarında bir mızraklı süvari. Hep birlikte, idamlık günahkâr gömleğiyle odun yığını üstündeki bir direğe bağlanmış bir adama bakmaktalar. Adamın önüne oturmuş cüppeli bir yargıç, tam kibriti çakıp şunları söyler: "Eveet, şimdi birbirimize özgeçmişlerimizi anlatabiliriz."

Biz sizden karikatür beklemiyoruz.

Yazık. Çünkü Doğuda oyunun kuralları şöyle kabul edilmiyor mu: Biz, sanıkları çıkarıyoruz, sizse yargıçları. Ve sanıklar, diz çöküp hatalarını, suçlarını ve utançlarını itiraf etmekten başka bir moral defne dalı kazanamazlar. Bunlar, geçmişi anımsama yükümlülüğünün taşıdığı moda renklerdir. Böylece sonunda başarısızlığın itirafı da itiraf edilmemesi de sorun olmuş durumda.

Önyargılarla dolu cangıl içinde, anlamanın geçidini bulabilmek için açık seçik ayrımlara ihtiyaç var.

İyi ama benim elimden özellikle de bu alındı. Tam rejim değişimi sırasında, açığa çıkarmaktan ve hesap görmekten daha büyük bir ihtiyaç söz konusu edilmiyordu. Hatta bunlar, uğursuz bir biçimde, geleceğe dönük tasarımlar üstüne düşünmekten de acil

sayıldı. Harika yeni durum, her çeşit alternatif girişimin alaya alınmasını kesinlemek için Alman Demokratik Cumhuriyeti'ni etiyle kemiğiyle yakılmak üzere odun yığınının üstüne fırlatınca, durum tersine döndü. O hödüklük yığınından kurtulmak isteyince de, sanığın kendini savunması ve savcıyı suçlaması, yaşamsal bir zorunluluk oldu.

Karşılıklı olarak birbirini şeytan görmek, yakınlaşmayı zorlaştırıyor. Bundan kaçınılamaz mı?

Batılıları da şeytanın çarptığı, gözümden kaçmış demek ki, ben şeytanların hep bizim tepemizde zıpladığını sanıyordum. Her neyse, eleştiriden ve yeni bakışlardan böylesine kaçınmanın altında, özellikle çok eğlenceli bir Batı inadı görüyorum ben.

Her seferinde başkasını da ille kendi ölçütleriyle değerlendiren ve dolayısıyla neyin değerlendirildiğini de bilemez olan bu çağdaş lekesiz bilgi dramı, bu skandal türü yargı çılgınlığı değil mi işte?

Çılgınlığı duyuyorum elbet, ne var ki, bende bu haksızlık baskısı pek yok galiba. Ama kendi ölçütlerim vazgeçilmez biçimde kalıcıdır. Başka her şey, beyin yıkamadır. Doğuyla Batı arasındaki temel anlaşmazlık besbelli şu ki: Batı, son olanağına dek verdiği görüşünde, Doğu ise, elinde avucunda ne varsa sonuna dek alındığı görüşünde.

Alınacak pek bir şey de yoktu aslına bakılırsa. Masraf var kazanç yok yani.

Dehşet var ganimet yok, öyle mi? Yine de halk mülkiyetinin, yani işletmelerin ve arazinin yüzde 95'i, sayısız gayrimenkul, oteller ve şatolar Batılı ellere geçti. Tazminatsız el koyma, ki çoğuna bir teşekkür bile edilmemiştir.

Doğulu ellere geçmiş olan bir şey de var herhalde: Batı D-Mark'ı.

Ve artık kimse kaybetmek istemese de , bir anda fark ediyoruz ki, özel mülkiyetin, veraset ve vergi meselelerinin, yani paranın her şey olmasının büyük ölçüde yok oluşu, Doğu mentalitesini kalıcı biçimde ve hiç de zarar vermeksizin belirlemiş. Paranın ikinci dereceye düşmesi deneyimidir bizim sermayemiz. Sizin gerçek sermayenizle karşılaştırmanın hesabı biraz zor kuşkusuz.

Hesaplamak hep bir çeşit üstünden atma biçimidir. Herkes kendine bakarak açıklasa bunu?

Özellikle pazar ekonomisinde, borçlarla eldekiler sürekli mahsup edilir, saldırıya geçmenin tek şansı budur. Ayrıcalık isteyenin, günün koşullarında göreceli davranabilmesi de gerekir. Her yeni toplum, eskisiyle klişeler içinde vedalaşır. Geriye, verilmiş açıklar kalır.

Neyiniz eksik ki sizin sahi?

Sizde olmayan bir eksiğimiz var bizim. Ben senin görmediğini görüyorum.

Ve biz sizin bilmek istemediğinizi biliyoruz. Asıl konu bu. Ve bu nedenle size, bir kitapta Doğu inadının bir çeşit arkeolojisini yapabilir misiniz, diye soruyoruz.

Bu çok özel inat o kadar da eski zaman işi değil tabii ki. Tarih öncesi katmanların üstünde, dünün karı ve bugünün tozu var: kazılar, epizodik ya da analitik olsun, kişisel ya da temel olsun, ironik ya da polemik olsun, çok şeyi saklıyor olmalı.. Kimi buluntular –o da belki– salt Batılı okur için, ötekilerse salt Doğulu okur için çok şey içerir. Bu fasılda provokasyonlar ve friksiyonlar kaçınılmazdır.

Batılı modernlerde uyumsuz kırılmalar sorun olmaz - devam.

Eğersizidoğruanladıysam,AlmanDemokratikCumhuriyeti'nin (kısaltılmış şekliyle ADC'nin) bir açıklanışını değil, baskı altındaki ADC yaşantılarından sonra Federal Almanya numaralı büyük özgürlüğe kavuşup da nasıl hâlâ bu kadar rahatsızlık duyulabiliyor, bu olgunun açıklanmasını istiyorsunuz.

Aşağı yukarı bu. Eski deneyimleri yenileriyle ölçmek. O zaman belki, iddiaya göre belli bir kayıp duygusunun nasıl oluşabildiği, akla yakın biçimde önden hesaplanabilir.

Ama bunu hissettirebilmek için biraz kadir bilmez bir denemeye girişmem gerek: Tam ihtiyaç duyan herkes tanınmaz hale getirilmiş bir Alman Demokratik Cumhuriyeti tablosuna kendini uyarlamışken, o uyum sarsılacak. Geçmişteki bazı güzellikleri tekrar tanınır hale getirmek için bu kutsallaştırılmış gülünç tablonun üstünden büyü perdesinin kalkması, dehşet verici vizyonların

gerçeğinin somutlanması demektir bu. Konu, beni özellikle günün eğiliminin tam karşıtı olarak, ADC'nin mütevazı avantajlarına ve Federal Almanya'nın yol açtığı hiç de mütevazı olmayan zararlara yoğunlaşmaya zorlamakta. Sonra bu yüzden beni suçlamazsınız değil mi?

Buna söz veremeyiz.

İnat ısmarlayana inat gelir, saldırgan bir kitaba gerçekten hazır mısınız?

En azından bizi uyarmış oldunuz.

VE HER GÜN KORU KENDİNİ

Yazar Olarak Rahatsızlığım

Alman Demokratik Cumhuriyeti (ADC), tam da en zevk verici olduğu sırada yıkıldı. Hem yalnızca birkaç düzine yurttaş hakları savunucusu için değil, nihayet kendi kaderini kendi eline almış, gösteriler yapan, toplantılarda konuşan, sonuç kararları kaleme alan, yeni gruplara katılan, binaları işgal eden, partiler ve birlikler kuran, insan zincirleri oluşturan, bağımsız öğrenci ve işyeri komiteleri seçen, bildiriler basan, eski şefleri yerinden eden, kentlerde ve kırsalda yuvarlak masa toplantıları düzenleyen milyonlarca insan için geçerli bu. O kadar bol özerklik hiçbir zaman olmamıştı. Ve elbet bir o kadar yeni bir kendi kendinin bilincine varış da hiç olmamıştı. Federal Almanya'ya yeni katılan yurttaşların, yani bir çeşit yeni federal yurttaşların, böylesine inatla özgeçmişlerini ve deneyimlerini savunmalarına şaşıranlar, bunu unutmamalı.

Bu ADC ülkesi, enikonu ne *sırf* alçak, ne de *sırf* kahraman olan (çünkü her iki nitelik de yazarlığa özgü değildir), ama sanatın temeli olan gerçeğe uygunluğu görev edinmiş olma iddiasına sahip çıkan yazarlara da zevk veriyordu. Yeni çıkmaya başlayan gazetelerde yazıyorduk, kiliselerde dayanışma etkinlikleri örgütlüyorduk, bağımsız araştırma komisyonlarına delege oluyorduk, artık onaydan geçmesi gerekmeyen filmler yapıyorduk, yeni yasa tasarıları ve tüzükler hazırlıyorduk.

Benim için yaşamımın en yoğun dönemiydi o. Tüm yıllar bo-

yunca uğruna çaba gösterdiğimiz şey, nihayet, en nihayet, neredeyse zahmetsizce mümkün oluvermişti. Nihayet boşunalık yenilmiş, anlamlılık çağı başlamıştı.

Ama, *hem* burjuva *hem de* sosyal insan haklarının garanti edildiği o özgürlük ülkesi, ancak altı ay yaşayabildi. Sonra, mülksüz Doğu Almanlar için, mülk sahiplerinin ülkesi başladı. Bu kez olsun bir üst'ün verdiği sözlere güvenebilmenin tam susuzluğu içindeki bir çoğunluk seçmişti bunu. Sonuç malum: Milyonlarca Doğu Alman, eski mülk sahiplerinin uğursuz boyunduruğuna girdi; endüstride çalışan her dört kişiden üçü, işletmesinden atıldı; on çiftçiden dokuzu, işlediği topraktan kovuldu. Biraz bunalımlı da olsa yine de kendine yeten bir ekonomi, suni beslenme adına Batının mal ve para musluğuna bağlanmak zorunda bırakıldı. Silahsız pazar fethi!

Artık her adımda uyum talep edilir oldu. Bizim demokratik temelli yasa tasarılarımız boşa gitti. Yeni alternatif gazeteler abone kazandılar ama reklam veren olmadı. Sonuç olarak battılar. Bir zamanlar çok popüler olmuş Doğulu vericilerin yayını kesildi. Yayınevleri kapandı. 1991 yazında Berlin'deki bir medya konferansında, "Doğunun entelektüel birikiminin ezilmesidir önemli olan", denmişti. Hedefe ulaşıldı mı acaba?

İstatistik olarak bakıldığında temiz iş yapılmış doğrusu. "SED ('Almanya Sosyalist Birlik Partisi') diktatoryasının tarihi"ni araştırmakla görevli Alman Parlamento Komisyonu'nca saptandığına göre, Doğu Almanya'da toplumsallaştırılmış mülklerin eski sahiplerine iadesi, yaklaşık bir milyon kişiyi ilgilendirebiliyormuş. Psikolojik açıdan böylece yay fazla gerilmiş oluyor. Tasfiye sorumluları, o "potansiyel"den pek çok kişiye fazlaca zorbalık yaptılar, dolayısıyla birleşmede aşırı acele etmenin sonuçlarına ilişkin kaygılarının yazık ki haklı çıkmış olmasından dolayı Doğulu entelektüellere şimdi beklenmedik bir rönesans sunulmuş oluyor.

Son kitabımda[1] örneğin Doğu Almanya'da milyonlarca insanın, evlerinde, binalarında ve hafta sonu arsalarında daha ne kadar kalabileceklerini bilememenin getirdiği bir ölüm kalım güvensizliği içinde bulunduğunu saptamıştım. Kimi Batılı okuyucuya bu, ölçüsüz derecede abartılı görünmüştü. Bu arada benim saldırdığım

yasalar, epey iş bitirdi: Mülk sahiplerinin Doğudaki eski mülklerini geri istemelerinin özellikle yoğun olduğu bölgelerde, belediyelerin bildirimine göre nüfusun yaklaşık beşte biri değişim geçirmiş: Kiracı ve yarıcılar dışarı, eski mülk sahipleri içeri. Özel mülk sahiplerine bağımlılıkta deneyim sahibi olmayan pek çok Doğu Alman, atılma, hileli yollarla çıkmaya zorlanma, rüşvete bulaştırılma ve tahliye davaları ile karşı karşıya bulunmaktalar.

Birleşme sonucu Federal Almanya'ya Doğudan katılan yeni eyaletlerde, tahliyeye karşı özel yasal güvence süresinin 1995 sonunda dolmasıyla birlikte (kitabın yayın tarihi: 1997, Y.O.), Manfred Stolpe'nin söylediği gibi, yeni bir "kovulma dalgası" kapıdadır. Alman Kiracılar Birliği, yarım milyon kişinin bu durumda olduğunu hesaplıyor. Bakanlığı, yeni federal yurttaşlara yönelik daha iyi yasal koruma için uğraşan Brandenburg Adalet Bakanı Hans Otto Bräutigam, söz konusu kararı "inanılmaz sertlik" olarak nitelemişti. Batı Alman çıkarlarının Doğu Alman çıkarları ile açıkça karşı karşıya gelmesi olarak görüyordu bu durumu.

Aslında en baştan beri çatışma buydu. Birleşme anlaşmasının mülkiyet düzenlemesini ben "Batılı mülk sahiplerine güvence yasası" olarak nitelediğimde yine bazıları bu saptamayı ölçüsüz aşırı bulmuştu. Peki, Batıda eski mülkü olan Doğudaki mülk sahipleri Batıdaki mülklerini talep ettiklerinde ne oldu dersiniz? Pek çok olay bana iletildi. Tek bir örnek: Doğu Berlinli yazar Walter Kaufmann, birleşmeden sonra, naziler tarafından öldürülmüş olan Yahudi ana babasının Duisburg'daki villasını geri alma talebinde bulundu. (Alman Demokratik Cumhuriyeti sırasında Federal Almanya resmi makamlarıyla yazışma men edilmişti.) Avukat Otto Schilly davayı üstlendi ve sol eliyle (yani kolayca, Y.O.) halledivereceği kanısındaydı. Ama sağdan (sağ=recht, aynı zamanda hukuk anlamına geliyor, Y.O.) ders almak zorunda kaldı. Federal Maliye Bakanlığı, 1995 Haziran'ında Bay Kaufmann'a şöyle yazdı:

> "Süreler epeydir kesin olarak dolmuş bulunuyor. Söz konusu olan, istisna süreleri olduğu için, kendi kusuru olmayan süre aşımlarında dahi, aşılmamış gibi işlem yapılması düşünülemez. (...) Ailenize ait bu mülk ile ilgili olarak Berlin'in o zamanlar

> Britanya sorumluluğundaki bölgesinde bulunan yetkili kuruluşun bir şey yapıp yapmadığı ve yaptıysa ne gibi işlem yapmış olduğu, bilgim dahilinde değildir ve o kuruluş şimdi ortada bulunmadığı için bilgi edinilmesi de olanaksızdır. Açık mülk sorunlarını düzenleme yasası ise yalnızca katılan bölgedeki (yani yalnızca Doğu Almanya'daki, Y.O.) mülkler için geçerli olduğundan, o yasaya dayanarak başvuru yapılamaz."

Yasa koyucu, Doğu Almanya'daki 2,2 milyon mülkün iade talebine olanak vermiş, ama Batı Almanya'dan bir tek mülkün iadesine olanak tanımamıştır. Tazminat bile düşünülmemiştir. Açık mülk sorunları o kadar da açık olamazdı elbette. Bir Dresden kabaresinin kehaneti şöyle: Birleşme ancak son Doğu Alman da tapu sicilinden silindiği zaman tamamlanmış olacak.

Ben, kitabımda mülkiyet sorununun antidemokratik düzenlenişine karşı çıkmıştım, Batıda pek az sempati toplaması şaşırtıcı değil. Ama Doğuda tam aksine: Başlangıçta umutsuz görünen şey, en önce gerçekleşti: Okuyucularımın büyük bölümünü kazandım.

Bu okuyucular tarafından 1987/88 yıllarında yaklaşık 80 tartışmaya çağrıldım. Kaldı ki okumalar için çok az bir karşılık ödeniyordu. Ama böyle diye o okumalardan vazgeçemezdim.

O kadar lükse sahip değildim. Ama asıl beni çeken, merakımdı, insanlarla ilintimi yitirmek istemiyordum. Böylece, kitaplıklarda ve işletmelerde, gençlik birliklerinde ve kulüplerinde, yaşlı yurtlarında ve çocuk yuvası öğretmenlerinin önünde, SED (Sosyalist Birlik Partisi), LDPD (Liberal Demokratik Parti) ve NDPD'nin (Ulusal Demokratik Parti) parti okullarında, özel sohbet çevrelerinde ve dolup taşan kiliselerde, küçük bağımsız kadın ve barış gruplarında ve büyük köy şenliklerinde, tartışma ve okuma yaptım. Tümden şizofren olduğum kanısına varılabilirdi. Ama olduğumdan farklı görünmeme hiç ihtiyaç yoktu ki. Sıkıntılar, sorular ve genel hava, hemen hepsinde birbirinin aynı gibiydi. Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin iç yapıları uzun süredir hiç bugün açıkça görüldüğü gibi monolitik olmamıştı. İşte özellikle bu, hızlı aşınmayı beslemiştir.

Yine de pratikte toplumun bütün güçlerince aynı ölçüde kabul görmek, öyle kendiliğinden olan bir şey değildi. Yetmişli yılların sonunda keskin kutuplaşmalar vardı çünkü. Ama bu benim yazarlık dönemimden önceydi. Bazen kararsızca sorardım, neden tam da beni çağırmışlardı ki? Herhalde her ADC (Alman Demokratik Cumhuriyeti) yazarı gibi ben de yazdıklarımın özellikle cesur bulunmasını isterdim. Ama ağırlıklı motif beni şaşırtırcasına başkaydı besbelli: Okuyucu, benim anlatış tarzımda, hiç kopmamacasına çekici bir insan dostluğu ve hoşgörü bulduğuna inanıyordu. Ben de buna razı oldum, hatta partilerin içindeki, kilise içindeki ve muhalefetteki, diyaloğa açık reform güçleri arasında bir aracı, bir iletici rolü üstlenmeye istekli hissettim kendimi. İlintiler vardı, ama birlikte eylem yazık ki yoktu.

Bu arada, dinleyicilerimin dile getirdiği eleştirinin açıklığı, beklenen klişeye uygun düşmüyordu. Prenzlauer Berg'de Franz kulübünün (şeklen bir FDJ –Özgür Alman Gençliği– kulübü) dolu salonundaki kesin karşı çıkış içeren ve koşullara sertçe saldıran tartışmayı anımsıyorum. Buna karşılık yine dolu olan Zion (Yahudi) kilisesi çevre kitaplığında, yani muhalefetin göbeğinde Bärbel Bohley'in (insan hakları savunucusu) fotoğrafları arasında yaptığım okumada, beni hayal kırıklığına uğratan bir tutukluk vardı daha çok. Belki de buradakiler, en geç seksenli yılların ortalarından itibaren içinde bulunduğum ve hiç kimsenin artık sözünü sakınmadığı *normal* kamuoyuna oranla birbirine karşı daha güvensizdiler.

Bu, herhalde ülkenin her yerinde bulunan ve dobra dobra konuşulan özel ve gayri resmi sohbet çevrelerinin kültürüyle bağlantılı olsa gerek. Bunlardan yalnızca üçüne düzenlice giderdim. Biri, Werner Wagner'in yürüttüğü ve mimli filozof Peter Ruben'in çevresinde toplanan Pinchclub'tı. Sosyalizmin çarpıtılmalarını tartışırdık, Batının toplum modeliyle hiç ilgilenmezdik. Bizimle hiçbir ilgisi yoktu. Öyle düşünüyorduk. Bu çevrelerden, daha sonra yurttaş hareketinin çeşitli kesimleri ve birleşme dönüşümünün çok sayıda aktivisti çıktı. Örneğin, birbirimize yazdıklarımızdan parçalar okumak üzere yıllardır ayda bir toplandığımız on kadın

yazar grubu, 89 sonbaharında ilk protesto metnini kaleme almıştı. Bu sinyali gören müzikçiler eyleme geçmiş, ardından tiyatrocular, akademisyenler gelmişti...

Peki benim bu ataklarım sineye mi çekildi? Güçlükler çıkarılmadı mı bana? Tüm baskıları unuttum mu yani? Seksenli yılların başlarında dış gezi başvurularım sık sık reddedildi, bir kezinde benim bir radyo oyunumun yapımı için Batı Berlin'e gidemedim, bir başkasında davet eden politik açıdan beğenilmediği için eğitim seyahatim engellendi. O zamanlar fena halde içerlemiştim. Bugünse anımsamak sıkıcı geliyor sadece. 1985'te Demokratik Almanya ile Federal Almanya arasında kültür anlaşması imzalandı. Ondan sonra, hiç döviz talep etmeksizin dış gezi başvurusu yapan sanatçıların işi kolaylaştı. Ama ben görevle de dış gezi yapabildiğim halde yine de kişisel olarak üzülüyordum. Yazık ki çok seyrek tuttuğum günceme o zamankì sinir bozucu sözcükleri not etmişim. Bu sözcüklerin en ürkütücülerinden biri, emniyet müdürlüğünde Batıya özel gezi için başvuru yapanlarla ilgili büyük bekleme salonunda asılı şu tabelaydı: *Karar bildirimi.* Sistemin tüm havalılığını bu sözcük yeterince karakterize etmekte. O salondan bir kez bile olumsuz "karar" ile ayrılan, bunun verdiği soğuk öfkeyi hiç unutmayacaktır.

Buna karşı insan kendini ancak bir başka sinir bozucu sözcükte ifadesini bulan bir tutumla donatabilirdi: *Sabır dayanması.* Bu deyim, suni döllenmedeki domuzun hamilelik durumunda gözünü bir noktaya dikip öylece durması için kullanılır. Psikolojik ataklara karşı fiziksel bir korunma mekanizması. Demokratik Almanya toplumunun büyük bölümü, "sabır dayanması" durumundaydı. Çaresiz kaldığım zamanlarda veya sinir yıpratıcı dönemler arasında kendimi toplamak için benim de bu yöntemden yararlandığım olmuştur. Ancak bu buluş, insanın kendi gücüyle kurtulamadığı kronikleşme durumlarında sakınca doğuruyor.

Alman halkı bir zamanlar on iki yıllık faşizmin ardından tam bir sabır dayanması durumuna girmişti. Ekim Devrimi'yle yaklaşık 70 yıllık, Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla 40 yıllık reel sosyalizm uygulamasının ardından, Gorbaçov'un ve

sonbahar devriminin kanıtladığı gibi hâlâ daha kendini uyarıcı güçler vardı. Bunun kaynağında ise, her ne kadar baskılar toplumun büyük kesimi için aşağılayıcı gelse de, bu baskıların zamanla zayıflaması yatıyordu. Alman Demokratik diktatoryası, hiç de sürekli bir boyunduruk değildi, hele hele giderek keskinleşen bir boyunduruk hiç değil. Tersine, Stalinist başlangıç çıkışından sonra giderek daha fazla yumuşadı: Almanlar arası anlaşma olsun, Helsinki Nihai Senedi olsun, Birleşmiş Milletler kararlarının imzalanması olsun, hep bu gelişmeyi göstermektedir. Gerek dış baskı, gerekse kendi zayıflığı sonucu Demokratik Almanya yönetimi, bir tırnaksız pençeli diktatorya olmuştur. Bu noktaya tekrar geleceğim.

Ben imtiyazlı mıydım da böyle yargılara varıyorum? Elbette imtiyazlıydım. Yazar olmak ne yazık ki başlı başına bir imtiyaz. Mademki yazıyor, soru da sorar. Tuzak da kurar. Mademki yazıyor, sözcüklerle salvo atışı da yapar. Ağır silahlıdır. Uslu dursa bile yıkıcı bağımsızlığıyla kışkırtır. Bağımsız olan, disiplin altına alınamaz. Disiplin altına alınamayan ise yüksek dereceden imtiyazlı demektir. (Yine de bugünkü kadar imtiyazlı değildim. Bu kadar yayın teklifi, bu kadar olanak, burslar, konuk yazarlık veya proje ödeneği sağlanması yoktu. Ve tüm dünyaya yayılmış bir Goethe Enstitümüz de yoktu.)

Devlet sansürüne karşın nasıl oluyor da *bağımsızlık* sözcüğünü ağzıma alabiliyorum acaba? Ben yazar olarak *kendi* deneyimimden söz ediyorum. Bu deneyimler de seksenli yıllarla sınırlı. Ellili ya da altmışlı yıllarla ilgili değil. Benim dönemimde, önde gelen bir yazarın bir dosyası yayınlanmazsa, o da Batıya verirdi. Sıkıntı yaratırdı bu, ama aşılırdı. Stefan Heym hep öyle yapmıştı. Ben önde gelen bir yazar değildim, dolayısıyla ülkemde Mitteldeutscher Verlag yayınevi ile anlaşmalı gitmek zorundaydım.

İkinci kitabımın 35 noktasına müdahale söz konusu olmuştu. Bir nokta, tek bir sözcük olabildiği gibi bütün bir bölüm de olabilirdi. Önce kendi editörümle görüştüm. Sonra biraz da inatlaşarak başeditörle ve ardından da yayın yönetmeniyle görüştüm. Birkaç önemsiz nokta dışında anlaşamadık. Durum ters görünmekteydi.

Aylar geçti. Sonunda benim editörüm, hiç de söylememesi gereken şeyleri söyledi: Benim gerekçelerimi anlıyordu, ama uzlaşmaya yetkili değildi, çünkü müdahale yayınevinden değil *merkez yönetiminden* geliyordu. Sözcük sanki Olympos tanrılar tepesi gibi tınlıyordu. Gökgürültüsü ve şimşekler. Anlamı belliydi: Ya kabul edersin, ya da... Ben "ya da"yı yeğledim. Üst sansür bürosundan randevu istedim. Meğer benim bu yaptığım hemen hiç yapılmazmış. Bir de randevu kısa süre içinde gelince Klaus Köpcke çok şaşırmıştı.

Dairesine yönelik yergilerimi dinledi ve benim dosyam ve müdahale edilen noktalar hakkında bir bilgisi olmadığını söyledi. İzin bekleyen dosyaların sayısına bakınca bunun çok doğal olduğu anlaşılıyordu. Durumla ilgileneceğine ve görevli kişilerle bir görüşme sağlayacağına söz verdi. On dört gün sonra iki mazbut bayanın önündeydim. Daha ilk cümlelerden, ikisinin de ne kadar kararsız ve güvensiz olduklarını fark ettim. Hem konuya ilişkin, hem de duruma ilişkin olarak. Tanrı aşkına, dedim kendi kendime, önünde tüm ulusun titrediği sansür buymuş demek ki! Tüm *noktaları* gözden geçirdik, bugünkü gözle bir dizi gülünçlük. Tam öfkeleniyordum ki, bir de baktım bayanlar (talimat mı almışlardı?) ikna edilmeye açık davranıyorlar. Üzüntüleri eksik olmuyor. Üç dört tane benim için *daha az önemli* olan noktada ödün vermem de sırf onların üzüntüsüne katılmamdan olmuştu galiba.

Zafer mi? Yoo. Memnun değildim. Çok zaman harcamıştım ve sinirlerim bozulmuştu, üstelik ödün verdiğim o üç dört *güzel* nokta için bir anda hayıflanmaya da başlamıştım. Özür dilenmesini istemeyi düşündüm. Normal olarak böyle durumlarda olayı kamuoyuna açar insan. İyi ama kamuoyunun olmadığı yerde nasıl savunacaksın kendini? Alman Demokratik Cumhuriyeti'ndeki temel sorunlardan biri buydu. (Benim için, reel sosyalizmde, açıklığın olmayışı, kamuoyu eksikliği, hep en önemli sorun olmuştu. Uzun süredir bunu pek de herkesin dert etmediğini, çoğunluk için Batının refahı ile aradaki farkın en önemli sorun olduğunu ancak çok sonra kavradım.)

Kamuoyu oluşumunun kaçınılmazlaştığı forumlar ve podyum

tartışmaları oluyordu. Yazarlar örgütü kongreleri herkesin sansürsüz konuşabildiği alanlardan biriydi. Ayrıca basının orada olduğu ve konuşma tutanaklarının yayınlanacağı da biliniyordu. Böyle bir şans kaçırılmazdı elbette. 1987'de Yazarlar Birliği'nin henüz üyesi de değil üye adayı iken sansürle ilgili başımdan geçeni anlattım. Sansür sözcüğü o zamana dek tabuydu neredeyse, hiç kamuya açık olarak dile getirildiğini duymamıştım. Meğer ben kendi tartışma metnimi sunarken, Christoph Hein'ın da aynı anda başka bir çalışma grubunda aynı konuya çok daha keskince ve temelden el atıyormuş. Sonra, akşam genel kurulda da Günter de Bruyn değindi. Kısa süre sonra merkezi idareden izin alma yöntemi kaldırıldı. En sonunda yazarlar birazcık kımıldanıyor ve hemen ardından başarı geliyor. İktidar öylesine zayıftı zaten.

Tırnaksız pençeli diktatorya mı desek? Komodin (rahat) diktatorya mı desek? Belki daha da uygunu: Kireçlenmiş, dişsiz, ihtiyarlıktan güçsüzleşmiş, çocuksu ve gülünç çizgiler taşıyan, ama yaşlılık inadıyla da ne yapacağı bilinmez bir diktatorya. Diktatörlük, hiçbir etkileme olanağı bulunmayan bir egemenlik biçimidir. Ama Batı, başarılı baskı uygulamak için pek çok araç kullanabiliyordu ve –çok sık olmasa bile– ülke içindeki dirençler de sonuçsuz kalmıyordu.

Her şey bir yana, benim inatçılığım geniş çapta sonuç almıştı, sonuç alamadığım durumda da kırgınlığımı vurgulamıştım. Böylece bu durumda *bağımsızlığımı* korumuştum. Esas sorun, imtiyazlı olup olmamak değildi, yolsuzluğa teslim olup olmamaktı.

Kendini korumak her zaman da mümkün olmayabiliyordu kuşkusuz. ADC televizyonunda 1988'deki bir talk-show'u anımsıyorum. Programın adı "Kitaplar Çevrimi" idi ve yazarlara yeni çalışmaları sorulacak, döneme ilişkin görüşleri alınacaktı. Birleşmeden önce bu programlar, gerektiğinde düzeltmeler yapılabilmesi için yayından önce kayda alınırdı. Benim yazarlık tutumuma ilişkin soruya verdiğim yanıtta, benim için *alttan bakışın* önemli olduğunu, yani küçük insanlar denilen kesimin gündelik yaşamına eğildiğimi, azınlıkların, huzursuzların, dışlanmışların, suçlananların, zayıfların yaşantı ve kaderleriyle ililendiğimi söyledim. Edebiyat

önünde bütün insanlar eşittir, dedim. "Ülkede kal, her gün kendini savun", şiarına göre yaşayanlara sempati duyduğumu belirttim.

Benden sonra söz Heiner Müller'deydi. Müller, soruyu yanıtlamak yerine bağlantılı olarak, kabuk bağlamış toplumsal yapılara ilişkin bir kuram geliştirdi. Oturumu yöneten program görevlisi, böyle sorunların dile getirilmesinden memnundu, kısa süreden beri Parti Merkez Komitesi üyeliğine adaydı ve sözde gücünü redaksiyona tehdit olarak kullanıyordu: Eğer bu programdan bir tek sözcük kesilirse ayrılacaktı. Bu ise yayın için bir kayıp demek oluyordu.

Program yayınlandığında yine de bir cümle kesilmişti: "*Ülkede kal, her gün kendini savun*". Yurttaş hareketinin bugün özellikle Alman Demokratik Cumhuriyeti yandaşı bir vatanseverlik olarak tınlayan bu sloganı, o dönemde biraz fazla gelmişti. Müller'den hiçbir kesintiye cesaret edilememişti. Oturum yöneticisi bundan kıvanç duydu ve işine devam etti. İyi, peki. Ya ben ne yaptım: Ülkede kaldım ve yeri geldikçe kendimi savundum.

"Medeni cesaret gösterdiğimi düşünüyorum. Bu yüzden çok bela geldi başıma, ama aldırmadım. Normal yaşam bu değil mi zaten?" WDR'in (Batı Almanya Radyosu) uzun yıllar genel yayın yönetmenliğini yapmış olan Friedrich Nowottny, bir talk-show programında kendi geçmişine bakışını böyle özetlemişti. Peki bizim gibilere niçin böyle bir cümle asla hak görülmüyor? Ben, bu Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde biraz sıkıntı yarattım ve daha da çok sıkıntı yaşadım elbette. Ama, "işte diktatorya bu", diye asla aklımdan bile geçirmedim. "Hayat bu!" dedim.

Demokratik Alman yazarı olarak asıl imtiyazlılık, eğer Batı o yazarı gündeme almışsa söz konusuydu. Bense, "Süddeutsche Zeitung" gazetesinin uzun yıllar Doğu Berlin muhabirliğini yapmış olan Albrecht Hinze'nin bakışıyla: "Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin duyarlı bir gözlemcisi" idim, hakkımda şöyle yazmıştı: "Onun kitabı 'Prenzlauer Berg-tour', Batılı muhabirler olarak bizim için ülkedeki gerçek durumları anlamada değerli yardımlar sağlıyordu." Bizim gibilerin Batılı gazetecilerin ve diplomatların her çeşit şenliklerine, kutlamalarına çağrılması harika değil mi?

"Sürekli geç gelinen" o kabullerde arkadaş çevresinin yarısıyla karşılaşılırdı. O binadaki Beuys sergisini ve Peter Härtling'in yaptığı okumayı hep anımsayacağım. Kalıcı Temsilcilik'in ekonomi bölümü yetkilisi, 1984'te Doğu Berlin'deki görev süresi bitip Bonn'a geri dönmesi gerektiğinde, yılbaşı vesilesiyle bize ve yüz arkadaşa bir mektup göndermişti:

> "Berlin'deki (kentin her iki bölümünde de) ve Alman Demokratik Cumhuriyeti'ndeki, kimi zaman çok da aceleyle geçen yoğun yaşamın bitişi ve Bonn'a dönüş, zaten başlı başına bir şok oldu! Bonn, Berlin değil, bunu bilmeyen yok, ama yine de bu dönüşü yeniden yaşamak zorunda kaldık. Üstelik, Demokratik Almanya'da geçen yıllar içinde Federal Almanya toplumuna karşı bir şekilde daha dikkatli ve eleştirici olmuşuz ki -Bonn bir yana- buraya yeniden alışmak kolay olmuyor."

"Hukuksuzluk devleti"nde beş yıldan bile az yaşamakla insan, "hukuk devleti"ne daha bir eleştirel gözle bakar oluyor; gerçekten de hiç istisna olmayan böyle sesleri duymak, günlük yaşantımızın bir parçası olmuştu. Hayır, Doğu Berlin'in seksenli yıllardaki düşünsel yaşamı *benim için* de asla sıkıcı değildi. Bir dışlanmışlık duygusu yoktu öyle. Üstelik *benim* hükümetim için de yoktu besbelli.

Uzun yılların ZDF (Güney Alman Televizyonu) muhabiri Werner Brüssau, yaptığımız eleştirel bir söyleşi için teşekkür olarak beni veda partisine davet etmişti. Davetiyede "bir Demokratik Almanya muhabirinin cep takviminden" parçalar vardı. Saklamışım:

1984 Alman Demokratik Cuhmuriyeti'nin 35. kuruluş yıldönümünden kısa süre sonra Doğu Berlin'de SPD-SED (Batının "Sosyal Demokrat Partisi" ile Doğunun "Sosyalist Birlik Partisi", Y.O.) arasında görüşmeler yapılıyor.

1985 Erich Honecker (SED Genel Sekreteri, Y.O.), sırayla aşağıdaki ziyaretleri kabul ediyor: Johannes Rau (Federal Almanya Cumhurbaşkanı, Y.O.), Helmut Schmidt (Federal Almanya Başbakanı, Y.O.), Herbert Wehner, Fransa'nın Başbakanı Fabius,

Franz Joseph Strauß, Willy Brandt, Berthold Beitz ve Oskar Lafontaine. Arada Brüssau, Semper Oper binasının açılışını ve casus Tiedge'nin Demokratik Almanya'ya kaçışını haber yapıyor.

1986 Erich Honecker'e resmi ziyaretler: Eberhard Diepgen, Martin Bangemann, Hans-Jochen Vogel, Berthold Beitz, Herbert Wehner, IOC (Uluslararası Olimpiyat Komitesi, Y.O.) Başkanı Samaranch ve bir kez daha Hans-Jochen Vogel. Bu arada Brüssau, Glienicker köprüsü üstünde casus değişimi yapılışının, XI. SED Parti kongresinin, Halk Meclisi seçimlerinin % 99,94 ile sonuçlanışının, duvarın 25. yıldönümünün ve Saarlois ile Eisenhüttenstadt arasındaki ilk kardeş şehir uygulamasının haberlerini veriyor.

1987 Erich Honecker'in kabulleri: Hans-Jochen Vogel, Klaus Wedemeier ve ABD Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı. Honecker, Hollanda'ya, Federal Almanya'ya ve Belçika'ya gidiyor. Bu arada Brüssau, Brandenburger Tor'da bir rock konserinde Stasi'nin (Staats-Sicherheitsdienst'in, yani Devlet Güvenlik Hizmeti'nin kısaltılmışı -ADC Gizli Servisi, Y.O.) coplamasını, Honecker'e, doğum gününde ADC kahramanı nişanı verilmesini ve Stasi'nin, çevre kitaplığını (bkz. yukarıda: Muhalefetin göbeği, Y.O.) kaldırmasını haber yapıyor.

1988 Erich Honecker'e resmi ziyaretler: Papandreou, iki kez Diepgen, Rau, Galinski, Danimarka Başbakanı Schlüter ve tekrar Berthlod Beitz (Krupp firması işgüderi, tıkanık Demokratik Almanya ekonomisine inanılmaz ilgi gösteriyordu). Honecker, Mitterrand'a gidiyor, İspanya'ya gidiyor. Bu arada Brüssau, Karl-Marx-Stadt'taki gençlik buluşmasından ve kilise gazetelerine sansürü protesto amacıyla yapılan sessiz yürüyüşte cop kullanan Stasi'den haber veriyor.

1989 Honecker'e, Björn Engholm, Lothar Späth, Hans-Jochen Vogel, Walter Momper ve -Haziran'da, Honecker'in hastalığının hemen öncesinde bile- Rudol Seiters'ten ziyaret.

Bunların hepsi, nitelikli konuklardı, protokola uyuyorlardı, Alman *Demokratik* Cumhuriyeti Devlet Başkanı'na, diyerek kadeh kaldırıyorlardı. Bugün düşünülebilen, "hukuksuzluk devleti",

"SED rejimi", "diktatörlük"ten ibaret deyimlerin izi bile yoktu o zamanlar.

Bunun toplum üzerindeki etkisi nasıl olmalıydı? Politikacılar Honecker'in çevresinde dönenirlerken pek çok Demokratik Almanya yazarı da Batı davetlerini hiç geri çevirmiyorlardı.

Benim *Prenzlauer-Berg* kitabımın telifle yayınlandığı Luchterhand Yayınevi benim için iki kez geniş Federal Almanya okuma gezileri düzenlemişti. Başlangıçta tedirgin olmuştum: Doğudan böylesi öyküler Batıda nasıl karşılanacaktı? Tatsız tepkiler gelir miydi? Ama okumalara gelenler de nitelikliydi. Dinleyicilerden ve onlar içindeki gazetecilerden, eleştirmenlerden hiçbiri, bugün herkesin dilindeki "Diktatorya önünde nasıl eğilebildiniz?" sorusunu sormamıştı. Tersine bütünüyle iyi dilekler yansıyordu. Hatta hakiki merak ve ilgi söz konusuydu. Sempati ifadeleri 1989'da neredeyse sıkıştırır olmuştu. İlkbaharda Hamburg-Wedel'de Demokratik Alman kadın yazarlarının okuma gezileri dizisi yapıldı; Mayıs sonu, Federal Almanya'nın Almanlar Arası İlişkiler Bakanlığı'nın finanse ettiği "Göttingen'de ADC Kültürü" günlerindeydim; yazgeldiğinde, bendenöncekipekçokDemokratik Alman yazarı gibi, Batı Berlin Pedagoji Merkezi'nde, lise üst sınıflarındaki Almanca derslerine dahil edilmek üzere öğretmenlerin okumalarının ve onlarla yapılan söyleşilerin video kasetlere kaydedilmesi çerçevesinde randevu almıştım; bir yıldır hazırlığı yapılan "Tübingen'de ADC Haftaları" öyle hareketli günlere denk geldi ki katılamayacağımı bildirmek zorunda kaldım; Eylül'de Freiburg'daki on günlük "ADC Kitap ve Kültür Sunumu"ndan erken ayrılmam gerekti, çünkü o günlerde Berlin'den daha gerilimli hiçbir kent olamazdı. Freiburg'da Bolşevik kaplıca orkestrası daha çalmaktayken Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin başkentinde kızıl bayraklar toplanmaya başlamıştı bile.

Kendi Özgeçmişinden Kaçarak Sığıntı Olma

Birleşmenin üstünden beş yıldan fazla zaman geçti. Bu süre içinde Batı Almanya'da (Batı Berlin dahil) ancak bir tek kez okumaya çağrıldım. Batı Almanların üçte ikisi o zamandan bu yana

yeni federal eyaletlere (Doğudan birleşmeyle katılan eyaletler, Y.O.) ya hiç gitmemişler ya da ancak bir haftadan az bir süre eyaletlerde bulunmuşlardı. Nedeni: "İlgilenmiyorum!"

Yakınlaşma süreci, birleşme ile bir anda kesildi. Bu arada şirin ön oyun oldukça yaygınlaşmıştı. O havada, adı birleşme olan Federal Almanya'ya katılmanın, onunla yatağa girme gibi hoş bir şey olduğuna, çok kimse inandırılmıştı. (Kimsenin durumu daha kötüleşmeyecek, herkesinki daha iyi olacak.) Birleşme mi? Sadece bir *coitus interruptus* (sevişmede hamileliği önlemek için tam meni gelirken çekmek, Y.O.). Uğursuz bir son oyunla bitiş: Genel tatminsizlik.

Anlamak istemeyenler, Doğulu özgeçmişleri sonradan farklı yorumlamak isterlerse, yapacak bir şey yoktur. Ama özellikle en çok değer verdiğim kişilerin, yorumlarıyla o anlamak istemeyenlere çok yaklaştıklarını görmek beni gerçekten üzdü. Heleno Sana, aslında başka yönleriyle çok isabetli ve duyarlı kitabı "Vom Ende der Menschlichkeit" ("İnsanlığın Sonu'ndan") kitabında şöyle yazmış:

> "(Demokratik Almanya'da, Y.O.) Rejime katılmış yazarlar, entelektüeller, sanatçılar ve kültür insanları için salt iki seçenek vardı: Ya ülkeyi terk etmek, ya da sürünerek içeriye sığınmak."[2]

Bu nasıl bir yanılgıdır sevgili Heleno? Ben heyecanla hep tartışmaların içinde bulundum. Elbette *göz önünde* olmanın bedeli vardır. Sürekli kahraman olmak hiçbirimize nasip olmadı. Uzlaşmalar yaptık ve karşı çıkış cesaretini zayıflık evreleriyle ödedik. Ama gerçek kitaplar, medeni cesareti, haysiyeti ve gerçeklik ihtiyacını kuvvetlendirdi. Bizim verdiğimiz ürünlerin *yaşamsal ihtiyaç maddesi* olduğuna, kitabevleri önündeki ve kitap pazarlarındaki kuyruklar kanıttır. Elden ele dolaştığını gösteren, okunmaktan yıpranmış kitaplar imzaladık. Tüm yaşam öyküleri içeren mektuplar aldık, ya da tavsiye soran veya salt teşekkür eden mektuplar. Bana ihtiyaç duyulmuş olması ve birilerine yararlı olmuş olmak deneyimimi kimse elimden alamaz. Üstelik bu, normal bir ölçüye inmiş olarak, ilginç biçimde hâlâ devam ediyor.

Demokratik Alman yazarlarının rejime katılmışlıkları o za-

manlar kamuya açık olarak dile gelmiş muhalefetleriyle ölçülüyor olsa, haklı olurdu. (Oysa Batılı yazarlar için aynı ölçüt kullanılmıyor?!) Ama eleştirici ruhlardan, gelecekte de olumlu işaret beklenmiyor olunca, o yazarlar için bu, uzun süredir iyi bildikleri bir reddedilme oluyor. Çok tanıdık geliyor yani.

Çoğumuz, içeride asla sığıntı olmadığımız gibi, üstelik toplumla bugünkünden çok daha fazla iç içeydik. Her iki sistemi çok iyi karşılaştıran Jurck Becker, 1989 yazında Frankfurt'taki konferansında bunu şöyle tasvir etmişti:

> "Kitaplar olsun, tiyatro oyunları ve filmler olsun, Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde, Batıdakiyle karşılaştırılamayacak kadar büyük yankı bulmaktadır; tartışmalar açmakta ve burada bizde pek düşünülemeyecek süreklilikte tartışma aktivitesi doğurmaktadır ... Bunun açıklaması şuna bağlanabilir ki, ADC'de edebiyat, böylesine etkili oluşunu büyük ölçüde sansürün varlığına borçludur. Ona muhalefet eden, ona karşı direten, eğilmezlerin çekiciliğine sahip oluyor ... Okuyucunun toplumsal eleştirel içeriklere bağlanmasının nedeni hemen bulunmuştur: Toplumsal gelişmeler üstüne ve sakat gelişmeler üstüne açık tartışma bulunmayan bir çevrede ... kitaplar, politik görüş farklılıklarının dışa vurulduğu kamuya açık son yer olmakta... Yazar iki dayatma arasındadır, salt iki seçenekten birini seçmek durumunda: Ya sansürün baskısına boyun eğer, ya da baskıya karşı direnir."[3]

Bu seçenekler, Sana'nın az önce dile getirdiklerinden ne kadar farklı, değil mi? Gerçek yaşam, siyah-beyaz kutuplar arasında yaşanmakta. Gri tonlar için yapılan iç mücadelede yatıyor asıl dramatik.

Demokratik Almanya döneminde düzgün kitaplar yazan ve hepsi de yayınlanmış olan, istenmeyen radyo oyunlarını Batıda oynatmasına izin verilen ve böylece pek çok yazardan önce geniş Batı gezileri olanağına kavuşan, hatta bir konuk öğretim görevliliği sonucunda genç karısıyla ABD'yi boydan boya dolaşmış olan, tüm bu gezilerden tam zamanında yine ülkeye dönen, Berlin'de zaman zaman Yazarlar Birliği toplantılarında görülen ve gerek

kentteki evi, gerekse köy evi, Doğudan ve Batıdan meslektaşların toplandığı muhalefet merkezi olabilen bir meslektaş, birleşmeden sonra Batı PEN'inin ansiklopedik sözlüğünde birden 1984'ten itibaren "*Mecklenburg'da iç sığınma halinde*" yaşamış olmayı kendine uygun görüverdi. Tabii dost ve tanıdık çevresinin alaylı gülüşleri altında. Bu savı bir daha da hiç kullanmadı.

Kendi geçmişine yönelik böyle akıl almaz yorumlar, Doğulu entelektüellerin salt ülkede kalmışlar diye maruz bırakıldıkları engizisyon işkencesi durumundan ileri gelmektedir. Bu mantığa göre, dünya üzerinde hatalı bir sistem içinde yaşayan tüm entelektüeller, daha sonraki gelişmelerin her çeşit sosyal ve politik ortak sorumluluğundan sıyrılıp dışarı gitmeliler. Nereye? Başka bir hatalı sisteme. Ve böyle sürüp gidecek. Nedeni: Ben buradayım'ın kabul edilmemesi.

Zengin ve ne yaptığının daha çok bilincinde olan Batının, eski Alman Demokratik Cumhuriyeti'nden Batıya katılmış toplumun büyük bölümünü, felaket sonuçlar doğurabilecek bir çöküntüye uğrattığı ve bu suçun Batının hanesine yazılması gerektiği saptaması, 1994 Mayıs'ında yapılan ikinci "Daha Fazla Demokrasi İçin Eylem"de saptanmıştı. Bu ilginç yurttaş inisiyatifinin girişimcisi Klaus Staeck, o arada sık sık sanatçıları, bilimcileri ve SPD'den politikacıları böyle bir fikirler buluşmasına davet ediyordu. (Benim, kızıl-pembe-yeşil partiler yelpazesinde, kiliselerde ve başka ilişki çevrelerindeki arayıcı ileti rolüm değişmemişti). Oskar Negt, Potsdam'daki tartışmayı şöyle özetlemişti:

> "Sürekli vurgulandı ki, insanların uzun tarihsel aşamalarda oluşmuş yetilerinin ve uyumlarının bu ölçüde tümüyle değerden düşürülmesi ve geçmişin farklı işlenişi için her çeşit olanağın dışlanması tarzında, tüm bir halkın özgeçmişi, bir çırpıda sıfırlanamaz ve yok sayılamaz. Her şeyi yanlış yaptığı savlanan ve yaptığı her şey yetersiz görülen kişi, saygınlığını bambaşka bir alanda yeniden kazanma çabasına girer, alışmadığı şeyleri merakla öğrenmeye değil, geçmişe bağlılıkta ısrarla inat etmeye geçer ve sonunda da geçmişi kararlıca savunmaya başlar. Burada, hatta kimi zaman politik bir araç sanılarak kasıtla devreye soku-

> lurcasına, gizli kalmış sosyopsikolojik birikimler oluşturulur ve böylece henüz gelinmiş olan sistemden kalma o nesne konumu, yeni imler altında çimentolaştırılır. Ama bir halkın kesimlerinin veya tümünün, böylesine aşağılanma koşullarında ve çöküntü duygusu içinde sürekli dingin kalması mümkün değildir, an gelir, isyan patlar ve o zaman, zorlu geçmişi işlemede hangi fırsatların kaçırıldığı, görülür."[4]

Bir isyanı önleme şansını ben şurada görüyorum: Doğu Alman karakteristiklerini savunmaya, bugüne kadar bir ideolojik zehirlenme olarak ömür boyu dışlanma cezasıyla getirilen yasağın kaldırılması. Geçmiş yaşamın normal, güzel ve tutarlı yanlarını savunmak engellenmemeli asla.

Özgeçmişlere bakış meselesi, 1995 Eylül'ünde Günter Grass'ın girişimiyle, yakınlaşmanın olanakları üstüne tartışmak üzere Doğu ve Batı PEN'lerinden yazarların buluştuğu yuvarlak masa toplantısında da gündeme geldi. Son derece memnunluk verici bir akşamüstüydü. Ama işte orada da beni ilginç biçimde tedirgin eden bir cümle söylendi (sonradan duyduğuma göre başka Doğulu meslektaşlar da rahatsız olmuşlar). Karşılıklı birbirini anlamaya pek önem veren bir Batılı bayan yazar, Batı PEN'indeki uzlaşmazların ahlaksal taleplerinin niçin ciddiye alınması gerektiğini açıklarken şunu düşünmemizi öneriyordu: *"Alman Demokratik Cumhuriyeti'nden, suçlu olmaksızın gelemezdin ki."*

Suç mu? Her Yerde!

Kafamda o cümle, az sonra bir konferans gezisi için ABD'ye uçtum. Mekân değişikliği bile o cümlenin aktüalitesini korumuştu: Çünkü Simpson davası (ABD'li futbol yıldızı karaderili O. J. Simpson'un eski karısı ve sevgilisini öldürdüğü savıyla görülen dava, Y.O.) nedeniyle *suç* konusu, kamuoyunda belirleyici rol oynamaktaydı. Dolayısıyla, konudan *sapma* gibi görünecek de olsa bu olaya ilişkin bir saptama yapmama izin verin: Karar günü New York'ta bir okumam vardı. Öğlene doğru kararın canlı yayınının tam ne zaman başlayacağını kimse bilmiyordu. Times Square'deki ışıklı haber bandının önünde kalabalık toplanmıştı. Bekleyen tak-

silerin radyoları başına insanlar yığılmıştı. Televizyonu olan büfeler, dükkânlar ve lokantalar dolup taşarken, bürolar boşalmış, çalışma büyük oranda durmuştu. Nihayet bir hareketlenme oldu, yargıcın sesi duyuluyor ama kendisi görünmüyordu. Bütün kameralar Simpson'ın gerilmiş yüzüne dönükken, yargıcın önemli bildirimi görüntüsüz duyurulmaktaydı. Soluk kesen bir sessizlik. Ardından ulusun haykırışı geldi. (Karar, beraatti ve sürpriz olarak karşılanmıştı, Y.O.)

Bu ülkede *görüş*'ü nasıl hâlâ büyük oranda *deri rengi*'nin belirlediğine pek kimse ihtimal vermeyecektir. "Beyazlar, gerçek adaletin ancak gerçek toplumsal şanslarla gelebildiğine inanan karaderili mantığını pek isteksizce kabullenirler", diye yazıyordu Norman Mailer *New York* dergisindeki bir makalesinde. Pek çok karaderilinin görüşünce bireysel suç ya da suçsuzluk sorununa yoğunlaşmak, toplumsal talepleri adaletten kovacak ve beyazların kurumlaşmasını kolaylaştıracaktır. Böyle dedikten sonra yazar, beklenmedik bir paralellik kuruyor: Kırk yıl boyunca Amerikalılar, Sovyetler Birliği'nin "Kötüler Ülkesi" olduğu inancıyla avutuldu. Soğuk Savaş sona erince birden anladılar ki Ruslar, dünya egemenliğini üstlenecek durumda değillermiş. Tersine, kötü olan yaşam standartlarını düzeltmek için uğraşıp durmuşlar ve başaramamışlar. Çünkü silahlanmaya çok fazla pay ayırmak zorunda kalmışlar.

> "Biz, Soğuk Savaşı kazanmadık, biz, Rusları mahvettik. Gerçekte sorun, büyük bir bankanın, daha küçük bir banka rezervlerine el koymasıydı. ... 40 yıl boyunca, manyetik alanda aynı yöne sıralanmış metal talaşları gibiydik. Böylece –'Kötülerin Ülkesi'ne karşı– birleşmiştik. Şimdi ise sanki büyük bir şalter indirilmiş gibi olduk. Manyetik alan çöktü. Tüm metal talaşları savruldu. Nefret edebileceğimiz bir düşmanımız yok artık. Ama 40 yıl daha nefret ve korku bizim içimizde."[5]

Böylece herkesin hızla ve gözü kapalı bir başka günah keçisi aramaya koyulduğunu ve Simpson davasının, sonunda yine bir manyetik alan oluşturduğunu belirtiyor Mailer.

Kendi kendime sordum, peki bizde metal talaşlarını yeniden

sıraya sokmaya çalışan güçler hangileri? Böylesi kişiliksizleştirici düzenlemenin gölgesinde kendi lobi çıkarlarının genişleyeceğini çok iyi bilerek, insanları, ister "demokrasi" içinde, ister "diktatorya" içinde olmuş, hiç fark etmeksizin "manyetize" edip, akılsızca, hatta bu arada vahşice davranışlara motive edenler, hangi güçler?

New York Times'ın, Clinton tarafından kurulan bir komisyonun ABD'den, 30 yıl boyunca hiç bilgisi olmayan yurttaşlar üzerinde yapılan ve hükümetin finanse ettiği radyoaktif deneylerden dolayı özür dilemesini istediğini bildiren bir makaleyi Simpson kararının verildiği gün yayınlaması pek raslantı olmasa gerek. Bu kurbanlara ilişkin 32 milyon sayfalık gizli belgelerin henüz ancak bir bölümü serbest bırakılmışken, yine de yarattığı dehşet çok büyük: Binlerce insan, atom enerjisi makamlarınca çoğunlukla *nüfusun daha az yararlı kesimi* olarak muamele görmüş ve radyoaktif plutonyum ve demir enjeksiyonları ya da bu amaçla özel olarak radyoaktive edilen yiyecekler yoluyla felaket içinde ölmüş veya ağır zarar görmüştü: Bunlara, Eskimolar, Afroamerikanlar ve Kızılderililer haydi haydi, ama aynı zamanda hamile beyaz kadınlar, memedeki ve engelli çocuklar, mahkûmlar da, veya saygın kiliniklerdeki hastalar da dahildi. Ve bütün bunlar, "kötü"yle mücadele adına yapılmıştı.

Çünkü, Hitler'in yenilgisinden sonra atom bombasının salt Sovyetler Birliği'ni hedef aldığı, askeri açıdan hiç gerek yokken Hiroşima ve Nagazaki üstüne atılmasının ardından iyice açıklaşmıştı. Şimdi soğuk (atom) savaşının bitmesinden sonra şu soruyu daha kesin sormak gerekiyor: Sözde caydırıcılık stratejisi adına Batının başlattığı silahlanma yarışı, son 50 yılın en ağırlıklı devlet cinayeti değil midir? Devlet ne yapar yani? Savaşta korumak istediğini barışta tahrip mi eder? Saygınlık iddialarıyla aşağılık işler mi çevirir? Sözde yaşamı korumak adına yaşamları kurban mı eder? Ulusal güvenlik adına başka ulusların güvenliğini yok mu eder?

Halkların yanıtı çok açıktı: Atom silahlarının yasaklanması için Stockholm çağrısını 500 milyon insan imzaladı. Ama seslenilen adresler hemen hiç etkilenmedi. Hukuksuzluk Devletleri mi? Hukuksuzluk -suç- cinayet: Belli ki bazı şeyleri büyüklüğüne göre sınıflandırmanın zamanıdır. Oppenhaimer'in yardımcı-

sı olarak plutonyumun ilk miligramını izole eden John Gofman, Nürnberg'in savaş suçlularına yönelik yasalarının, tüm ülkelerdeki nükleer silahlanma lobilerini ahlaken yargılamada ölçüt olarak kullanılmasını istemede de ilkti. O lobiler için Gofman, "dünyanın en tehlikeli haydutları" deyimini kullanıyordu. Nükleer silahlarının daha imal, depolama ve deneme sırasında bile öldürücü etkilerinin oluştuğunu, bile bile gizleyeceklerdir, diyordu.

Bu devlet cinayeti sorumluluğunu iki tarafa paylaştırmanın nasıl olacağını da sormak gerek. Metal talaşları hiçbir şekilde sarsılamazlar mıydı? 1946'dan itibaren, silahsızlanma önerileriyle olsun, tek taraflı olarak denemeleri durdurmasıyla olsun, Birleşmiş Milletler'de Sovyetler Birliği kadar sürekli çabalayan başka bir ülkenin daha bulunmadığı tartışma götürmez. Bütün bunlar salt propaganda olabilir mi? *Büyük banka* tarafından aç bırakılmaya karşı bir parça olsun kendini koruma çabası değil mi bu yani? Ciddi tarihçiliğin yapacağı işler var daha.

Clinton ile ABD'ye de *glasnost* girdi, dosyalar kararsızca açıldı ve tam da atom denemeleri sırasında oluşan radyoaktif döküntülerin sonuçları üstüne önde gelen bilimcilerin konferans dizisinin başlangıcına denk geldiğim Baltimore Loyola-College'de duyduğuma göre, bir uçurum görünür olmuş. (Elbet Kazakistan'daki uzmanlar da benzeri bilgiler verebilirler ama ben şimdi Amerika'dan gelmekteyim) 1951'den beri Nevada çölünde göz göre göre 126 nükleer patlama gerçekleşmiş, bunların her birinde bir Çernobil kazası kadar radyoaktif ışınım açığa çıkmış. Utah ve Arizona'da yüz binlerce asker ve yurttaşın doğrudan radyoaktiviteye maruz kaldığı biliniyor. Bu insanlar, beklendiği gibi hastalanınca da on yıllar boyunca üzerlerinde her çeşit ilaçlar ve tedavi yolları denenmiş. Daha ellili yıllarda uyarıda bulunan bilim adamlarına acımasızca saldırılmış, bazılarının araştırma ödenekleri kesilmiş, ötekiler ev hapsine alınmış. Ve kurbanların, başlarına geleni kamuoyu önünde açıkça dillendirmeleri, ceza kovuşturması tehditleriyle yasaklanmış. "Biz Birleşik Devletler'in fırlatılıp atılan yurttaşlarıyız", diyor Utah'tan bir ressam Darlene Philipps, acıyla. Deneme bölgesinin rüzgârının yönü içinde yaşayan insanlar için aşağıdaki

sözü söyleyen Eisenhower de aynı düşüncedeydi besbelli:

> "Ulusal güvenliğin savunulması uğruna şu dışarıdaki birkaç bin kişiyi kurban etmeyi göze alabiliriz."[6]

Hatta uçuşlarda ışınım yoğunluğunu kontrol etmiş olan Albay rütbeli bir Hava Kuvvetleri subayı şu yargıya varmış: ABD'de radyoaktif döküntü kurbanı olmayan tek kişi yoktur. Şimdi ilgili dergilerden öğreniyoruz ki, radyoaktif ışınımın çok düşük düzeyleri bile başlangıçta iddia edilenden binlerce kez daha tehlikelidir. Örneğin, ceninin ve ilk çocukluk beyninin gelişimine yöneliyor bu ışınım ve kalıcı zararlar veriyor. ABD'deki yerüstü atom denemeleri zamanı olan 1945-1963 yılları arasında doğmuş yurttaşlarda, bilimcilerin verdiği bilgiye göre apaçık yetenek zayıflıkları ve zekâ oranı düşüklükleri saptanıyor. Radyoaktivite, bağışıklık sistemini de harap ediyor. Demek ki yenildi sanılan hastalıkların geri dönüşü olsun, kanserin ve aids'in korkutucu biçimde yayılması olsun, herhalde sözde *soğuk* denen savaşın sonuçları olmalı.

Radyoaktivite kurbanlarıyla ilgili 1995 Eylül'ünde Berlin'de toplanan 2. Dünya Konferansı'nda uzmanlar, bugüne dek tüm dünyada yayılan radyoaktiviteden 30 milyon insanın zarar gördüğünü hesaplıyorlar. Kulağa çalınıp geçen rakamlar mı bunlar? Söz konusu kurbanların epey bir kısmı bombayla ilgili.

Yüzyılın sonunda acı bir tespit olgunlaşmakta: Bugüne değin nasıl hep iki totalitarizm olarak Faşizm ve Stalinizm'in *yeni çağdaki felaketler* olduğu savlanıp durduysa, şimdi üçüncü bir ideoloji olarak asıl antikomünizmin milyonlarca yaşamı mahvettiğinin bilinmesi gerekiyor.

Bütün bunlara, Alman Demokratik Cumhuriyeti'ne dönüp bakarken kendimi "nükleer koruma kalkanı" ardına saklamak için değiniyor değilim asla. Yalnızca, revaçta olan Alman suç tartışmasının inanılmaz bir taşralılık damgası taşıdığı görüşümü açıklaştırmaya çalışıyorum. Gerek halklar hukuku açısından tartışmalı olan *hukuksuzluk devleti* yargısı, gerekse Demokratik Almanya

toplumunun yüzde ikisinin Stasi (ADC gizli servisi, Y.O.) için çalıştığı saptaması, esas oranların algılanmasını çarpıtmaktadır.

Duyuyoruz ki Federal Almanya, dünya çapında ikinci büyük silah ihracatçısı. Alman sermayesi, uzun süredir perde arkasında pek çok ülkenin atom silahlarına müsait malzeme üretimine yardımcı olmakta. Pekin'deki dünya konferansında, gelişmekte olan ülke kadınları, tarlada çalışırken kara mayınları yüzünden sakat kalmış anneler ve çocuklar için bir çadır kurmuşlardı. Almanya bu mayınlardan yığınla ihraç ediyor. Üçüncü dünyanın kadınları, birinci dünyadan kız kardeşlerine, bu katliama karşı bir şey yapmadıkları sürece artık –erkek egemen deyip durarak– otomatik bağlaşıkları gözüyle bakmayacaklarını çok açık biçimde anlattılar. Bir şey yapmakta mıyız? Olsa olsa, hâlâ Fransız şarabı içmek uygun mudur, sorusu çıkar ortaya. Akıl, ancak pazardan geçerek talep edilebilir görünüyor. Oysa zamane ruhu içmeye devam ediyor. Ve birkaç aykırı fikirli, tapaları açmakla görevlendirilir. Açılansa, saygıdır.

Böylece Luise Rinser'inki gibi sesler, çölde bir başına haykırış gibi kalıyor:

> "Geçmişte olduğu gibi, savaşan iki ulusa da aynı şekilde silah satarak yardım etmek, katıksız kinizm değil midir? Medeni hukukta buna cinayete yataklık denirdi. Ama dünya politikasında düpedüz ticaret oluyor bu. Oysa gerçekte, ahlaksal olarak da bakılsa, politik olarak da bakılsa, katliama yataklıktır yapılan. Bizler hepimiz de kiralık katil oluyoruz."[7]

Pek çok Doğu Alman, daha önce hissedilen baskının hiç de azalmayıp yalnızca yer değiştirdiğini fark ediyor. Ve öyle görünüyor ki, bir zamanlar Doğu Alman entelektüellerinin durumla uzlaşmalarından çok daha fazlasıyla Batılı entelektüeller bu kötü koşullara göz yumup rahatlarını bozmuyorlar. Üstelik ne hukuka aykırı düşme durumları, ne de bu konuda kamuya açık ifade olanakları, birbiriyle kıyaslanamaz bile. Ama ne zaman Batılı ahbaplara, özgeçmişlerimizdeki medeni cesaret isteyen dönemleri teraziye koyup karşılıklı bir tartalım desem, böyle bir top-

lum oyununa hep burun kıvırıp, tartıcıbaşının eksikliğini ileri sürerler.

Alman Demokratik Cumhuriyeti'nden suçlu olmaksızın gelemezdin, öyle mi?

Döndükten sonra o meslektaşa şunu yazmıştım: "Bu cümlenin, yukarıda tasvir edilen Batıdan bir kişiye hiç de öyle sanıldığı gibi uygun düşmediğini belirtmekten başka söylenecek bir şey yok."

1991 sonbaharında Wolfgang Thierse, çevreye gönderdiği bir soruşturmada, bir mahkemenin haklılığını sorguluyordu: "Gerçek failler ve gerçek kurbanlar, suçlular ve suçsuzlar vardır, sonra daha başka ve arada kalanlar gelir, yani, onun içinde yaşamış, ayakta kalmaya çalışmış, az ya da çok tutarlı, az ya da çok akıllı, az ya da çok korkak ya da cesur, bizler."

"Bu insan tasarımı bence fazla düalist", diye yanıt vermiştim, "ben, kendimizi suç ve suçsuzluğun karşı yakasında bir bağlantısız ara bölgede bırakmaya hazır değilim. Salt iyilere de, salt kötülere de, meleklere de, şeytanlara da, inanamam. Suçlular bulunduğuna kimse itiraz etmez. Ben, suçsuzlar diye birilerinin bulunduğundan kuşku duyma cüretini göstereceğim. Aramızdaki fark ise –önemli olan da budur– yalnızca suçlarımızın derecesindedir. Hepimiz riyakârlık yapmışızdır, susmuşuzdur, yalan söylemişizdir, ihanet etmişizdir, ihmal etmişizdir. Kim bilir kaç kez, yandaşımıza karşı, ana babamıza karşı, çocuklara karşı, meslektaşlara karşı, dostlara karşı, insan olarak yetersiz kalmışızdır. Kişisel yetersizlik ile toplumsal yetersizlik arasındaki sınır akışkandır. *Yaşamak, kendini suçlu ve borçlu kılmak demektir.*"

Buna göndermeyle o "Alman Demokratik Cumhuriyeti'nden suçlu olmaksızın gelemezdin" diyen meslektaşıma yazdığım yazıyı şöyle sürdürdüm: "O zaman ahlaksal katılıklarımızda birlik olmamız gerek, öyle mi? Hayır. Çünkü ince ayrımı siz vurguluyorsunuz ya: Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde yaşamak, suçlu olmak demekmiş. Lütfen benim şu asla hamasi bir kasıt taşımayan tek soruma yanıt vermenizi rica edeceğim: Federal Almanya *manyetik alanından* suçlu olmaksızın çıkılabileceğine cidden inanıyor

musunuz? *'Bağışlanabilir'* den *suçlu'*ya geçen eşiği aşmış olmak için ne kadar çok şey yapılmış olmalı veya yalnızca boyun eğerek suçu üstlenmiş olmak yeterli mi?

Berlin Duvarı da böyle bir sınır çizgisi miydi acaba? Birbirimize yakınlaşmada belirleyici soru böyle görünüyor bana."

İYİ'NİN SIRADAN'LIĞI

Bir Antifaşist Olarak Rahatsızlığım

Bu paradoks değil mi: Birleşmeden sonra biz Doğulular, hepimiz insanın itina gösterilirse sürekli değişebilir, eğitilebilir, işlenebilir olduğuna inanıyoruz diye, burnubüyüklükle suçlandık. Neymiş, yeni insan ütopyası varmış bizde, bu yüzden güldüler, alay ettiler bizimle. Kendinize gelin, alçakgönüllü olun, haddinizi bilin, dercesine uyarıldık. Kendilerinde hak görerek bu kadar ileri gittiler.

Oysa bir noktada nicedir hiç de alçakgönüllüce olmaksızın bu daha iyi insan meselesi üzerinde inatla durulmakta: Antifaşizm bizde devlet doktrini olduğu için, biz arınmış yurttaşlardan, nazizm geçmişinin, iyi incelenmiş, iyi tanınmış, iyice pişman olunmuş, bedeli tam ödenmiş, iyice düşünülmüş, iyice uyanılmış olarak, tüm kalıntılarıyla birlikte, gerilemeye, şiddete ve yabancı düşmanlığına karşı o mükemmel tarihi yüzleşme yoluyla hesabının görülmesi ve faşizme karşı sonsuza dek şerbetli olunması istendi.

Peki, diyelim bu, herhangi bir kişide başarıldı, o kişi, *yeni insan*'ın varlığının gezer kanıtı olmayacak mı? Ya da öyle bir kişi yoksa bu, gerek karanlık ve kötü alışkanlıkların, gerekse saldırganca üstünlük taslamaların ve suçu örtbas etmenin, insandaki temel büyüklüklerden sayılması, bunların kökünü kazımanın olanaksızlığı ve dolayısıyla Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin antifaşizminden de istenemeyeceği anlamına gelmez mi?

Ben diyorum ki, düşünmenin geleneksel esası olan, üçüncü bir şıkkın olamazlığı gereğince, Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin tarihi yazılırken, ille kötüleme yapılacaksa, iki kötülemeden birine karar verilmeli: Ya, ADC kötüdür, çünkü yeni insanı yaratmak gibi bir tanrılığa soyunmuştur. Ya da, ADC kötüdür, çünkü yeni insanı yaratan bir tanrı olma başarısını gösterememiştir.

Ama bu *antifaşizm*, en azından birkaç iz bırakmış değil midir? (Çok iyi bilmeme karşın kavram üstünde durmuyorum. Sözcük anlamlarının politik işgali için fetih seferine çıkma meraklısı da değilim. Nasyonal *sosyalizm* bence Orwell'ce alaya almanın nazi damgalısıdır. Ben faşizm derken, başka ülkelerde de hemen algılandığı gibi, öncelikle bunun belirleyicisi olan ve İtalyanca sahnelenişini en adi biçimde gölgede bırakmış Alman varyantını kastediyorum. Dolayısıyla benim karşı çıkışımın *antinazizm* olmasında anlaşma sağlayamazsak sorun çıkarmam.)

Doğunun Batıya katılmasının ardından Almanlar arası soğuk savaşın şaşırtıcı biçimde yeniden alevlenmesi, öncelikleri öteledi. 68'liler hareketi, yetmişli yıllarda Federal Almanya'yı öylesine sarsmış ve değiştirmişti ki, biz duvarın öte yanında bunu tüm kapsamıyla pek algılayıp değerlendiremedik. Daha biz bu eksiğimizi tamamlayamadan hayretle bir de bakıyoruz ki, günümüz aklı, öğrenci hareketini Batının liberal toplumunu demokratik olmayan yoldan yıkmaya çalışmakla suçluyor (Sontheimer). Öğrenciler, demokrasiyi faşizmle karıştırmışlar ve "sivil dengeleme mekanizmalarına karşı sınırsız bir anlayışsızlık göstermişler"miş (Herzinger).

(Bir 68'linin aradaki seslenişi: Bu anlayışı zihnimize polis dayakları yerleştirdi. O dönemin egemenler devletinin kendi ayağıyla yumuşayacağına inanıyor musunuz siz?) Ne var ki bir kuşak sonra, tutucu güçler yine kontrolu ele aldılar. Üniversitelerin, resmi makamların ve bakanlıkların çoğunluğunda yönlendiricilik onlarda ve tutumunu koruyan 68'lilerin sesleri dikkat çekici biçimde kısıldı.

Son dönüşümlerin ayarlanması sırasında bu kez durumun pek farkında olmayan Demokratik Alman yurttaşları devreye girmeye niyetlendiler. Batı sol'u, akın akın gelenlere, nöbeti bırak-

mış olarak yakalanmaktan mı korkuyordu? Bu yüzden mi Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin elbette ki bilinçle kullanılan antifaşizmiyle birdenbire böylesine katı uzlaşmaz oluverdi? Bu kullanılmayı bizzat antifaşizmin suçu mu saymak gerekiyordu, yoksa daha ziyade demokrasi eksiği olan bir sistemde enikonu her şeyin propaganda amaçlı kullanılabilmesine mi bağlamalıydı? Esas mesele somut sorunların açıklanması mı, yoksa yeniden birleş(me)miş solda buruşmuş son defne yapraklarıyla hangi tarafın kendi çıplaklığını örtebileceği mi?

Postfaşist Finans Hareketleri

Gerçekten de Federal Almanya'nın, birleşmenin ardından geçmişe yönelik tutumu, yalnızca birçok otonomun, öğrencinin ve entelektüelin dürüstçe içine işlemiş antifaşist angajmanını ağır biçimde yaralamakla kalmayıp, Demokratik Almanya halkının en geniş ve çoklukla politik olmayan kesimlerini de derinden öfkelendirmeyi başarmıştır.

Elbette ki Globke, Oberländer ya da Lübke'yle ilgili eski hikâyelerden söz etmiyorum. Benim kuşağım bunları –Stalin'in ölümünden önce Demokratik Almanya'da olan kimi aykırılıklar gibi– duygu açısından tarihe gömdü bile (1950'deki Waldheim duruşmalarının Alman Demokratik Cumhuriyeti adaletinin en karanlık sayfası olduğunu biliyoruz kuşkusuz. Ama son 30 yıl içinde nazi cinayetlerine karşı tüm davaların apaçık hukuka uygun yürüdüğünü de biliyoruz). Federal Almanya'daki yakın tarihin tatsızlıkları bile (Bitburg, Jenninger'in konuşması) Doğu Almanlar için konu teşkil etmiyor.

Bütün mesele, birleşmeden sonraki davranış tarzıdır. Üstelik bununla da kastettiğim, 1995 Mart'ında Federal Mahkeme'nin, savaş suçlusu Wolfgang Lehnick-Emden'i serbest bırakması gibi hukuk devleti niteliğini bulandıran kararlar değil. Enikonu, "Yahudi Dairesi"nin kuruluşu nedeniyle Fransız mahkemesince ömür boyu hapse mahkûm edilmiş olan Franz Lischka'nın olsun, üst düzey SS şefi Kappler'in olsun, konsantrasyon kampı görevlisi Anton Malloth'un olsun, ya da kamp komutanı Gerhard Maywald'ın ol-

sun, serbestçe dolaştığı bir devlete katılındığını bilmeyen yoktu (Maywald, Minsk yakınındaki Trostenez kampında Yahudileri kitle halinde yok etmekten sorumlu idi. 1941'den 1944'e kadar orada 206 000 insan öldürülmüştü. Maywald, dört yıl hapis cezası almış ama bu ceza affedilmişti. O zamandan beri Saarland'da keyif sürmektedir)

ABD'de, eski Federal Cumhuriyet'in böylesi uygulamaları hep ihtiyatla karşılanmıştı. Amerikan adalet bakanlığının nazi suçlarını ortaya çıkarmakla yükümlü bölümü, Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin ilgililerileriyle çok iyi ilişkiler içindeydi. Bu bölümün müdürü Meal Sher, 1990 Haziran'ında Alman Demokratik Cumhuriyeti başsavcılığına yaptığı son ziyarette, birliğe varılması hali için tek bir ricasının olacağını vurguladı: nazi cinayetleriyle ilgili işlemlerde hukuksal ölçek lütfen Demokratik Almanya'dan alınsın. Ona, bu tür isteklerini Batıya bildirmesi gerektiği, çünkü Doğunun taleplerine artık kimsenin kulak vermediği söylendi. Söz konusu iletimin Batı kanadında nasıl yürüdüğünün belgesi yok, ancak sonuç biliniyor: Tek bir ADC yasası bile alınmamıştır. Bunun bir lobi'si yoktu. Böylece, ADC yasalarında yer alan ve Fransa, İtalya ve başka Batı demokrasilerinde de doğal sayılan, insanlığa karşı işlenmiş suçlara zaman aşımı tanınmaması ilkesinin devralınma şansı kaçırtıldı. Doğu Almanlar bütün bunları, en fazlası bir kafa sallayarak görüp geçtiler. Başka sıkıntıları vardı çünkü. Batılı yetkililerin ad değiştirme histerisi daha fazla gerginliğe neden olmuştu. Özellikle federal başkentin cadde ve sokak adlarının komünist direnişçilerden, İspanya İç Savaşı direnişçilerinin adlarından ve general Bersarin gibi Rus kurtarıcıların adlarından temizlenmesi gerekiyordu.

Savunma papazı Eppelmann, Alman Demokratik Cumhuriyeti ulusal halk ordusu kışlalarından, antifaşistlerin adları dahil tüm adları aceleyle yok ederken, Federal ordu, düzinelerle en karanlık nazi generalinin, faşist milis komutanlarının, kaizer dönemi sömürge subaylarının adlarını hâlâ sürdürmektedir. Pommern, Ostpreußen, Ostmark ve Deutschorden kışlaları da haklı olarak umutla bekliyorlar.

Ama Doğulular bütün bunları barikatlara taşımadılar. Yeni koşullar içinde onları gerçekten en derinden vuran şey PARA olmuştur. Para umudu veya yoksunluğu, her günkü kıyamet haline gelmiştir. Çığırından çıkarılmış moralite işte böyle maddeleşmiş bulunuyor. Finans parmağı yukarı kalkınca, sanki melekler cennette bir mekân hazırlıyor. Finans parmağı aşağı indi mi, şeytanlar cehennem kazanı kaynatıyor.

Eğilimi açıklığa kavuşturmak için birkaç örnek yetecektir. 1992 Mart'ının *Federal Maaş Yasası*, şu düzenlemeyi getirdi: Yalnız Üçüncü Reich'ın (Hitler rejiminin, Y.O.) tüm kurumları, işletmeleri ve vakıfları değil, 8 Mayıs 1945'e dek Alman devleti yurttaşlarını veya savaşla ele geçirilip devlete katılmış işgal bölgesi halklarından olan personeli *kamu* hizmetinde çalıştırmış bulunan işverenler de, 29. maddeye göre, *hukuken* kamu işvereni olarak tanınmaktadır. Bir başka deyişle: Gerek Reich'ın kurumlarında, gerekse işgal bölgelerinde yapılan her şey kamusaldı ve hukuka uygundu, öyle ki o hizmet yılları bugün sınırsız olarak maaş ve emekli maaşı hesabına katılır.

Hemen ardından gelen 30. madde ise Alman Demokratik Cumhuriyeti'ndeki hizmetleri konu ediniyor. Orada, "sisteme, özel kişisel yakınlığı tahmin edilen" herkesin, maaşa sayılmak için geçerli hizmet yılları hesabında önemli kesintileri göze alması gerekmektedir. Hemen sonra da "tahmin"in kapıları açılıyor: "Sosyalist Birlik Partisi'nde, Özgür Sendikalar Birliği'nde, Özgür Alman Gençliği'nde veya sistemi destekleyen benzeri parti ve örgütlerde kadrolu memur olarak veya belirgin bir onursal işlevle hizmet görenler, veya merkezi devlet organlarında ... orta ya da üst derecede yöneticilik yapanlar veya bir toplumsal örgütün, bir kitle örgütünün, devleti taşıyan bir partinin eğitim kuruluşlarında kadrolu öğretmenlik yapanlar veya devlet ve adalet için akademi ile benzeri eğitim kurumlarını bitirmiş olanlar", paragrafta belirtilen "sisteme özel kişisel yakınlık" tahminine girmektedir.

Bu düzenleme işleyişi için eyaletlerdeki, kentlerdeki, hatta ilçelerdeki tahmin komisyonlarınca birbirinden farklı olarak uygulanan soruşturma ve öneriler, düpedüz bir kördüğüm oluşturmuş-

tur. Hedef alınanlar, kendileri hakkında yargı veren tahmin'cileri hiç görmemişler ve kendi durumlarını "Kafkaesk titreme" olarak tasvir ediyorlar.

Demek ki dönüşümden sonra çıkarılan maaş kanununa göre, nazi'lere hizmet etmek onur kırıcı olmuyor, ama komünistlere hizmet etmek tam tersine onur kırıcı oluyor. Yani Üçüncü Reich (Hitler rejimi, Y.O.) adaletsiz bir hukuk devletiymiş, ilk Alman Demokratik Cumhuriyeti ise hukuksuzluk devleti ve buyrun efendim, bunu, hizmet konumunda ve cüzdanda da sonsuza dek anımsatmak gerekiyor.

Demokratik Almanya'daki hizmet yıllarının tanınmaması, daha 1991 Haziran'ında *Emeklilik Nakil Yasası*'nın Demokratik Almanya'da kazanılmış emeklilik haklarının tanınmamasıyla gündeme gelmişti. Yasanın "gerekçe"sindeki iddiaya göre düpedüz, birleşme anlaşmasının emeklilik çözümü, ne somut bir sonuca, ne de sosyal politik açıdan kabul edilebilir bir sonuca götürülebilir. Bu nedenle birleşme anlaşmasının öncülleri ... esas alınamaz"dı (BT-DS 12/405). Böylece Bismarck'tan bu yana sosyal yasamada ilk kez uygulanan bir ceza hukukunun yolu açılıyordu. Emekliliği toptan kesmek, bir çeşit varına yoğuna el koymak demekti. Sonuç olarak Kassel Federal Sosyal Mahkemesi'nin 1995 yazında bu yasayı anayasaya aykırı bulması boşuna değildi. Bu arada bütün partiler düzeltici tasarılar verdiler. Yalnızca gizli servis (Stasi), ordu ve polisteki çok yükseltilmiş gelirlerin ayıklanması söz konusuydu. (Başka alanlarda hiçbir maaş ayrıcalığı saptanamadı). Seçim kampanyaları, sanki emeklilik naklinde hemen olumlu değişiklik yapılacakmış gibi kötüye kullanıldı. Oysa bunun için para gerekiyordu. Dolayısıyla başkentte bu yönde şu ana kadar hiçbir şey yapılmadı.

Böyle giderse bu kuşak ve bir sonraki kuşak Doğu Almanlardan yaklaşık dört milyon sigortalı, daha önce kazanılmış prim hakları için talepte bulunamayacak: Doğu emekli maaşları Batıdakinin ancak yüzde 77'si kadar olduğu halde, yaklaşık 1,8 milyon kadın emeklinin ve 400000 kadar erkek emeklinin telafi tutarları kesilmektedir. Bir milyonun üzerinde kadın, emeklilik taleplerinde, emekliliğe sayılacak süreler açısından kayıplara uğrayacaktır:

Örneğin, doğum ve eğitim durumundaki ve tarımda çalışan kadınlar, esnaf ve zanaatkârların birlikte çalışan eşleri, Demokratik Almanya'da 1970 yılına dek prim ödemeksizin sigortalı sayılıyorlardı, bu süreler şimdi sayılmayacak. Görme özürlüler ve öteki özürlüler de primden muaftı, ama şimdi onların o süreleri salt malulen emeklilik olarak kabul ediliyor. Belli meslek grupları için daha önce yapılmış özel düzenlemeler şimdi kabul edilmediği için, o gruplar da, örneğin pedagoglar, demiryolu, posta ve sağlık çalışanları, kayba uğruyorlar. Kaldı ki kayyum, iş yasası gereği korunmuş işletme primlerini bile yok saymıştır. İçlerinde 72000'i entelektüel kesimden olan ve özel ek güvencelerden yararlanan 358000 kişi için bu, emekli maaşı yükseltmesi sayılarak maaşlar keyfi biçimde düşürülen bir sınırda kesilmiştir.

Yasa, tekil hükümler vermeyip, tarih adaleti kisvesine bürünerek bütünüyle meslek gruplarını cezalandırdığı için, bir kıyamet mahkemesi taleplerini bile karşılamıyor: Parti çalışanları, örgüt çalışanları ve devlet dairelerindeki memurlar, genel müdürler, tarım kooperatifi yöneticileri, hukukçular, doktorlar, eczacılar, bilim insanları, gazeteciler, mühendisler ve itfaiyeciler, söz konusu meslek gruplarına girmekte. Bütün bu insanların topluca –hiçbir komisyon incelemesi, bir gizli servis hizmeti suçlaması olmaksızın– anlaşmayla kazanılmış mülkiyet hakları ellerinden alınmaktadır. (Federal Almanya'da bir katil bile, ödenmiş primlerine dayalı hakkını yitirmiyor. Emeklilik sigortası, normal olarak sigortalı olan ile olmayanı ayırır ama katil ile kurbanı ayırmaz.) Bu yasayla yakalandığına inanılan Demokratik Alman seçkinleri, hiçbir mahkeme kararı olmaksızın kriminal suçlu yerine konmakta ve pratikte yaşam boyu her ay yüksek bir para cezasına çarptırılmaktadır. Böylece en alt maddi yaşam koşullarına düşmüş bu insanların çocukları da ağır bir güvencesizlik içine sokulmaktadır.

İşte bu çifte aşağılama, pek çok kişide öfke ve kırgınlık yarattı. Bunların bir kesimi, umutsuzluğa ve çekinikliğe gömüldü, öteki kesimi ise öfkesini yapıcı kılma çabasına girdi. Böylece pek çok birlik oluştu: İnsan Onurunu ve Yurttaş Hakkını Koruma Derneği, Akademik Emeklilik Birliği, Brandenburg Emekliler İnisiyatifi,

Saksonya Eşitlik ve Sosyal Korunma Birliği, Demokratik Kadın Birilğinin Sosyal Hizmeti, nazilerin Kovuşturduğu İnsanların Temsilci Kuruluşu, Adalet Komiteleri, bunların yalnızca birkaçıdır.

Daha pek çok ayrıntı, Federal Alman paragözlülüğünün hukuk baskılarını birleşme şaşkınlarına göstermektedir: Faşizme karşı mücadele etmiş Demokratik Alman antifaşistlerinin emekli maaşları, birleşmeden sonra 300 Mark kesilerek, Federal Alman eyaletlerinde çok daha düşük olan antifaşist direnişçi emekli maaşına indirgenmiştir. Evet, 1700 Mark Demokratik Almanya'da iyi paraydı ama yine de Federal Almanya'nın, nazi Halk Mahkemesi Başkanı'nın karısına halen ödediği 5000 Mark maaşın yanında hiç kalıyor. Söz konusu indirimler ve kesintiler şu izlenimi dayatmaktadır: Aktif direnişe değmez. Medeni cesaret meselesindeki Alman çekinikliği açısından hiç de yapıcı olmayan bir finansal uyarıdır bu.

Müttefik ordularında veya işgal edilmiş ülkelerdeki partizanlarla birlikte Hitler'e karşı savaşmış Alman (ve Alman Yahudisi) sığınmacılar, o yıllarını ne emekliliğe saydırabiliyor, ne de tazminat talep edebiliyorlarsa , bu durum başka nasıl yorumlanabilir ki? Buna karşılık, ellili yılların başından bu yana yürürlükte olan *savaş kurbanlarına güvence yasası*, aslında yalnızca katillere güvence yasası oluyor. nazi ordusu mensuplarına talep hakkı sağlayan "*onurlu*" görevler, Prusyalı titizliğiyle sayılmış. Bunların içinde savaş çıkarmanın kendisinin de bulunması bir yana, orduya seçilmiş demiryolu çalışanları da, hatta "özel trenlerin(!) sürekli eşlik personeli" bile unutulmamış (§ 3 Abs. 2e). "Alman Reich'ının müttefiki olmuş devletlerden birinin" ordusundaki hizmet bile kabul ediliyor.

Daha Letonya Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını yeni ilan etmişken, Alman adalet bürokrasisinin aklına birdenbire federal güvence yasasının savaştan zarar görenler faslından bu kez Waffen-SS'in (nazi SS örgütünün en büyük insanlık suçlarını işlemiş paramiliter kuruluşu, Y.O.) Letonyalı lejyonerlerine de ödeme yapmanın gelivermesi ancak böyle olabilirdi. Burada belirtmek gerekiyor ki büyük olasılıkla Letonya Yahudilerinin öldürülmesine katılmış gö-

nüllüler söz konusudur. Böylesi bakanlık görevlilerinin kafalarından nelerin geçtiğini gerçekten bilmek isterdim. Hele ki bu bonkörlüğün formel hukuk açısından asla talep edilmesi düşünülemezken. SS, enikonu Nürnberg'de bir cinayet örgütü olarak ilan edilmiştir; bu hükümler uluslararası adaletin hükümleridir ve anayasa (Art. 25) gereği Federal Alman adaletinin de parçasıdırlar.

Anket Komisyonu'nun "Almanya'da her iki diktatörlüğe ilişkin tartışma üstüne" Mayıs 1994'te yaptığı kamuya açık dinlemede Demokrasi Şimdi'nin kurucularından Ludwig Mehlhorn, sorunu şöyle koydu: "nazi döneminde Alman ordusunda olanlar, hatta SS örgütünden olanlar, başka ülkelerin yurttaşları bile olsalar, şimdi Federal Alman Cumhuriyeti'nden düzenli emekli maaşı alırlarken, o zamanların konsantrasyon kampı mahkûmlarının ve zorunlu çalışma yaptırılanların şimdi en iyi olasılıkla bile ancak bir kerelik bir ödemeyle geçiştirilmesi, bugüne dek en azından benim için adalet duygusunu yaralayıcı olmuştur." Mevcut Batılı ileri gelen bilimciler, felsefeciler ve politikacılar, totalitarizm tepkilerini bu kadar gündelik aşağılıklara indirgemek istemediler. nazi Adaletsizliğini Onarma'nın uzun yıllar başkanlığını yapmış olan Eberhard Hubrich, anayasanın 131. maddesine dayalı olarak çıkarılan ve yabancı SS mensuplarına da ordu askeri gibi tazminat ödenmesini öngören yasayı hedef alarak –pek de mutlu bir etki bırakmaksızın– şunu ekliyordu: "Bu ise Alman yasa koyucunun bir kararı olmuştur".

Ben anayasanın bu çok tartışılan 131. maddesinden, SS mensuplarına tazminat ödenmesi zorunluluğunu çıkaramıyorum üstelik. Eğer hukukçular bu sonucu çıkarıyorlarsa o anayasa maddesi değişmelidir. Zaten altı üstü boş bir madde: Nazi döneminde kamu hizmeti gören "kişilerin hukuksal konumları, federal yasayla düzenlenir". Ne tarzda düzenleneceğini gösteren tek bir dayanak noktası yok. Nazi memurlarının Alman savaş ve cinayet makinesinin işleyişine olağanüstü katkıları nedeniyle, *tarihten gelen görevlerine* de bağlı kalmadıkları için, *tarihten gelen haklarını* yitirmiş oldukları sonucuna varan bir yasa söz konusu olsa, tam öyle bir düzenleme sayılırdı. Böyle bir yasa, aktif bir nazi partilisi-

nin "*etkisizleştirilmesi için*" "*emekli maaşı veya başka herhangi bir memur hakkından yararlanamaması*" gerektiğini bildiren müttefik kuvvetler kontrol komitesinin 12 Ocak 1946 tarihli direktifine de uygun düşerdi.

Ne var ki, federal yasa daha sonra 1951'de anayasanın bulanık maddesini çok açık ve kararlı bir güvence düzenlemesi olarak anladı: Nazi memurlarının güvence talepleri vardır ve bu –daha da önemlisi– üstlenilmelidir. Anayasa böylesi ayrıcalıkları başka hiçbir (kurban) gruba tanımıyor. Gerçi "nazilikten çıkarılanlar", *esas sorumlular* ya da *baskı altında kalanlar* tarzındaki basamaklandırmaya göre o haklardan mahrum bırakılmışlardı ama Jörg Friedrich, bu kategorilerin 1951'de "yok gibi kaldığını" yazıyor. "İşgal kuvvetlerinin mahkeme işlevi gören kuruluşlarından böylesi kararlar çok nadir çıkıyordu."[8] Batı Berlin polis müdürlüğü, Gestapo (nazi gizli servisi, Y.O.) ya da SS subaylarını işe almayı reddettiği zaman ona, anayasanın 131. maddesi gerekçe gösterilerek baskı yapılmıştır. Yani bu sorunda anayasa, hiç de böyle bir şey içermese de hep aklanma bahanesi yapılabilmektedir.

Üstelik bu uğursuz hukuk durumu öyle bir noktaya varmıştır ki, Federal Alman Cumhuriyeti'nin başlarında memurluğa alınan eski nazi partisi üyelerinin oranı, bizzat nazi döneminden daha yüksek olmuştur. Çünkü enikonu yitirilmiş tüm Doğu bölgelerinden ve Sovyet işgal bölgesinden kaçarak ülkeye akın eden nazi memurlarının göreve alınması gerekiyor ya!

Peki bugün? Kassel'deki federal iş mahkemesinin, Demokratik Alman halk polisi görevlilerine daha üst görevde yeniden istihdam edilme hakkı tanımayarak Berlin Senatosu'nun bakışını güçlendirdiğini belirtmek bile fazla. Ya madde 131? Anayasanın güncel metnini elinde bulunduranlar, bir küçük dipnot görecekler ve ekinde de şu cümleyi okuyacaklar: "Madde 131, birleşme anlaşması gereği, eski Alman Demokratik Cumhuriyeti bölgesi için şimdilik geçerli değildir." İşte böyle.

Tüm gönüllülerin Letonyalı SS'ler gibi öncelikli muamele gördüğünü sanmak da hata olur. Bir örnek: Franco iktidarda bulunduğu sürece onu kırmamak için, (İspanya İç Savaşı'nda Franko'ya

karşı Cumhuriyetçilerin safında iç savaşa katılan, Y.O.) uluslararası tugaylardaki Alman gönüllüler, yasal emeklilik haklarından yoksun bırakılmıştır. Ancak seksenli yılların sonunda savaş kurbanı güvencesi İspanya direnişçilerine de genişletilmiştir ki, yararlanacakların zaten çok azı hayatta kalmış olduğu gibi pek çoğunun haberi bile olmamıştır, dahası, birçok görevlinin bilgisi bile yoktur. Kısacası, emekliliğe sayılma hakkı bakımından İspanya'da geçirilen süre kayıptır.

Savaşa katılmak istemeyen vicdani retçiler ile asker kaçaklarına gelince, onlar daha da çok beklemek zorunda. Savaş kurbanı sayılmadılar, çünkü öldürme ve öldürülme meselesinden korkakça ya da gizlice sıyrılmışlardır. Ancak savaş bitiminden 50 yıl sonra, Yeşiller'in bıkıp usanmaksızın sürekli meclise getirdikleri yasa çalışmaları sayesinde bir onarmadan yana çoğunluğa ulaşılabildi. Buna karşın CDU/CSU (sağcı Hıristiyan birlik partileri, Y.O.), nazi askeri mahkemesine kısmen destek vermişler ve ülkelerine hizmet ettiklerine inanmış Alman askerlerinin duygularına saygı gösterilmesini istemişlerdir. 50 yıllık savaş hesaplaşmasından ve ordunun dehşet uyandıran eylemlerinin ortaya çıkarılmasından sonra böylesine ince duygululuğu aklım almıyor doğrusu. (Alman Demokratik Cumhuriyeti'ne hizmet ettiklerine inanmış olan ve bildiğim kadarıyla asla bir savaşa girmemiş olan, buna karşılık şimdi cezalandırılıp emeklilik kısıntılarına uğrayan askerlerin duygularına ise saygıyı filan düşünen yok besbelli.)

Aşağıdaki durumlarda çifte standart çırılçıplak ortaya çıkıyor: Genç bir Alman ordusu mensubu veya nazi kamu görevlisi sonradan antifaşist olup Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde bugün devlete yakınlık olarak görülen pek çok meslekten birini icra etse, günümüzde emekliliğe esas hizmet sürelerinin hesabında, Hitler rejimindeki hizmetlerinden dolayı ödüllendirilirken Honecker yönetimindeki hizmetlerinden dolayı cezalandırılacak. Bunu sineye çekebilir mi insan?

Emeklilik, politik hizaya getirme uğruna kötüye kullanılmamalıdır. Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde bile eski naziler için emeklilik ceza hukuku yoktu. Bu anlamda Federal Almanya da,

nazi döneminde kazanılmış emeklilik haklarını tanıdığı için suçlanamaz, ama bunun da ötesine geçerek, anayasanın 131. maddesi bağlantısıyla –Demokratik Almanya'da bunun karşılığı yok– eski nazi elitine, herkesin önünde ayrıcalık tanıyarak en etkili ve dolayısıyla en yüksek ücretli görevlerle donatıp böylece bir de ek kazanımlarla en yüksek emekli maaşına hak kazandırdığı için suçlanmaktadır Federal Almanya. Oysa eski Demokratik Alman elitine, kamusal meslek yaşamında hiçbir şans tanınmamaktadır; ne olduğu iyice sırıtan türden kimi fonksiyonerlere ve itirafçılara pek münasip şeyler bulunurken, öbür yanda, endüstri alanında olsun, tıpta olsun, yüksek eğitimin ve kültürün geniş dallarında olsun, pek çok başka durumda bu şans hiç denecek kadar yoktur. Ayrımcılık yapan bir 131.maddenin yerine biz Doğu Almanlar için onun da üstünde bir emeklilik ceza hukuku işliyor, ne hukuksal ne de politik açıdan hesabı verilemeyecek bir eşitsizlik.

ADC ile politik çelişkiye düşmüş ve her çeşit baskıya maruz kalmış olanlara tazminat veriliyor, ki bu iyi bir şey. Benim de içinde bulunup uzun süre çalıştığım bağımsız araştırma komisyonundakiler, böyle bir yasa talebini ilk getirenlerdendi. Arada gösterilen çabalarla bu durumdakilere biraz olsun yardım sağlanmıştı.

Buna karşın yine de huzursuzluklar var. Mevcut eğilimi açıklaştıracak iki örnek vereyim: Kısa süre önce 71 yaşında ölen filozof Wolfgang Harich, ADC'nin en önde gelen politik mahkûmlarındandı. "Devlet düşmanı karıştırıcı bir grup oluşturmak"tan Bautzen'de sekiz yıl hapis yatmıştı ve bu yüzden sağlık sorunları da çıkmıştı. Demokratik Almanya'da 1971'den beri çevre sorunları ile ilgilenen ilk kişiydi. Kırgınlık içinde yetmişli yılların sonunda Avusturya'ya gitmiş, ama daha üç yıl geçmeden Batı dünyası illüzyonu kırılıp, yeniden Demokratik Almanya'ya dönmüştü. Çok kendine özgü ve ne yapacağı belli olmayan bir kafaya sahip olması ve dönüşümden sonra, birleşmeye giden yolu çok sert eleştiren bir Alman güncel tarihi alternatif anket komisyonu oluşturması, yalnız sempati toplamakla kalmayıp antipatiye de neden oldu. SED'nin (Sosyalist Birlik Partisi'nin) Adaletsizliklerini Temizleme

Yasası'na dayanarak tazminat talep ettiğinde, dava ve mahkûmiyet belgeleri yetersiz bulundu. Yaşam süreci içindeki gelirlerini belgelemesi istendi. Oysa filozoflar, pek vergi makbuzu biriktirmezler. Yıllarca yayın yaptırılmadığı için de zaten belgeleyeceği fazla bir geliri yoktu. 1340 Mark emekli maaşıyla sağlığına pek özen gösteremediği için zayıf düşen Harich, istenen belgeleri sağlamak için gerekli harcamayı yapacak güçte bulmadı kendini. Böylece çabası boşa gitti. Dul karısına bir şey verilip verilmeyeceği belli değil.

Öteki örnek: Margot Pietzner, Bautzen'deki on yıllık mahpusluğu üstüne kaleme aldığı bir dosyadan kamuoyu önünde satırlar okuyunca, 64350 Mark tazminat aldı. Yetkililerin konuyu incelemesi yalnızca on iki gün sürmüştü. Perde arkasında onu kollayanlar vardı. Bayan Pietzner, bilinmeyen bir avukattan mektup aldı: "Federal Adalet Bakanı Dr. Kinkel'in teşvikiyle, sizin rehabilitasyonunuzu karşılıksız yapmaya ve tazminat taleplerinizi kabul edip yerine getirmeye hazır olduğumuzu bildirdik" (*die Tageszeitung*, 1.12.94). Düpedüz *yerine getiriliyor* yani. Gelir belgelerinden filan hiç söz yok. Çünkü onlar sunuldu mu Margot Pietzner isminin Ravensbrück Kadın Toplama Kampı SS maaş listesinde geçtiği ortaya çıkacak. Gerçi onu kollayanlar zaten bunun dışında da gerçeği biliyorlardı: Bayan Pietzner, toplama kampı muhafızı olarak çalıştığını hiç gizlememişti ki. Yalnızca, o kamptan sağ çıkanların bir broşürde yayınlanan ifadelerine göre Bayan Pietzner'in, işkenceciliği, dayakçılığı ve canavarlıklarla ünlü olduğu iddiasını ısrarla inkâr etmişti. Attığı bir tokat dışında bir şey anımsamıyordu niyeyse.

Büyük kamuoyu tepkilerine karşın ödeme haklı bulundu. Raslantılara inanmak, insanın aklına "deutsche Mark"ın resmen kabul edilen eziyetin bürokratik ölçütü olabileceğini getiriyor: Bir Demokratik Almanya hapishanesinde geçirilen bir ayın getirisi 550 Mark, bir toplama kampında yaşanmış bir ayınki ise yalnızca 150 Mark.

İşte pek çok Doğu Almanın adalet duygusunu yaralayan da Federal Alman Cumhuriyeti'nin bu *postfaşist finans hareketleri*'dir. Batıya katılma'nın ardından bana dehşeti öğreten, Maliye, Çalışma ve Adalet Bakanlıkları'ndaki bu uzun kara gölge oldu.

Doğu Avrupa'da tahminen daha 600 000 toplama kampı mahkûmu bulunuyor, bunlara bugüne dek bir Fenik bile verilmedi. Gerçi 1994 ortalarından bu yana, bu durumdaki Ruslara, Beyaz Ruslara, Ukraynalılara ve Polonyalılara, ihtiyaç halinde hiç değilse 1100 mark ile 1800 Mark arasında bir kerelik bir *acı dengeleme* ödemesi yapabilen bir vakıf var, ama hukuksal talep hakkı yok. Ve yabancılar için eldeki tek arşiv olan Hessen-Arolsen arşivinde inceleme üç yıl kadar sürebilmektedir.

Savaştan sonra Sovyetler tarafından mülkleri toplumsallaştırılanlara tazminat ödeme fonlarını elinde bulunduran "kamusal mülk sorunları federal dairesi"nde ise işler çok daha bol keseden yürümekte. IG-Farben firmasının hisse senetleri de federal dairenin kasalarında istifleniyor. Başkanı Schäfer, dairelerdeki ve eyalet dairelerindeki 5500 çalışanın eğitim ve yönetiminden de sorumlu olarak açıkça: "IG Farben olayını pek de tam bilmiyorum, salt yurttaş olarak ilgilendiğim kadarıyla hani... Bugün hiç hoş karşılamadığımız şeylere karıştıklarını herkes biliyor zaten", diyebiliyorsa, bu bile yeterince dikkate değer. (IG Farben firmasının, Y.O.) konsantrasyon kamplarına zehirli Siklon B gazı sağladığı kendisine sorulduğunda: "O zaman ben daha doğmamışım bile", diyor Schäfer. "Bunu yapanın IG Farben olup olmadığını" da bilmiyormuş. "Bir keresinde okumuştum, bir Hamburg işletmesiydi", diye de tamamlıyor.[9]

Bu alanın en üst düzey bilirkişisi böyle konuşuyor ve kamuoyu kıyameti koparmıyorsa, ben gerçekten 68'lilerin zihnen hazırladığı bir ülkeye geldiğim hissini duyamam. Daha ziyade şu izlenim uyanır: Yeniden ve en baştan başlamak durumundayız! Çocuklarının öylesine acımasızca sorguladığı babalar nerede kaldı sahi? Ve o zamanlar ana babalarının yanıtlarından pek çok şey öğrenmiş kız ve erkek çocukları neredeler?

Kaynak Malzemenin Çarpıtılması

Bu kuşaktan olan Antonia Grunenberg'i bile, "nasyonal sosyalist (nazi, Y.O.) sistemler"den söz etmenin yanlış olduğu konusun-

da uyarmak zorunda kalmamız akıl alır gibi değil. Bu kavram biz Almanlara ait olsa da, çoğulu, asla. Yazar Grunenberg, kitabında[10] solcuların antifaşizm kavramının daha baştan gerçekten faşizme karşı değil, öncelikle demokrasiye karşı yönlendirilmiş olduğunu savunuyor ve tüm düşünce yapısını da bunun üstüne kuruyor. Ben ne zaman tümden yeni bir şey duysam elbette ki çok sevinirim ve büyük merakla kanıtları beklerim. Ama kanıtlar, burada olduğu gibi çok zayıf çıkarsa, o zaman sevincim kursağımda kalır.

Bayan Antonia Grunenberg, böylesine ağır bir iddia için yalnızca iki kanıt getirmekte: İlkin antfaşizm kavramı, bayan yazarın zevkine bakılırsa, kendini ele verircesine erken kullanılmışmış, yani "nasyonal sosyalist iktidarın başında veya hemen öncesinde değil" de, "1924'te Weimar Cumhuriyeti'nin (Weimar demokrasisi'nin, Y.O.) yerleşme döneminde". Thomas Mann, ABD'de, daha resmiyet kazanmadan benimsenmiş bir zihinsel tutumu suçlu gören benzeri suçlamaları *prematüre* (erken doğmuş) *antifaşizm* diye nitelemişti.

1924 çok mu erkendi acaba? Daha 1920 sonbaharında değil miydi, Reichstag'da (ülke meclisinde, Y.O.) ve bir yıl sonra da Berlin kent temsilcileri meclisinde, politikacılardaki Yahudi düşmanlığının pek de gizlenmeksizin var olduğunu açığa döken "*doğu Yahudileri tartışması*"nın yapılışı? Cesur Anna Rosmus'un, gamalı haçlı bayrakların 1923'te Passau piskoposluk kilisesinde nasıl kutsandığını ve *konsantrasyon kampı* kavramının Passau burjuvazisi için nasıl gündelik bir sözcük haline geldiğini tasvir eden kitaplarını anımsarım. Peki Avrupa nasıl bir tablo sunuyordu? Örneğin Macaristan bir hızlı çekim içinde her şeyi öne almamış mıydı? 1919 Mart'ında, sosyal demokratlar ile komünistlerin oluşturduğu devrimci egemen sovyet, Macar Sovyet Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etti. İç ve dış gericilik için altı aylık bir süre bu hükümeti yıkmaya yetmişti. Böylece ardından aceleyle, 1920'de iktidarı faşist Horthy'nin ayağına götürmek için her tür hazırlık yapılmıştı. İtalya'da 1922'de Mussolini, hükümeti devraldı. 1923'te Bulgaristan'da, kanlı bir faşist darbe yapıldı; aynı yıl general Primo de Rivera kanlı bir askeri diktatörlük kurdu.

Buyrun bakalım, bütün bunlara karşı kendini savunmak, ne zamandan itibaren yasal sayılmalı? Tek bir kavramla da olsa hani? Ve bu kavram elbette kesin değildi, arayış içindeydi ve solcular arasında çok tartışmalıydı. Nihayet ancak 1933 Aralık'ında Komünist Enternasyonal'de daha sonra Dimitrov'a mal edilen şu tanım üstünde çoğunluk anlaşabildi: Faşizm, finans kapitalin en gerici, çoğunlukla şovenist, çoğunlukla emperyalist unsurlarının, burjuva özgürlüklerinin hepsini yok eden açık terörist diktatörlüğüdür. Bu açıklama, olguya yalnızca üstten baktığı, alttan, halk kitlelerinin ihtiraslarından bakmadığı için elbette yetersizdi. Ama sermaye sınıfı ile politik iktidar arasındaki iflah olmaz kucaklaşmanın analizi yine de perde arkasındaki kendine özgü çıkar konumunun anlaşılması için doğru bir anahtardı.

İddiasına ikinci kanıt olarak da Antonia Grunenberg, tarihsel bir kaynağı, Alman Reichstag'ının (ülke parlamentosunun, Y.O.) 23 Ağustos 1932'deki açılışında en yaşlı üye olarak başkanın yaptığı açış konuşmasını göstermekte. 75 yaşındaki Clara Zetkin, sığınmış olduğu Sovyetler Birliği'nden bu amaçla gizli yollar kullanarak gelmişti. Görgü tanıkları, yaşlı kadının Wilhelm Pieck'in kolunda kürsüye çıktığında parlamentodaki soluk kesici gerilimi tasvir ediyorlar. Grunenberg bu konuşmayı bugün, "Weimar Cumhuriyeti'nin", demokrasiyi gizli bir faşizm gibi gösteren "bir suçlanışı" olarak okuyor; benim gibi, Hitler'in iktidara gelmesi öncesinde son bir imdat çağrısı olarak okumuyor:

> "Politik iktidar şu saatte Almanya'da, meclisin devre dışı bırakıldığı bir başkanlık kabinesinin eline geçmiş bulunuyor... Başkanlık kabinesinin suç hanesi, nasyonal sosyalist hücum kıtalarına üniforma yasağını kaldırdığı ve faşist iç savaş birliklerine açık hoşgörü sağladığı için tüm sorumluluğunu yüklendiği son haftaların cinayetleri ile dolmuştur."[11]

Burada demokrasiye değil demokrasinin ortadan kaldırılmasına karşı çıkıldığından kuşku yok. Ama politik bilimler profösörü Grunenberg bu satırları alıntılamamış. İddiasını Zetkin'in konuşmasının başka bir bölümüne dayandırmış:

> "Parlamentonun güçsüzlüğü ve başkanlık kabinesinin her şeye kadir gücü, kapitalist üretim tarzının çöküşünü kaçınılmaz biçimde izleyen burjuva liberalizminin çöküşünün birer ifadesidir. Bu çöküş, kuram ve uygulamada burjuva toplum düzeninin çürümüş zeminine oturmuş olan reformist sosyal demokraside de tüm etkisini göstermiştir. Papen-Schleicher hükümetinin politikası, sosyal demokratların göz yumduğu Brüning hükümetinin politikasının peçesi açılmış bir devamından ibarettir ve o adımı attıran da sosyal demokrasinin koalisyon politikası olmuştur."

Antonia Grunenberg, bu konuşmayı şöyle yorumluyor:

> "Clara Zetkin'in konuşması karmaşık dünya durumunu basit nedensellik koşullarına indirgemek için kısırdöngü yöntemi kullanan düşünce tarzının bir örneğini göstermekte."[12]

Zetkin'in tezlerinin tarihsel gerçeği içermesinden bağımsız olarak aklıma hemen şu geldi: Bu bölümde (ve konuşmanın bütününde) kısırdöngüden eser yok, üstelik kısırdöngü bir yana, herhangi bir tasım bile yok bu satırlarda. Birisi tarihsel bir sürekliliğin varlığını görüyorsa bundan bir düşünce döngüsü çıkarmak ancak kaba mantıkçılara yakışır. Öyle ki, tam da Clara Zetkin, sonucu kanıt diye kullanma (kısırdöngü) yoluna hiç gitmemiş olduğu için Grunenberg, alıntıladığı bölümü bir de kendince tercüme etmek zorunda kalmış:

> "Zetkin şöyle gerekçelendiriyor: Kapitalizmin çökmeye yargılı olduğu doğruysa, o zaman parlamentonun zayıflığı da çöküşün bir belirtisi olarak değerlendirilebilir, nasıl ki sosyal demokratların reform stratejisine de (sanki her reformist partinin bir de reform stratejisi olurmuş gibi, D. D.) bu çöküşü durdurmak için boşuna gayret olarak bakılabilir. Sosyal demokrasi, Papen-Schleicher hükümetini desteklediğine göre faşizme de yataklık ediyor demektir, çünkü Papen/Schleicher, faşizme vekâlet etmektedir. Böylesi formel mantık çıkarsamaları zinciri, daha istendiği gibi uzatılabilir."[12]

Önce *formel mantık*'ın kötü bir şeymiş gibi vurgulanması dik-

katimi çekti. Sanki böyle çıkarsamalar asla gerçek olamazmış gibi. Oysa formel mantık, *doğru düşünmenin öğretisidir.* Formel mantığa ters düşen, yanlış düşünüyor demektir. Burada bayan yazarın denediği tümdengelim çıkarsamasının kuralları, her tasımda, yani her mantıksal çıkarsamada, hem önermelerin birinde, hem de sonuç önermede geçen bir ara kavram bulunması gerektiğini gösteriyor. Buna aykırı davranıldığında, *geçerli olmayan bir genelleme* yapılıyor demektir. Grunenberg'in yaptığı Zetkin tercümesinde ise, çıkarsanan cümlede "Papen-Schleicher hükümeti" ve "faşizm" gibi iki terim geçiyor ki bunları getiren hiçbir ara kavram yok. Böyle bir şeye, kısaltılmış tasımda bile kesinlikle izin verilmez. Dolayısıyla böylesi sözde çıkarsamaların mantıksal değil ideolojik olduğunu söylemekten kendimi alamıyorum. Dahası, kaynak malzemeyi çarpıtmanın, günümüz tarihine Batının bakışında da nasıl ustaca kullanıldığını şaşırarak gördüm. Bu konuya öbür bölümlerde döneceğim.

Zetkin'in konuşması, en azından diliyle bana biraz yabancı geliyor, ama –her ne kadar KPD (Alman Komünist Partisi, Y.O.), şu uğursuz sosyal faşizm kuramını o dönemde de henüz bırakmamış olsa da– Zetkin, sosyal demokratlar ile faşistler arasında herhangi dolaysız bir bağlantı kurmuş değil. Kaldı ki zaten konu bu da değil. Kanıtlanacak iddia, antifaşizmin Weimar Cumhuriyeti'nde bir temel demokratik anlayış sakatlığının işareti olduğu idi. Zetkin'in "Aslolan, faşizme geçit vermeme mücadelesidir!" konuşması, özellikle öyle bir iddianın tek kanıtı olarak hiç mi hiç görülemez:

> "Gün, faşizmi geri püskürtmek için, köleleştirilenlerin ve sömürülenlerin, örgütlerinin iktidar gücünü, hatta düpedüz yaşamlarını korumak için, tüm emekçilerin birleşik cephede bütünleşmeleri günüdür. Bu acil tarihsel zorunluluk karşısında politik, sendikal, dinsel ya da dünya görüşü kaynaklı tüm ayrılıkların engelleyici etkisi geri çekilmelidir."[14]

Önerilen yol elbette radikal, ama hele yaklaşan diktatorya tehdidi açısından asla demokrasi dışında değil: Kitlesel grevler eşliğinde parlamentonun, anayasaya daha da fazla aykırılıklarla parla-

mentoyu safdışı bırakma tehdidi getiren anayasa karşıtı hükümeti devirmek gibi asal görevini yerine getirmesi isteniyor.

Komünistlerin Weimar koşullarına güvenmediklerinin kanıtını çok daha iyi alıntılarla sunabilirdim. Örneğin Troçki, 1932 parlamentosunu, demokrasinin parlamentosu olarak değil, bir "Bonapartçı teşebbüs"ün parlamentosu olarak, yani bir "askeri polis diktatörlüğü" kurma girişiminin parlamentosu olarak görmüştü. Uzlaşmasız kanatlardan meydana gelen bir çoğunluksuz parlamento, demokrasinin sınırlarının kırılmasına göz göre göre izin veriyordu. "Toplumun temellerini ilgilendiren hususlarda kararı parlamento aritmetiği vermez. Bu kararı mücadele belirler." Önce yalnızca komünistlerin dile getirdikleri bu görüşe on yıl sonra başkaları da katıldılar: 1942'de 20 Temmuz isyancıları, devirme planlarının bir genel grevle desteklenebilirliğini öğrenmek için sendikacı Wilhelm Leuschner ile gizli ilişki kurduklarında, umutları suya düşmüştü: İşçi örgütleri yıkılmış, en iyi elemanlar ya öldürülmüş ya da toplama kamplarına atılmış durumdaydı.

Hayır hayır, antifaşizmin daha baştan yanlış olduğu savı kanıtsız kalmıştır. Bu konuda Antonia Grunenberg'in de baştan başlaması gerekiyor.

Salt Bir Düzenlemeden mi İbaret?

Bu geçersizleştirme çabasında böylesine şiddetli ısrar neden acaba? Birleşmede, birilerinin moral olarak kendilerini eşit veya hatta üstün görmesine vesile olur korkusu mu? Ya da, "Anayasayı Koruma Federal Dairesi" direktörü Joachim Bloch'un gözlemlediği gibi "Federal Alman Cumhuriyeti"ni suçlu düşüren bir antifaşizmden korku mu?

Tutarlı bir antifaşizm, Alman Demokratik Cumhuriyeti'ndeki totaliter eğilimlerin eleştirisine de araç olmalı. Antifaşizmin yetersiz kaldığı nokta da tam burasıdır ve bu zamanda iktidar politikasının amaçlarına alet edildiği iddiasını haklı çıkaran zaafı da yine tam bu noktadadır. Aslında hangi güçlerin faşizmi ne için kullandıkları sorusu çözümsel olarak Doğuda daha net ve daha akla ya-

kın bir toplumsal eleştiriyi mümkün kılsaydı bile, aldatılmış kitlelerin biraz da karanlık olan motiflerine yine de değinilmeyecek ve reel sosyalizmdeki yapılarla benzerlikleri tabulaştırılacaktı. Bunda hem kitlelerin hem de yönetenlerin payı var besbelli.

Düzenlenmiş antifaşizm üstüne tartışma, bu olguya ilişkin pek çok örnek ileri sürmüştür. Pek çoğunu biliyordum, bazılarını bilmiyordum, bazılarını ise bilmem mümkündü ama üstünde durmadım. Pek çok suçlama yarım veya çeyrek doğrulardan ibaret veya düpedüz saçma. Buna yine döneceğim. Ama tartışmada tümden eksik olan şey, karşı örneklerdir. Çünkü enikonu doğru olan bir atılım ille de yalnızca yanlış olanlar tarafından kullanılır, iyi bir şey ille de yalnızca iyi olmayanların aleti olur, diye kabullenmek, saçmalıktır. Elbette ki öbür yan da antifaşizmden yararlanmıştır; elbette ki ben de antifaşizmi, az ya da çok başarıyla kendi amaçlarıma alet etmişimdir.

Bir örnek: 1968 - Bu bizim için *Prag Baharı*'ndan başka bir şey değildi. Tam lise bitirme sınavı öncesindeydim. Toplumumuzun açıklaşması ve demokratikleşmesi olanağının heyecanıyla sınav hazırlığını pek yürekten düşünmüyorduk. Kız ve erkek sekiz öğrencilik bir grup, koskocaman bir duvar gazetesi yaptı, üzerinde Alexander Dubçek'ten ve Ota Sik'ten, Roger Garaudy ve Enrico Berlinguer gibi eurokomünistlerden, Gramsci gibi öncü düşünürler ile Ernst Fischer gibi "dönek"lerden, büyük harflerle yazılmış alıntılar vardı: "Parti içinde bir muhalefete ihtiyaç duyuyoruz." O zamana dek suskunluğunu korumuş öğrenci çoğunluğunu tartışmaya çağırdık ve duvar kâğıdı rulolarının birbirine yapıştırılmasıyla oluşturulmuş bir politik taşlamanın altına adlarımızı yazıp bir serbest saatte gizlice okul binası içinde astık. İzleyen uzun teneffüste duvar gazetesinin önü, salkım saçak meraklı öğrenci yığını ile doldu. Ardından müdür duvar gazetesini indirtip yırttırdı.

Hiç beklemediğimiz ölçüde bir cadı kazanı kaynatıldı, müdür bitmek bilmez sorgulara çekti bizleri, herhalde arkamıza gizlenmiş bir aydınlar sahnesinin borazanları olduğumuzu düşünüyor

ve bunu açığa çıkarmak istiyordu. Olay, bölge eğitim komisyonuna, oradan da halk eğitimi bakanlığına yansıdı. Eh, artık sınavlara hazırlanmak için hiçbir neden kalmamıştı. Oysa sözlü sınavlara üç gün kala tüm öğrenciler için sınava girme gün ve saatinin yazılı olduğu karatahta üstünde kendi adlarımızı da görüverdik. Perde arkasında neler olup bittiğini o zaman hiç öğrenememiştik.

Dönüşümden (birleşmeden, Y.O.) sonra, Brandenburg eyalet kültür ve eğitim bakanlığının talebiyle o dönem üstüne bir film yapıldı. Belgeselciler okul yönetiminin dosyalarını buldular. O dosyalarda, benim çoktan unuttuğum ama okuyunca birden bugün gibi anımsadığım bir ayrıntıya değiniliyordu: Bölge eğitim komitesinin ve kendilerini daha fazla tanıtmayan beylerin önünde yapılan ağır cezalık sorgularda, eylemimize dayanak olarak Scholl kardeşleri göstermiştik (Sophei Scholl ve Hans Scholl, nazizme karşı gizli eylem yapan "Weisse Rose - Beyaz Gül" öğrenci hareketinin iki üyesiydi, bir bildirinin yazılmasına da katıldılar, bildiri dağıttıkları ihbar edilince yakalanıp 1943'te idam edildiler, Y.O.) Onların eylemi ile bizimki arasında bağlantı kurmak, bir yandan oldukça küstahçaydı ama öbür yandan kesinlikle içtendi: Scholl'lerin çevresindeki grup, medeni cesaretin de ötesinde bir yüreklilik göstermişti, olmadık şeyler olur ve kimsenin gıkı çıkmazken onlar seslerini yükseltmişlerdi. Biz de kendimizi onlara çok yakın hissetmiştik. Bu durum, sorgucu beylerin sesini kısmış ve böylece olay daha hoşgörüyle sonuçlanmıştı.

Demek ki antifaşizm, kesinlikle kendi karşıtlığının hakkını vermekle kalmayıp, belli bir tarzda dokunulmazlık sağlama olanağı da getirmekte. Alman Demokratik Cumhuriyeti sanatında bu, müthiş bir rol oynadı. Antifaşist "mesel"lerin ardında sık sık medeni cesaret ve direnme öyküleri anlatıldı. Böyle insanlara ilişkin edebiyatla (ve kimi zaman onların kendileriyle de) karşılaşmakla enikonu moral direşkenliğimi kazandım.

Antifaşizmin esas iletisi, elbette ki cesurları övmekle yetinmek değil, yaşam içinde cesur olmak gereğidir. İyi'nin sıradan'lığı. Bugün, Alman Demokratik Cumhuriyeti'ndeki faşizm karşıtlığının Cumhuriyet için bir sopa olduğunu iddia eden kişi, yeterince

cesur olmayışına, fikrinin ardında durabilecek kadar medeni cesaretinin bulunmayışına bir bahane olarak sonradan antifaşizmi alet ediyor demektir.

Daha sonraki yıllardan da bir örnek vereyim: Breslau'dan (Doğuda, Y.O.) kaçarak Bavyera'ya (Batıda, Y.O.) yerleşmiş olan Lilo teyzem, çocukluğumdan itibaren bana hep kitap gönderirdi. Önce Kaestner'in kitapları, sonra çocuklar için bir İncil, ardından Anne Frank (ADC'de hep tükenmiş olurdu), daha sonra öğrenci grubu olarak kendi aramızda tartıştığımız "Beyaz Gül" üstüne bir belgesel cilt, sonraları Böll'ün ve Grass'ın yapıtları. Hiçbir güçlük çıkmazdı. İlk olarak 1982'de, gelen pakete bir kâğıt iliştirilmişti, üstünde "bir adet kitap"ın, madde bilmem kaç gereğince düzenlenen "yasak nesneler listesi"nde yer aldığı için alıkonduğu yazılıydı. Teyzeme sorduğumda, söz konusu kitabın, benim istediğim Ernst van den Haag'ın "Gizemli Halk, Yahudiler"i olduğu anlaşıldı. Gümrüğe öfkeli bir yazı yazdım: "... Kitabı, çalışmama gerekli olduğu için istemiş olmam bir yana, Yahudi halkının 2000 yıllık acılı tarihine ilişkin bir incelemenin 2.1.6.2. maddelere dahil edilmesini politik açıdan kabul edilemez bir karar olarak görmekteyim. Alıkoymanın geri alınmasını bekliyorum." Klanter diye bir komiser, edebiyat yapıtlarının ancak "devletimizin ve yurttaşlarının çıkarlarına aykırı olmamak" koşuluyla ülkeye girebileceği yönünde çok genel bir yanıt verdi. Ben inatla bir kez daha, özellikle *bu* kitabın alıkonmasının gerekçesini istedim, "aksi halde konunun aydınlatılması için ADC'deki Yahudi Cemaati'ni devreye sokmak zorunda kalacağımı" belirttim.

Sorunlu durumlarda resmi makamların yazılı belge verdiği pek görülmez. Dolayısıyla ben gümrükten bir görüşme çağrısı aldım. Adı geçen komiser, Yahudi tarihinin sergilenmesine elbette karşı çıkılamayacağı güvencesini vermekle birlikte, kitabın önsözünde aşırı siyonist bir tutumun benimsendiğini ve bunun yayılmasının desteklenemeyeceğini bildirdi. Bir önsözün değerlendirmesini benim kendi başıma yapabileceğime güvenilmiyor mu, diye sorduğumda ise şaşırtıcı bir yanıt aldım: Kurallara aykırı davranamazlarmış, ama ben mesleğim gereği (o sıralar serbest yazar

olarak ilk emekleme dönemimdi) özel ithal belgesi alma hakıkına sahipmişim, o belgeyle tüm devlet düşmanı yazılara ulaşabilirmişim. Bazı meslektaşlarımın ve bu arada Yahudi Cemaati Kitaplığı gibi kurumların da söz konusu özel belgelerinin bulunduğunu ve o sayede her şeyi, dergileri bile, getirtebildiklerini biliyordum. Ama benim meselem bu değildi ki. Berlin'de benim için, gerek günü birlik ziyaretçilerin veya diplomatların yardımıyla, gerekse arkadaş çevresi içindeki iletişim yoluyla, yasak yayınlara ulaşma olanağım her zaman vardı zaten. Ama benim için aslolan, böyle imtiyazlı ilişkileri bulunmayan çoğunluk adına o yasak listesinin gayet saçma ölçütlerinin kamuoyu önünde eleştirilmesiydi. Bana pek engel de çıkarılmadığına göre gümrükçüye yüklenebilirdim; yaptığım çalışma için devlet düşmanı literatüre ihtiyacım olmadığını, ama şu düşman tanımını yeniden gözden geçirseler iyi olacağını, çünkü Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde herhalde Yahudi tarihine ilişkin bilgi edinmeyi engellemenin söz konusu olmadığını söyledim. Bunlar Bay Klanter'i çileden çıkardı, Klanter sesini yükseltti: "Biz bir işçi ve köylü devletiyiz", dedi, her şey buna göre ölçülür'dü. Bu bir gerekçe oluyordu yani demek ki. "Alman ulusunun bir işçi ve köylü devleti!" dedim kesin bir dille ve kapıyı çarpıp çıkmadan önce onun, koltuğunda nasıl apışıp kaldığını gördüm.

Kitabı yine de alamadım. (Ama elbette bilgilendirdiğim Yahudi cemaatinin herhangi bir kitaplığından ödünç almam mümkündü.) Öte yandan, yaptığım çıkış bana bir olumsuzluk getirmedi, tam tersine artık tüm kitaplar takıntısız gelir oldu bana. Gerçi bu sonuç, benim ADC gümrüğüne ders vermeğe kalkmamın bedelini emekli maaşından ödemek durumunda kalmış olan teyzemin daha fazla riske girmek istemeyişine de bağlı olabilir kuşkusuz. Ne olursa olsun, bu kuşkulu başarının öyküsü en azından, antifaşist değerlerin korunması şemsiyesi altında bir şeylerin elde edilebildiğini kanıtlamaktadır.

Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin İsrail politikasında benim gerildiğim nokta, bunun İsrail karşıtı bir politika olması değildi, bu karşıtlığın bir Alman devletinden gelmesine yönelik her

türlü duyarlıktan yoksun olmasıydı. Alman "perfekt"liği ile uygulanmış "holocaust" (özellikle nazilerin Yahudilere uyguladığı "toptan yakma", Y.O.), Yahudilere ilk ve son kez kendi devletleri içinde kendi ölçülerine göre yaşama hakkını sağlamıştır. Elbette, 1982'de İsrail hükümetinin Lübnan'a yaptığı saldırıya karşı 400 bin Yahudi'nin meydanlarda yaptığı protesto da –tüm dünyada yapılmış en kitlesel protesto olarak– bu özerkliğe dahildi. En geç o tarihten itibaren İsrail'in eleştirilmesinin antisemitizmle hiçbir ilişkisinin bulunmadığı açıklaşmıştır.

1946'da Filistin'in bazı bölümleri İngilizlere karşı henüz Çek silahları ile savaşırken, yeni yeni "kibutz"lar ortaya çıkarken, Sovyetler Birliği, 1947'de Birleşmiş Milletler'de İsrail'in kurulmasına olumlu oy vererek bu yeni ülkenin kendi yanında yer alacağını ummuştu. Ama sonra silahlar da değişti, bağlaşıklıklar da. Tüm ilişkiler ekonomik ve politik iktidar düşüncesinde düğümleniyordu. Üstelik her iki yanda da böyleydi bu. Federal Almanya, İsrail'i tanımayı bile Arap ülkelerini gözeterek 17 yıl savsaklamıştır. Dahası, o kadar yıl sonra bile bu tanıma yine ancak Nasır'ın Ulbricht'i Mısır'a davet etmesi ve Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin tanınmasının gündeme gelmesi nedeniyle gerçekleşti. Ama 1973 sonlarının petrol krizi, Federal Alman dış politikasını yeniden bir ekonomi şartlanmasına soktu.

> "Petrol alabilmek ve kazançlı pazarları elde tutmak için İsrail karşıtı Araplara ve Filistinlilere yaranmak gerekiyordu. Bonn'un Birleşmiş Milletler'deki temsilcisi, 1974 Kasım'ında tüm Avrupa Birliği ülkeleri önünde Filistinlilerin kendi kaderlerini tayin hakkından yana konuşmuş ve İsrail'de öfke uyandırmıştı."[15]

O andan itibaren İsrail ile Batı Almanya arasındaki ilişkiler gözle görülür biçimde kötüleşti. 1980 Ekim'inde Federal şansölye Schmidt, İsrail başbakanı Begin'i "dünya barışı için tehlike" olarak niteliyordu. Nisan 1981'de Schmidt, televizyonda Almanya'nın başka halklara çektirdiği acılardan söz ederken Yahudileri hiç anmadı. Hemen ardından da Begin, Alman halkını ve "bir zamanların üsteğmeni Helmut Schmidt"i, Yahudi halkına yönelik cinayetten

sorumlu tuttu. "Her iki devletin politikacıları ve halkı, kendi hükümet başkanlarıyla dayanışma içine girmişlerdi ve iki ülke arasındaki ilişkiler dibe vurmuştu", diye yazıyor Michael Wolffsohn ve şöyle sürdürüyor: "Biz hoşlanalım ya da hoşlanmayalım, İsrail, bir gerekçe ve araç olarak tarihi kullanmayı sürdürecektir. Yahudi devletinin Almanlar karşısında kullanabileceği başka bir araç yoktur ve hiçbir politikacı, elindeki başvuru aracından kendi isteği ile vazgeçmez".

Alman Demokratik Cumhuriyeti, Federal Almanya'dan üstün olmak için antifaşizmden yararlanır, Federal Almanya ise Demokratik Almanya'nın bağlaşığı olan Arap ülkelerini petrol deposu olarak (kötüye) kullanır ve İsrail de Federal Almanya'nın antifaşizmde yetersiz olduğu savını buna dayandırır. Kim kimi kullanıyor? Herkes herkesi! En çok kullanan kim? Bu acil soruyu, zaman, nicedir yanıtlamış durumda: Katil hep bahçıvandır ya, bahçıvan da Alman Demokratik Cumhuriyeti'dir elbette, bahçesini gereği gibi verimli kılma durumunda olmayışı bile bunun için yeterli nedendir. Yeni bahçeler esas itibariyle petrol istasyonlarıyla belli olurlar. Ama ipin ucu kaçıyor galiba... "Bir fikir bir çıkar ile çatıştı mı hep rezil bir fikir oluverir", yorumunu burada da yapardı Engels herhalde.

Ulbricht, tutarlı bir antifaşizmin, demokrasiye yeterince saygılı olunmayışına da karşı çıkacağı için, kendisi açısından sakınca doğurabileceğini fark etmiş olmalı. Öyleyse hareket yumuşatılmalıydı, ki sonradan öğrendiğime göre öyle de yapılmış: 1949'da nazi Rejiminde Kovuşturulanlar Birliği, ister istemez pek çok üyesi olan bir örgüttü. Sovyet işgal bölgesinde ve Berlin'de 40 000 üyesi vardı. Federal Almanya'da da benzer durum söz konusuydu, ama orada örgüt yeniden silahlanmaya da karşı çıktığı için daha baştan komünist suçlamasıyla baskı altına alınmıştı. 1951'de çatı örgütü olan VVN'in (Verein der Verfolgten des Naziregimes - Nazi Rejiminde Kovuşturulanlar Birliği, Y.O.) üst kurulu yasaklandı. Daha sonra Federal hükümet, Federal Anayasa Mahkemesi'nin geçmişte Nazi Partisine (NSDAP- Nasyonal Sozialistische Deutsche Arbeiterpartei - Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi, Y.O.) üye

olmuş ve SA (Nazi Hücum Kıtaları - Sturmabteilung, Y.O.) üyesi de olmuş başkanından, Nazizm kurbanlarının birleşmesinin kesin yasaklanmasını talep etmişti. Bu girişim ancak bir uluslararası protesto dalgası sayesinde önlenebildi.

1953'te ADC'de (Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde) Nazi Rejiminde Kovuşturulanlar Birliği –resmi biçimiyle– kendini feshetti. Gerekçe, faşizmin köklerini etkisiz kılma görevinin ADC'de tamamlanmış olmasıydı. Gerçekte ise Parti yönetimi, Yahudi Cemaatinin (dolayısıyla Nazi Rejiminde Kovuşturulanlar Birliği'nin de) ileri gelenlerinin, sorgu gibi yapılan görüşmelerde Slansky davası sonuçları üstüne olumsuz konuşmalarından rahatsız olmuştu. Perde arkasında Dahlem ve Schirdewan, Ulbricht'ten, Nazi Rejiminde Kovuşturulanlar Birliği'nin 3. kongresinde fesih hazırlığını yapma talimatı almışlardı. Bu birlik içinde politbüro'nun bakışına göre pek fazla sekterce sorunlar –Yugoslavya, kamusallaştırılan davalar, siyonizm, iade-i itibar– tartışılmıştı. Birlik yerine, sürekli parti kontrolunda davranan, özel seçilmiş 40 kişilik bir *Antifaşist Direnişçiler Komitesi* kuruldu. Ancak Honecker'in Ulbricht'i düşürmesiyle 1974'te, bütün olarak daha geniş kitle tabanı kazandırmaya yönelik bir merkez komitesi kararı alındı. Birkaç hafta içinde 100'den fazla bölge komitesi oluştu. Margot Honecker'in isteğiyle daha sonra okullardaki antifaşist edebiyat sunumu yükseltildi: 8.'den 10. sınıflara kadar okunacakların yarısına, bitirme sınıflarında üçte birine çıkarıldı, bu biraz gına getirtici olsa da zihinlerde yer ediyordu.

Demek ki ADC'de antifaşizme kesinlikle çok değişik güçler çok değişik açılardan sahip çıkmışlardır. Peki bu ne getirdi? Saldırganlığı, yabancı düşmanlığını ve antisemitizmi, zorbalığı azaltıcı olmadı mı yani? "Sınırlanmış olanın yenildiğine inanılır. Bu bir yanılgıdır", diyor Oskar Negt[16] haklı olarak. Evet, sınırlanmış olan yenilmiş değildir, ama sınırlanmıştır işte. Bu hiç de öyle küçümsenecek bir şey değildir. Üstelik öylesine sınırlanmıştır ki, yitip gitmediğinden emin değildir kimse. Ama bu sınırlama bir an kaldırılmayagörsün, hemen karanlık deliklerden yine hortla-

yıp çıkar. İlk başta başka yerlerdekinden daha güçlüymüş gibi görünür. Ama bu yalnızca ilk dehşettir. Bu arada pek çok çalışma, ırkçı ve neofaşist eğilimlerin Doğu Almanya'da, Batıdakinden belirgin biçimde daha az olduğunu kanıtlamıştır. (Örneğin EMNID araştırma şirketi, 1991'de her iki tarafta antisemitizmi benimsemiş kişilerin oranını ortaya çıkarmış: Eski Alman Demokratik Cumhuriyeti'ndekiler yüzde 4, eski Batı Almanya eyaletlerinde ise yüzde 16.)

Bundan olsa olsa iki sonuç çıkar: Ya ADC'de antifaşizm salt düzenlemeler yapmanın ötesindeymiş, ya da düzenlemeler yoluyla gerçekten de kalıcı tutumlar oluşabiliyor.

> "Mesele, şiddet birikimlerini, şiddet eğilimlerini nesneleştirmektedir, evet onları çalışma malzemesi yapmaktadır. Her şey çalışarak işlenmelidir. Saldırganlık, bir çalışma nesnesidir, bir sınırlama nesnesi değil."[17]

Ah Oskar, pek dokunaklı bu. Tabular, yazılı olmayan ilk yasalardı. Peki ya bugün? Tüm sosyal Darwinci Freudyenler, saldırganlıkta olsun, daha zayıf olanları aşağılayıp kırmada, kıskançlıkla başkasını itmede, toplumsal konum tepişmesinde, yalancılıkta ve ihbarcılıkta olsun, epey dehşet verici bir ölçünün pek çok insan için fiziksel sağlığı ve ruh sağlığını oluşturucu etken olduğu savında kendilerini yeniden doğrulanmış görmekteler. Bunların hepsini doğuransa korkudur ki o da yine en iyisi saldırganlıkla giderilebiliyor. Peki, şu çok lâfı edilen sivil toplum, yeni insana ulaşmanın imkânsız olduğu bilgiçliği içinde bu şeytan döngüsünü nasıl kıracak? İşleyerek mi, düzenleyerek mi? Haydi diyelim ki ikisiyle birden. İnsanın değiştirilemezliği iddia edildiğine göre, kötü görülen davranışların sınırlandırılması, erişilebilecek tek yol oluyor. Toplumsal aşağılama nesnesi de elbet demokratik biçimde meşrulaştırılmak durumundadır.

Aynı zamanda tabandan gelen medeni cesaretin ne kadar belirleyici olduğunu bana kimsenin açıklaması gerekmiyor. 1994 sonbaharında Rotenburg/Wümme'den "Antifa" gruplarının ve genç sosyalistlerin Niedersachsen'de savaş suçlulukları için bir çeşit

ulusal af demek olan "sessiz yardım"a karşı genel yararın ve dolayısıyla vergi indiriminin tanınmamasını sağlamaları, kuşkusuz çok onurlu bir eylem olmuştur (Birlik bu arada Nordrhein-Westfalen'e taşındı.) Aynı şekilde Kiel Üniversitesi yönetiminin çocuk terapisi için bir ödüle, kalıtsal ya da genlere bağlı ağır hastalıklar devlet komisyonu'nun (Hitler dönemi, Y.O.) başdanışmanı olarak yaklaşık 5000 ötenazi tavsiyesinde bulunmuş ve bu tavsiyesi üç-on altı yaş arası çocuklara uygulanmış olan müteveffa Prof. Werner Catel'in adının verilmesinin kamuya açık protestolarla önlenmesi de çok önemlidir. Öte yandan Berlin Teknik Üniversitesi'nin, nazizmin kalesi sayılan ve savunma tekniği fakültesi'yle savaş potansiyeline büyük hizmet vermiş olan ana binasına Batı Almanya'da hemen hiç tanınmayan Yahudi direnişçi Herbert Baum'un adının verilmesi için AStA öğrenci kuruluşu üyelerinin çabaları da, sonuç alamamasına karşın bir o kadar önemlidir. Sivil toplumun ikliminde bu tür etkinlikler yer edicidir, nasıl ki örneklerde görüldüğü gibi karşı taraf da kendi restoratif enerjisini geliştirmekte. Son tahlilde kimin kazanacağı konusunda, yalnızca taban değil, üstten verilecek destek de belirleyicidir.

Medeniyet, esasta düzenlemelerle ortaya çıkmıştır. On emir (İncil'deki, Y.O.), düzenlenmiş bir ahlaktı kuşkusuz. Sevgili tanrı hiçbir zaman fazla tartışmamıştır, bunu onun gizli varlığı kendiliğinden getirmiştir zaten. Kaldı ki tanrının, yaratışla nasıl başa çıkılacağına yönelik epey bir iktidar bilgisinin olduğunu da teslim etmek gerekir. Sodom ile Gomora'nın başına gelenler olsun, büyük tufan olsun, sonra da Musa: Oradan itibaren hiç değilse gasp ve cinayet, hırsızlık ve evliliğe ihanet sınırlanmıştır. Yazık ki tanrısal ceza tehditleri yeterli olmamış, Ortaçağ, kendi zihinsel ve bedensel kelepçeleriyle güçlü biçimde yardımcı olmak zorunda kalmıştır.

Düzenlemenin düzenleme yoluyla yaralı gösterimi, bizim düzenlemelerce kuşatılmış olduğumuzu pek de çocuksu biçimde görmezden geliyor. Düzenleme salt bir diktatorya buluşuymuş gibi davranmak, ne kadar ikiyüzlülüktür! "*Toplumsal Anlaşma*"sında Rousseau, konulan her kuralın kaçınılmaz zorbalığını çoktan belirtmiş:

"Bir halka hukuk düzeni kazandırma cesaretini gösteren kişi, kendinde bir deyişle insan doğasını değiştirme yeteneğini görmeli; kendince ve kendi için tam bir bütün olan her bireyi, yaşamını ve varlığını belli bir tarzda ondan edindiği daha büyük bir bütünün parçası haline getirme, fiziksel ve bağımsız bir varlığın yerine manevi bir yarı varlığı geçirebilme yeteneğini görmeli. İnsana, ancak başkalarının yardımıyla kullanabileceği yabancı güçler vermek üzere onun kendi güçlerini almalıdır."[18]

Neyse ki uygarlık, evliliğe ihaneti ceza listesinden çıkardı, ama ötekilerin hepsi aynen duruyor. Yabancıları ve azınlıkları koruma yasaları, kuşkusuz düzenlenmiş şiddetsizliktir. İftiradan koruma yasaları, düzenlenmiş dürüstlüktür; düşünce ve din özgürlüğünü korumak için yapılan yasalarsa, düzenlenmiş toleranstır. Federal Alman mahkemesinin, "kaliteli" Auschwitz (ünlü toplama kampı, Y.O.) inkârını suç sayan ve cezalandıran kararı da, düzenlenmiş antifaşizmin klasik bir parçacığıdır.

Her yasa bir düzenlemedir. Elbette ki, anlamlı, daha az anlamlı ve anlamsız düzenlemeler vardır. Her seferinde bunların nasıl ve niçin yapıldığını sorgulamak gerekir. Temsili demokrasilerde ne de olsa kararlar çoğunluk tarafından verilmez. Öyle olsaydı her tasarının kamuoyu yoklamasına sunulması gerekirdi. Ve çekilmez olurdu böylesi. Ya-san-maz olurdu. (Yazar burada yasa'ya gönderme ile kinayeli kelime oyunu yapmış. Dilimize çevirirken bir nebze olsun bu kelime oyununu hissettirmeye çalıştım, Y.O.) Partiler, seçim kampanyalarında enikonu seçilmeleri halinde neleri düzenlemeyi düşündüklerini bize bildirir gibi yapıyorlar. Biz de çeşitli düzenleme seçeneklerinden birini seçebilir oluyoruz. Kimse tam kendi istediği düzenlemeyi bulamaz. Ehveni şer olanı seçer.

Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde antifaşizm yasalaşmıştı. Gerçekten de daha soru işaretli yasalar vardı. Daha baştan gizli tutulacağı kesinlendiği için anonimliği garanti olan anketler, hep büyük oranda kabul olarak sonuçlanırdı. Bu pek de şaşırtmamalı, çünkü antifaşizm kitle halinde aklanmayı birlikte getirmiş ve bir zamanların yandaşlarını direnişte sınanmış önderleriyle eş düzeye koymuştu. Onları *işlemeye* alsaydı belki de daha çok otorite çıkışı

elde edebilirdi. Aslında Honecker, başarısızlar arasında kahraman olmaktan ziyade çatı kaplamacıları arasında ustaydı herhalde.

Hep etkisizleştirilen öteki yasakların aksine antifaşizmin koyduğu tabular büyük oranda gönüllüce korunmuştur. Örneğin sinagogların ve Yahudi kültür yapılarının önünde silahlı polisin durması hiç gerekmemiştir. Birleşmenin hemen ardından eyleme geçen Almanya Almanlarındır Dostlar Çevresi'nin, başkanının adıyla ve Batı Almanya'daki adresi ve hesap numarası altında, listesini verdiği Sosyalist Birlik Partisi'nin en tanınmış Yahudi fonksiyonerlerinden, ADC entelektüellerinden ve kültür yaratıcılarından 180 kişinin, en önde de "Yahudileşmiş kızıl Yazarlar Birliği"nden Yahudi yazarların "ellerini kollarını sallayarak" dolaşıyor olmalarına öfke kusması gibi bildiriler yazıp dağıtmak da kimsenin aklına gelmezdi.

Kovuşturulan ya da İmtiyazlı Yahudi Azınlık

Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin antisemitizmini ortaya çıkarmak pek sevilen moda bir konu oldu. Ben başka türlüsüne tanık olarak yaşadım, dememin ne yararı olacak ki? Yetmişli yılların ortalarından itibaren Doğu Berlin Yahudi cemaatinin kültür yaşantısıyla gevşek ama sürekli bir ilinti içindeydim, seksenli yılların ortalarında "Kendimiz İçin" grubunun üyesiydim. Bu gruptakiler, benim kuşağımdan, dedelerinden veya ninelerinden biri ya da ikisi, hatta kimilerinde üç ya da dördü Yahudi olan, hepsi ateist ve Yahudi geleneğinden uzak yetişmiş, köklerine ilgi duymaya başlayan kişilerdi.

Grubun girişimcilerinden yazar Wolfgang Herberg bugün geriye bakarak bana şunları söylüyor: "Ailemin ve dostlarının deneyimlerinden bildiğime göre, eve dönen Yahudiler ve yakınları, çifte duygulu ve ADC'ye özgü bir telafi çabası içinde, özellikle ev gösterme, eğitim ve meslek yönünden öncelikli olarak destek gördüler. Nazi döneminin travmatik belaları, sosyalist eğilimli pek çok Yahudi'yi, çoğu kez çelişkili katkılarla da olsa, tümden kendilerini vererek ADC tarihini birlikte yazmaya teşvik etti. Önde gelen doktorlar, politikacılar, bilimciler, avukatlar olarak, ama özellikle

de kültür ve medya alanında bu insanlar, üstelik hem devlet kademelerinde, hem de muhalefette, görüş oluşturan konumdaydılar. Nostaljiyle olumlamamız gerekmeyen pek çok illüzyonlara ve oportünizmlere karşın Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde, Auschwitz'in ardından sanat alanında ve canlı politik entelektüellik açısından bir Yahudi-Alman birlikteliğinin serpilip gelişmesi yaşanmıştır ki bu hemen hiç yansıtılmamıştır, ama etkisini gösterecektir."

Cemaate hareket geldiğinin tek göstergesi bizim grubumuz değildi. 1983'ten beri, ADC yetkilileri ile ABD yönetimi ve Amerikan Yahudi Komitesi arasında, Doğu Berlin'e bir Haham gönderilmesine ilişkin görüşmeler yapılıyordu. Gerek bu çabalar, gerekse Oranienburger Strasse'deki sinagog'un bir kısmının yeniden inşası için pek fazla malzeme ayrılması ve Berlin-Hellersdorf'taki bir caddeye 1965'te ölmüş olan ADC'nin son hahamı Martin Riesenburger'in adının verilmesi, salt Honecker'in kendini kabul ettirme çabası olarak açıklanamaz. Haham Isaak Neumann'ın gelmesiyle cemaatte dönüşüm daha Eylül 1987'de başlamıştı. Ondan sonra tüm etkinlikler dünyaya açıktı ve Batılı konukların gelmesi olağandı.

O sıralar, bir sinagog konserinden sonra, uzun süredir "ADC'de Yahudi Yaşamı" kitabı için araştırma yapmakta olan Kanadalı kadın yazar Robin Ostow ile tanıştım. Kitap 1988'de Frankfurt'da Yahudi yayınevi Athenäum Verlag tarafından yayınlandı ve her şeyden önce cemaat üyeleriyle yapılmış söyleşileri içeriyordu, özetleyici bir de sonsöz vardı. Yazar, girişinde, Amerikan Yahudi Komitesi'nden, New York'taki Leo-Baeck Enstitüsü'nden, Amerikan Yahudileri Bağlılık Komitesi'nden ve Batı Berlin'deki Yahudi Cemaati Kitaplığı ile Duisburg'daki Steinheim Enstitüsü'nden, belgelere ulaşabilmesinde yardımcı olan ve değerli tavsiyelerde bulunan herkese teşekkür ediyor. Başarıya katkıda bulunan tüm dünyadan 40 bilim insanının, öğretim görevlisinin ve birlikte çalışanın da adı verilmekte. Demek ki denizaşırı bir ülkeden bir şey bilmez bir Yahudi kadıncağızın salt sübjektif bakışı değil söz konusu olan. Birleşme öncesinin bu tür belgelerini bugünkü ta-

rih yazımında ısrar edilenle karşılaştırmaya değer doğrusu. Yazar, Sosyalist Birlik Partisi'nin Aralık 1952'de Slansky davasına ilişkin yayınladığı bir genelgeden alıntı yapmış. Bu genelgede, gerek siyonizm, gerekse uluslararası Yahudi örgütleri, işçi sınıfı ile faşizmin Yahudi kurbanları arasındaki duygu birliğini, halk demokrasilerinde casusluk ve sabotaj için kötüye kullanan "Amerikan emperyalizminin maşaları" olarak nitelenmişti. Ardından yönetici konunumdaki Yahudiler işten atılmış, ev aramaları ve tutuklamalar olmuş, ADC'deki Yahudi cemaatlerinin ileri gelenlerine baskı yapılmış, üyelerinin büyük bölümü Batı Berlin'e kaçmıştı. Ama Robin Ostow buna karşın, Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin 1953'ün bir uzantısı olmadığını vurguluyor:

> "Ellili yılların başındaki Yahudi karşıtı önlemleri ve Doğu Berlin Yahudi cemaatinin bugünkü biçimiyle oluşumunu sağlayan bölünmeyi incelemeye çalışan kimse, aşağıdaki şu noktaları gözden uzak tutmamalıdır:
> 1. Ne kadar dehşet verici olursa olsun, o olaylar, New York'taki Rosenberg'ler davası gösterişi ve onu izleyen tüm antisemitist görüngüler de dahil olmak üzere bir soğuk savaş ortamında meydana gelmişlerdir.
> 2. Alman Demokratik Cumhuriyeti gerçi 1949'da kuruldu, ama ADC'nin SSCB'den bağımsızlığının tanınması 10 Eylül 1955'tedir. Bu tarihe kadar Berlin yetkililerinin resmi tutumları, Sovyet Kontrol Komisyonu'nun ve SSCB'nin görüşlerini yansıtırdı. Dolayısıyla bağımsızlığın tanınmasından önceki kararlar için ADC hükümetinin sorumluluğu tartışma götürür.
> 3. Ellili yılların başındaki "temizlik" eylemleri, ADC yurttaşları içinde yalnızca Yahudi grubuna dokunmuş değildir."[20]

Robin Ostow, Alman Demokratik Cumhuriyeti'ndeki Yahudi cemaatlerinin Stalin'in ölümünden hemen üç ay sonra rehabilite edildiklerini vurguluyor. Ostow'un belirttiğine göre 1953'ten itibaren ADC hükümetleri, "Yahudilere ilişkin her konuda öncelikli ve yardımcı" davranmıştır, ki eklenen söyleşiler de bunu onaylamakta. Resmi makamlar inkâr edecek de olsalar, antisemitizm yine de vardır Ostow'a göre (örneğin mezarlık boyamalar), "ama Federal

Almanya, Avusturya ve Fransa gibi pek çok Batı Avrupa ülkesindekinden çok daha küçük ölçüde". ADC'de Yahudiler devletin korumasındadır "ve aslında imtiyazlı azınlık durumundadırlar". Benim yaşadıklarım da tam bu yöndeydi. Bugün tam aksi iddia edilirken bütün o kurumlar ve kişiler neredeler şimdi?

Ne var ki resmî ADC tarihi yazımı, örneğin direnişin ortaya konuşunda bilindiği gibi tek yanlılıktan hoşlanıyor:

> "Antifaşist eylemlilik ağırlıkla Yahudi gençliğince yürütüldü; gençlik birinci planda Yahudi cemaatine değil, Alman işçi hareketine bağlı hissediyordu kendini. Bu genç sosyalistler ve komünistler ateistti, daha çok "Yahudiliğin kenarında" sayılmaları gerekir. Yahudi direnişinin esas ağırlığını taşıyanlar genç komünistlerdi."[21]

Tavır Dietz Verlag'ı (ADC'nin önde gelen bir yayınevi, Y.O.) çağrıştırıyor, değil mi? Dil pek öyle değil tabii. Bu alıntıyı yapan, Londra'daki Leo-Baeck Enstitüsü başkanı Arnold Pauker'dir (Metnin aslı, dipnot 21'de belirtildiği gibi 1994'te Köln'de yayınlanmıştır, Y.O.). Demek ki Pauker, Yahudi direnişinde komünist belirleyiciliğini kabul ediyor, ama aynı zamanda haklı olarak Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin bu mücadeledeki Yahudi bakışlarını "ya geri ittiği ya da hepten yok saydığı"ndan yakınıyor. Aynı zamanda Batılı okuma tarzı içinde eleştiriden de geri durmuyor:

> "İllegal antifaşist Yahudi direnişi, 1970'e dek Alman-Yahudi tarih biliminden hemen tümüyle dışlanmıştır.
> Direniş'e karşı bir direniş vardı yazık ki ve kendi enstitüm olan Leo-Baeck Enstitüsü'nü de bu eleştirinin dışında tutamıyorum. Bu tutum, nazi rejimi altındaki Yahudi davranış tarzlarını eleştirel bakışla aydınlatma yetisinin pek bulunmayışıyla da bağlantılıydı... İhtiyatlı davranmalar ve çekingenlikler vardı ki bunları anlayışla karşılayıp saygı göstermek gerek."[22]

Karşılıklı suçlamaların gidişinde bolca duygusallık yer alıyordu. Örneğin Eike Geisel, sürgündeki KPD'nin (Alman Komünist Partisi, Y.O.) Almanya'daki Yahudi yoldaşlarına, gerek kendi ya-

şamlarına, gerekse Alman komünistlerine ek bir tehlike getirmemek için ya yurtdışına çıkmalarını ya da Yahudi gruplar halinde örgütlenmelerini önerdiğini, "ADC tarih yazımının rezil bir suskunlukla atladığı"nı[23] iddia etmiştir. Kim bu "*tarih yazımı*"? Ben, 1987'de yayınlanan "Aus der Cohn-Schule geplaudert" (Cohn-Okulu'ndan Gevezelikler, Y.O.) metnimde, ırkçı yasalar nedeniyle tüm yurttaşlık haklarını yitirmiş, Ari'lerle tüm ilişkileri yasaklanmış, tüm meslek olanakları elinden alınmış, tüm kitaplıklar yüzüne kapanmış, gazete satın alamaz olan, radyo sahibi olma hakkı bulunmayan bir komünist Yahudi için, bütün bunların üstüne iki kat tehlikeden kaçınmak için kendisini dışlayan ve daha da yalnızlaşmasına neden olan yoldaşlarına anlayış göstermek durumunda kalmanın ne demek olduğunu pekâlâ anlatmıştım. Bununla ilgili herhangi bir sansür güçlüğü ile de karşılaşmadım. Sık sık şunu gördüm ki, neye izin verildiğini pek sormayacaksın, gerekli gördüğünü düpedüz yapacaksın.

Şimdi Alman Demokratik Cumhuriyeti'ne ilişkin tarih yazımı ise, yine çarpıtmalarla, kısaltmalarla ve iftiralarla dolu. Kitabımın geri kalanını tümüyle bu tür yanlış bilgileri düzeltmek için kullanabilirdim. Ama bunu yapmak insanı değersiz bir konuma sürüklüyor. Önce sinirleniyor birileri, sonra yalnızca kafa sallıyor, sonunda sıkılıp şöyle diyor: Bırak yazsınlar, benim yaşamadığım bir ülkeden söz ediyorlar.

Yine de tek bir cümleyle olsun bu durumu sergilemekten kendimi alamıyorum. *Wochenpost* gazetesinde (49/1994) Elisabeth von Thaden, ADC'nin kendi Yahudilerine karşı tutumu üstüne şöyle yazıyor:

> "Berlin'de (Doğu Berlin, Y.O.) Grosse Hamburger Strasse'deki Yahudi mezarlığı yerle bir edildi, Yahudi düşkünlerevi yıkıldı ve -tek bir örnek- sinagogun yıkıntısı önünde 60'lı yılların sonunda 9 Kasım'da mum yakan üç genç karakola götürüldü."

Oysa gerçek şöyle: Genç gazeteci bayan zahmet edip Hamburger Strasse'ye bir uğrasaydı, bir zamanların mezarlık duvarında bir anı tabelası bulacaktı, o tabeladan, Berlin Yahudi cemaatinin bu

en eski mezarlık alanının 1943'te Gestapo (nazi gizli polisi) tarafından tahrip edildiğini öğrenecekti. 1945'te nazi ordusu o alanın içinden geçen siperleri kazarak mezarları bir kez daha altüst etmiş. Kısa süre sonra bu çukurlar savaşın son günlerinde çevreden ölenlerin kitle halinde gömülmesinde kullanılarak mevcut mezarlar üçüncü kez yok sayılmış. Belediye yetmişli yıllarda yeşil alanları yeniden düzenlerken Yahudi cemaatine, 1945'ten sonra Hıristiyan simgeleriyle tek tük dikilmiş mezar taşlarının yerine nötr bir anı tabelası konmasını önermiş. Bu da yapılmış.

Kaldı ki, devletin Yahudi mezarlıklarına saldırdığı dedikoduları pek seviliyor doğrusu. Kısa süre önce Freya Klier, 1986'da Weissensee'deki Avrupa'nın en büyük Yahudi mezarlığının, ortasından yol geçirilmek için "iptal edilmek" istendiğini iddia etmişti. Gerçek şu: Kuzey-Doğu-Geçişi planı çok çok eski. Yahudi cemaati 1880'de mezarlığı düzenlerken, kentin mülkiyetine bırakılacak iki yol genişliğinde bir şeride mezar konulmaması kaydıyla yapmıştı bunu. Cemaat bu koşulu titizlikle de korudu. Gerçi planlanan yolun yapımına yıllar içinde tekrar tekrar girişildi, ama finans yetmezliği, krizler ve savaşlar girdi araya. Ancak Hohenschönhausen'in inşasının tamamlanması Weissensee'de sürekli bir trafik kaosu yaratınca Berlin SED (Sosyalist Birlik Partisi) Başkanı Konrad Naumann, hâlâ boş olan yol şeridini uğursuz biçimde yeniden tartışmaya açtı. Cemaat, belediye ile muhtemel koşulların pazarlığını yaparken (hemzemin yol mu, üst yol mu, gibi) yörede oturanlar, kentin ölülere saygı göstermeyen taleplerine karşı imza toplamaya başladılar. Bu tür toplu protesto eylemleri aslında yasak olduğu için bu imza toplama dikkat çekiciydi. Böyle durumlarda bir Klaus Gysi'nin kilise sorunlarıyla ilgili bakanlık müsteşarı olması hiç fena değildi doğrusu. Yurtdışından da sesler eklendi ve sonunda Honecker, iddiaya göre "Sezar'ın Yahudilerden beklemediğini biz de beklemeyiz", diyerek talepten vazgeçildiğini duyurdu ve devletin olan arazi şeridini, ilk kez kendi istediklerini yapmaları için cemaate bıraktı. Üstüne üstlük kent, Menora (çok kollu sinagog şamdanı, Y.O.) deseni ile dökülmüş briketten kilometrelerce duvarı mezarlığa hibe etti.

Gelelim "yıkılan düşkünlerevi" ve gözaltına alınan "mum tutucular" hikâyesine. İşin aslı şu: Gestapo'nun 1942'de toplama deposu olarak kötüye kullandığı düşkünler evi, Şubat 1945'te Angloamerikan bombardımanlarında yanıp kül olmuştu ve hemen savaştan sonra, daha Alman Demokratik Cumhuriyeti henüz kurulmamışken, yanık enkazı kaldırıldı. Sonra bir anı taşı dikildi (daha fazlası kurtarılamamıştı). Eski Yahudi öksüzler yurdu binası ADC makamlarının yardımıyla bir Yahudi güçsüzler yurdu olarak tadil ve inşa edildi. Çok mütevazı da olsa bu güçsüzler yurdu, ülkedeki başka yurtların sefil ortalamasına oranla çok daha donanımlıydı.

Mumların gerçeği: Üç mumla ilgili olay Yahudi cemaatince bilinmiyor. Ben 1989/90'da bir buçuk yıl boyunca Polis ve Stasi Saldırılarını Araştırma Komisyonu'nda çalıştıktan sonra, "organları" oldukça inanılır bulmaya başladım. Ama bu olayda bu iddianın da tümüyle uydurma bir dedikodudan ibaret olduğu anlaşılıyor. Çünkü mum yakma geleneği on yıl sonra ortaya çıkmıştır. 1975'te Brandenburg Cesaret Ana'sının (Regine Hildebrandt, Y.O.) damatlarından biri olan Sophien cemaatinden papaz Hildebrandt, Grosse Hamburger Strasse'de bir Yahudilik-Hıristiyanlık İşbirliği oluşturmuştu. Amacı kilise içindeki zehiri yok etmekti, çünkü Yahudi düşmanlığı, kendi başına bir akım olmadan önce Hıristiyan kilisesinde doğmuştu. Kristallnacht'ın (Nazilerin 1938 Kasım progromu; vitrin camlarının kırılıp indirilmesinden giderek "kristal gece" denmiş, Y.O.) 40. yıldönümünden, yani 1978'den beri, 9 Kasım, Sofienkirche kilisesinde belirli bir tarihti. Ayinden sonra 300-500 arası katılımcı önce yukarıda sözünü ettiğimiz yıkılmış mezarlıktaki anı taşına gider, orada mumlarını yakarlardı, alayın bir ucu Oranienburger Strasse'deki sinagog yıkıntısına dek yarım kilometre uzanırdı. Başka insanlar da katılırlardı. Sinagog yıkıntısının önünde gerek cemaatin, gerekse belediyenin ve başka toplumsal kuruluşların koyduğu çelenkler ve çiçekler vardı zaten. Bunların arasına şimdi, merdiven basamaklarına, trabzanlara, pencerelere ve ön bahçeye yanar mumlar konuyor ve sürekli değiştiriliyordu. Bu manzarayı çok iyi anımsarım, çünkü kimi za-

man aynı gün cemaatin komşu binadaki kültür binasında etkinliği izlemeye giderdim. Akşam geç vakit caddeye çıktığımızda, kasım rüzgârında yüzlerce mum titreşirdi. Bir keresinde Potsdam'dan gençler gelmişti. Küçük alevlerin önünde Nelly Sachs'tan ve Else Lasker-Schüler'den şiirler okumuş ve mumların bir zarar vermemesi için gece boyunca nöbet tutmuşlardı. Stasi, bütün bunlardan hoşlanmamasına karşın birleşmeye kadar geçen on bir yıl içinde asla müdahale etmedi. Bazen bir tümgeneral gelir, alaydaki katılımcılara, meşaleli bir yürüyüş gibi görünmemesi için mumlarını sinagoga gelince yakmalarını önerirdi. Belli ki bu gösteri ile geçmişteki bir gücün kötüye kullanımını anmanın ötesinde bir şeyler denmek istendiği sezgisi vardı. Ama bu yakınma girişimleri hep boşunaydı. "İzinsiz bir gösteri söz konusuydu", diyor papaz Hildebrandt, "çünkü yalnızca anons etmiştim, usulüne uygun tarzda başvuru yapmamıştım. Bugün de yetkili makamlara büyük saygı duyuyorum, yıllarca olağanüstü esnek davrandılar. Bu küçük fideye hiç zarar gelmedi."

İşte tek bir gazete satırının yanlışını ortaya koymak için bu kadar doğrulama gerekiyor. Doğuluların bu kadar fazla güç harcamaktan giderek vazgeçerek çoğu kez yalnızca bir el sallamayla: Asla anlayamayacaksınız! deyip geçmeleri böylece anlaşılır belki.

89 sonbaharında Gethsemane kilisesinin önündeki mumları gördüğüm zaman bu bir *Déjà vu* ("ben bunu bir zamanlar görmüştüm", Y.O.) idi. Söz hakkı verilmemiş bir toplumun bu kadar yüksek bir politik olgunluk ve düşüncelilikle öylesine barışçı bir devrimi gerçekleştirmesi mucizesinin nasıl açıklanacağı bugüne kadar hep soru işaretidir. İçinde olanlar mucizelerin nasıl oluştuğunu biliyorlar. Akılcı açıklamalar var: Duvar gazeteleri, protesto mektupları, imza toplamalar, görüşme çevreleri, kilise birlikleri, mum gösterileri ve nöbet tutmalar; barışçı devrimin "silahları", büyük ağırlıkla antifaşizm kalkanının koruması altında bilendiler ve son tahlilde tutarlıca gerçekten antifaşist demokratik bir düzene ihanet edenlere karşı yöneltildiler. Bu içselleştirilmiş medeni cesaret olmasa, dönüşümün böyle olması imkânsızdı.

Bugün korkulan, bu direniş potansiyeli mi yoksa? Antifaşizm

ne yapabilir? Yeni bir antifaşizmin, "kâr"ı insan kaderinin üstünde gören bir ekonomi sistemine karşı kesin kararlı bir cephe oluşturması gerekmez mi, diye soruyor Axel Hauff[24], "ve alternatif bir hümanist toplum düzenine ilişkin karşı soruyu" da birlikte yanıtlaması gerekmez mi, diye ekliyor? Güzel olurdu elbette. Hele bu bir de iyi'nin sıradan'lığından zorunlu olarak çıkarsa bir o kadar daha güzel. Antifaşizmin önde gelen hedefi bu olamaz. Antifaşizm herhalde tüm toplumbilimin üstünde bir büyük guru değildir, geleceğin gerçekleri için bir kurum da değildir, acısı en çok çekilmişin kurumudur: Bir daha asla! Antifaşizm faşizme karşıdır, faşizme karşıdır, faşizme karşıdır. Bu anlamda, bir insan antifaşist olmayı nasıl reddeder, havsalam almıyor.

Burada da, denmek isteneni herkesin bildiğini itiraf etmek zorunda kalmamak için, tanımlama güçlükleri bahane edilir, oysa hepsi bilir ki antifaşizm, bugünkü aşırı sağcılığa, her çeşit emperyal ve totaliter eğilime karşı direnmeye yönelik açık bir ahlaksal buyruktur. 50 yıl sonra hâlâ ekonomikleştiren faşizm kuramı ile ruhsallaştıran totalitarizm kuramı arasındaki sentezin bulunamamış olması yeterince felakettir.

Antifaşizm, karşı çıkmaktan yanadır. Bunun ötesinde bir önceliğe ihtiyacı yoktur. Ölçüsüz veya gösterişçi bir aşırı talebin bedeli, sonuçta tümden etkisizlik olabilir. Bir şeye erişmek için kızıllar ve yeşiller, karalar ve sarılar, tüm toplumsal güçler yarışa girmek durumundadır. Ama "anti" üstüne yarışmak gerekmez. Aksi halde, iyi geceler Almanya. Orman karadır ve suskun ve çayırlardan yükselir...

MASALARDA BAŞKA TÜRLÜ OKUNDU

Solcu Olarak Rahatsızlığım

"Son kapanışın bilgeliğidir bu: Yalnızca her gün onu yeniden fethetmek zorunda olan kazanır özgürlüğü ve yaşamı." Ben on bir yaşındayken okulda Faust yorumu yapardık. Aynı zamanda, kitabına Goethe'yi ipucu olarak almış olan Andrey Zakharov'un "Geleceği Nasıl Tasavvur Ediyorum?"unu okuyordum. Ama Goethe'nin mantığını pek gereği gibi izleyemiyordum doğrusu. Cümle tutarlı değildi. Daha o zamanlar, çok severek sınırsız saygı duyduğum otoritelerden bazen kuşkulanma takıntısına kapılırdım. Kendi huyluluğum, o cümleyi düzeltmeden beni rahat bırakmadı: Yalnızca onu her gün fetheden kazanır özgürlüğü ve yaşamı (enikonu herkes bir şeylerin "zorunda"dır). Yakın zamanda Friedrich Schorlemmer de kiliseler gününde 8000 kişiye konuşurken büyük ustayı eylemlice değiştirmek gibi benzer bir ihtiyacı duymuş, kışkırtıcı biçimde şöyle seslenmişti: "Ancak onu her gün işleyen kazanır demokrasinin özgürlüğünü."[25]

Zakharov özgürlüğü hakketmişti kuşkusuz. Stalin'in politikasını ve her şeyden önce de Sovyetler Birliği'ndeki neostalinizmi, düşünce özgürlüğüne yönelik tehdidi, sansürü, anayasa düşmanı ceza yasasını ve antisemitizmi, yiğitçe mahkûm etmişti.

> "Her ne kadar bu olgular Stalin cinayetlerinin dev boyutlarından çok uzak ve büyüklük olarak daha çok soğuk savaş döneminin acı biçimde ünlenmiş McCarthy'ciliğine benziyorsa da, Sovyet

> kamuoyu, ülkemizde neostalinizmin en küçük bir işareti dahil tümüne karşı son derece huzursuz, öfkeli ve güvensizdir."[26]

Bu dil, biz lise bitirme çağındakilerin işitmek istediği bir dildi. "Özünde benim görüşlerim derinlemesine sosyalisttir", diye yazıyordu Zakharov ve bu da benim için çok önemliydi. Aynı dürüstlükle Vietnam savaşını da eleştiriyordu, "insanlığa karşı utanmazca işlenen bir cinayet" diyordu o savaş için. "Amerikan politikasının antikomünist görevlerinin çıkmazını ve etkisizliğini" önceden görerek vurguluyordu. Zakharov'un gelecek tasarımı, ağırlıkla o zamanlar güncel olan ve zaman içinde toplumların yalnızca karşılıklı ortak çıkarlarının kalacağı tarzda birbirlerine yaklaşacaklarını öngören yakınlaşma kuramının damgasını taşımaktaydı. Bunu nasıl tasarladığı konusunda da hiçbir kuşkuya yer bırakmıyordu Zakharov: Burjuvazinin sol kanadı inisiyatifi ele alacak ve "sosyalizmle yakınlaşma programı"nı kabul edecekti. Sonuçta, sosyal reformlar, "mülkiyet yapısında değişiklik", barış ve özgürlük gelecekti. "Yalnızca sosyalizmle yarış sayesinde ve işçi sınıfının baskısı yoluyla" 20. yüzyılın sosyal ilerlemesi mümkün olabilmiştir. O olmasa "ulusal egoizm, sömürgeci ezme ve baskıya, ulusalcılığa ve ırkçılığa götürürdü".

Bu taşlarla inşaya gidebilirdik. Böyle bir yoldaşı Kremlin'in kollarını açıp buyur etmesi gerekirdi. Öyle yapacaklarına sürgüne gönderdiler. Aklım almıyordu. Her gün özgürlüğü fethetmek, taraf tutmak demekti. On sekiz yaşımda bu kadarını fark ediyordum. *Dogmatik* inançla bağlanma evrem hiç olmadı. Ama dinsel bir şeyler hep devredeydi. Kitabın sonsözünde Max Frisch, *sistemin kendi içindeki bir eleştiriyi* içerdiği için Zakharov'un kuramlarında hayal kırıklığına uğradığını belirtmişti. Pek çok şey ona açıklanamaz gelmişti: "Yazar sosyalizmden söz ediyor. Neden komünizmden değil?" Batıdakilerin çoğu bunu günümüze dek anlayamadılar.

Yazı bize komünizmin toplumsal gelişimin son ve en üst evresi olacağını öğretmişti. Ayrıntılar oldukça belirsizdi, ama fantezi, öğretinin belli yerlerini cennet benzeri tablolarla değiştiriyordu. Ruha iyi geliyordu bu. Bizim kendi gerçekliğimizi bu en yüce mutluluğa birazcık yaklaştırmak bile küfür gibi olurdu. ADC, bir tek

noktada cennet gibiydi: Bilgi ağacının meyvesinden yenmemeliydi. İyi ile kötü, önden verilmiş büyüklüklerdi. O zamanlar okulda Sovyetler Birliği'ne yönelik duyduğum tek eleştiri, 1936'da komünizmin ilan edilmesinin çok erken oluşuydu. Parti bunu daha sonra düzeltmişti. Daha *ilk* gelişim aşamasının ideallerine bile henüz erişilemeyeceği belli olunca Parti, sonra yine düzeltme yapmıştı. En alt değerdeki terim *reel* sosyalizm'di: açık bir itiraf. Böyle bir durumda eleştirici entelektüellerin komünizmden söz etmeleri gerekiyor, öyle mi?

On sekiz yaşımda düşüncem ve eylemim, günün olumsuz görünümü ile uzun vadede düzeleceği beklentisi gibi iki kutup arasında doğruyu bulmak zorundaydı. Bunun öncesinde de *çocukluk kalıpları* bulunuyordu. Tutumların nasıl oluştuğunu anlaşılır kılmak için birkaç olaya değinmem gerek. Her biyografi, açıklanamaz çelişkilerle doludur ama aynı zamanda hepsinin bir kendi iç mantığı vardır.

İçinde Doğdum

İyi bir burjuva ailesinden gelmeyim. Bu bir kere ADC'de kötü bir şeydi. Hatta belki de atalarım büyük burjuvaymış; o kadarını tam bilmiyorum. Miete'de otururduk ve herkesin yaptığı gibi Wartburg'a giderdik. Okul arkadaşlarımın aileleri ile benimkinin alışkanlıkları arasında gözüme çarpan fark, bizde kâğıt oyunu olarak *Skat* değil *Bridge* oynanmasıydı. Annem babam, konuştukları şeyi biz çocukların anlamasını istemediklerinde kendi aralarında Fransızca konuşurlardı. İlk yıllarda onlara, göstere göstere yabancı gibi, ur gibi davranıldı. Bunları nasıl sineye çektiklerinin açıklaması, nazi döneminde yaşadıklarıyla yapılabilir. Annem babam, gerçek bir alternatifin inşasına katılma isteği içinde, benim doğumumdan iki hafta önce Batı Berlin'den Doğu Berlin'e geçmişler. Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin kuruluşunun üstünden daha iki gün geçmeden, ben *içine doğmuşum.*

Ellili yılların politik sertlikleri, benden ve küçük kız kardeşimden uzak tutuldu. Buna ilişkin şeyleri biz ancak sonraki anlatımlardan ve somut olarak gözümüzün önüne getiremeksizin öğren-

dik. Bize dokunan hiçbir şey olmaksızın Berlin'in kenarında güzel bir evde korunmuş bir çocukluk geçirdik. Büyükanne bizimle oturuyordu ve bakıcı olarak çok sevdiğimiz, geçen yıl ölümüne dek aileden olan bir de Hedel teyze vardı. Bir tek kez birkaç ay için evde değildi, yerine, başına buyruk ve eylemci biri olan Lisa gelmişti, benim üzerimde onun da etkisi vardır.

1957 yılı olmalı, *Berliner Zeitung* gazetesi, DEFA'nın bir çocuk filminde başrol için sekiz yaşında kız çocuğu aradığı duyurusunu yaptığında annem babam da tam o sıra Bulgaristan'da uluslararası bir gazeteciler yurduna uçakla gitmişlerdi. İlgilenenler gelecek pazar Prenzlauer Berg'de boy göstermeliydiler. İlgilenenler, bizim Lisa ile belki bin tane hırslı anne ve jüponlu, lüle saçlı çocuklarıydı. Ben, pamuklu elbisem ve yeni açılmış diş boşluklarımla kendim için hiçbir şans görmüyordum. Her kız çocuğuna bir çeşit giriş numarası verilmişti, benimki 863'tü. Rejisör bayanla, prodüktörle ve kameramanla görüşmek üzere beşer beşer içeri çağrıldık. Sonunda yaklaşık yirmi kızın, göğüste numara şilti, "dikkat aranıyor" benzeri fotoğrafımız çekildi. Çıkarken Lisa heyecanla: İsterlerse herkesin fotoğrafını çeksinler, rol senin, bak da gör, diyordu. Kulağa böyle bir kar suyu kaçması, sonunda büyük hayal kırıklığı da doğurabilir, gerekli kendine güveni de sağlayabilir. Kısaçası, prova çekimlerinden sonra Lisa, anlaşmayı imzalaması için çağrıldı. Ancak orada anlaşıldı ki Lisa benim akrabam bile değilmiş, soyadlarımız farklıymış ve dolayısıyla imza yetkisi yokmuş. Prodüktör öfkelendi, hazırlıkların başlaması, kostümlerin dikilmesi ve benim diş boşluklarıma köprü yapılması gerekiyordu. Bulgaristan'a telefon etmek o zamanlar için henüz olanaksızdı herhalde. Beklemekten başka çare kalmadı. Sonunda prodüktör, ben ve Lisa, şaşkın anne ve babama hemen oracıkta anlaşmayı imzalatmak için havaalanına koşmuştuk.

Ancak çekimler başladığında filmin konusunu daha yakından öğrenebildim ve büyük bir hayal kırıklığına uğradım: Bir macera filmi olacak sanıyordum, meğer okul ödevlerini yapmak istemeyen, bunun üzerine bir anda tüm yetişkinlerin de bu kız için hiçbir şey yapmak istemeyiverdikleri bir kızın didaktik hikâyesiymiş. Filmin

adı da zaten: *Çalışmayana Ödül Yok!*'tu. Bu isimde bir filme beni kimse götüremezdi, diye mırıldanıp durdum. Sonunda filmin adı *Alışılmamış Bir Gün* olunca, sekiz yaşımla, sıkıcı rolümden çok, bundan gurur duymuştum.

İlk sezgilerim kalıcı oldu: Öneriler getiren bir ülkede yaşıyorum. Ve ısrarlı olursam bir şeyleri etkileyebilirim de.

1960/61 kışında annem tatilde biz çocukları da alarak, Schlesien'den (Doğudan, Y.O.) kaçıp Bavyera'da bir küçük kentte takılmış kalmış olan akrabalarının yanına gitti. Bir zamanlar ailenin Breslau pazarında bir kürk sarayı varmış, şimdi ondan geriye yalnızca küçük bir tazminat kalmış. Bununla anneannem ile en büyük teyzem pasajda küçük bir dükkân açıp iki kürkçü kızı çalıştırabilir olmuşlar. Sürekli "ay sonunda kızların ücreti ödenebilecek mi?" sorunu ve zaten genellikle de hep para ve tasarruf konuşuluyordu. Bir hafta kayaktan sonra biz çocuklara konu açıldı ki, annemle babam arasında çıkan bir evlilik krizi nedeniyle geri dönmek şimdilik ya da hiç düşünülmüyormuş.

Üç gün ağladım, ardından bir "Mädchen(!)-Real-Gymnasium"a (bir çeşit kız fen lisesi; ünlem işaretiyle yazar *kız* lisesi ayrımına dikkat çekiyor herhalde, Y.O.) kaydedildim. Her şey felaket yabancıydı bana. Daha ilk matematik dersinde 6 aldım. (Bizde en düşük not 5'e kadar giderdi.) Şiirleri hiç anlamadım. Örneğin dev gibi kızla ilgili olanı, oysa bizde LPG'de (tarım üretim kooperatifi, Y.O.) çiftçi zaten oyuncak değildi, önünde bir de tanrıya hiç gerek yoktu.

Okul arkadaşlarımla esas sorunum, her dersten önce duada sıranın Protestanlarda mı Katoliklerde mi olduğu idi. Dua eden bir sınıf benim için tümüyle yeniydi. Onlarla birlikte ayağa kalkmam ve hiç kımıldamamam gerekiyordu. Bir keresinde durumu daha tam görebilmek için arkama dönmem yüzünden öğretmenden azar işittim. Hiçbir mezhebi olmayan, benden başka bir tek Heidi von Rosen vardı, onunla birlikte oturtulmuştuk ve hemen de bağlaşıklık kurduk; böyle bağlantılar şarttı. Her sabah süt paramı heyecanla okulun önünde oturan bir bacağı kesik dilenciye verirdim. (Bizde sakatların nasıl yaşadığını hiç bilmiyordum ama her halü kârda okulumun önünde oturmazlardı.)

Anneannemin arka avludaki evi (tuvaleti dışarıda) bir süre sonra çok dar geldiği için bizim yurda çıkmamız gerekti. Orada öğrenciler, Khruşçov'la sık sık karşılaşıp karşılaşmadığımı sorarlardı. ADC'de Almanca konuşulamadığını, insanların birbiriyle elbette Rusça konuşmaya mecbur olduğunu sanıyorlardı. Hiçbir şeyden habersiz görünüyorlardı bana, konuşmak olanaksızdı. (Şimdi "Doğu, kımılda!" komutunu veren kuşak bu işte.) Kız kardeşimle ben daha fazla dayanamadık, anneannemin yanında çalışan kürkçü kızlardan birinin, yakın bir köydeki ailesinin yanına geçtik. Bu Katolik kovukta tavşan yavrularından başka ilgimi çeken hiçbir şey yoktu.

Aykırı bir dünyadaydım: Doğuda, dış koşullardan dolayı, pek bir şikâyeti olmayan, bale kursuyla, amatör tiyatro çalışmasıyla, renkli, daha çok burjuvaca, sanat olaylarını ve güncel olayları yansıtan bir çevre içinde çocukluk geçirmişken, Batıda bağnaz dindar bir taşrada geçim derdi ile uğraşan bir aileye düşmüştüm. Terör estirdim, dükkân kasasından kendime bilet alacağımı bildirdim. Herkese, sınıf arkadaşlarıma da, kısa sürede dönmeye niyetli olduğumu yazdım. Çok sevdiğim yaşlı sınıf öğretmenim her öğrenciye bir mektup yazdırmıştı, olan olmuştur, diyorlar, dönüşüme sevineceklerini bildiriyorlardı. DEFA bile, "Kırmızı Şapkalı Kız"ın prova çekimlerinde yer alabilirsem çok güzel olacağını iletti.

Annem, kendisini ilgilendiren bir iş bulamadı, bize daha iyi koşullar hazırlayamamanın acısını çekmekteydi. Nihayet yaz gelince kararını verdi, babamın bizi beklediği Doğu Berlin'e geri dönüyorduk.

Bir sonraki pazar günü duvarın yapıldığı haberi geldi. Şaşkınlık ve hayatımızda nasıl bir kesin sınırlanma yaşayacağımıza ilişkin belirsiz bir sezgi, bende: Aman ne güzel, artık beni kimse Batıya gönderemez! hafiflemesi de yaratmadı değil. Bu duygu, daha sonraki ADC yıllarım boyunca asla tükenmemiştir.

Bunlar, hiç de tipik olmayabilir. Yine de ben, edebiyat için izin verilemez bir hesaplaşmayı burada yapmadan geçemeyeceğim: Olanlar buydu işte. Öyküler vardır, aynen yaşanmış olsa da inandırıcı hale getiremezsin. Böylesi bir olanaksızlığı bilmek, günün

birinde yazılmaya mahkûm bir diken midir? Oysa yazmak, daha baştan bunun tersini, yani hiç öyle olmamış olan bir şeyi inandırıcı yapmayı, olanaklı kılar. Çünkü zihinde yaratılmış öyküler çoğu kez gerçeklikten daha uyumludur. Gerçek, anarşiktir ve insanın kendi algısını çarpıtan istek projeksiyonları içindedir.

Daha sonra da sosyalist çöreğin burjuva üzümlerini gagalamaya devam ettim. En iyi arkadaşımla birlikte yakındaki Seehof'ta bulunan atlı spor seksiyonuna girdik. 20 Fenik olan aylık üye ödentisi ile biz çocuklar ata binmeyi öğrendik. Yem verme görevimiz vardı, dışkıları almamız, atları tımar etmemiz, samanı içeri almamız, ahırı düzenli tutmamız gerekiyordu. Bütün bunlar bizim için ata binmek kadar egzotikti. Yarı gençliğimi tavlada, turnuvalarda, binici balolarında geçirdim, asla kaçırmak istemediğim bir zamandı bu. Liseli kızlar olarak ayrıca birlik içindeki en burjuva elemanlar biz ikimizdik. Tüm ötekiler, çevredeki Teltow sanayi tesislerinin çalışanlarıydı.

Bunun yanında bir tiyatro ve edebiyat çevresine katılıyordum; annem babam okul İngilizcemi ve okul Rusçamı yetersiz bulduklarından, özel Fransızca dersi alıyordum. Daha sonra beni haftada bir yakında oturan dost Rus ressam Elena Liessner-Blomberg'e gönderdiler. Yalnız olan bu yaşlı bayanla çay içerek Rusça konverzasyon yapacaktım. Bayan Blomberg: "*Strastvoi*", dedi. Ardından bana Almanca olarak sabah televizyonda seyrettiği cinayet filmini anlattı. İkinci bardakta kocasının, yanma olayı, bir oyun salonunda kumarda her şeyini kaybedip çocuklarla kendisini ortada bırakışı, gibi kriminal olaylarını anlattı. Yine hep Almanca. Ben hayranlıkla dinliyordum, ondört yaşındaki bir kız böyle hikâyeleri bir daha ne zaman bulacak? Ayrılırken: "Fsyevo khoroşevo", dedi. Bir sonrakinde onun dosyalarını karıştırdık, Moskova'da Chagall'in ve Kandinski'nin yanındaki eğitimini anlattı, arada bir yirmili yılların desenlerinden birini armağan ederdi, bugün duvarlarımda asılıdır onlar. Kendiliğinden bir dostluk oluştu aramızda; annem babam Rusça dersine neden bu kadar istekle gidiyorum diye şaşıyorlardı. Bense bu arada Rus sanatından ve düşünce tarzından çok şey öğrenmiştim.

Bizim evde uluslararasılık belirleyiciydi esasen. Fransa-ADC Dostluk Derneği, Paris'ten, Lyon'dan ya da Marsilya'dan öğrenciler için tatil olanağı düzenliyordu. Öğrenciler, iki hafta bir işletmede veya meyve toplamada çalışıyorlar, iki hafta da Ostsee'de, Harz'da veya başka bir yerde tatil yapıyorlardı. Altmışlı yılların sonunda birkaç kez yardımcı olarak böyle gruplara katıldım. Herhalde sendikacıların ve komünistlerin çocuklarıydı bu gelenler. Alman Demokratik Cumhuriyeti'ne hayranlık gösteriyorlar ve mevcut reel kapitalizm üstüne uyarıcı şeyler anlatıyorlardı, öyle ki pek inanmak istemiyordu insan.

Annem arada bir, ağırlıkla ilgili olduğu gelişmekte olan ülkeler delegasyonlarına Fransızca tercümanlık yapardı. Sık sık kurtuluş savaşı hareketlerinden insanları eve getirirdi. Angola'dan Amadou'yu çok iyi anımsıyorum. 16 yaşındaydım herhalde, Amadou da 20 yaşına henüz girmiş. Yalnızca birkaç saat bizde kaldığı halde, hemen arkadaş olmuştuk, uzun mektuplar yazardık birbirimize. Derken haber geldi, savaşta ölmüştü. Bu beni çok fena sarstı: Hoşlandığın biri savaşta öldürülüyor: Yalnız sinemalarda olurdu bu. Benim kuşağımdan kimin böyle bir yaşantısı olmuştur ki? Öncelikle, *kurtuluş savaşı*'nın, yani özgürlük savaşının, herhalde başka bazı yerlerde zorunlu olduğu izlenimim kalmıştı geride.

Dünyaya bakışını büyük çapta televizyonun belirlediği ilk kuşaktanım ben. "Batı televizyonu, asla!" gibisinden kendi kendini mahrum etmelere, annem babam hiç katılmadı. Kendisi de gazeteci olan babam, bizim saat yedi buçuk'ta Doğunun, sekiz'de Batının haber programını izlememizi özellikle isterdi. Evde "beatclub"ı izleyemeyenin bana gelebileceği, okulda bilinirdi. Bir yandan da ben 10. sınıfta FDJ (Özgür Alman Gençliği) sekreteriydim. Bu, biraz da zorunlu olarak böyleydi, çünkü bu görev normal olarak sınıfın en iyilerine verilirdi. Ötekiler bu gerekçeyle böyle birini önerirler ve kendileri sıyırdıkları için sevinirlerdi. Ben kaçınmazdım, ama yeterince aktif olmamakla eleştirilirdim. Sonunda sözünü ettiğim duvar gazetesi ile aktivite gösterince yine beğenilmedi. Üstelik, cezalandırılmamı en yüksek sesle isteyenlerin "beatclub" için sürekli

bana gelenler olduğunu görünce dilimi yutuyordum. Besle kargayı, oysun gözünü.

Bu olay yüzünden kendisi de baskı altında olan sınıf hocamız, Mayıs 1968'de benim hakkımda bir karar yazıp bitirme sınavlarının ortasında tüm öğrencilerin onayına sundu. Karar yazısı şöyleydi:

> "Daniela, özellikle politik sorunların işlenmesinde sınıfın aktivitesini geliştirmeyi başaramamıştır. Daha çok, pasif kalıp beklemeyi seçmiştir. FDJ grubunun çalışması da bundan etkilenmiştir. Daniela, kendi başına düşünüp eylem yapıyor, duvar gazetesinin yazılmasının da düşüncesizce, nedensiz ve amaçsız yapıldığını sanmak saçma olur. Taraflı bir bakış açısından onun tutumunun olumsuzluğu böylece açıklaşmış oluyor. Daniela'nın, yeteneklerini hep işçi sınıfı ve devletimiz doğrultusunda kullanacağının güvenceye alınması gerekir. Bu çıkışının bir kerelik bir hata olduğunu kanıtlama olanağı kendisine tanınmalıdır. Sınıf, bir uyarı yapılmasını ve planlanmış stajın bir yıl ertelenmesini talep eder. Bu süre içinde başka bir alanda çalışmalıdır."

Bu, üretimde kanıtlanmışlık demek oluyordu. Duvar gazetesine katılmış öbür öğrencilere getirilen bu ve benzeri tavsiyeler bölge eğitim komisyonuna ulaşırken, yukarıda sözünü ettiğim gibi beklenmedik biçimde bitirme sınavlarının sözlüsüne kabul edilmiştik. Kimi hocalar, bize karşı açıkça olumsuz davrandılar. Ama gizli ya da açık bizimle dayanışmaya giren hocalar da vardı. Almanca hocam Graupner olsun, müzik hocam Bayan Uhlenbrock olsun, kimya hocam Bay Tunnert olsun, reva görülen davranışa karşı ve tutumumuza duyulan sempatiyle sınav konusunu bana sızdırdılar. Kuşkusuz müthiş yasaktı bu. Suça karışmış öğrencilerin hepsi, müdürü şaşırtıcasına bitirme sınavlarını dikkat çekici bir başarıyla vermişlerdi. Farklı davranış gösterenler yalnızca hocalar değildi; bölge eğitim komisyonuna çağrılışlarda anne babalar ve hatta yetkililer bile farklı tavırlar gösterdiler.

Yine bir deney kazanılmıştı: Bir kimseye ideolojik nedenlerle saldıranlar hemen her zaman yoldaşlar (parti üyeleri, Y.O.) oluyordu. Ama bir kişiyi savunanların arasında da hemen her zaman

yoldaşlar bulunuyordu. (Partiye hiç katılmamış olmak, bir başına hiç de karakter güçlülüğünün kanıtı değildir. Parti üyesi olmayanlardan da yaltakçılıkta ve oportünizmde boy ölçüşülemez olanlar vardı.) Hangi fraksiyonun desteklendiği, gelecekte belki hiç de önemsiz olmayacaktı.

Tarihin hangi fraksiyonu desteklediği, 21 Ağustos 1968'de (Varşova Paktı kuvvetlerinin Çekoslovakya'ya girmesi, Y.O.) zorbaca gösterildi. En büyük umudumuzun üstüne yürünmesine duyduğum öfke ve hayal kırıklığı sınırsızdı. Yine yoldaşlar yoldaşları devirmişti. İnsanî ve demokratik bir sosyalizm şansı ne zaman doğardı yeniden? 18 yaşında henüz "*hiçbir zaman*" diye düşünmüyor insan. "Eskisini aratmayacak yeni bir gök ve yeni bir yer yaratacağım" (İncil, 65,17). Tanrı bile ikinci bir denemeye inanıyordu.

Beş yıl sonra bir askeri darbe öbür yandaki başka sosyalist umutları yerle bir etti. Bu kez umudun taşıyıcısı Salvador Allende, güvenlik bahanesiyle öldürüldü, imza: CIA. Yurtdışına kaçan Şilililerin bir kesimi, Leipzig'de Herder Enstitüsü'nde Almanca öğreniyorlardı. O arada ben de aynı kentte gazetecilik okumaktaydım. Elbette ki biz kız öğrenciler, bu üzgün bakışlı koyu renk gözlerle ilgilendik. Allende'nin, Güney Amerika'da CIA'nın tayin etmediği tek başkan olduğunu anlattı onlar bize. Ve Pinochet terörü altında binlerce insanın bir daha görülmemecesine kaybolduğunu. Biz, biraz teselli etmeye çalıştık. Kimi dostluklar bugüne dek sürdü. Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin, Yunanistan ve Şili diktatörlüklerinden kaçanların sığındığı ülke olduğunu yalnızca işitmedik, bizzat yaşadık. Hiç küçümsenmeyecek bir yaşantı.

Leipzig bizim için esasında dünyayı kucaklayan bir kentti zaten. Her kasım ayında Uluslararası Belgesel Film Haftası'nda, Astoria otelinin fuayesinde, tüm dünyadan katılımcılar arasında yükselen tartışmaları izlerdik. Ve fuar sırasında eğer Uluslararası Basın Merkezi'nde görevli değilsek, kesinlikle kitap fuarı binasına gider, Batı basınının ürünlerini okur, en cok istenenlerden de birer tanenin "*tozunu alırdık*". Bu sporda bayağı ustalaşmıştık. Hep daha fazlayı istiyorduk. Beardsley üstüne kalın bir sanat cildi benim en güzel ganimetlerimden biridir.

Eğitimin kendisi biraz kuruydu. Lenin'in kolektif propagandistler ve organizatörler olarak basın öğretisi pek keyifli değildi. Engels çok başka. Bebel'e yazdığı 19.11.1892 tarihli mektupta şöyle diyor:

> "Bir işçi partisine bile bağımlı olmak zor iş. Hem, para sorunu bir yana, partinin bir yayın organında redaktör olarak inisiyatif almak, herkes için verimsiz bir konum. Marx ile ben, öyle bir konumu asla kabul etmemekte, ancak parasal açıdan partinin kendisinden de bağımsız bir yayın organımızın olabileceğinde hep aynı düşüncedeydik. Basında bir 'devletleştirme'nin, fazla ileri gidilirse büyük sakıncaları var. Parti içinde mutlaka, ... atılan tekil parti adımlarına karşı program ve kabul edilen taktik çerçevesinde çekinmesiz muhalefet etmek ve parti duruşunun sınırları içinde programı ve taktiği de açık eleştiriye sunmak üzere bir basın organınız olmalı."[27]

Bu mektup, öğrenci olarak zorunlu okumalar içinde yoktu kuşkusuz. Buna karşın ben, gerek onu, gerekse gözümü açan ve okulda bizim zihnimize sokulmuş yüzeysel Marksizm ile hiçbir ortak yan taşımayan başka ifadeleri buldum. O güne dek önümüze yalnızca sekonder literatür (bir kişi ya da konu üstüne yazılmış, burada Marksizme ilişkin, yapıtlar, Y.O.) konmuştu, oysa metinlerin kendisini okumak, çok açıklaştırıcı.

Şimdi kavrıyordum ki Lenin de, tek parti egemenliği koşullarında partinin aynı zamanda muhalefet rolünü de üstlenmesi gerektiği görüşündeydi. (Macar partisi başkanı liberal Kádár gibi hayatta olan fonksiyonerler de bu düşüncedelerdi.) Demek ki bizim "parti içinde bir muhalefete ihtiyaç var" fikrindeki o belalı okul duvar gazetemizde, muhalif bir Ernst Fischer'e gönderme yapmamız hiç gerekmezmiş, doğrudan *klasiklerin* kendilerinden alıntı verebilirmişiz.

Ulbricht gidip de yeni üçlü çete (kinayeyle öyle diyordum ben) olarak, Honecker-Sindermann-Stopf, kişilere tapınma yerine kolektif bir yönetim sözü verince ve biz öğrencilerin umut taşıyıcı olarak gördüğümüz Werner Lamberz, kitle iletişim araçlarının artık tabulardan kurtulup halkın görüşünün yansıtıcısı olmaları

gerektiğini ilan edince, ben de partiye üye oldum. Bu işe girmek isteyince zaten tek bir parti vardı. (Blok partilerinde [SED dışındaki partiler, Y.O.] düşünsel esneklik daha bile azdı.) O zamana dek *benim* tanıdığım angaje ve irdelemeci insanların hepsi SED'ye (Sosyalist Birlik Partisi, Y.O.) üyeydi. Parti, tartışmanın anons edildiği bir entelektüel kulübü gibi görünmüştü bana. İşyeri örgütü yoluyla insan, ancak kendi meslek grubuyla ilişkiye geçebiliyordu. Oysa partide hem en önemli bağlaşıklarla, *hem de* en keskin karşıtlarla yüz yüze geleceğimden hiç kuşku yoktu. Şimdi zaman geçti diye sanki o zaman sırf muhalefet yapmak için partiye girmişim gibi bir iddiada bulunmak da istemem. Ama yetmişli yılların başında belirgin bir hareketlenme havası vardı. Belki o yıllar ADC'nin en iyi yıllarıydı. Üniversite eğitiminin son yılına gelmiş bir öğrenci olarak, partideki medeni cesaret ve tutarlılık sahibi kişileri güçlendirmenin tam da şimdi çok önemli olduğu duygusu oluşmuştu bende. Ve böylelerinin varlığına bizzat tanık oldum.

Böyle bir gerekçenin bugün hâlâ savunulabilir olup olmadığından kuşkuluyum, kaldı ki artık pek önemi de kalmadı. Ama kendi gerekçelerimi burada güzel gösterme çabasında olup olmadığımı kendime karşı bir kez daha sınamak isterim. Bu anlatım özgeçmişimde kesinlenebiliyor mu? Safça inanan biri olmadığımı daha okulda kanıtlamıştım. Pek kariyer bilinciyle düşünemediğimi ise kısa süre içinde kanıtlama olanağına kavuştum.

Televizyonda gençlik redaksiyonuna başlayışım, Doğu Berlin 1973 Dünya Festivali ile aynı zamana denk gelmişti. Dünyanın her yanından gençlerle, iyi ya da kötü Rusça, İngilizce ve Fransızca söyleşiler yaptım. Çalışmam beğenildi, televizyon müdürlerinden biri, kendimi kanıtladığım takdirde belki bir gün dış muhabirliğe geçebileceğimi anlattı. Duvar içine kapanmış her ADC gazetecisinin düşüdür bu. Kısa süre içinde bana, başka mezunlarla birlikte, gençlerin sorunları üstüne aylık bir program geliştirme görevi verildi. "Üçgen" adını verdik bu programa - ve hırgürden başka bir şey elde etmedik. Böylece 1976 Kasım'ına dek bolca sıkıntı biriktirdim.

Biermann'ın yurttaşlıktan çıkarılması (şair ve şarkıcı Wolf

Biermann, önce Batıdan ADC'ye geçmiş, ama daha sonra Kasım 1976'da yurttaşlıktan çıkarılınca yeniden Batıya geçmişti, Y.O.) bu ruh hali içinde beni çok etkiledi. Başkaları gibi ben de meslektaşlar arasında düşüncemi hiç sakınmadan söylüyordum. Herkesin, partinin aldığı önlemleri tümüyle desteklediğine dair imza vermek durumunda olduğu kaçınılmaz temel organizasyon toplantısı yaklaşmaktaydı. Dar bakışlı bir FDJ (Özgür Alman Gençliği) kadrolusu olan benim alan yöneticim, *işte gerçeğin saati çalıyor* diye bana önden bildirdi. "Bence de" diye yanıtladım, ama çok iyi anlamıştım. Ülkede tek bir televizyon vardı çünkü.

Mavi salonda, çocuk, gençlik ve spor redaksiyonundan yaklaşık 120 yoldaş toplandık. Söz alanlar, o sıradaki bilinen Köln konserinden (Biermann'ın Köln'de verdiği, ADC'yi eleştiren konseri, Y.O.) nasıl tiksindiklerini anlatmaya sığınıyorlardı. Bu beni daha da çok germişti. Nihayet ben kalktım ve sesim titreyerek, eleştirinin yurttaşlardan düpedüz esirgenemeyeceğini, daha önce başkalarının bunu yaptığını, bu geleneğin bizim için hiç de iyi olmadığını söyledim. Gayet doğal şeylerdi bunlar. Ama toplantıda beni destekleyen tek kişi bile çıkmadı. Asıl zorluk kabarıp bağıran meslektaşlardan gelmiyordu. Sen de ona bağırırsın olur biter. Asıl felaket, başlarını öne eğip susan ve gözümün içine bakamayan üçte iki çoğunluktu. Yalnızlığın ne olduğunu tasvir etmem gerektiğinde, herhalde yoldaşlar arasındaki o sahne gözümün önüne gelecek.

Başka tatsız sahneler bunu izledi. Kısa sürede anlaşıldı ki, başka redaksiyonlardan da binadaki yüzlerce gazeteci içinde bir tek ağzını açan olmamış. Neyse ki önemli bazı rejisörler ve oyuncular protesto ettiler. Daha sonra en tepeden, yumuşatılmış bir üslup geldi ve en azından biz birkaç günah keçisinin, *sonuçlarına katlanmak*'la tehdit edilmemizin önü kesildi.

Şimdi bu durumda, bu ahlaki mutlu sonla ışık söndürüp gerisini seyircinin fantezisine bırakmak ve beni, dışlanmış ve oyuna getirilmiş bir kurban olarak tasarlatmak mümkün. Ama hayat hiç de öyle düz gitmiyordu. Gerçi dış muhabirlikten bir daha söz edilmedi. Ama yoldaşlardaki suçluluk duygusu, kendiliğinden ürün vermeye başladı.

O sırada, iki yıl önce başvurup da aslında pek ihtiyaç duymadığım kaplıcaya gitme olanağımı kullandım. Dinçleşmiş olarak geri döndüğümde, parti merkez yönetiminin sekreterinden çağrı aldım. Bizim toplantıyı biliyordu mutlaka. Hannes S., sorumluluğuna katıldığı televizyon programından da görüleceği gibi, bir kahraman değildi. Ama kendisini birkaç kez şaşırtıcı derecede toleranslı ve anlayışlı biri olarak tanımıştım. Bana nasihat mı verecekti acaba? Hayır, tam tersine, benim gibilere ihtiyaç duyduğunu söyledi. Parti merkez yönetiminde birlikte çalışmaya ne diyeceğimi sordu. Kulaklarıma inanamadım. Tabanda daha etkili olabileceğim nedeniyle, teşekkür ederek, kabul edemeyeceğimi bildirdim. Gerekçem pek inandırıcı değildi, çünkü başkalarının müjde gibi karşılayacağı, daha üst ve onur verici ek bir görev söz konusuydu. Ama ne kadar yükselirse insan, esneklik alanı o kadar daralıyor; böyle bir şeyi kesinlikle üstlenemezdim. Yine de çıktığımda, önerisi belki kendisi için de bir parça daha güçlenme olacak o insanı hayal kırıklığına uğratmıştım işte.

Ardından bana o tartışmalı "Üçgen" programının yönetimi önerildi hatta. Ne var ki bu, programın alt ay sonra gösterimden kaldırılmasıyla sonuçlandı. Hettstedt demir haddehanesinden, verime göre ücret denen sisteme geçilmesi tartışmasını hararetle yürüten işçilerden bir gençlik ekibini programa almıştık, bir de üstelik FDJ merkez komitesinin yasak koyduğu bir şarkıcıyı, redaksiyonun bundan hiç haberi olmaksızın programda yer vermişiz. Böylece uzlaşma için bana verilen olanağı tepmiş oluyordum. Redaksiyon artık bana hiçbir görev vermedi. Birkaç ay ücretsiz izin aldım ve kısa öyküler yazmaya başladım.

Giderek bu sürekli iniş çıkışlar zinciri sonsuz biçimde sürecekti. Daha bir plan suya düşmeden bir ötekini kurmaya başlıyordum. En azından kendi adıma, ADC'de inisiyatif geliştirmeninin genelde olanaksızlaştığını kabul edemem. Sürekli kararlar da alınabilirdi. Kamuya açık her söz bir karardı zaten. Ölüm kalım meselesi değildi kuşkusuz. Var olma meselesi bile değildi. Ama içsel özgürlüğünü her gün, dosttan düşmandan koruyup kazanmak meselesiydi.

Seksenli yılların başında kendi düşüncelerini medyada yansıtmak giderek daha da zorlaşınca bu mesleği bırakmaya karar verdim. Televizyondan ayrıldım. Kolayına bir karar değildi bu. Çünkü serbest gazetecilik o sıralar henüz olanaksızdı. Vergi hukuku açısından bu öngörülmemişti. Bir yerde kadrolu olanlar daha iyi kontrol edilebiliyordu. Kala kala öne sıçrama seçeneği kalmıştı. Ben de yazarlığı seçtim.

Bize Her Şey Serbest

39 ciltlik Marx-Engels yayınının ben belki yalnızca dört buçuk cildini okumuşumdur. Sayfa kenarına notlar karalardım: "Duyun duyun" veya "yanlış", "çok güzel", "saçma", gibi şeyler ve ünlem işareti, soru işareti, vb. Bundan dolayı Marksist miyim ben şimdi? Kendimi hiçbir zaman öyle nitelemedim. Bugün Marksist olmaktan daha fazla aforoz edilen bir şey bulunmadığı için "evet Marksistim" demek geliyor içimden. Bu arada, düşünen bir insanın bir başka düşünen insanla kendini özdeşleştirmesinin mümkün olacağını tasavvur bile edemem. İnsan kendi kendisiyle özdeş olmayı bile başaramaz. (Marx'ın kendisi de Marksist olarak nitelenmeyi reddetmiştir.) Üstelik, yüz yıldan beri inandırıcı biçimde hayata geçirilmemiş bir öğreti söz konusu olunca böyle bir şey absürddür. Saptayabildiğim kadarıyla Marx ve Engels, kendileri öğrenmeye açıktılar ve kendi kendilerini düzelttikleri çok olmuştur. Başka birinin kuramının benim gözümde en büyük değere erişebilmesi, onun beni karşı çıkmaya tahrik etmesinde yatar. Marx'ın çok sevdiği, her şeye kuşkuyla eğilinmeli, şiarı, benim koşulsuz özdeşleşebileceğim tek bakıştır. Ama buna karşın: Her iki "klasik"in eserlerini biraz okuyan kişi, insancıl bir tutum, olgusal tasarım, tarihsel düşünüş, zekâ dolu çözümleme, esprili bir tat ve etkili bir mantıkla karşılaşır, kendini kolay kolay çekemezdi.

Bugün Marx'ın düşünüşünün karşıtları somut irdelemeler yoluyla yukarıda sözünü ettiğim karşı çıkışı kolaylaştırsalar, teşekkür bile ederdim herhalde. Ruhlar çağına değil de çağın ruhuna varmış olmaktan kim mutlu olmaz ki? Ancak, bolca bulunan bu

tür müdahaleleri biraz daha yakından incelediğimde aptal yerine konmuşum gibi gelir. Reel sosyalizm rezil edildikten sonra, nasıl olsa buna artık kimse karşı çıkmayacağına göre, zihni daha fazla zorlamaya gerek kalmadığına inanılıyor besbelli. Şimdilik kazanılmış olan fikir çatışmasında katkılar masaya kumar parası gibi sürülmekte. Biraz Heiner Geissler'in, Şubat 1994'teki CDU (Federal Almanya'nın sağcı "birlik partileri"nden biri. Öteki, CSU) parti kongresinde yaptığı, kimi yerlerinde ilginç de olabilen konuşma gibi:

> "İnsan tasarımımız bir ölçüttür ve insan, yürüyüş ve duruşuyla asıl insandır. Marx bir kezinde, insanın, gidişiyle ve duruşuyla asıl insan olmadığını, doğru bir sınıfa ait olması gerektiğini söylemişti. Naziler de insanın doğru bir ırka mensup olması gerektiğini söylemişlerdi."

Marx nazilerin öncüsü, öyle mi? Dediğim gibi ben her ne kadar Marx'ın yazdıklarını ancak kısmen biliyorsam da Heiner Geisser ile her çeşit bahse girerim ki Marx'ın hiçbir zaman böyle bir ifadesi olmamıştır. Onun böylesine sığ düşünmesi mümkün değildi çünkü. Marx'ın sözleri az çok şöyledir:

> "Nihayet insan, burjuva toplumunun üyesi olduğu gibi, yurttaştan farklı olarak asıl insandır, çünkü politik insan alegorik bir moral kişi olarak salt soyutlanmış yapay insan iken, asıl insan, kendi duyumsal, bireysel, en yakın varlığı içinde insandır. Gerçek insan, öncelikle egoist birey suretinde tanınmış, hakiki insan ise, öncelikle soyut yurttaş olarak tanınmıştır. ... Bütünüyle kurtuluş, insan dünyasını, koşulları, insanın kendisine geri döndürmekte yatıyor."[28]

"Yahudi Sorunu Üstüne" yazısında Marx, özel ve toplumsal bireyin karşıtını yansıtmakta ve soyut devlet yurttaşını yeniden gerçek bireysel insana döndürmeyi savunmaktaydı. Yani Gessler'in iddia ettiğinin tam tersini.

Birleşme'den sonra Klaus Kinkel (90'lı yıllarda koalisyonların küçük ortağı Hür Demokrat Parti – FDP'den adalet ve dışişleri bakanlıkları yapmış Batılı politikacı, Y.O.) "artık haksız sistemi

ve onun başrolündekileri, aynı şekilde temelindeki Marksizm-Leninizm ideolojisini geçersiz kılmak, yani iç haklılığının - Lenin'in sözüyle *'her şeye hakkımız var, çünkü insanlığımız mutlaktır'* uyarınca - balçık ayaklar üstünde durduğunu açımlamak" (Frankfurter Allgemeine Zeitung, 2. 10. 91, s.8) meselesine işaret etmek için hiçbir konuşma fırsatını kaçırmıyordu. Burada saçma sapan Lenin alıntısı tırnak içine alınmış, ama ne yazık ki kaynak gösterilmiyor.

Aslında Lenin'e, öyle Marx ve Engels'e olan özel bağlılığım gibi bağlı hissediyor değildim kendimi, ama Lenin'de bir diyalektik düşünürle karşılaşmıştım. Dolayısıyla yukarıdaki ifade de Lenin'e yabancı, dikkat çekici biçimde sığ ve tek boyutlu gelmişti bana. Lenin'in onurunu kurtarmak bana düşmezdi ama sorun daha çok kendimi ve bu arada, sempatilerini birkaç boş kafaya harcadıkları iddia edilen 30 milyon Doğu Avrupalı solcuyu ilgilendiriyordu. Bu alıntının kaynağını araştırmaya karar verdim.

Kinkel'in bürosu için, FAZ'daki makalenin tarihini ve sayfa numarasını vermek yeterli olmadı, makaleyi bulamadıklarını bildirdiler ve fotokopi istediler. Bonn'daki arşiv işleyişini gösteren bu dikkat çekici ışıktan sonra dışişleri bakanlığı, kendi bakanının konuşmasının fotokopisini benden sağladı. Hemen ardından görevli bir çalışanın yanıtı geldi. Yanıtta söylendiğine göre Kinkel, federal adalet bakanı olduğu o dönemde yaptığı konuşmada "ağırlıkla filozof Hermann Lübbe'nin '40 yıl SED Hukuksuzluğu' konulu konferansından yararlanmıştır. Lenin alıntısını da oradan yapmış ama yazık ki aslına uygunluğunu kontrol etmeyi ihmal etmiştir. Sonradan bu alıntının Lenin'e ait olup olmadığı hakkında önemli kuşkular yükseldi. Benim kişisel kanım, daha çok Bertolt Brecht'e ait olması yönündedir. İlgi üzerine bildirilir. K. Briem".

Zavallı B.B., Şimdi de piyango sana vurdu. Lübbe, tarihçiler çatışmasından aklımda kalan bir isimdi, olay daha da gerilimli olmaya başladı. Tabii ben, filozofun kürsüsünün bulunduğu Zürich Üniversitesi'ne yazıp bana bir *araştırma projesi* için söz konusu konferansın bir metninin gönderilmesini istedim. Bir ay sonra profesör, metni gerçekten gönderdi; konferans, adalet bakanlığın-

daki bir dinleme vesilesiyle verilmişti. Ceza hukuku hesaplaşmasından daha önemlisi, yıkılmış totaliter devletlerin "ideolojik çılgınlık sisteminin geçersizleştirilmesi"dir, denmiş o konferansta. Kanıt olarak, benim ilgilendiğim yerde şöyle: "'Her şeye hakkımız var", diye yazdırmıştır Lenin ve bu zorbalık yetkisini kendinde görmenin gerekçesi de şöyle ifade edilmiştir: "Çünkü bizim insancıllığımız mutlaktır!"

Kaynak yok. Ayrıca: "... yazdırmıştır Lenin", ne demek? Sekreterine dikte mi etmiş? Her zaman yapılan şeydir bu, ayrıca belirtilmesi ne oluyor? Yeniden Hermann Lübbe'ye başvurmam gerekiyor: Metninizde niteleyici bir Lenin alıntısı yapmışsınız. Bu gerekçelendirmeyi bir de Lenin'in yazısının bütünü içinde görmek yararlı olabilir düşüncesindeyim. Lütfen o kaynağı bana bildirir misiniz?

Bu kez Zürich'ten bir mektup geldi: "Lenin'e ait olduğu belirtilen alıntı, en önde gelen Doğu tarihçisi Peter Scheibert'in bir kitabından alınmıştır (*Lenin İktidarda. 1918-1922, Devrimde Rus Halkı*, Weinheim 1984). Sayfa numarasını şu anda verebilecek durumda değilim. Kitabı şöyle bir karıştırsanız alıntıyı kolaylıkla bulursunuz. Kimi çalışmalarımda bunu sayfa numarası ile de verdim. Ne var ki şu sırada kitaplığımdan uzaktayım, bu yüzden sayfaları tarama işini size bırakmak zorundayım."

Kitaplığından uzakta – Zürich Üniversitesi'nin felsefe yuvasında durumlar böyle! Sözü edilen kitap ancak Berlin Kütüphanesi'nde bulunabiliyor, orada da şu anda birine verilmiş. Haftalar sonra nihayet kitabı ele geçirince, inatçılığımın yeni bir zorlu sınavı başladı: 730 sayfanın yalnız notları 253 sayfa tutuyor. Yazar Scheibert kaynaklar konusunda öyle titiz ki bir satırda çok sayıda dipnota yer veriyor. Bölümlerin dipnotları toplamını hesaplıyorum ve kitabın tümünde söylenmiş ve yazılmış kaynak olarak 8565 dipnot olduğu görülüyor. Şöyle bir karıştırmak ve kolaylıkla bulmak ha? Olayı *iletişimsel suskunluk*'la örtbas etme çabası büyük. 500 sayfayı sırf bir alıntı bulmak için okuyacak zaman kimde var? Ama bende de tam sona gelmişken vazgeçecek göz yok. Rus Devrimi'ne ilişkin yoğun malzeme birikimini okumak öyle kolay değil, ama

bu zahmetin bana hiçbir zararı yok, çünkü orada olanları ben az biliyorum, benim bildiklerimin de azı orada.

"Sabotajlara vb. Karşı Mücadele İçin Olağanüstü Komisyonlar" ve Çeka'ya ilişkin bölümde, Halk Komiserliğine bağlı bu gizli ajanların, iç savaşın en zorlu yılları içindeki rolü üstünde duruluyor. Okuyorum. Onların başkanı olan, Polonya soylularından Lenin'in güvendiği Feliks Dzerzhinskij, 1918 başında, Çeka'nın politik düşmanlara değil spekülatörlere karşı kullanılması gerektiğini söylemiş. Basında, hatta gizli polisin haftalık organında bile, bu birliğin yeterince denetlenmediğine yönelik eleştiri varmış. *Pravda,* komisyonların kötüye kullanılmasına karşı parti kampanyası başlatmış, parti merkez komitesi bir genelgesinde "uygunsuz, hatta bazen cani kişilerin" polise sızabilmesinden yakınmış. Kırsal bölgelerde, sovyetler ile çekistler arasında sürekli çatışma çıkıyormuş. Kendisine yapılan suikastın henüz etkisinde olan Lenin, "göze batan hataları" Çeka'nın kendisinin düzeltebileceğini belirterek ortamı sakinleştirmiş. Ne zaman ki dış düşman 1920'de alt edilip NEP'e (Yeni Ekonomi Politikası'na, Y.O.) geçilmiş, o zaman Kamenev'in, uzmanların büyük bölümünü sivil mahkemelere devretme önerisini Lenin kabul etmiş. Bu tartışmaların ortasında Çeka'nın Ukrayna'daki *Krasnyj Mec* gazetesi, 1919 yazında görüşünü şöyle ifade etmiş:

> "Çekistler, devrimin bekçileridir. (...) Yeni bir ahlakımız var; insancıllığımız mutlaktır, her çeşit zorlamanın ve baskının yok edilmesi ideallerine dayanır. Her şeye hakkımız var, dünyada ilk kez kılıcımızı (...) herkesin özgürlüğü ve tüm esirlerin kurtuluşu için kınından çıkarıyoruz."

Kitapta, Lenin'in bu Ukrayna gazetesiyle herhangi bir ilintisine dair en ufak bir işaret yok; nasıl olsun ki? Lenin, Moskova'daki *Pravda*'ya yakın, onun görüşü de karşıttı.

Döngü: Alıntı Lenin'e ait değil (Bertolt Brecht'le de ilgisi yok). Alıntıdaki soru işaretli ahlakçılık, Ukraynalı bir taşra redaktörünün kanlı iç savaş içindeki görüşünü yansıtmakta. Yani Lübbe ve Kinkel'in suçladığı gibi genelgeçer bir resmi parti ideolojisini tem-

sil edecek konumda değil asla. Kaldı ki alıntı, aykırı bir biçimde kısaltma yapılarak bir de anlam saptırması olmuştur.

Çılgınlık sisteminin geçersizleştirilmesi, öyle mi? Suçlamalar ancak her şeye hakkı olduğunu iddia edeni geçersizleştiriyor.

Proleterlerin İncil'i

Marksizm, entelektüel bir projeydi, yaratıkların vahşi düzeninin karşısına insani bir tasarım koyuyordu: *Düşünme*. Dünyanın gidişine, tanrı eliyle değil, parayla da değil, soykırım yoluyla da değil, gerçekten kolektif olan aklın sayesinde bir düzenleme sağlamak, ki o akıl, mutlandırıcı gelişim yasalarının bilineceğine ve çıkış için bunlardan yararlanılabileceğine inanıyordu.

Bu çaba, kolektif akılsızlığa saplandı ve ister istemez başarısız oldu. Ama dikkat çekici olan, bu kadar çok entelektüelin, *aklın başarısızlığına* alkış tutmasıdır. Bir yazarlar buluşmasında Rüdiger Safranski de, tarihe bir noktadan bakışla yön vermek istemenin totaliter bir çılgınlık düşüncesi olduğunu iddia etti. Bu yüzyılın getirdiği deneyim ise şuymuş: Eğer bir *bütünlüklü akıl* kendini kabul ettirseydi bu, olsa olsa daha da büyük felaket olurdu. Bu arada, çözüm çabalarının hepsi de soru işaretli değilmiş, yalnızca büyük çabalarmış, tam bir başarıyı kesinleyen nihai çabalarmış soru işaretli olan. Salt belli amaca yönelik düzenlemeler, geçicilikler ve ehveni şer'ler yeğlenmeliymiş. Fikirler politikasından uzaklaşmak gerekirmiş, "tarihin kaosu içinden rastgele geçmek üzere"... Böylece Peter Glotz'un anımsattığı "pazar ekonomisiyle uyuşabilecek bir akılcılık arayın" türünden çok yumuşatılmış, sosyal demokratça katkılar hemen sökün eder. Entelektüellerin ve edebiyatçıların artık yararlı olmak istemeyi bırakmaları ve alçakgönüllü bir kabullenmeyi öğrenmeleri istenir.

Bu akıl karşıtı ideoloji, tarihe müdahale etmenin yalnızca sapmış bir çabasıdır belki de. Ama, kuşların, salt hissettikleri takatsizliği aşmış görünmek için nafile çırpınmalarından ibaret bile olsa, yine de onun anarşist tavrını içerir. Ya da *sorumluluk ilkesinden* düpedüz korkakça bir kaçış söz konusudur. Pazar düzenlemesinin

sözde kendiliğindenliğinin ardında hiçbir fikir bulunmadığını sanmak, kendini aldatma değil midir? Para, maddeleşmiş düşünmedir. Düşünülenin bir belgesidir. Pazarlanabilir fikirler için elbette. Yalnız, para, eşitlik anlamında akıllıca düşünemez. Lobici kafayla düşünür.

Peki bu lobiciliğe karşı, örneğin Hitler karşıtı koalisyon gibi, ya da nükleer silahlanmayı durdurma anlaşması gibi, bütünlüklü akıl ürünü başarılı stratejiler de olmadı mı? Ve entelektüeller acınacak biçimde öncelikle kendi durumlarının iyi olmasıyla ilgilenirken, *Club of Rome* (Merkezi Hamburg'da bulunan uluslararası bir düşünce kuruluşu, Y.O.), 20 yıldır ulusal devletlerin olanaklarının sınırlı olduğu ve ancak global stratejilerden medet umulabileceği ahkâmını kesip durmuyor mu? Öbür yanda ABD başkan yardımcısı Al Gore, çok satan kitabı "Dengenin Yolu. Yeryüzü İçin Bir Marshall Planı" kitabında, artık son kertede önemli olanın, dünyayı ekolojik olarak kurtarma adına *tek en üst nihai amaçla* işbirliği olduğunu yazmıyor mu? Yeni bir totaliterlik mi bu yoksa?

Ben hafif sesle, bir önceki hayatımda tarihsel ilerlemeye inanmış olduğumu itiraf ediyorum. Gerçekten de, yalnız doğanın da değil, hayır, toplumun da alt düzeyden bir üst düzeye gelişeceğini düşünürdüm. En üst düzey de *herkesin mutluluğu* idi. Yanılgı mı? Zararlı bir ütopya mı? Hayati bir yalan mı? Neden böyle katı yargılar? İnsanlar nice özgün şeylere inanmazlar mı? Belki Marksizmi dünya dini gibi kabul etmek ve ona inananların dinsel inanç özgürlüklerini teslim etmek gerekiyor. Komünizme, bizzat kendi insanları boşuna *proleterlerin İncil'i* dememişler. Ve İncil'de ne yazar efendim: İnsan inancından dolayı utanç duymamalıdır.

Tanrı, insanın kendini fantezide mutlu etme çabasıdır (Feuerbach), peki tanrısı olmayan ben kendimi mutlu etme çabası olarak ne yapacağım? Komünizm, tanrısı olmayan tek ahlaklı dünya görüşüdür (Freud). Ve Bloch, İncil'de hep "*sevgi komünizmi*"ni bulur: "Müminler kalabalığı ise tek yürek, tek ruh idi, ayrıca hiçbiri, kendi mülkü olan mallardan söz etmedi, herkes ortaktı." (Havariyun Tarihi, 4,32). Zenginlik mekruhtur, İncil ezilenler ve yüklenenler içindir. Mülksüzlük ahlaksal sayılır, zengin gencin

tüm mallarını satıp bedelini cemaatle paylaşması istenir (Matta İncili, 10,21). Bir zengin cennete girene dek deve iğne deliğinden geçer. (Bu tehdit annemi çocukken çalışmada çok zorlamış. Yine de Almanya'da ilk olarak kürk ihracına yoğunlaşan işlerinde iyi dönemlerde 200 kişi çalışırmış. Keskin bıçaklar gecesinden [Kistallnacht] sonra bu kaygıdan kurtulmuş.)

Her iki dünya görüşü de milyonlarca kurban aldı. Haçlı seferleri, Hıristiyanlaştırma, engizisyon ve Stalinci temizlik eylemi, ütopya ne kadar güzelse kötüye kullanılması da o kadar mümkün oluyor. Hangi fikir kendini bundan kurtaracak kadar güçlüdür? Ya da salt unutturmak mı?

Toplumun yasalı biçimde geliştiği inancı, her şeyden önce benim kendime zarar verdi. Çünkü bu bilimselleştirmenin, en azından bir açmazı vardı kuşkusuz: Ne kadar saçmalık yapılsa, ne kadar aşağılama, yok sayma, iktidarı kötüye kullanma olsa da, sosyalist öngörünün bir gün her şeyi nesnel zorunluluk olan yoluna koyacağından emin olunabilirdi. Bu kesinliğe göre muhalefet sırf bir lüks oluyordu. Özel durumlar içindi o, zorlu gündelik yaşam için değil. Bekleyin hele, zaman bize çalışıyor, mealinde bir güvensiz mırıltı yetiyordu. Ve zaman çalışırken, kırmızı şapkacığıyla yolu nasıl kaybetmiş olduğunu fark etmiyordu insan.

Ben kimseye kural koymadım. Ama gerek bana, gerekse başkasına kural konmasını da olsa olsa yarım ağız suçladım. Yeterince kuram tutucusu değildim ki. Eni konu Engels, Marx ve Komünistler Birliği'nin öteki üyeleri, başından beri, burjuva özgürlüklerinin elbette ki korunacağından, hatta fazlasının verileceğinden hareket ediyorlardı. 1847'de Londra'daki I. kongrelerinde, ilk kez 1968'de Engels'in el yazısıyla kaleme alınmış olarak bulunan bir "Komünist İnanç Bağlanımı" tasarısı hazırlanmıştı. Komünistlerin amaçları sorusuna bir cümleyle yanıt veriliyordu:

> "Toplumu, her üyesinin, tüm yetenek ve güçlerini, tam özgür olarak ve bu yolla o toplumun temel koşullarına dokunmaksızın geliştirip kullanabileceği tarzda düzenlemek."[28]

Kısa süre sonra bu düşünce *Manifesto*'da bilinen biçimini

aldı. Sorun, "*her bireyin özgür gelişiminin, herkes için topluca özgür gelişim koşulu olduğu*" bir *birliği* sağlamak'tı. Eylül 1847'de *Kommunistische Zeitschrift*'in ("Komünist Dergi", Y.O.) ilk sayısında Karl Schapper şöyle yazmıştı:

> "Bizler, kişisel özgürlüğü yok edip dünyayı büyük bir kışlaya veya büyük bir çalışma evine çevirmek isteyen komünistlerden değiliz. Elbette ki rahata kaçan ve uyumun önünde engel olarak gördükleri kişisel özgürlüğü inkâr ederek kaldırmak isteyen komünistler de vardır; ama biz, eşitliğe özgürlük pahasına ulaşmak istemiyoruz. Hiçbir toplumda kişisel özgürlüğün, birliktelik üstüne kurulu olan toplumdakinden daha büyük olamayacağına biz eminiz ve bunu önümüzdeki sayılarda kanıtlamaya çalışacağız."

Özgürlüğü küçümseyebileceklerini sananların başlangıçta komünistlerin yanında hiçbir şansları yoktu. Ama ilginçtir ki, her iki fraksiyon da başlangıçtan beri vardı. Bu durumda, her şeyin böylesine özgürlükçü fraksiyon aleyhine alabora olabilmesinin ne zaman ve nasıl olduğu sorusu sürekli öne çıkmaktadır. Hata, diktatörce bir düşünce katkısında yatıyor olmasın? Ya da, "sosyalistler yasası", kürek cezası, illegalite, cinayet, savaş ve kovuşturma gibi sol üzerine uygulanan tüm baskılarıyla tarihin fiili gidişi miydi bunun suçlusu? Komünistlere ne zaman demokratik davranıldı ki? Savaş sonrası Fransa ve İtalya'da örneğin. Hemen ardından da komünistlerin tartışmasız demokratlıkları kendini kanıtladı.

Peki öyleyse Almanların bu akılsızcasına antikomünist oluşları nereden geliyor? Bu konudaki karşıt görüşler, ne zaman başladığı bilinmeyecek kadar eskidir. Ne var ki bunlar, benim toplumsal varlığımın öte yakasında salt akademik bir anlam taşımaktadır. Komünizm, belirtildiği gibi cennet kadar uzakta duruyordu; ki bunun bir yararı vardı, o da, tüm uzak projeler gibi, gerçekliğin berbat etmesinden kurtuluyordu. Şimdi tarih her iki tarafa da sürpriz yapınca, Doğuda solcu bilinen herkes bir anda bu düşmanca antikomünizmin önüne canlı canlı atılmış oldu. Bunun rahatsızlık doğurmasına şaşmamalı. İşin akılcı özünü aramak ilk kez böylesi-

ne acilleşiyor. Benim gibi *antistalinist* olmak niçin yeterli olmuyor? Ben, "komünistler" dediğimde hep Stalinist olmayanları kastediyorum. Bir totoloji elbet, ama kendi kafama göre. Yani bugünkü düşmanlık, hedefi daha belirgin olarak neden Stalinist yapılara yönelmiyor? Yoksa o yapılar, sosyalizmi bütünüyle tarihin çöplüğüne atmayı hepten haklı çıkaracak kadar zorunlu muydu acaba?

Kişisel huzurun belli ölçüde yüzyılın sorunlarına bağımlı olması, üstelik de bu sorunları görülebilir vadede kimsenin yanıtlamayacak olması, hiç rahat bir durum değil. Ne yapmalı peki? Rastgele kitap karıştırıyor ve çok şaşıyorum.

Yasalara Dayanan Yıkıcılardan Başka Bir Şey Değil

1847 Manifesto'sunda demokrasi irdelemeleri henüz geri planda bir rol oynamakta. Gerçi demokrasi önemli bir amaç olarak belirtiliyor ama salt proletaryanın egemenlik biçimi tarzında tanımlanmakta. Genel seçim hakkını olsun, sosyal görevleri üstlenmiş bir devleti olsun, hiç yaşamamış olan Marx, bu noktada çağının tutsağıdır da. Bunun yerine güçlü sözler:

> "Komünistler, görüş ve niyetlerini gizlemeyi reddederler. Amaçlarına ancak bugüne kadarki tüm toplumsal düzenin zorla yıkılmasıyla ulaşabileceklerini açıkça bildirirler. Varsın egemen sınıflar bir komünist devrim ürküntüsüyle tir tir titresinler."

Ama daha bundan yüz yıl kadar önce Engels, son yazılarından "Fransa'da Sınıf Mücadeleleri"ne (1895) giriş'inde, yanılındığını itiraf eder. Tarihin, koşulları tümden dönüştürdüğünü, 1848'in mücadele tarzının artık her bakımdan eskidiğini belirtir. Bir yandan sanayi devrimi, kapitalist üretimin hâlâ genişleme yetisinde bir temelinin olduğunu ve yıkılacak olgunluğa henüz gelmediğini göstermiştir, öbür yandan, milyonlarca askerin yüksek patlayıcılı silahlarla donatılması yoluyla savaş olgusunun tümden dönüşümü, eski usûl ayaklanmayı ve barikatlarda sokak savaşını imkânsızlaştırmıştır. Büyük kentlerin yeni semtleri ve dümdüz, geniş caddeleri, sanki yeni toplar için yapılmış gibidir.

> "Berlin'in kuzeyindeki ve doğusundaki yeni işçi semtlerini kendi eliyle barikat savaşı için seçen bir devrimci çılgındır... İç savaş için değişmiş olan koşullar, sınıf kavgası için de bir o kadar değişmiştir. Baskınlar yoluyla veya az sayıda bilinçli küçük grupların önderliğindeki bilinçsiz kitlelerle yapılacak devrimlerin zamanı geçti."[30]

Onun yerine şimdi seçme hakkının ve meclis eyleminin avantajlarını kullanma, Meclise August Bebel'in yanında başka adayları da sokma ve gerek meclis kürsüsünden, gerekse eyalet meclislerinde, belediye meclislerinde ve uyuşmazlık mahkemelerinde kendi fikirlerini yayma zamanıdır.

> "Öyle oldu ki, burjuvazi ve hükümet işçi partisinin yasa dışı eyleminden çok daha fazlasıyla yasal eyleminden korkar oldu; ayaklanmasından fazla seçim başarısından ürkmeye başladı... Dünya tarihinin ironisi her şeyi tepe taklak ediyor. Biz 'devrimciler', biz 'yıkıcılar', yasadışı yollardan ve yıkmaktan çok daha iyi kökleşip gelişmeyi yasal araçlarla sağlıyoruz."[31]

Ocak 1996'da gazetede okuduğuma göre: 77 yıl önce öldürülmüş olan Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht, Friedrichsfelde'deki anıt önünde, sosyalistler, sosyal demokratlar, komünistler, Spartakistler, Troçkistler ve başka antifaşistlerden 100 bin kişinin katılımıyla anıldı. Kim ve ne olduklarını kesin olarak bilenlere hep imrenmişimdir. Ben hiç bilemedim.

Küçükken babama sordum: Evangelist ile Katolik arasında ne fark vardır? Babam cevap verdi: Birinin inandığı tanrı sakalsızdır, ötekininki sakallı. Ben, kısa süre ama pek ciddi düşündükten sonra: "Sakallı tanrıya inananlar hangisi?" Babam: "Katolikler". Ben: "Öyleyse Katolik oluyorum."

Daha sonra okula gittiğimde öğretmene sordum: Komünistler ile sosyal demokratlar arasındaki fark nedir? Öğretmen cevap verdi: Aslında her ikisinin de varmak istediği hedef aynıdır, ama biri o hedefe reform yoluyla varmak ister, ötekiler devrim yoluyla. Ben (kısa süre ama pek ciddi düşündükten sonra): "Devrim isteyenler hangileri?" Öğretmen: "Komünistler". Ben: "Öyleyse ben komünist oluyorum".

Devrim elbette ki daha güzeldi, daha maceralıydı, daha çok cesaret isterdi, daha tutarlıydı. (Tutucuların da alkışladığı 89 sonbahar devrimi bunu kanıtladı nitekim.) Ama tarihin içine girdikçe, şiddet yoluyla yıkmaların en azını komünistlerin yaptığını kendime itiraf etmek zorunda kaldım. Engels, 1895'teki adı geçen yazısında, istisnasız tüm modern devletlerin devrimler sonucu ortaya çıktıklarını anımsatıyor:

> "Günümüzde yıkmaya fanatikçe karşı çıkanlar, kendileri dünün yıkıcıları değiller mi? 1866 iç savaşına biz mi sebep olmuştuk acaba? Hannover kralını, Hessen prensini, Nassau dükünü, yasal miras olarak edindikleri baba toprağından sürüp o topraklara el koyan bizler miyiz?.. Seneye hemen hemen 1600 yıl oluyor, Roma İmparatorluğu'nda aynı şekilde tehlikeli bir yıkıcı parti vardı. Devletin dinini ve tüm temellerini yerle bir etmişti; üstüne üstlük Kaiser'in iradesinin en yüksek yasa olduğunu bile inkâr ediyordu, vatansız, enternasyonal bir partiydi... Kaiser Diokletian, düzenin, itaatin ve baskının ortadan kalkmasına daha fazla seyirci kalamadı. Bir Sosyalistler Yasası - pardon, dilim sürçtü, Hıristiyanlar Yasası tabii ki - evet, bir Hıristiyanlar Yasası çıkardı. Yıkıcıların toplantıları yasaklandı, lokal ve salonları kapatıldı veya hepten yıkıldı, Hıristiyan belli likleri, haçlar vb. yasaklandı –aynen Saksonya'da kırmızı mendillerin bile yasaklanması gibi–. Hıristiyanların devlet hizmeti göremeyecekleri, onbaşı bile olamayacakları ilan edildi."[32]

Ama Hıristiyanlar bu özel yasayı alay edercesine yırtarak duvardan indirdiler ve kaiser'in sarayını ateşe verdiler. Bunun üzerine başlatılan Hıristiyan kovuşturması ise tam tersi sonuç verdi: Yalnızca onyedi yıl sonra Hıristiyanlık, devletin dini olarak kabul edildi. Peki öyleyse, Mademki bir yanda devrimi herkes yapıyor, öbür yanda önemli komünistler yüz yıldan bu yana parlamentarizmin avantajlarını kavramış bulunuyorsa, komünistlerin özelliği ne ki? Komünistler ile sosyal demokratlar arasındaki *gerçek* fark nedir öyleyse? Ortak hedefi, birinin dogmatizm yoluyla, ötekinin ise uzlaşma yoluyla buluyor olmasından mı ibaret yani? İçtenlikle söylemem gerekirse - ha tabii asla içtenlikli olmamak gerekiyor,

çünkü içtenlikli olmak, yalnızca aptallık da değil, üstelik yalnız kalmak demek - yine de sonucunu bile bile içtenlikle söylemem gerekirse, bu sorunun açık seçik yanıtını hâlâ bilemediğimi itiraf etmek zorundayım.

Engels, *Manifesto* için seçtikleri nitelemenin gerekçesini açıklamak için şunları yazmış: "1847'de sosyalizm bir burjuva hareketiydi, komünizm ise işçi hareketiydi." Devrimin yenilgisi ve sonra Lassalle'in daha az cesur olan kurtuluş kavramı üzerine işçiler de sosyalizm sözcüğüne sahip çıktılar. Ama ardından *Kapital* yayınlanınca, giderek bu kavram tüm Alman sosyalistlerinin donanımı oldu. Hemen sonra, Marx'ın ve Engels'in hep *bizim partimiz* dediği Liebknecht ile Bebel'in liderliğindeki *Sosyaldemokrat* İşçi Partisi, *Komünist Manifesto*'nun ilkelerini benimsediğini açıkça ilan etti. Bu arada bazı vurgular güncelleştirilmişti. Örneğin Engels, kimi sosyal demokratların devletleştirme tutkusunu yeniden eleştirdi.

Peki işçi hareketinin tarihinde bu gezintinin benim solcu olarak rahatsızlığımla ne ilgisi var? Solcular, kimin kaybetme nedeninin daha iyi olduğu üstüne daha çok tartışacaklardır. Rahatsızlık, en küçük ayrıma ilişkin o geleneksel zorlamadan besleniyor. Ve ben açık ayrım çizgisini aramak için boşuna çabaladıkça, hararetle tartışılan kuramsal örtüşmeler ve pratik tutarsızlıklar da bir o kadar paradoksal biçimde üstüme geliyor. Hâlâ da öyle. Sonuçları haklı olarak trajik diye tasvir edilmekte ama daha az komik de değil doğrusu.

Alman ve Rus Kasım devrimleri (Rus takviminde Ekim, Y.O.) işçi hareketini önce tümüyle ayrıştırmıştı. Sosyal demokratlar, enikonu kendilerini iktidara getirmiş olan devrimden vazgeçtiklerini söylüyorlardı. Golo Mann, "Alman Tarihi"nde bu parçalanmışlığı şöyle tasvir ediyor:

> "Pratik çalışmaya daha yatkın, ama zihinsel çelişkileri gidermede daha az yetkin olan sosyal demokratların zihinlerindeki bu ne çelişkidir, omuzlarındaki bu ne ağır yüktür! Devrimi önlemek için ellerinden gelen her şeyi yaptılar; ama daha önce kendilerine devrimci diyorlardı, ayrıca devrimci çabalarının şimdi

> boğulmasına yardım ettikleri insanlar kendi saflarından çıkmışlardı. Generallerle ve sağ ile birleşip kızıl devrimi yenilgiye uğrattılar; ama devrimi kontrol altında tutmak için zaman zaman ve zorunlu olarak devrime katıldıklarından -kaldı ki eski kuramlar ve isimler de onları bağlıyordu- generaller ve sağcılar ileride onları devrimi yapmış olmakla suçlayacaklardı; bu arada radikal sol da onları devrime ihanetle suçladı. Kendi kendileriyle, yani temsil ettiklerini savundukları sosyalizmle mücadele için düşmanlarıyla birleşmiş göründüler."[33]

Evet, her ikisi de sosyalizme kendi tarzlarında engel olmuş da olsalar, her ikisi de yine hâlâ sosyalizmi amaçlama iddiasındalar. Eğer Noske'nin ve başka sosyal demokrat liderlerin Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht'in öldürülmesine karıştıkları, tarihçilerin yakın zamanda belgelerle kanıtlayabileceklerini belirttikleri gibi gerçekse, sosyalistler, 1918'de kurulan KPD'nin (Kommunistische Partei Deutschlands - Almanya Komünist Partisi, Y.O.) daha sonra Stalinist olmasına izin vermeyecek biricik iki kişiyi öldürmüş oluyorlar. Kişilere tapınma (Lasalle), cinayet (Luxemburg/Liebknecht), emperyal emeller (savaş kredilerine olumlu oy vermek), şiddet (Zörgibel'in kanlı Mayıs'ı) - bütün bunlar SPD (Soszialdemokratische Partei Deutschlands – Almanya Sosyaldemokrat Partisi, Y.O.) içinde de var olan totaliter takıntılardır.

Elbette ki sosyal demokratların yaptıkları, daha sonra Stalin liderliğinde olacaklara benzemiyor. Ama nazi rejimi, nasıl hükümetlerinde hemen sonuna kadar sosyal demokratların lider rolü oynadığı kapitalist Weimar Demokrasisi'nin doğrudan sonucu olarak yorumlanamazsa, Stalinizm de komünist tasarımların ve Ekim Devrimi'nin doğrudan bir sonucu değildir. Horkheimer'in çok alıntılanan "Ama kapitalizmden söz etmek istemeyen, faşizm dendiğinde de sussun", cümlesi şöyle tamamlanabilir: Stalinizm'de susan, komünizmden de söz etmesin. Bence her iki bağlantıda nedensellikler var ama zorunluluk yok. Her iki aşırılık da, başlangıçtaki sistemin tümden sapmışlıklarını göstermekte, gerek demokratik gerekse devrimci halk egemenleğinin kontroldan çıktığı

koşullar bütünüyle ortaya çıkmakta. Dikkatli olunması için bir anımsatma diyelim buna, çünkü gerek ekonomik lobiciliğin kötüye kullanılmasından, gerekse kişilere tapınmadan ve paranoit çılgınlık tasarımlarından korunmuş hiçbir düzen yoktur besbelli.

Ama burada açıklanan bağlantıda beni yozlaşmış seçenek değil, orijinali ilgilendiriyor. Kaldı ki Stalinizmden söz etmek bana faşizmden söz etmekten daha zor geliyor, çünkü bizim için ciddi tarih yazımı ancak Sovyetler Birliği'nin sona erip yavaş yavaş arşivlerin açılmasıyla mümkün olabildi. Daha önce duyulanlar, yer altından gelen parça bölük sesler gibiydi. Kulak verebilirdin, ama vermeyebilirdin de. Ancak şimdi o söz parçaları birleşerek açık bir bütün oluşturuyor: Demek ki Stalin yönetiminde, Hitler rejiminden daha çok sayıda komünist öldürülmüş! Sırf bu yüzden bile günümüzde alışıldığı gibi komünistler sözcüğü ile Stalinistler sözcüğünü yakın anlamda kullanmak olmaz. Bu da kurbanları aşağılamaktır.

Çıkış sorumuz olan sosyal demokratlar ile komünistler arasındaki ayrıma gelince: Sürekli iddia edildiği gibi birinin demokrasiyi benimsediği, ötekininse diktatörlüğü benimsediği savı da bana çok ilkel görünüyor. Ne Federal Alman Cumhuriyeti, süsleyici *demokrasi* sözcüğü ile gereği gibi nitelenmiş olur, ne de Alman Demokratik Cumhuriyeti, karalayıcı *diktatörlük* deyimi ile doğru nitelenmiş olur. Söylenecek çok şey var. ADC zamanında klasik diktatörlükler olarak, binlerce insanın sorgusuz sualsiz yitip gittiği, Arjantin, Uruguay ve Şili, Kamboçya ve Endonezya, gibi ülkeleri anlardık. Nihayet terk edilmiş olan eski moda proletarya diktatörlüğü kavramı aslında halk egemenliği anlamına geliyordu ve eski devletin yıkılmasının ardından tam özgür ve kendi kendini yöneten bir topluma geçiş için salt bir geçici evreydi. Peki SPD'nin tasarımı da aynı değil mi(ydi)?

SPD'nin sürgündeki yönetimi, 1934'te *Prag Manifestosu* olarak bilinen bir programatik yazıda, Weimar Cumhuriyeti dönemindeki 14 yıllık sosyal demokrat politikanın bir bilançosunu çıkarmıştı: Buna göre, 1918'de hiçbir direnişle karşılaşmaksızın yönetime gelinmişti, ama iktidar gönüllü olarak burjuva partileriyle,

geçmişten kalan bürokrasiyle ve hatta yeniden örgütlenmiş askeri aygıtla bile paylaşılmıştı.

> "Eski devlet aygıtının hemen hiç değiştirilmeksizin devralınması, savaş sırasında gereği gibi bilgi edinememiş olan işçi hareketinin yaptığı ağır bir tarihsel hataydı."

Bunun için parti, nazilere karşı tümden bir devrime çağrı çıkarmakta:

> "İster sosyal demokrat, ister komünist, ister çok sayıdaki dağınık grupların üyeleri olsun, diktatörlüğün düşmanı olarak mücadelede hepsi aynı sosyalist devrimcidirler. İşçi sınıfının birliği, tarihin kendisinin dayattığı bir zorunluluktur."

(Zorunlu birleşme: demek bu aslında sosyal demokrat bir fikirmiş?) Birlikte yapılacak devrimin hedefleri de şöyle konmuş:

> "Büyük toprak mülkiyetinin tazminatsız olarak derhal kaldırılması; tarım arazisinin, devlet olanaklarıyla yeterli destek verilerek yaşayabilir köylü yerleşimleri ve toprak işçilerine ait kooperatif işletmeler oluşturmak amacıyla kullanılması. Ağır sanayideki özel mülkiyetin derhal ve tazminatsız olarak kaldırılması... Büyük bankaların toplumsallaştırılması ve devralınması."

Bu sosyal demokrat talepler gerçekten de harfi harfine yerine getirildi - ama ancak komünistler tarafından ve Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde. (Nitekim ADC'de en devrimci olan yan da bu reformlardı.)

1934'te nazilerin tümden bir devrim yapabilecek kimseyi ortalıkta bırakmayacağı tasavvur edilememiş besbelli. Bugün Yahudi arkadaşlar, zırhlı polis araçlarıyla çevrelenmiş, girişi elektronik güvenlik setleriyle ve çevredeki çatılarda mevzilenmiş keskin nişancılarla korunan Berlin Judaicum Merkezi'nin açılışından sonra çekinerek bana şöyle diyorlar: Müttefiklerin Almanları faşizmden *kurtardığı* doğru değil. Faşizm Almanların *elinden alındı* sadece.

Evet, Almanların elinden faşizmi aldılar, yerine kendi rejimlerini verdiler. Almanlar kendi özerkliklerini yanlış kullanmışlardı. Ya Alman solu? Evet, o da. Benim kanımca komünistler ve sosyal

demokratlar, yüz yıllık tökezlemelere, sayısız bölünmelere ve ittifaklara karşın ancak ellili yıllarda bu dikte edilen koşullar altında nihayet hiç karıştırılamayacak biçimde birbirinden ayrılarak belirlendiler. Sosyalizme giden Almanlara özgü yol, Ackermann veya Moskova'dan Herrnstadt ve Zaisser çevresi özgürlükçü komünistlerinden, Ulbricht eliyle 17 Haziran 1953'te saptırıldı. Marx'ın, tam özgürlüğü en yüce değer sayan kavrayışından geriye hiçbir şey kalamadı. Sosyal demokratlara ayrımcılık yapıldı, tutuklandıkları oldu.

Batıda ise komünistlere ayrımcılık ve tutuklamalar yapıldı. Almanlara özgü kapitalizm yolu, aynı şekilde özgürlükçü sosyal demokratlardan saptırıldı. Bebel'in, üretim araçlarındaki özel mülkiyeti her çeşit köleliğin temeli sayan ve SPD'nin 1925 Heidelberg parti programında şöyle dile getirilmiş olan kavrayışından eser kalmadı:

> "İşçi sınıfı, hedefine ancak üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin toplumsal mülkiyete dönüşmesiyle ulaşabilir."

PDS'in (Demokratik Sosyalizm Partisi: Doğudaki Sosyalist Birlik Partisi SPD'nin birleşmeden sonraki bir çeşit devamı olan parti, Y.O.) istihbarat için gözlenmesi tartışmalarında Berlin'den FDP ("Hür Demokrat Parti", Y.O.) üyesi Rolf-Peter Lange'nin, SPD'yi (Sosyal Demokrat Parti, Y.O.) 1959 Godesberg programına dek anayasa düşmanı bir örgüt olmakla suçlaması boşuna değildir. Kapital mantığı önünde ve böylece de en yüce hukuksal varlık olarak özel mülkiyet önünde secdeye varma ancak 1959 programında gerçekleşmiştir. Aslında yalnızca mülk üstünde her çeşit kullanım gücü ile ilintili olan yumuşatmalar, gelir dağılımında en azından kriz dönemleri için pek de teselli edici olmamıştır. Özel mülkiyetin, toplumsal olarak kontrol edilemez biçimde güç birikimi için kullanılması yasaklanmıştı.

Solun hangi kanadı, başlangıçtaki tasarımından daha fazla uzağa düştü acaba? Boşuna bir soru, çünkü sorun yanılgıda sadakat değil ki. Ama yine de belli bir bilinebilirlik beklenir elbet. Esasında İkinci Dünya Savaşı felaketinden, faşizmden ve Stalinizmden son-

ra *sol*'un modern için anlamı nedir? Buna en tutucu ama benim için de en aydınlatıcı yanıtı 1981'de İtalyan Flores d'Arcais vermiş: "'Sol' kavramını özgürlüğün, eşitliğin, kardeşliğin kısaltılmışı olarak yorumlamak, asla keyfi bir davranış değildir."[34]

Ama bu yüce amaç için yaşanan 200 yıllık deneyim, özgürlük ile eşitliğin birbirini dışladığını kanıtlamadı mı? (Hele kardeşlikten en iyisi hiç söz etmeyelim.) Daha iyi çözümlere kavuşulmadan, sol, illa bir öncelik için davranmak zorunluluğunu duymuş. Bu durumda her sponsorun bu karara nasıl vardığını bulmak için üç tahmin yapılabilir. Komünistler, eşitliği görev bildiler ve özgürlükçü insan haklarına aykırı düştüler. Sosyal demokratlar ise, özgürlüğü görev bildiler ve sosyal insan haklarına aykırı düştüler (bu konuya son bölümde ayrıca girilecek). Hangi aykırılığın daha fazla kurbana mal olduğuna gelince, bunun hesap açığını, tarih, pek çok bilinmeyenle birlikte mezara götürecektir.

Sol sosyal demokratlar, hükümetten düşünce eşitlikteki eksikleri tekrar tekrar gündeme aldılar. 1983'te, "Godesberg Programını Yenilemenin Zamanı Geldi" başlıklı makalesinde Thomas Meyer: "Eşitlik, anahtar talep olmaktadır", diye uyarıyordu. Meyer, sosyal demokrasinin "merkezi devlet sosyalizmi ile, bırakınız yapsınlar kapitalizmi arasında bir üçüncü yolu gerektiren"[35], *eşit özgürlük* kavramından söz ediyordu. O dönemde böyle amaçlar henüz daha sonra ADC Yurttaş Hareketi'ne (ADC'de dönüşüm döneminde oluşan politik örgütlenmeler, Y.O.) yöneltildiği kadar alayla karşılanmıyordu.

Günümüzde SPD'nin ve CDU'nun (sağcı "Hıristiyan Demokrat Birliği" partisi, Y.O.) parti programlarında, özgürlük, adalet, dayanışma, gibi temel değerler mutlak özdeş bulunmakta. Yalnızca PDS hâlâ *eşitlik*'te temel değer olarak diretiyor. PDS'te program olarak SED'nin devamı niteliğini salt bu direnmede görüyorum.

1987'de "SPD-SED Temel Değerler Belgesi"nde, "Gerek sosyal demokratlar, gerekse komünistler, Avrupa'nın insancıl mirasına hizmeti görev bilirler. Her ikisi de bu mirası daha ileri götürme çabasını, çalışan insanların çıkarlarına hizmeti, demokrasi ve insan haklarını gerçekleştirmeyi, üstlenirler", denmekteydi. Ne var

ki, bunun nasıl gerçekleştirileceği konusunda on yıllar boyunca çatışacaklardır.

> "Tarihsel temel deneyim göstermiştir ki, kapitalizme yapılacak onarımlar yeterli değildir. Ekonomiye ve topluma bir yeni düzen gereklidir."

Bu görüş nereden acaba? Elbette SPD'nin 1989 programından. Ne yazık ki aynı SPD, Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin Federal Almanya'ya katılması görüşmelerinde, bu yeni düzene ilişkin kendi görüşlerinin bir bölümünün ADC sosyalizminde madde madde zaten uygulanmış olduğunu saptamada tümden uyumuştur (SPD program hedefleri: Sınıf avantajlarının kaldırılması, gelir ve mülk dağılımında daha fazla eşitlik, üretken mülke herkesin katılımı, arazi ve arsa spekülasyonunu önlemek, arsa ediniminde [miras yapısı] kullanım haklarının önceliği, demokratik öğe olarak toplumsallaştırma ve kooperatif düşüncesinin desteklenmesi, banka ve sigortaların temel ekonomik kararlara etkisinin geri çekilmesi. Tam istihdam ve sosyal güvenlik, ucuz konut ve toplumsal kira hukuku, kadın-erkek hak eşitliği, çocuk yuvaları ve tüm gün okullar, ana-baba'dan bağımsız eğitim şansları, herkesin spor ve kültüre ulaşması...).

Birleşme anlaşmasının ve özellikle de yangından mal kaçırırcasına getirilmiş para birliği sonucu, "tazminattan önce iade" parolasının popülistçe kabulüyle tüm yukarıdaki veriler bir kenara itildi ve Doğu Almanlar, tam da sosyal demokratların görüşünce onarımla kurtarılamaz olmuş kapitalizmin önüne atıldılar. Birleşmenin dikte edilmesini reddederek PDS ve Birlik 90/Yeşiller, yalnızca da bu örgütler tutarlıca sosyal demokratça davranmışlardır. Bu yeni uzlaşmacılıkla sosyal demokrasi, özellikle Doğudaki sosyal demokrasi de, benim ve daha pek çok kişinin gözünde masumiyetini tümden ve kesinlikle yitirmiştir.

Soldaki farklılıkların merkezindeki kategori olarak hep *mülkiyet* vardır. Ah, son zamanlarda okuduğum en komünistçe ürünün SPD'nin başkanından geldiğini kimsenin bilmemesi ne güzel.

(Neyse Oskar, "komünistçe" deyimini geri alıyorum, ne de olsa insanız. Ama buna karşılık bir fırsat düştüğünde, o sol sosyalist düşünceler paketinin neden yarı yolda kaldığına dair bir açıklama isterim doğrusu.) 1985'te yayınlanan "Başka Bir İlerleme" kitabında Oskar Lafontaine, her iki toplum sistemiyle sert bir hesaplaşmaya girişmiş. Doğu eyaletlerinde, politik demokrasi ve işletme demokrasisi olmaksızın üretim araçlarının toplumsallaştırılması, örgütlü sorumsuzluğu getirmiş ve sömürüyü (üstelik de verimsiz olarak) salt başka bir iktidar elitine devretmiş. Ama Batıda ekonomik bireysel mülkiyet, üstelik hem çalışanlarda, hem de sermaye sahiplerinde toplumsal bir sorumluluğun gelişmesini de engellemiş:

> "Öyleyse, çalışmada insanın özerkliğini talep eden kişi, sanayi çalışmasının koşullarını da değiştirmek zorundadır. Kapitalist ülkelerde bu, ekonomik özel mülkiyet koşullarıdır... Eğer ekonomik özel mülkiyet, özgür bir toplumda özgür kişiliğin güvencesi olsaydı, o zaman bir nazi Almanyası olmazdı. Alman büyük sanayicilerinin bir kesimi, üretim araçlarının özel mülkiyetinden doğan imtiyazlarını güçlü bir devlet eliyle güvenceye almak için Hitler'in iktidara gelmesine yardımcı olmuştur. Demek ki Almanya'da ekonomik özel mülkiyet, zaman zaman toplumsal özgürlüğün tahribine zemin de hazırlıyor. Yeryüzündeki pek çok askeri diktatörlük için de benzeri söylenebilir... Yazık ki çok erken yitirdiğimiz Karl-Hermann Flach, yetmişli yılların başında bunu şöyle açıklamıştı: "Bugün çok daha net olarak görüyoruz ki, üretim araçlarının özel mülkiyeti ve serbest pazar, küçük grupların özgürlüğü karşısında büyük kitlenin özgürlüğünü dayanılmaz biçimde sınırlayan sürekli daha fazla bir eşitsizliği getirmektedir... Kapitalizmin kuvvetli itici gücü ağırlıkla özel mülkiyette değil, özerk üretim birimleri ve ticaret tarafları arasındaki olabildiğince yüksek rekabette yatar... Rekabet, çeşitli mülkiyet biçimlerinde örgütlenebilir. Ve rekabet, devletin hiç müdahalesi olmaksızın tümden özel mülkiyette de boğulur gider."[36]

Oskar Lafontaine'in onay vermediği -ki bu nedenle ona büyük değer veriyorum- birleşme anlaşması yüzünden, hiç değilse

Doğuda yapılabilecek değişik mülkiyet biçimlerinin rekabetini örgütleme şansı yitirildi. SPD'nin Federal Almanya fraksiyonu başkan yardımcısı Rudolf Dressler de bugün "çok kötü bir ihmalkârlık"tan söz ediyor:

> "Çünkü devlet birliğinden sonra, yeni (Doğudan katılan, Y.O.) eyaletlerdeki biçimsel halk mülkiyetini üretim sermayesinin geniş yayılımlı mülkiyetine dönüştürmek ve Doğu Almanları, sağlıklı, kârlı ve rekabet gücü olan işletmelerin ortağı yapmak gibi tarihte ilk kez kazanılacak açık bir şans vardı elimizde."[37]

Bu bir kerelik şansın boşa harcanmasının bir nedeni de, Doğu Almanların (ve PDS'teki önemli kişilerin) ADC'de hiç halk mülkiyeti bulunmadığı yolunda kandırılmalarıdır. Ben bunu duygusal olarak hep reddettim, çünkü başka türlü yaşamıştım. Nitekim kısa süre önce tahminim onaylandı. Batı Berlin'deki Alman Ekonomi Araştırmaları Enstitüsü Başkanı Prof. Dr. Lutz Hoffmann beni doğruladı: Devlet mülkiyeti ile halk mülkiyeti arasında son tahlilde hiçbir fark yoktur. Devlet her zaman halkın mülkünün yöneticisidir. "Mülk sahibi devlet" diye bir şey yoktur. *Halk mülkiyeti* (volkseigen) denen ne varsa gerçekten de ADC yurttaşlarının mülküydü.

Gerçi mülk üstünde tasarruf gücü merkezi planlama ile çok büyük ölçüde sınırlandırılmıştı ve böylece en azından üretimde hiçbir mülk sahibi bilinci ortaya çıkamazdı ve mülk sahibi işlevi fiilen algılanamazdı. Ama bu sınırlamalar her şeyin kime ait olduğunu hukuken değiştirmiyordu. İşte Federal Alman Maliye Bakanlığı ile onun atadığı kayyum, ancak bu gerçeğin üstünü örtme yoluyla, sanki hukuk onlara, ADC'deki tüm devlet mülkleri üstünde her türlü tasarruf, devir, satış, hibe, hurdaya ayırma, gibi ne isterlerse yapma yetkisi veriyormuş gibi davrandılar. Aslında yaptıkları, Doğuyu (Batıdaki eski mülk sahiplerine tazminatsız olarak geri vermek üzere, Y.O.) mülksüzleştirmekti. Sosyaldemokratlar da buna ortak oldular. Bu suçlamayı yapmak aslında yalnızca komünistlerin hakkıdır. Ama küçük adamın cebi söz konusu olunca pek öyle de sayılmaz.

Kısırdöngü: Sosyal demokratlarla komünistlerin düşünce ve eylem farklılıkları, birine iyi demokrat, ötekine haylaz velet dedirtecek netlikte bir ayrım yapmayı haklı çıkarmaz. Bunlar, benim sistematik olmasa da içtenlikle sürdürdüğüm, antikomünizmin ardındaki sırrı çözme çabama da bir katkı sağlamaz kuşkusuz. Belki de bu sır, pek çok kimseyi dehşete uğratan hınzır deyişlerdir. Heiner Müller şöyle demiş:

> "Sınırların açılması, Batı için henüz hiç farkında olunmamış sonuçlar getirebilir. Çünkü komünist ütopya ancak gelişmiş ülkelerde bir anlam kazanıyor. Avrupa'nın 'bir smokinim olsun'una karşılık Rus varyantı şöyleydi: 'herkese bir smokin'."[38]

Doğruluğundan Kuşku Duyulanların ve Duyulmayanların Yönetimdeki Rolü

Wolgang Thierse'nin bugün "eski SED'den sınırsız sayıda olan *doğruluğundan kuşku duyulmaz* üyeleri" SPD'ye çağırmasına karşılık, olsa olsa: Çiçek buketi için teşekkürler, derim. Doğruluğu kuşku götürmezler'in kuşku götürmezlere katılması, öyle mi? İçinizde günahsız kimse ilkini o içsin lütfen. İkinci şarabı da buyursun içsin isteyen. Şerefe, afiyet olsun. Artık bize lütfedilip gerçek sol cennetin kapılarının açılacağı izlenimi uyandığı sürece böyle ölçüsüz tevazular işe yaramaz.

Friedrich Ebert Vakfı 1987'de Temel Değerler Belgesi için SED'ye (Sosyalist Birlik Partisi'ne, Y.O.) ilişkin bir toplantı yaptığında isabetli değerlendirmelere varmıştı. Birleşme, aynen kültür alanında olduğu gibi iki partinin ilişkilerinde de önce ilkel bir ayrışıma düşülmesini doğurdu. İşte haklı Doğu inadının bir kaynağı daha. Etkisi yavaş yavaş görülmekte.

Wolfgang Thierse 1991 sonbaharında entelektüellere, bir mahkemeye ilişkin görüşlerini sorduğunda, gayet ciddi şöyle yanıtlamıştım: "En yakın geçmişimizi –acımasızca, hakkıyla ve mesafeli bakışla– çözümlemek için bir şeyler yapılması gerektiği konusunda tümüyle aynı düşüncedeyiz. Taşralı kalmamak için de açıklama, dönemin koşullarına dayalı yapılmış olmalı. Gerek gücün kötü

kullanımı üstüne, gerekse kötü kullananların nedenleri ve özgeçmişleri üstüne, itme ve uyum mekanizmaları üstüne düşünülmesi gerek.

Bugünkü ifadelere göre sanki Honecker ile Mielke'den başkasının istemediği bir sistem, nasıl oluyordu da çoğunluklarca taşınıyordu? Bu çoğunluklar tüm o yıllar boyunca hep ve yalnızca kendi düşüncelerine karşı mı davrandılar, yoksa kesinlikle insani olan bir uyum ihtiyacı mı onları toplumsal olarak önden verili yolları içselleştirmeye götürdü? Suç oluşturmayan ama yanlış olan yolları izlemiş insanları temiz amaçlardan da mahrum bırakmak ne dereceye kadar geçerlidir? Çoğunlukların sisteme uyumu, biyolojik anlamda yaşam zorunluluğu olarak ödüllendirilirken, psikolojik anlamda yalnızca suçlanacak bir şey midir? Böylesi sorular, aynen sizin gibi beni de ilgilendiriyor.

Uzun süre kovuşturulan kişi, suçlu olur, demiş Camus. Ve acı bir ironiyle şöyle sürdürmüş: Ancak hepimiz suçlu olduğumuz zaman demokrasi başlar...

Yaşamak, suçlanmak demektir. Bireysel başarısızlık ile toplumsal başarısızlık arasındaki çizgi akışkandır. Politik suçu yalnızca politikacılar taşımaz, yönetilenlerin de koro oluşturabilecek oyları vardır. Gerçekten hiçbir şey yapmadığına yemin eden kişi, bir *kötü*'lüğü yaptığını itiraf etmiş oluyor: Çünkü insan yalnızca yaptıklarından değil, yapmadıklarından da sorumludur.

Bu cümleyi her şeyden önce kendimi suçlama olarak yazıyorum ve ne söylediğimin farkındayım. Bu katı ilkelilik ile başta belirtilen ve daha çok uzlaşmacı olan sorunlar arasında kararsızca salınmaktayım. Eğer suçlular pişmanlıkla suçlarını kabul etseler ve cezalandırılsalar, buna karşılık kurbanlar da saygı görüp rehabilite olsalar, o zaman biz aradakiler, yani 89 sonbahar güçleri, özgeçmişimizi daha iyi kabullenir ve geçmişle bağımızı koparırdık, diyorsunuz. Herkes için bir hidayet ve adalet cenneti, öyle mi? Korkarım biz o cennetten sonsuza dek ve çoktan kovulmuş bulunuyoruz. Ayrıca suça da indirgenemeyecek olan günahkâr geçmişimizden asla kopamayacağız. Geleceğimiz için tek çeyizimiz bizim o, yenilenecek malzemenin de kendisi üstelik. (Teolojinin

sunduğu temsili suç üstlenme ile başım hiç hoş değildir. Yine de bu konunun irdelenmesinde nasıl Hıristiyanlıktan bu kadar çok alıntı yaptığıma şaşıyorum. Aynı şekilde günahtan doğmuş olan dinler, ahlak öğütlemede binlerce yıl öndedirler.)

'Herkes kendi suçu yüzünden ölecektir', sözünü bilmek için illa Jeremiah peygamber olmak gerekmiyor. Hepimiz en yüksek cezaya çarptırılmışız. Ama o zamana kadar hiç değilse –tanrı gibi– çabukça biraz kıyamet oynayalım dedik. Bağımsız bir araştırma komisyonunda çalışırken moral galiplerin safında oturma hakkını bana kimin verdiğinden nasıl kuşku duyduğumu gayet iyi anımsıyorum."

Thierse'ye, pranga yerine birbirimize yaklaşmayı, birbirimize kulak vermeyi önermiştim. Ama, taraflardan birine daha baştan "doğruluğu kuşku götürenler, götürmeyenler" ayrımını yapma hakkı veren bir ölçü içinde değil. Mektubu bugün okuduğumda, o zamanki ifade tarzıma şaşıyorum. *Suç*'tan, *başarısızlık*'tan, *kendimi suçlama*'dan ve *kötülükler*'den söz etmeye amma da hazırmışım. Oysa bugün içimden bir ses, kendime şu soruyu daha net sormamı istiyor: Ne suçu sahi?

Suçlu olmanın iki tarzı vardır: Yaptığı bir şeyden dolayı suçlu olmak, bir şeyi yapmamaktan dolayı suçlu olmak. Benim için, sanırım büyük çoğunluk için de, ikinci durum ağırlık taşıyor. Gerçekten belirleyici olduğunda, yani baskı dayanılmaz olduğunda, ben ve başkaları, susmadık biz. İster 1968 Prag Baharı'nda, ister 1976 Alman Sonbaharı'nda, ya da bizde Glasnost şansı hiç bulunmaz olduğunda, hiç de susmadık. Ama arada elbette bekle-gör evreleri, çekinserlikler, göz yummalar ve görmek istememeler de olmuştur.

Böylece, gerçek etkileme şansının olmadığını göre göre partiden ayrılmayışım, ihmal sayılabilir. Bu yergi kabulüm. Bu kuruluşta merkeziyetçilik enikonu öyle egemendi ki, politbüro dışındaki her üye aslında atomize durumdaydı. Bu yapılara boyun eğmek tümüyle anlamsızdı.

Oysa kendini belli kişilerle örgütsel bağ içinde hissetmek hiç de anlamsız değildi. Tam da bu yapıları, onu en iyi tanıyanlardan

daha iyi eleştiren çıkmamıştır. Toplum kuramcısı muhaliflerin istisnasız hepsi partiden gelmedir. (Her çeşit haberci, makale yazarı ve sanatçı muhalifleri kastetmiyorum, gerçek toplum kuramını kastediyorum.) Milovan Djilas'ın "Yeni Sınıf"ını çok önce okumuştum. Yoldaş (yani parti üyesi, Y.O.) Wolfgang Harich'in hemen aynı zamanda kaleme aldığı "Özel bir Alman Sosyalizm Yolu için Platform", işçi sovyetleri, işletmelerde kâr paylaşımı, ifade özgürlüğü, Stasi'nin dağıtılması, parlamentonun ve mahkemelerin özerkliği, gibi devrimci reformlar talep ediyordu. Robert Havemann çok ilgi çeken konferanslarını parti üyesi olarak verdi. Alexander Dubçek'in, Andrey Zakharov'un benim üzerimdeki etkilerini anlatmıştım. Rudolf Bahro'nun "Alternatifler"i de 1977'de parti deneyimlerinden kaynaklanıyordu. Prof. Hermann von Berg'in çevresindeki küçük bir partili entelektüeller grubu olan Demokratik Komünistler Birliği, 1978'de *Spiegel*'de, bugünün gözüyle bakıldığında tam da olacakları önceden görmüşçesine bir "Manifesto" yayınlamıştı. Manifesto'da Sovyet politbürokrasisinin ve aşırı askeri silahlanmasının "nesnel gerici olduğu" belirtiliyordu. Bu konsept, "kuramsal ve siyasal açıdan tümüyle reforme edilmiş bir komünizm" istiyor, radikal bir silahsızlanma, serbest seçimler, özgür bir parlamento ve her yurttaşın iktidarın kötüye kullanılmasına karşı başvurabileceği bağımsız bir yüksek mahkeme istiyordu.

> "Bu yüzden biz, bir sekreter ve parti bürokrasisi diktatoryası olan tek parti diktatoryasına karşıyız, bürokrasinin proletarya üzerindeki diktatoryası demek olan ve tüm halka karşı olan proletarya diktatörlüğüne karşıyız, parti çoğulculuğundan yanayız, çünkü özgürlük, Rosa Luxemburg'a göre, hep başka türlü düşünenlerin özgürlüğüdür."[39]

Aslında yurttaş hareketinin, daha önce SED üyelerince kamuoyu önünde dile getirilmemiş hiçbir orijinal düşüncesi yoktu. (Hareket sözcüğü, cesur yurttaşların nispeten küçük bir topluluğu için biraz abartılı olduğundan, hareketli yurttaşlardan söz etmek daha isabetli olacak.) Hareketli yurttaşların gücü, dikkate değer medeni cesaret gerektiren kamuya açık eylemlerden meydana

gelmekteydi. Çok kişiye cesaret veren böylesi rizikolu direnişlere saygım büyüktü ve bu gruplardan biri davet ettiğinde, okuma ve tartışma yoluyla hep kendi küçük katkımı koymaya çalışırdım. Ama böylece kendi deneyimimle biliyordum ki: Ortada kuramsal bir tasarım ya da hatta bir kuramsal analiz bile yoktu.

Oysa yoldaş Rolf Henrich'in "Sözcü Devlet"i olsun, Humboldt Üniversitesi'nde Michael Brie ve Rainer Land çevresince yürütülen "Sosyalizm Kuramı" araştırma projesi olsun, aforoz edilmiş filozof Peter Ruben'in yukarıda sözü geçen sohbet çevresinde dile getirilen tanılar olsun, bütün bunlarda çok başka bir töz vardı. Doğuda oturan ne kadar çok beyin kovuşturmaya uğrasa da ardından eleştirel bir birikim yükseliyordu. Gerekli olandan ve benim ummak istediğimden çok azdı gerçi, bu doğru. Ama yine de parti dışından daha fazlaydı işte.

"*Spiegel*"de yayınlanan Manifesto'nun yazarlarının "Yoldaşlar, bizim eleştirimizin propagandasını yapınız, Reformkomünistleri'nin fikirler paketini popülerleştiriniz!" çağrısı tüm kanallarda verildi. Yakın ve meslektaş çevremizde, tepki verilebilir mi, nasıl verilebilir, diye düşündüğümüzü iyi anımsıyorum. Biz, kamuya açılma olanağı olmayan televizyon görevlileriydik. Batı kanallarını kullanmak ise, parti yönetiminin en sert tepki gösterdiği bir yoldu. (Kaldı ki Batılı meslektaşlar ile ancak on yıl sonra ilişki kurabildim.) İyi biliyorduk ki, ağızdan ağıza propaganda da hızla yanlış kulaklara çarpacaktı. Biz düşüneduralım, o özlediğimiz Batı kanalı, federal parlamentonun bu Manifesto'yu tartıştığını bildirdi. Hans-Dietrich Genscher, "sinyalleri yüz yüze getirmeme" sözü veriyordu. Soğuk savaşa dönmekle hiçbir şey kazanılamayacaktı. Federal Şansölye Helmut Schmidt de, "ister karşı taraftan, ister bizim taraftan olsun, Almanya sınırları içinde gerilimi azaltmaya ve normalleşmeye yönelmiş politikamız içinde, keskinlerin bizi yanıltmasına izin verilmemesi"ni talep ediyordu. Ve Herbert Wehner bir söyleşisinde şunu söylüyordu: "Bunların hepsi bir provokasyonun tutsaklarıdır... Bense provokatörlerin kölesi olmaya razı değilim" (*Die Welt*, 13.1.78). Başımız eğik, birbirimizden ayrıldık.

Bugün eğer SPD'den biri: "SED içinde iki milyon üyeydiniz, niye hiçbir şey yapmadınız?" diye sormaya kalkarsa, vereceğim yanıt şundan ibaret olur: Hiç güleceğim yoktu. Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin üye sayısı 20 milyondu, Çin Komünist Partisi'ninki ise 50 milyon. "Demokratik Atılım"da ise başlangıçta biz 50 kişiydik. Kuruluş çağrısı imzalandığında eve her yarım saatte bir Batılı muhabirlerden söyleşi için telefon geliyordu. Böylece en azından biraz etkili olduğuma inanabiliyordum. Dönüşüm hareketi, ancak sürekli canlı olarak iletilmesi sayesinde mümkün olmuştur.

Yazmayı aslında daha önce de deneyebilirdim. Bugün dönüşüm hareketi sonrası edebiyatın kaynakçasına bakığımda, Markus Meckel, Richard Schröder, Martin Gutzeit veya Stephan Hilsberg'in de aralarında bulunduğu yaklaşık bir düzine kadar Doğu SPD'sinden makale yazarı görüyorum. Buna ancak: Hoşgeldiniz meslektaşlar, diyebilirim. Nihayet kamuoyuna seslenen bir dili de bulmuş olmanız ne güzel. Çünkü teologlar olarak - ki zaten meslek gereği irdeleme yapar onlar - disiplinle kilise içindeki korunmuş mekânınıza sığınmıştınız. Neden acaba hiçbiriniz, Christa Wolf'ün, Stephan Hermlin'in, Volker Braun'un örnek oldukları gibi, Reklam Yayınevi'ni (ya da en azından Union Yayınevi'ni veya bir dinsel yayın tesisini) müşkül durumda bırakmadınız?

Bugünkü uzlaşmazlığınız da bu nedenle mi yoksa? Birbirimizle Don Camillo ve Peppone (İtalyan mizahçı Guareschi'nin karşıt fikirli kurgusal karakterleri, Y.O.) gibi karşılaştığımız zamanlar her şey çok daha eğlenceli gidiyordu. İki anı: Doğa varlıkları koruma bölgesi Schorfheide'den aktif bir papaz, her yıl bu güzel ama çevre zararları tehlikesi altındaki bölgeye gelen tatilciler için konserler ve etkinlikler içeren *Brodowin Kilise Yazı* düzenlerdi. 1984 yazında beni bir okumaya çağırmıştı. Bir önceki akşam oraya gittiğimde içişleri ilçe başkanının sabah geleceğini bildirdiğini öğrendim, bu pek hoş bir şeye alamet değildi. Başkan bayan tam zamanında papazın makamına geldi. Ben mutfakta oturuyordum, konuşmayı açık kapıdan işitmekteydim. Önce, bu okumanın sözde usulüne uygun olarak bildiriminin yapılmadığını ortaya getirdi. Hemen

ardından da yoldaş (parti üyesi) bayan başkan, (yoldaş) yazar için reklam broşürü dağıtmaya yetkili olmadığı yolunda papazı uyardı. Duyurusunu yalnızca kilisenin duyuru camekânında yapmakla yetinmeliymiş. Nihayet belediye başkanı bu akşam için bir disco örgütlemekteymiş (aylardır böyle bir şey olmamıştı) ve bir de itfaiye tatbikatı yaptıracakmış. Bunlar için seyirciye ihtiyacı varmış. Başkan bayan büyük havalarla çekip gitikten sonra papaz bizzat kamping alanına gidip çadırları dolaşarak benim yapacağım okumaya ilişkin kimsenin yasaklayamayacağı reklamı yaptı. O akşam kiliseye yetmiş kişi gelmişti. İtfaiye tatbikatı konusunda bir şey duymadım.

1988 kışında Friedrichshain'daki Samariter Kilisesinde 400 genç önünde bir okuma yapmıştım. (Benden sonra bir rock grubunun olduğu bildirilmişti, meraklıları benim okumamdan sonra da gelebilirlerdi ama o zamanlar edebiyat ve müzik izleyicileri birbirinden o kadar ayrılmamıştı.) Hararetli tartışmanın ardından çıkmak istediğimde öyle bir tipi bastırdı ki hiçbir kamu ulaşım aracının çalışması mümkün değildi. Papaz Eppelmann beni eve getirdi ve tipi içinde boş caddelerden geçerken, onun çıkardığı kilise içi gazete hakkında oldukça illegal tonda bilgi edindim. En yakında o gazetede Khruşçov'un SBKP XX. Kongresi'ndeki 32 yıldır yayınlanmamış gizli konuşması yayınlanacakmış. Metni Polonya'nın *Polityka* gazetesinin şef redaktörü ve aynı zamanda PVAP (Polonya Birleşik İşçi Partisi, Y.O.) politbüro üyesi Rakovski, Gorbaçov'un Polonya ziyareti sırasında ondan istemiş, çeviri de o gazeteden yapılmış. Ben kuşkusuz Eppelmann kardeşten, kardeş partiler üstüne bilgi edinmeyi çok istedim. Böylece *Neues Deutschland*'ın (ADC'de partinin resmi yayın organı "Yeni Almanya" gazetesi, Y.O.) yapmadığını yapmayı üstlenmişti Eppelmann. Gazeteyi vakitlice şahsen elde etmek için randevulaştık. Böyle şeyler postayla gönderilmezdi. Khruşçov'un konuşması o gazetede büyük farkla en radikal metindi, öyle ki, bu gizlilikçi, isyancı tutum bana bir o kadar abartılı göründü.

Hep aynı deneyimler: Parti gerçekten de önder konumdaydı;

kötü şeylerde de, kötüyle mücadelede de. Böyle olunca partiden ayrılmak benim için suçtan değil sorumluluktan kaçmak olacaktı. Mesleğimi bırakmak, partiyi bırakmaktan daha tutarlı göründü. Belki de yanlıştı bu. Ama öyle de olsa, 1968'de Prag'da olduğu gibi bir liberalleşme ancak partinin içinden gelerek olabilirdi. Öyle de oldu zaten. Başlangıçta söz vardı. Bu durumda o söz Gorbaçov'dan geldi.

Faşizmin aksine reel sosyalizm dış ülkelerden bir askeri güç yoluyla değil, çeşitli toplumsal güçlerin uzun bir süre katıldıkları bir içsel aşınma süreci yoluyla alt edilmiştir. Bu, egemen partilere karşı bir ayaklanmaydı, Sovyetler Birliği'nde partinin kendisinden geldi, öteki Doğu Avrupa ülkelerindeyse partinin belli kesimlerinin katılımıyla gerçekleşti. Macaristan'da erken ekonomi reformu, parti fonksiyonerlerinden kaynaklandı. Çauşesku, kendi yoldaşlarınca tutuklandı; Polonya'daki yuvarlak masa, bizzat partinin bir buluşuydu; Modrow hükümeti, eski elitin reforma hazır kesimlerince oluşturulan bir geçiş sistemiydi. Tüm bu ülkelerin halkları, halen diktatoryal işleyen partinin bazı kesimlerinin, yapı değişikliğine önce doğrudan, daha sonra da az veya çok uzmanlaşmış parlamenter muhalefet olarak katıldıklarını bizzat yaşamışlardır. Önemli olan, nasıl örgütlenildiği değil, nasıl davranıldığıydı. Bu konuda insanlar ayrım yapmayı gayet iyi başarıyordu. Bunu bilmeyen, istisnasız tüm Doğu Avrupa ülkelerinde niçin eski komünistlerin dikkat çekici seçim başarıları elde ettiklerini asla anlayamayacaktır.

Ben dönüşüm hareketini parti perspektifinden daha çok *demokratik açılım* perspektifinden bakarak yaşadım. İnisiyatif sahipleriyle kişisel ilişkilerim sayesinde, başlangıçta kesin antikapitalist olan yurttaş hareketinin içine katıldım. O zamanda neyse ki *hareket*'ten söz edilebilirdi. "Demokratik Atılım"ın kurucu meclisinde ülkenin her yerinden gelmiş olan delegeler önünde bana "çağrı"yı okuyarak sunmak ve yorumlamak düştü. Müdahale ettiğim noktalar programdaki boşluklardı, özellikle de ekonomik kavrayış gelip ikileme dayanmaktaydı. Kaleme alanlar ağırlıkla teologlardı, onların arasında Rainer Eppelmann da bulunuyordu.

Buna karşılık ortaklaşa kararlaştırılmış güzel yerleri zevkle okudum:

> "*Demokratik Atılım,* Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde politik muhalefetin bir parçasıdır. Üyeleri, ADC'yi kapitalist koşullara geri döndürmek isteme iddiasına karşı direnirler. Politikaya inanılırlık kazandırmak için dayanılmaz koşulların yeniden biçimlenmesinden yanadırlar. Sosyalizmin bizim için ne demek olabileceğini yeni öğrenmek istiyoruz"

En sonunda, 18. yaşımdan beri istediğim şeye kavuşmuştum: Mevcut olandan daha sosyalistçe bir muhalefet. Şimdi artık benim gibi yeni kuruluştan yana olanların bunu kabul ettiremeyecekleri partiden ayrılmak için gerekçeleri vardı. Katılmak isteyenler artık tek bir seçeneğe mahkûm değillerdi. Bu önemli bir deneyimdi. Ama gerçeğin henüz yalnızca yarısıymış meğer. Bunun üstüne, hep bildikleri halde susup saklamış olanların bir anda yüksek sesle yaydıkları moral baskısını artık kaldıramaz olmam eklendi: SED'in tümü, hiç ayrım gözetmeksizin, bir caniler çetesi, bir cinayet birliğiymiş, öyle mi? Suçluluk duygusu, cezalandırma ihtiyacı doğuruyor.

Devrimlerde sinirleri kuvvetli olmalı insanın. Öyle olabilenlerin önünde şapka çıkarılır. "Demokratik Atılım" kısa süre içinde CDU'nun (sağcı "Hıristiyan Demokrat Birliği", Y.O.) yeniyetme yandaşına dönüşünce, kurucuların çoğunluğu gibi ben de bu kez bu hareketten de ayrıldım. O zamandan beri, partisiz olmanın bağımsızlığının tadını çıkarmaktayım. Bir daha asla yönetici rol almak yok! Bir daha rol almak da yok! Bir daha hatalar ve daha kötüleri için kolektif sorumluluk, asla!

Ama gerekçelerimdeki içtenliği ve dürüstlüğü şimdi sükûnet içinde yeniden düşününce, partiye girmemdeki gerekçelerden daha çok, partiden ayrılmamdaki gerekçeler beni rahatsız ediyor.

BATI KIRMIZI GÖRÜYOR, DOĞU SİYAH

Demokratik Alman Cumhuriyeti Yurttaşı Olmanın Rahatsızlığı

İki hasım, kırk yıl boyunca birbirlerine demediğini bırakmamış, silahlarını birbirine doğrultmuş, ablukalar, sabotajlar, casusluklar ve ambargolar yoluyla birbirlerine karşı mücadele edip durmuş. Aniden ve beklenmedik biçimde hasımlardan biri, ruhunu bırakıveriyor. Bu durumda öteki, yere serilmiş ezeli düşmanını ince ve adil biçimde yargılamak için insanüstü bir büyüklük mü takınmalı? Yoksa kendisi için imaj avantajı sağlamak, yani çoğunlukları ve yani iktidarı kazanmak adına, ötekini bir de sözlü saldırılarla yere bastırma çabasına karşı direnmeli mi? Bu duruma düşmüş her yargıç, kişisel saygınlığına bakılmaksızın, tarafsızlığını yitirmiş olarak reddedilirdi.

Bay Schäuble'nin kendi kendisiyle pazarlık ederek tamamladığı bilinen birleşme anlaşması Batıda düzenlendi. 17. madde, Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin bir "hukuksuzluk rejimi" olduğunu yasa gücüyle saptıyor. Belki doğrudur bu. Belki de değildir. Ama her şey bir yana, bu konuda Federal Cumhuriyet'in resmi temsilcilerinin karar vermeye ahlaksal ehliyetleri yoktur, çünkü tartışmasız biçimde taraflıdırlar.

Hüküm, bağımsız ve olabildiğince de uluslararası bir kurula bırakılmalıydı. Birleşmiş Milletler'e mesela. Yoksa ADC'nin

1973'ten bu yana üye olması ve hiç öteki üyeler gibi uyarı almamış bulunması nedeniyle Birleşmiş Milletler de mi tarafsızlığını yitirmiş durumda? Aynı şekilde ADC'yi uluslararası hukuka göre tanımış bulunan yüzden fazla ülke de tarafsız değil yani. Böylece de hüküm zaten verilmiş oluyor belki.

Alman Demokratik Cumhuriyeti, modern anayasa devleti anlamında bir hukuk devleti değildi. ADC'de hukuksuzluk da yapıldı. Peki kaç hukuksuzluktan sonra bir devlet hukuksuzluk devleti oluyor? Hukuk bilgini Reinhardt Merkel, "politik sistemlere ilişkin hüküm için dünyaca geçerli bir Arşimet noktasının bulunmadığı" kaygısını onaylıyor.[40] Öyleyse kıyamet mahkemesi mi beklenecek? (Batıya katılma sonucu oluşan rahatsızlığı tasvir etmem isteniyorsa eğer, elbette benzer ve başka bir rahatsızlığın ADC'de sürekli var olduğunu bir kez olsun dile getirmem gerekir herhalde. Feodal ve uç düzeyde bir sübjektivizme maruz olunca insan, rahatsızlığın da ötesini hisseder elbet. Pek çok yazar ve ben de bunu tasvir ettik ve edeceğiz de. Ama şimdi burada başka bir film oynamakta. Bölümün alt başlığı da benim Alman Demokratik Cumhuriyeti *içindeki* rahatsızlığımla değil; salt bir zamanlar Demokratik Almanya'da yaşamış olmaktan gelen bugünkü aşağılanma duygumla ilintili.)

Federal Anayasa mahkemesi başkanı Jutta Limbach, haklı olarak, "hukuksuzluk rejimi" nitelemesinin her şeyden önce Doğu Alman halkını kiriminalize ettiğini savunmuştu. Ben de şimdi burada bu kavramla polemiğe giriyorsam, gerçekten de ADC'yi aklamak için yapmıyorum bunu, kendimi savunmak için yapıyorum. Bu bakımdan baştan beri tüm argümanlara, burada bir tarafın öbür tarafa karşı tarafsızlığının söz konusu olamayacağı ve bu nedenle de beklenmedik bir sonuç'tan pek söz edilemeyeceği sınırlamasıyla kayıt koyuyorum.

İkilem, kavramsal olarak başlıyor. Alman Demokratik Cumhuriyeti neydi peki? Bir "buyurgan idareli sosyalizm" mi (Gorbaçov), "asla totaliter olmayan politbürokratik bir diktatorya" mıydı (F. Dieckmann), "Nazi rejiminden ve aynı şekilde oligarşiden çok daha az dehşetli bir diktatorya" mıydı (Gauck), "kısa bir

Stalinist ve daha uzun bir Stalinizm sonrası otoriter geçmişi olan" bir diktatorya mıydı (Habermas), bir "modern diktatorya" mıydı (Kocka), ya da "SED yönetiminin Stalinist etkiler altındaki bir diktatoryası" mıydı (Keller)?

Hukuksuzluk Devleti'ne yöneltilen esas suçlamaları hızlı çekimle bir gözden geçirirsek hüküm vermek de belki daha kolaylaşır: ADC'nin simgesi *duvar*'dı. Duvar, kaçma hareketini çekiç, pergel ve başak çelengi (ADC bayrağındaki simgeler, Y.O.) ile önlemek üzere yapılmıştı. Aslında "*koruma duvarı*" deyimini, 1961'den çok daha önce Adenauer kullanmıştı. Adenauer, ücretlerin ve emekli ödeneklerinin dinamikliği sistemini, yani halkın ekonomik büyümeye katılımını, "Doğuya karşı mali bir koruma duvarı" olarak nitelemişti. Doğu ideolojisinin değerlerine karşı refah yani. Sonradan beton duvar üstüne "sermaye pek kurnazdır, duvar para kaldırır" şeklinde duvar yazıları yazıldı.

Ekonomik ve politik açıklardan dolayı ADC, toplumunu duvarla çevirmek zorunluluğunu duydu. Zorluğu çözmeyen bir zorunlu çözüm. Hatta tam tersine: Doktorların ve bilimcilerin, öğretmenlerin ve otobüs şöförlerinin kaçışı engellenmişti ama sosyalizmin derin mutluluklarına ulaşılmamıştı. Onun yerine, acaba yüce de olsa böyle bir erek, duvar inşası gibi bir önlemi biraz olsun haklı çıkarır mı, sorusu yükselmişti. Açık bir "hayır" yanıtı ile her zaman el daha güçlenir. Çünkü doğru bir yanıttır bu. Ne var ki şu ek soruya da izin verilmeli: Acaba iktidardakilerin, "Batı, Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin hayatta kalmasını önlemek istiyor", savı, salt paranoik bir kaçış çılgınlığı mıydı? Tehdit senaryoları Batıda sürekli beslendiği halde, Doğunun tüm kaygıları gülünç komplo teorileriymiş gibi hep kenara itildi. Gerçi sabotaj ve kur düşürme, Hallstein doktrini (Batıda, ADC'yi tanıyan ülkelerle diplomatik ilişkilerin kesilmesini işleyen doktrin, Y.O.) ve ticaret ambargosu, gibi bilgiler ulaşıyordu bize, medyanın sürekli saldırısı altındaydık ve yurttaşlığımızın tanınmamasına maruz kalıyorduk - ama bütün bunların ardında bir toplu planın var olabileceği kanıtlanamıyordu. Batıda, solun da güçlülüğüne karşın kimse böyle şeyleri itiraf edemezdi. Ama seçmenlerinde çok geniş bir antiko-

münist tutum bulunduğuna güvenilebilen ve dolayısıyla böylesi planların her seferinde çarpıcı biçimde açığa vurulduğu ABD'de durum bambaşka. Başkan yardımcısı Al Gore, her iki sistem arasındaki on yıllar süren *fikir savaşını* kazanmanın nasıl başarıldığını, teşekkür edilecek bir açıklıkta ortaya koymuş:

> "Bu başarı, '*hür dünya*'nın devletlerindeki erkek ve kadınların, komünist sistemi yıkmayı yalnız hükümet politikasının değil, *tüm toplumun* bir *merkezi organizasyon prensibi* haline getirmek için bilinçli ve ortak olarak verdikleri karar sayesinde gerçekleşti. Bu demek değildir ki, tüm düşüncelere bu amaç egemendi veya her çeşit resmi karar bu amaç doğrultusunda veriliyordu, ama İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana Batının tasarladığı bütün jeopolitik stratejilerin ve sosyal politikaların asal eksenini komünizme karşı mücadele teşkil etmiştir. Örneğin Marshall Planı öncelikle Batı Avrupa'da komünizm fikrinin yayılmasına karşı direniş gücünü artırmak için düşünülmüştü. McArthur'un Japonya'yı toplumsal ve ekonomik olarak yeniden kurma konsepti olsun, Truman'ın Yunanistan'a ve Türkiye'ye yüklü ekonomik yardım gönderilmesi yönünde 1947 yılındaki kararı olsun, hep aynı hedefe yönelikti. ABD yönetimindeki Nato ve öteki askeri paktlar, söz konusu ana ilkeden hareketle kurulmuştur. ABD'nin serbest ticaret ve gelişmekte olan ülkelere yardım için attığı adım, aslında kendi çıkarına değildi ama temelde komünizme karşı mücadele amaçlıydı. Elbette ki bu politika, sancılı, rizikolu, pahalı ve tartışmalıydı da. Kore ve Vietnam savaşları olsun, nükleer silahlanma yarışı olsun, antikomünizmden başka tüm Amerikan fikirlerini reddeden diktatörlere silah gönderilmesi olsun, bütün bunlar ve hemen tüm dış politika ve askeri politika kararları, bir şekilde zaman zaman kararsızlıklarla karşılaşsalar da yine aynı düşünce odağına hizmet etikleri için alınmışlardır... 1957'de Sovyetler Birliği Sputnik'e start vererek teknolojik bir büyük ustalık gösterdiğinde, Birleşik Devletler ilk kez federal düzeyde eğitime destek vermeye geçti - ama Başkan veya kongre çoğunluğu eğitim sisteminin iyileştirilmesinin özgül önemini tanıdığı için filan değil, sırf doğabilimsel ve teknik kalitenin sistemler arasındaki mücadelede taşıdığı önem ne-

deniyle yapıldı bu. Aynı zamanda Amarikan uzay programını devreye soktuk ki, yine örneğin kongre çoğunluğu bir anda uzayı tanıma gereğini duyuverdiği için değil asla, sırf bu program komünizme karşı mücadele ile bağlantılı görüldüğü için... Bu arada, katkıya böylesine hazır olmak, korkunç abartmalara da neden oldu: Gerek McCarthy'ciliğin iftira kampanyası, gerekse insanları radyoaktif ışın yağmurunun önüne atan deneyler, aşırı gayretkeşliğin trajik sonuçlar doğurabileceğini gösteren yalnızca iki örnektir. Ama pratikte tüm programların, bizim temel ilkemize uyup uymamakla ölçüldüğü esas nokta aynen korunmaktaydı. Hatta bir yanda üçüncü dünya ülkelerinde gıda üretiminin yükseltilmesi için yeşil devrim ile öbür yanda Avrupa sendikalarının CIA tarafından desteklenmesi gibi birbirinden çok uzak stratejiler bile, asal hedefimize erişmede yardımcı olacakları için tasarlandı."[41]

Asal amaç antikomünizm - bu arada Batı Avrupa işçi hareketi herhalde artık CIA'dan yardım bekleyemez. Sistemlerin rekabetinin barışçıl, saygılı bir yarışma içinde sürdüğünü de kimse iddia etmesin. Perde arkasında her şeyin olabildiğinden ADC yurttaşı olarak kaygılanıyor, umutlanıyor ve olanları en azından seziyorduk. Stasi (Devlet Güvenlik Hizmeti, gizli servis, Y.O.) kuşkusuz bunları biliyordu. Aşırı gayretkeşlik her iki tarafta da trajik sonuçlar doğurmaktaydı. Bunlardan biri de "antifaşist koruma duvarı" idi.

Duvar

İdari suçlarla ilgili Berlin Başsavcısı Schäfgen bana, Berlin sınırında veya Almanya iç sınırında, sınır görevlilerinin veya mayınların etkisiyle olduğu kanıtlanabilen 248 ölüm olayı saptandığını söyledi. Bu sayı daha önce bilinmiyordu ama haberlerde ne zaman bir *sınır olayından* söz edilse insanı sıkıntı ve utanç basardı: Demek yine birisi bu çaresizlik adımına karar vermiş, sınır görevlileri hiç sektirmezler, tam donanımlı iki dünya devletinin sınırındaki bu gece noktasında belli ki hiçbir sivil geçiş mümkün değil. Her olay bir tragedyadır.

Bugün Krenz & Co. (Egon Krenz ve politbüro üyeleri Batıda yargılanmış ve 1997'de mahkûm edilmişlerdi, Y.O.) hakkındaki iddianamede haklı olarak, "yaşamın korunması, devletin kendi varlığını korumasından açıkça daha önde gelir", diye yazıyor. Bu temel ilke müthiş hoşuma gidiyor. Böyle bir ahlak yerleşse ve yasal olarak da saptansa gerçekten çok güzel olurdu. Böyle bir şey Batı için de yepyeni bir iddia taşırdı. Her ne kadar bu temel ilke ciddiye alındığında orduların varlığını da genelde dışlıyor olsa da ben yine ölümcül silahlanma sonuçlarından başlayacak değilim yine; federal orduda rutin talimler 2400 insanın yaşamına mal olmuş. (NVA'da [ADC'nin "Ulusal Halk Ordusu", Y.O.] bunun karşılığı olan rakam nedir, bilmiyorum.) Son bölümde gerekçelerini belirteceğim gibi önemle karşı çıktığım noktalar taşıyan yürürlükteki Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne bir göz atmak, kanıt olarak yetecektir.

Yaşama hakkı, madde 2'de korunmuş. Bu maddeye göre, yasal dayanağı olan bir ölüm cezasının varlığı gibi bir istisna dışında:

> "Kasıtlı bir öldürme uygulanamaz. Aşağıdaki koşullarda *kaçınılmaz gerekli şiddet kullanımı*'ndan kaynaklanan öldürme, bu maddenin ihlali olarak görülmez: ...
> b) Usulüne uygun bir gözaltı işlemini uygulamak veya usulüne uygun olarak gözaltına alınmış bir kişinin kaçma teşebbüsünü önlemek için zorunluluk olmuşsa;
> c) Bir isyanı veya bir ayaklanmayı yasalar çerçevesinde bastırmak için zorunluluk olmuşsa".

(Demek ki Leipzig'de tanklar [dönüşüm hareketi sırasında, Y.O.] ateş etmiş olsalar, insan hakları ihlali bile sayılmayacaktı. Grotesk doğrusu!) Dahası, gözaltına alma hakkının bulunduğu yerde gerekirse öldürme hakkı da var yani. Bu durumda (b) bendinin mantığına göre, gözaltına almak amacıyla öldürmeye izin verilip verilmemesini tahkik etmek değil de yalnızca gözaltına alma işleminin usulüne uygun olup olmadığını tahkik etmek esas oluyor.

Tam donanımlı iki süper güç arasındaki askeri yasak bölgede

patlayan silahlar, *kaçınılmaz gerekli şiddet kullanımı* mıydı? Bu soru hukuksal yargının dışına çıkıyor, o zaman işin içine politika girer. Politikayı ve ahlakı tümüyle dışta bırakmamak için Radbruch formülü (Radbruch'un 1947'de yayınlanmış olan ve Almanya'da hukuk felsefesi açısından sık sık başvurulan makalesindeki, yasa ile adalet arasında işlenen formül, Y.O.) yeniden konuşulur oldu. Yürekten selamlıyorum bunu, çünkü ağır *hukuk dışı* yasaları ileride kabul etmeyebilmek için gerçekten de tek şans bu. Hatta Avrupa Komisyonu'nun 1950'de kabul ettiği, söz konusu İnsan Hakları Sözleşmesi, her nasılsa buna çok da güzel bir formülasyon bulmuş. Madde 7 (1)'de geriye işleme yasağı kesinlendikten sonra (2) bentte şöyle deniyor:

> "İşlendiği tarihte uygar halklarca kabul edilmiş genel hukuk esaslarına göre cezayı gerektiren bir eyleminden veya ihmalinden dolayı suçlu duruma düşmüş kişinin cezalandırılması veya mahkûm edilmesi bu madde yoluyla *engellenemez*."

Harika. Ama bu maddenin altında küçük bir dipnot olduğunu dehşetle görüyorum. Notta belirtildiğine göre Federal Almanya, sözleşmenin onayında bu madde için *çekince* koyma hakkını kullanmış. Anayasaya gönderme yapılarak, 7. maddenin (2) bendinin kullanım alanında kesin geriye işleme yasağı bulunduğu için bu bendin kullanılamayacağı açık açık ifade edilmiş. Yıl 1952. O zamanlar nazileri kucaklama çabası vardı ya! İkinci bir Nürnberg'den kaçınılmalıydı. Sonuç olarak en üst federal mahkeme, sayısız direnişçiyi ölüme mahkûm etmiş olan nazi yargıçlarını beraat ettirmişti. Gerekçe: "Devletin kendi varlığını koruma hakkı"ydı, "Bir ölüm kalım savaşında... tüm halklar, devleti korumak için sert yasalar koymuşlardır."

Oysa bugün mesele Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin hukuksuzluk devleti olduğunu kanıtlamak olunca, Radbruch formülüne karşı o zaman konmuş olan *çekince* yok sayıldı. Bir de Doğu Almanların, Batının bu sürekli ikiyüzlü çifte standardından kusacak hale gelmelerine niçin şaşılıyor ki? Ya da bu, yine o en ilkel ahlak olan komünizm düşmanlığı olmasın?

Demek ki ADC'nin hesabının hukuksal olarak görülmesine başlamadan önce yasal ön koşulların hazırlanması gerek. Çünkü aksi halde ben Krenz & Co.nun avukatı olsam, sanıkların özellikle de Batı ölçüsüne göre hiçbir hukuksuzluk bilincine kapılmamaları gerektiğini savunurdum. Çünkü salt "devletin kendi varlığını koruma hakkı"ndan hareket etmişlerdi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde de yer alan "kaçınılmaz gerekli şiddet kullanımı" söz konusuydu. Kaldı ki "diyelim aksi de olsa", Federal Almanya'nın güvenceye aldığı kesin geriye işleme yasağına dayanılabilirdi.

Biçimsel hukuk olarak bu pürüzsüz işleyebilirdi, ama her çeşit *sağlıklı insan aklının* mantığının dışında kalırdı. Bu yüzden politikacılar çoğunlukla farklı gerekçelendiriyorlar, örneğin Christian Ströbele'nin (Birlik 90/Yeşiller Partisi'nden avukat politikacı, Y.O.) 9 Kasım 1995'te bir açık oturumda Egon Krenz'e söylediği gibi:

> "Sınır, salt kaçmak isteyen ADC yurttaşlarını içeride tutmaya hizmet ediyordu... Onların vurulması gerekiyordu ve onlar vuruldular. Bu, politik sorumluluğu da sizde bulunan çok ağırlaştırıcı bir hatadır."

Gerçekten de ADC her zaman birçok insanın ülkeyi bırakmak istemesi ikileminden bir türlü kurtulamamıştır. Ne var ki, ayrılmak isteyen herkesin *vurulmak istendiği ve vurulduğu* iddiası, çok yaygın bir tarih kirleticiliğidir. Yazık ki Yeşiller de, konu Doğu Almanya oldu mu bugüne dek çoğunlukla bilgi ve yetenek yoksunluğuyla davrandılar. Bay Ströbele'nin Checkpoint Charlie (Berlin'de, ABD işgal bölgesinden Doğuya geçiş kontrol noktası, Y.O.) binasına bir uğramasını öneririm. Orada 13 Ağustos Çalışma Birliği (13 Ağustos 1961 Berlin duvarının başlangıç tarihi, Y.O.) 3 Mark karşılığı, bölünmenin sonuçlarına ilişkin istatistik malzeme satıyor. O istatistiklere göre 13. 8. 61'den 31.7.89'a dek 429 815 kişi, yetkililerin izniyle ADC'yi bırakıp Batıya geçmiş. (serbest bırakılan 33 775 tutuklu bu rakama dahil değil.) Göçenlerin yaklaşık yarısı aile birleşmesi nedeniyle ayrılmış, geri kalanın ise politik ve başka nedenleri varmış. Kimi yıllarda gidiş özellikle çok olmuş, örneğin 1963/64'te bu sayı her yıl yaklaşık 30 000 olmuş, 1984'te

ise (seçim yılı) 35 000 kişi "bırakılmış". Duvar yapıldığından itibaren, ADC yorgunu birkaç bin kişinin evraklarını almadığı yıl geçmemiş. Bu sayılar Federal İçişleri Bakanlığı müzesinde de mevcut ve kolayca elde edilebilir. Çünkü Batıdaki Gießen ve Marienfelde kamplarında tüm geçişler kaydedilmiş bulunuyor.

Ülkeden ayrılma talebinde bulunmak, kolayına verilen bir karar değildi. Kişi, iyi bir işi varsa onu yitirmeyi riske etmekteydi. ("Göç için dilekçe vermiş kişi, ülkemizde toplumsal politik talepler getirmeye temelden aykırıdır. Böyle bir niyeti olan, ülkede kalıp sonuçları herkesle birlikte taşımalıdır." Bu satırları, Eppelmann'ın yayınladığı gazetede okumuştum.) Böyle bir dilekçeden sonra, kişinin tüm ailesinin önüne sorunlar çıkarılabileceği hesaba katılmalıydı, hatta bir bahaneyle tutuklama bile olabilirdi. Ayrıca, bir, iki, belki üç yıl beklemek göze alınmalıydı. Ama gerek bedensel, gerekse yaşamsal bir tehlike normalde söz konusu değildi.

Dilekçe sonucunu hızlandırmak da mümkündü, örneğin elçilik işgalleri yoluyla. Gerek Günter Gaus, gerekse Hans Otto Bräutigam, görevde bulundukları yıllar boyunca dışarı gitmek isteyenlerden sürekli temsilciliğe gelmiş olan herkesin avukat Vogel yardımıyla pasaport aldığını bana söylemişlerdi. Batı medyası bu konuda haberler yayınlıyordu, demek ki gidenler nereye gidebileceklerini biliyorlardı. Tantana istemeyen, işgalden vazgeçip dosdoğru avukat Wolfgang Vogel'in bürosuna gidiyordu. Başkaları kiliseye yönelirdi. Protestan Kilise Yönetimleri Konferansı Başkanı Werner Leich, 1988 Mart'ında Erich Honecker ile bir araya geldiğinde şunları söylemişti:

> "Kendi yaşamları için tek çıkış yolunu yurttaşlıktan ayrılmakta gören yurttaşlarla karşılaşıyoruz. Her durumda biz kilise olarak cemaatimizde kalınmasını teşvik ettik. Özelllikle katı kararlı olan ve yeniden kazanma çabasının boşunalığı besbelli olan kişilerde ise yurttaşlıktan ayrılmanın hızla tamamlanmasını rica ettik. Şu son on yıl içinde şahsen benim bu ricalarım yetkililerce hemen hep anlayışla ve ilgiyle karşılanmıştır."

Bunu da kilise gazetesinden aldım - ve herhalde yalnız ben de

değil. Kim inatla uğraştıysa ADC'den ayrılmıştır. (Üç istisna beni hemen arayacaktır.)

Gitmek isteyen herkesin vurulduğu doğru olsaydı gerçekten bir konsantrasyon kampında yaşamış olmamız gerekirdi. Oysa gerçek şu: Ülkeyi bırakmak için harekete geçenlerin yüzde yüzü değil, yüzde 0.06'sı (yani on binde altısı, Y.O.) bu çabayı yaşamlarıyla ödemişlerdir. Geriye kalanlar için bu, eğer kinik bir hesap değilse düpedüz önemsiz bir hesaptır. Ama bir sistem hakkında karar verilmesi için bu durum hiç de gözden uzak tutulamaz. Ayrıca yurtaşların gündelik yaşam duygusu için de öyle. Hepimizin bir anda yok oluveren tanıdıklarımız olurdu, hepimiz gidişinin yakın olduğunu bildiğimiz arkadaşlara veda ziyaretine giderdik. Bunu bilince, o zamanlar kaygılanan ana babanın oğullarını: Duvara tırmanmayı istemek hiç de iyi bir fikir değil, diye uyarmaları belki daha az yadırganır.

Çünkü yönetim, kim, ne zaman, niçin gidiyor, konusunda karar tekelini elden bırakmayı istemezdi. Aksi halde her şey çok daha önce kayıp gidebilirdi. 9 Kasım 1989'da, vur emri, herkesin göreceği biçimde kaldırıldı. Birkaç saat sonra duvar dans pistine döndü. Duvarın insanileştirilmesi talebi, onun kaldırılması talebiydi. Böylece de kendi içine kapalı devletin, yani ADC'nin kaldırılması talebiydi. Böyle bir şey için yıllar boyu, gayet iyi anlaşılacağı gibi, ne Moskova ne de politbüro yeşil ışık yakmıştı. Ben kendi adıma, Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin çözülmesini isteyen bir çoğunluğun her zaman var olduğundan bile emin değilim.

Seyahat Sınırlamaları

Kalmaya kararlı olsa da insan, seyahat edememeye nasıl dayanıyordu? Pek dayanamıyordu elbette. Bir toplumu kuşaklar boyu kapalı tutmaya kalkmak ne ölçüsüz bir fikirdir? Paris'e ya da Venedik'e gitme isteği, pek çok kişide normalde hiç olmayan bir ölçüye varıyordu. Duvar nevrozları vardı. Avrupa kültürünün önemli bir bölümünden koparılmış olmanın ruhsal ve düşünsel sonuçları olmalıydı. Dünya düzeyi hakkında insanın kendi fikri

oluşamaksızın sürekli dünya düzeyi talep ediliyordu. Bu da sık sık aldatıcı istek ve düş tasarımlarına götürüyordu.

Yönetim, çok gecikmiş olarak, "Genç Turist" ve "Seyahat Bürosu" üzerinden bazı Batı seyahatleri sunma ve seyahat koşullarında aile zorunluluklarını gevşetme fikrine geldi. Batıda davet gönderebilecek akrabası olmayan pek çok kişi, seksenli yıllarda salt arkadaşlarını, hatta uzak tanıdıkları bile bu konuma yükselttiler. Yetkililer bunun farkındalardı ama her şeyi kontrol etmeye yetişemiyorlardı. Bonn'a geri dönen bir sürekli temsilcilik diplomatı bize 1986'da şunu yazıyordu: "ADC'den sürekli artan sayıda arkadaş bizi ziyarete gelmekteydi. Bu yıl ADC'den Federal Almanya'ya gelen emeklilik altı konukların 200 000'i bulması kendi aramızda da sevindirici bir dikkat çekti."

Son iki yıl içinde, yakın çevresinden biri Batıya seyahat etmemiş hiç kimse yoktu artık. Gidip kalanların oranı, yani böyle bir seyahatten tekrar ADC'ye geri dönmemiş olanların oranı, şaşırtıcı derecede düşüktü. Yaklaşık yüzde iki'de kalıyordu bu oran. Ne gariptir ki, bu oran gibi, 89 yaz sonundan itibaren fena halde yükselen kaçış dalgası da bir o kadar gerçekti.

Herkesin aklında yer eden Macaristan'da Plattensee'deki ADC yurttaşı kampçıların (Plattensee üzerinden kaçış, Y.O.) imajları vesilesiyle, sırf (Batılı okuyucular için) bir eksiklik bırakmamak açısından, en azından Doğu Avrupa'nın bize hep az ya da çok açık olduğunu belirtelim. Öğrenciliğimizde elbette Prag'a ve Budapeşte'ye otostoplu tatil gezileri yapmış, üniversite döneminde de Romanya'da Siebenbürgen'de veya Bulgaristan'ın Karadeniz kıyısında çadır kurmuşuzdur. Sovyetler Birliği'ne yalnız grup seyahatleri yapılırdı. Bu bana çekici gelmezdi. Orada arkadaşların varsa ve onlara bir milis noktasında uzun formu doldurtup üç görevliye daha imzalatabildiysen, haftalarca oraya buraya koşuşturduktan sonra nihayet Sovyetler Birliği'ne özel seyahat de yapabilirdin. Böylece özel bir maceranın yolunun açıldığı da kesindi. Örneğin Kiev'de bizi davet etmiş olan arkadaşlar, hangi müzelerle ilgilendiğimi sorduklarında ben de özellikle çok sevdiğim yirmili yılların konstrüktivistlerinin eserlerini görebileceğim bir yer olup

olmadığını sormuştum. Sovyetler Birliği'nde plastik sanatların doruğunu yaratmış olan bu akımın aforoz edilip yasaklandığını da çok iyi biliyordum. Arkadaşlar beni şaşırtırcasına gayet doğal bir şekilde telefonu açtılar, bazı randevular aldılar ve bizi arabaya buyur ettiler. "Öteki" kültürün dünyasına gittik. Evlerde açılmış, resmi olmayan üç dört müzeydi bunlar. Kanepede oturduk, semaverde çay demleniyordu ve çevremizde Punin'ler, Maleviç'ler, Kudryaşov'lar, El Lisitzki'ler asılıydı. Sohbet edip kurabiyelerimizi yerken bir yandan da resimleri izliyorduk. İnanılmaz.

Bir yıl sonra Ermenistan - Erivan'daki bir galeride rastladığım resimler, modern sanatta daha sonra Paris'te göreceklerimi de aşmıştı. Bunu söylerken aman sakın en sevgili kentim Paris'e "gereksiz" demek istiyor değilim, bizim için de, birçok Batılının (salt dil barajı nedeniyle veya politik aksilik yüzünden bile) ulaşamayacağı veya oraya gitmeyi aklından bile geçirmeyeceği dünyaların bulunduğunu belirtmek istedim.

Kırgızistan'da yaşadıklarım için de geçerli bu. Tienşan dağlarının eteğinde 1600 m. yüksekteki deniz büyüklüğünde Isık-Kul dağ gölü kıyısında üniversite öğrencileri için uluslararası (yani Doğu Avrupa ülkeleri arası) bir çadırlı kamp ile bir sanatoryumdan başka hiçbir turist filan yoktu. "Konney Savod" (At Fabrikası) gibi ürkünç adıyla ama harika atlarıyla, atların ıslahı için kurulmuş olan yakındaki bir harayı ziyaret ettiğimizde, oradaki kovboylar yabancı kızların konuk gelmesinden öyle heyecanlanmışlardı ki, bizimle haşhaş tarlalarının içinden vahşi doğanın derbentlerinden geçerek istediğimiz kadar ve elbet ücretsiz at gezintisi yapmışlardı. Buna karşılık, dönüşüm hareketi sonrası Marlboro'nun Monument Walley'inde bir yığın para karşılığı ve çok kibar ama sürekli saatine bakan kızılderili eşliğinde bindiğim turist yorgunu yağız atı düşününce, hangi yaşantının daha orijinal olduğuna karar vermem hiç de zor olmuyor.

Yine de güçlük çıkarılmayan seyahatler kuşkusuz birleşmenin esas kazancı oldu. Özellikle genç Doğu Almanların şimdi tüm dünyada eğitim görüyor, staj yapıyor ve çalışıyor olmaları düpedüz harika. Bunun için insanın kendi cüzdanından başka kimseye

sormak durumunda olmaması da çok güzel kuşkusuz. Devletin, seyahatine izin verdiği kişiden tek nizami beklentisi de tabii ki parasal: Vergi borcundan dolayı takipte olana pasaport verilmiyor. Buna karşılık ADC'de ideolojik borcun pek olmaması gerekirdi. (Seyahat pasaportu, politik nizami davranışa bir teşekkür olabildiği gibi, çok fazla hır çıkaran kişiye, dönüşünde belki biraz uslanmış olur umuduyla veya defolup gitmesi için rüşvet olarak da verilebilirdi. Gerçi ADC, daha 1972'deki trafik anlaşmasında yurttaşlarının ailevi zorunluluklarda Batıya gitmelerine izin vermeyi kabul etmişti, ama bu ancak 1982 Şubat'ından itibaren hesaba katılabilir oldu: O zamanlar böyle seyahatler için veya meslekle ilgili ve döviz gerektirmeyen davetler için gerekli genişletilmiş kriterleri yerine getiren kişi haklı umutlar besleyebilirdi.)

Ama günümüzdeki tüm engelsizliklere karşın dönüşüm olayı sonrasında da başıma yine garipsetici şeyler geldi.

Déjà vu (Ben bunu bir yerde görmüştüm)

Birleşmeden sonra Batı Almanya'da bulunduğumdan daha çok ABD'de bulundum. Çünkü Amerika'da son derece yoğun bir akademik alışveriş var: kongreler, konuk profösörlükler veya *writer in residence* önerileri, yani bir çeşit ünversitede kent yazarlığı. İlk konferans gezisine, daha De-Maiziére hükümeti sırasında yurttaş hareketi içindeki eylemlerim nedeniyle davet edilmiştim. O zamanlar, hayatında hiçbir "komünist veya yıkıcı birliğe üye" olmamak kaydıyla ADC yurttaşları için de vize zorunluluğu kalkmıştı. Oysa Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde her zaman bir tek sosyalist parti var olmuştur. Ama aradaki farkı, yetkililere –bana olduğu gibi– anlatmak oldukça zordu besbelli. Yıkma meselesine gelince zaten yürümekteydi... Kısacası bir çeşit Buna-Rağmen-Vizesi alabilmek için Amerikan konsolosluğuna gittim. "*ADC Yurttaşları İçin Vize*" gişesinin önünde şimdiden oldukça uzun bir kuyruk vardı. Pek çok eski parti üyesi, utançtan mıdır nedir, sıkılgan ve suskun önlerine bakıyorlar, dahası, gişe camekânının önüne geldiklerinde, alçak sesle konuşmak için dikkat çekici bir gayret

sarfediyorlardı. Trajikomik bir durum. Ben vizemi aldım ve aynen bir sonraki yıl da pahalı bir kolejde dört aylık bir konuk öğretim görevliliğine başlamam gibi sorunsuzca giriş yaptım.

1992'de Conway'de yirmi yıldan beri her yıl yapılan ADC sempozyumunda bir konferans vermek üzere Boston'a uçuyordum. Görevli, doldurulmak üzere bir form verdi. Bir *akıl hastalığım* var mı? - Evet veya Hayır. *Ahlaksal bir düşkünlükle veya yasak bir nesneyle ilintili olarak* işlediğim bir suçtan hiç tutuklandım mı? Ya da, *cinai veya ahlak dışı eylemler yapmak için mi giriş istiyorsunuz? Soykırıma katıldınız mı veya katılmakta mısınız?* Bir arkadaşım, hayır'a çarpıyı bas gitsin diye tavsiye etmişti. Bir sonraki çok karmaşık soruda kararsız kaldım: *Hiçbir çocuğu yanınızda alıkoydunuz mu veya bir Amerikan yurttaşının bakımı altındaki bir çocuğa engel oldunuz mu?* Benim çocuğum birkaç aylığına bir Amerikan çocuk yuvasındaydı ama ben onu her gün zahmetsizce geri alırdım ve seyahat öncesi de bütünüyle yanımda tutmuştum. Bunu zevkle itiraf etmek isterdim. Ama ardından gelen soru beni uyardı: *Hiç ülkeden kovulup sürgüne gönderildiniz mi?* Sürgün için kullanılan *deportasyon* deyiminin Almanca'da ilk ve son kez bir kullanılmış olup bir daha kullanılamaz hale geldiğini yurtdışında kimsenin bilmesi şart olmadığı için kimseyi suçlamak da mümkün değildi. Sırf bu arada benim de fark eder olduğum Amerikan patriotizminden giderek, havaalanında girişlerle ilgili makamları, soruların Almanca çevirilerinin tam uygun olmadığı yolunda dikkatlice bilgilendirmeye karar verdim. Üstelik formüllerin kendi üstünde düzeltme yapmayı öneriyorum –böyle bir şeyi Alman yetkililerine yapmak hiç düşünülemezdi herhalde–.

Bir düzine gişe içinden seçme yapma olanağım vardı. En anlayışlı olacağını düşündüğüm bir kadını, siyah bir kadını seçtim. Ama iyi günümde değildim herhalde. Kerhen pasaportumun sayfalarını karıştırıp kesin bir tavırla hangi sempozyuma gittiğimi sordu. Sonunda güvensizce şu saptamayı yaptı: *You have a waiver?* O da ne, diye sormak istedim. Suçlayıcı bir edayla vizemin altındaki sekiz haneli rakamı gösterdi ve bir komünist partiye üye olup olmadığımı sordu. Hayır, diye yanıtladım, hem doğru hem yanlış

olarak. Hükümeti eleştirmek mi istiyorsunuz? diye sordu tehditle. Hangi hükümeti? Hangisi olursa olsun, belki kendi hükümetinizi? Bu mümkün elbette, diye inat ettim ben de, ama bu yasak değil ki! Yasak değil ama bilmemiz gerek, diye katılıkla sürdürdü ve bilgisayarda bazı notlar kaydetti. Gidebilirdim artık. Deportasyon'la ilgili mesele öylece kaldı kuşkusuz.

Meğer konsolosluk o ezik biçimde bekleyen kuyruktaki herkese, bizden habersiz, yalnızca vize vermekle yetinmeyip bir de pasaporta bir damga basmış ki kardeş katili damgası sanki. Ne güzel gelenekler. *Waiver* bir "geçersizleştirme" oluyor, bizim durumumuzda belli ki vizesiz seyahat olanağımızın geçersizleşmesi yani.

New Hampshire'ın ulusal parkındaki White Mountains içinde vejetaryen yönetilen bir kamp olan Conway'deki sempozyumda katılımcılar bir hafta boyunca Alman Demokratik Cumhuriyeti'nden geriye kalanlar üstüne ve birleşmenin güçlüğü üstüne tartıştılar. Ben, söz verdiğim gibi hem eski hem de şimdiki hükümeti eleştirdim. Arka sırada sürekli suskun ve dost yüzlü bir genç oturuyordu, son günlerde bazen aralarda söze karışıyordu ama genelde hep yabancı gibi kalmıştı. FBI'ın bir gözlemcisi olduğundan kimsenin kuşkusu yoktu. ABD'de bu elemanlarla ilişki, ADC'de Stasi ile olduğu gibi veya Federal Almanya'da Anayasayı Koruma Örgütü ile olduğu gibi öyle pek fazla sert yürümüyor ama çok gevşek de değil doğrusu.

Yasal hakları olarak dosyalarını talep etmiş ve uzun bir bekleme süresi sonunda birçok karalamalarla elde etmiş olan Amerikalı arkadaşlar, ADC'ye yazdıkları ve oradan kendilerine gönderilmiş tüm mektupların kopyalarını dosyada bulmaktan şaşkına dönmüşlerdi. Öte yandan dönüşüm olayından önce bir ADC yazarı,. konuk profesör olarak ABD'ye davet edilmiş, o davetle ABD'ye gittikten bir süre sonra oldukça doğallıkla bir FBI görevlisi üniversitede ortaya çıkmış ve etkinliklerin gidişiyle ilgili bilgi toplamaya girişmişti. Bu durumda yazarın dosyasına ne kadar bilgi gireceği, sorgulananların işbirliğine razı olup olmamalarına bağlıydı. Kimi Amerikalı profesörler, bu talebi hem kendileri redetmiş, hem de FBI ile işbirliği yerine ADC yazarına durumu iletmişlerdi.

Ohio'da bir üniversitenin modern Alman edebiyatı üstüne bir sömestrlik ders için beni davet etmesi üzerine Eylül 1993'te Detroit'de uçaktan indim. Aslında dört ay kalmam gerekiyordu ama o kadar zamanım yoktu. Bu durumda aynı ücretle aynı toplam ders saatini bir çeşit hızlı-kurs gibi iki ay içinde tamamlamam üstüne anlaştık. Yine *alıkonmuş* çocuk benimleydi. Bu uçuşu atlattığımıza seviniyorduk, çünkü şiddetli *türbülanslardan* geçmiştik, öyle ki birkaç saat süreyle servis yapılamamıştı. Herhalde havalandırma da kısılmış olmalı, çünkü uçağın havası dayanılmaz hale gelmişti. Sekiz yaşındaki kızım -başka bazıları gibi- kusmak zorunda kalmıştı. Önce iki saatlik bir uçuş, sonra Amsterdam'da transit bölümünde üç saatlik bir bekleme, ardından yine sekiz saatlik uçuş, bütün bunlardan sonra nihayet temiz havaya ve bir yatağa kavuşacak olmaktan mutluyduk. Bizim saatimize göre saat gecenin 1.00'i olmuştu. Söz konusu form bu arada takıntısız bir Almanca'ya çevrilmiş, ne güzel, biz de giriş gişesinin önündeki kuyrukta emigrasyon servisi görevlisine keyifle yaklaştık.

Görevli yine pasaportumu uzun süre karıştırdı, giriş amacımın ne olduğunu açıklamamı istedi, bilgisayarında bir şeyler aradığı görüldü ve sonunda davet belgemi görmek istedi. Üniversitenin bana gönderdiği ve içinde benim kalışımla ilgili tüm ayrıntıların apaçık yazılı olduğu mektubu verdim. Mektubu ve pasaportu alıkoyarak bize yandaki penceresiz, neon lambalı yerde beklememizi söyledi. Orada başka mutsuz tipler de oturmaktaydı. Kızım yarım saat sonra haklı olarak mızıldanmaya başlayınca, oradan ilgisizce geçen memura, ne olup bittiğini sordum. Burada soruları biz sorarız, diye otorite gösterişi yaptı. Yine bir cesaretle, bekleme salonunda bizi bekleyen Mary'ye bir haber verilmesini rica etmeye kalktım. Bu kez, oturun oturduğunuz yerde! diye kükredi adam. Hiçbir şey anlamamıştım. Üç aya kadar seyahatler zaten vize gerektirmediği için ben, benim bir de uzun yıllar geçerli iş ve turist vizemle kendimi gayet donanımlı hissediyordum. Öbür bekleyenler çağrıldılar ve bir büroya girip kayboldular. Saat sabahın ikisini bulmuştu. Apandisit kuşkusuyla hastaneden yeni çıkmış kızcağızımın hali çok kötüydü.

Nihayet biz de yine penceresiz olan küçücük büroya çağrıldık. Bir memur, otuz yıldır orada olduğu belli olan daktilonun başına geçti ve iki parmakla tutanak tutmaya başladı. Önce ayağa kalkmam, elimi kaldırıp, gerçeği ve tanrının yardımıyla yalnızca gerçeği söyleyeceğime yemin etmem gerekti. Yorgun argın doğrulduğumda gülesim geldi. Çünkü çıra gibi ışığın altındaki bu bit kadar yerde böyle bir film sahnesi için kızımdan başka hiç kimse yoktu. *That's funny* (çok eğlenceli, Y.O.) diye çıktı ağzımdan. Hataydı bu elbette, çünkü memura göre, eğlenceyi daha görecektim. Nihayet sorunun ne olduğu anlaşıldı: Fütursuzca verdiğim mektuptan, iki ay için bayağı yüksek bir para alacağımı çıkarmışlar. Bunun içinse iş vizesi (B) değil, bir mübadele programına katılanlar için olan (J) vizesi gerekiyormuş. Yani benim vizemin harfi yanlışmış.

Sinirlerim boşaldı, benim gelişimin mübadeleyle bir ilgisi olmadığını, ama illa gerekiyorsa harfin değiştirilebileceğini söyledim. Evet, ama ancak Berlin'deki konsoloslukta olurmuş bu. Absürd bir tiyatro yani. Sabah kurslarım başlıyor, öğrenciler beni bekleyecek, kızımın okul bağlantısı yapılmış durumda, diye kadınca sıraladım. Neyse ki bekleme salonundaki Mary'yi bilgilendirmeye razı oldu. Bir saat daha bekledik. Memur ile aramdaki konuşmayı yalnızca ses ifadelerinden değerlendirebilen kızım gözyaşları içinde fısıldadı: Bu bizi geri gönderecek.

Mary bu arada memura, benim nasıl hararetle beklendiğimi, yaz tatili hengâmesi içinde üniversitenin bana (J) vizesi için gerekli belgeleri göndermeyi maalesef ihmal ettiğini, benim bir eksiğimin bulunmadığını anlattı. Nihayet geri döndüğümde emigrasyon görevlisi, hiç etkilenmemiş olarak pasaportumu karıştırıp: *You have a waiver,* (bir çeşit "damgalısınız" anlamına geliyor, Y.O.) demez mi yine, "bir şey var besbelli", diye de bir sabıkalıyla konuşur gibi kenardan ekledi. Mary ile konuşabilir miyim, diye sordum. *No.* Alman konsolosluğunu arayabilir miyim? *No.* Şimdi Washington'da olan, ABD'nin eski ADC büyükelçisini arayabilir miyim? *No.* Durumu yarın Detroit'den halletsem? *No.* Kızımın daha yeni hastaneden çıktığını söyleyip, sürekli kansızlıktan dolayı moraran kollarını gösterdim, şimdi bir de bu iki kat zorlama-

ya gelemeyeceğini belirttim. Hiç değilse havaalanı otelinde birkaç saat uyuyabilir miyiz, diye sordum. *No.* Peki, kızım turist vizesiyle Mary'nin yanında kalabilir mi, ben Berlin'de meseleyi halledene kadar? *No.* Şefinizle görüşebilir miyim? *No.*

Daha sonra Amerikalı arkadaşlar bana, "emigrasyon servisi önünde insan, yurttaşlık hakları bulunmayan bir yaratıktır", dediler. Vize gerektirmeyen seyahat giriş çıkışlarında herkesin bir formda şunu imzalaması gerekmekte: *Böylece, giriş görevlisinin benim giriş hakkıma ilişkin kararına karşı her çeşit itiraz ve başvuru hakkından vazgeçiyorum.*

Memur, bizim dönüş biletlerimizin tarihini iki ay önceye, yani olay gününe kaydırarak kullanılmış yaptı. Böylece biz uçuş paramızdan olmuş olduk. Şimdi bir de bagajımızın Amsterdam'a uçan ilk uçağa getirilmesi gerekiyor. Yine bekledik. Kızım çok iyi dayandı. Sabahın beş'i olmuştu. Nihayet uçağa götürüldük. Normal geçiş yollarına giremiyorduk, bir çeşit kümes merdiveninden çıkarak yan bir girişe vardık. Pasaportum ancak uçakta bana iade edildi. *Sürülme*'nin ne demek olduğunu biliyorum artık. Neyse ki evde beni şaşkınlıktan daha kötü bir şey beklemiyordu.

Bize olanlar, yanlış vize nedeniyle Yeni Zelanda'ya geri yollanan ağlamaklı bir kadının ve izinsiz bir işi kabul ettikleri iddia edilen fena halde bozulmuş genç bir çiftin de başına gelmişti. Geldiğimiz uçağın en arkasına tıkıldık. Uçağın havası bana aynı şekilde kötü geldi ama bu kez uçak daha da kalabalıktı. Bir hostese durumumuzu açıklayarak boş yer olduğunda hiç değilse çocuğun bizim yerlerimize uzanabilmesi için haber vermesini rica ettim, hiç ilgilenmedi ve bir daha da görünmedi. Türbülanslar biraz hafiflemişti ama yine de yeterince şiddetliydi. Öteki yolcular için şimdi akşam yemeği zamanıydı. Çevremi kızarmış yağ kokusu kapladığında midem altüst oldu.

Amerika böyle mi? Her şey böyle ve tersi de. Amerika haydi haydi öyle. Ama Federal Almanya da öyle. Hatta Alman Demokratik Cumhuriyeti de. Bir zamanlar bir dost veya tanıdık Berlin duvarında geri çevrildiğinde nasıl bozulurduk! Bazı şeyleri daha da keskinleşmiş olarak şimdi yeniden yaşamamız gerekiyor. Ama ki-

barcası, her türlü belanın, birlikte anlatılması gereken bir öncesi, bir de sonrası var.

Berlin'de bu işkenceden kendimi az çok toplayınca şikâyet hırsıyla dosdoğru Amerikan konsolosluğuna gittim. Kırmızı saçlı, soluk yüzlü bir genç kabul etti beni. Aslında konsolosla görüşmek istiyordum, dedim. Konsolos benim, dedi genç, alçakgönüllülükle. Olanları anlattım. Üzüldüğünü söyledi. Ne kadar kazançtan sonra bir (J) vizesinin gerekli olduğu konusunda kurallar yazık ki açık seçik değilmiş, bu yüzden de yanlış anlamalar oluyormuş. Ama bana her duruma karşı bir (J) vizesi gerekirmiş. Bu, gerçekten de Detroit'de çözülemez miymiş, bunu bilmek istiyorum. Çaresizlikle omuz silkiyor. Konsolosluğun bağlı olduğu dışişleri bakanlığı ile, emigrasyon görevlisinin bağlı olduğu adalet bakanlığı arasında sürekli yetki tartışmaları olurmuş. Acısını da bazen yolcular çekermiş. Sahi şu *waiver* ne ola ki, diye garipsememi belirtiyorum. Clinton'un başkanlığından bu yana artık *waiver* kaydı konmuyormuş, özür dileyerek bunu iletiyor bana. Ardından (J) vizemi veriyor ve telafi olarak da aynı anda kızım için ve benim için on yıllık turist vizesini de birlikte veriyor. İlk girişimden bir hafta sonra yine Detroit havaalanına iniyorum ve hiçbir güçlük çıkmıyor. Amerika böyle işte. ADC, arasıra böyle olurdu.

Doğuda ve Batıda Politik Ceza Hukuku

Peki nasıldı Alman Demokratik Cumhuriyeti? Salt keyfi bir devlet miydi? Başsavcı Christoph Schäfgen, Eylül 1995'te memnuniyetle bilgi iletti bana. O güne kadar kendisine idari suçlara ilişkin, yani merkez komite üyelerine ve bakanlara karşı, en üst mahkeme yargıçlarına, başsavcılık görevlilerine ve ticari koordinasyon çalışanlarına karşı, 4908 şikâyet başvurusu gelmiş. Ayrıca 12281 başvuru da, küçük denen idarî suçlara, yani alt mahkemelere ve alt idari kuruluşlara karşı yapılmış. Tüm başvuruların yarıdan çok fazlasının gereği yapılmış, hemen hepsi başsavcılığın görüşünce dava açılması hukuki olmayacağı için takipsizlikle sonuçlanmış. Toplam başvuruların yalnızca yüzde 0.3'ü şimdiye kadar huku-

kun yargısına sunulmuş ve hükme bağlanmış, bunların da çoğunluğu duvar nöbetçilerine karşıymış. Başka suçlarsa, gammazcılık, küçük çapta mali usulsüzlükler, seçimde hile yapmak vb.dir. Sırf idari suça pek rastlanmadığını belirtiyor savcı Schäfgen. Beni şaşırtansa, Berlin Stasi'deki (devlet güvenlik'te, gizli serviste) sorgu sırasında işkence veya bedensel zarar savıyla savcıya tek bir şikâyetin bile yapılmamış olması. Bautzen'den de böyle bir şey gelmemiş. Yalnızca Brandenburg'dan hapishanelerdeki bazı kavgacı tipler hakkında yargılar varmış.

Avukat Friedrich Wolff'ün vurguladığına göre, hukuka aykırı olarak psikiyatriye gönderme veya zorla kabul ettirme gibi tek bir kayıt da bulunmuyor. Oysa böylesi duygu gıcıklayıcı söylentilerle, dönüşüm olayı sonrası sorumsuzca bir hava yaratılmıştı. Şimdi "hukuk devleti" yöntemleriyle yapılan bulgular, daha önce aşırı olumlanan, sonra ise aşırı kötülenen ADC tablosuna çok daha fazla açıklık getirmekte. Bu anlamda ben, PDS'in sunduğu ve ADC'nin yasalarına göre ona hizmet etmiş hiç kimsenin suçlanmamasını öngören bir nihai yasa tasarısına da karşıyım. *Nihai yasa* kavramı, birleşmenin beşinci yılı vesilesiyle bir genel af ilanını öneren Egon Bahr'dan kalmadır. Ama böyle bir şey, çok verimli bulguların önünü kesecek ve böylece "hukuksuzluk devleti" tezini çürütülemez hale getirecektir.

Ne kalıyor? ADC, kendi mantığı içinde hesaba gelir nitelikte miydi? Benim için en bulanık bölüm olan politik ceza hukuku faslı, idari suçlara ilişkin bulgular yoluyla kavranamayacak besbelli. Yoksa bir parlamentonun (ya da halk meclisinin) her yöne çekilebilir esnek maddeler içeren bir yasa çıkarmaktan sorumlu tutulduğu hiç işitilmiş midir? ADC sırasında bu olanaksızdı, şimdi ise politik ceza takibatının ölçüsüne ilişkin bir fikir edinmek, hâlâ beklenmedik derecede zordur. Mayıs 1995'te yetkili federal içişleri bakanlığından sorduğumda, bana cevap olarak ADC'inde politik mahkûmların sayısının bilinmediği iletilmişti. Tahmin için güvenilmez bir dayanak olarak, elde bulunan tazminat taleplerinin sayısına bakılabilir. Berlin'deki "*Eski Politik Mahkûmlar Vakfı*"na 40 000'e yakın başvuru gelmiş. Görevlinin tahminine göre bu baş-

vuruların yarısı, ilgili kişi artık hayatta olmadığı için mirasçıları tarafından yapılmıştır. Ama her mirasçı (yani, eş, çocuklar, kardeşler, vb.) kendisi için ayrı başvuru yapmak durumunda olduğu için, genellikle çok sayıda başvuru aynı bir tek mahkûm ile ilgili oluyor. Kaldı ki haklı olmayan başvurular da var ve bunların sayısı ilginç bir biçimde bilinemez kalmış. Böylece aslında hiçbir şey bilinmiyor. Üstelik başvuruların, beklenenin çok altında kaldığı da bir başka gerçek.

Değişik bir yaklaşım yolu ise, mahkemelere iletilmiş 133 000 rehabilitasyon başvurusu. Ama bakanlık, "buradaki her durum politik bir mahkûmiyetle ilgili değil", diye özellikle dikkat çekiyor. Bunların 119 000'inin işlemlerinin tamam olduğu bildirildi bana, ama bunların ne kadarının reddedildiği yine bilinmiyor. Bu da çok ilginç. Böylesi sayıların bulunamaması için özel uğraş veren birileri mi vardır ne? Ancak rehabilitasyon görenin kendisinin yapabildiği sermaye tazminatı başvurularının eldeki sayıları ise, rehabilitasyon başvurularının yaklaşık yarısının reddedildiği sonucuna vardırıyor insanı.

Her neyse, kesin olan şu ki: Gerçekten de ADC'nin ilk onbeş yılında ürkütücü derecede çok insan, olmadık suçlamalarla olmadık yüksek cezalara çarptırılıp olmadık mahkûmiyet koşullarında dehşete uğratıldı. Ve bu da belli ki geçerli hukuka uygun olarak yapıldı. Gerçi toplam dokuz af çıkarıldı, politik mahkûmlar da dahil pek çok mahkûmun cezaları kısaldı, ama böylesi feodal merhamet eylemleri, iktidardakilerin vicdan azabının veya ılımlı bakışının ciddi göstergeleri olamaz.

Bugün kendime soruyorum, acaba böyle perdeler ADC'nin gündelik yaşamında neden görece ikinci planda oynanıp geçti? Benim kuşağım, savaştan sonra epey bir keyfiliğin var olduğunu biliyordu, ellili yılların önde gelen olaylarını biliyordu ve bir düzine yenilerini de biliyordu, kaçma girişiminde yakalananların bir süre hapiste kaldıklarını işitiyorduk. Ama hapishane duvarlarının arkasında gerçekten nelerin olduğu, karanlıkta kalıyordu. Hiçbir toplum bu bakımdan tam saydam değil, ama eğer kamuoyu hiç yoksa, bir şeyleri öğrenme şansı sıfıra yaklaşıyor. Serbest bırakı-

lanlar, anlaşılır bir korkuyla belli ki susma önerisine uyuyorlardı. Çünkü gerek kilise cemaatleri içindeki, gerekse arkadaş ve çevre grupları içindeki tartışmalarımda bu konuyla hemen hiç karşılaşmadım. Ruhsal durumlarla ilgilenmesi gereken papazlar bile, gerçekten ezici öyküleri ancak dönüşüm hareketi sonrası öğrendiler. Sonradan etkilenme de bu yüzden bir o kadar şiddetli oldu ve benim aklıma da, Alman Demokratik Cumhuriyeti'ni, sırf farklı düşünenlere karşı yaptığı hukuksal uygulamalar nedeniyle hukuksuzluk rejimi olarak nitelemekten daha iyi bir şey gelmiyor.

Kasım 1995'te, Berlin Volksbühne'de Hanne Hiob'un (Bertolt Brecht'in kızı, Y.O.) derlediği, "Değer Verilmeyen Kurbanlar" adlı programı izledim ve madalyonun öteki yüzüyle burun buruna geldim. Gerçi Federal Almanya'da, daha KPD'nin (Alman Komünist Partisi'nin, Y.O.) yasaklanmasından önce de Jupp Angenfort gibi ileri gelen kişilere oldukça kötü davranıldığı kulağıma gelmişti. Ama o ana kadar hep, politik etkisi bulunmayan bir azınlığın söz konusu olduğunu düşünürdüm. Oysa KPD'nin 1949'da hâlâ 216 000 üyesi olduğunu ve gerek solcuların, gerekse solcu sayılan herkesin, baştan beri ağır baskılar altında bulunduklarını – kısacası, durumun bu boyutunu bana ilk kez bu tiyatro akşamı gösterdi. Her ne kadar politik ceza konularına ilişkin savcılık takibatı sayıları Federal Almanya'da da gizli ise de, binlerce ve binlerce insanın kovuşturulduğu biliniyor. Ceza hukukunda ilk değişiklik yasası, 1951'de Kore Savaşı vesilesiyle yapılmıştı ve aykırı düşüncelilere erken müdahale olanağını getiriyordu. 80 örgüt anayasa düşmanı ilan edilip kapatıldı. FDJ ("Özgür Alman Gençliği", aynı adla ADC'de de gençlik örgütü vardır, Y.O.) de bunlar arasındaydı ve hepsinin SED (Demokratik Almanya'daki Sosyalist Birlik Partisi, Y.O.) ile ilişkide olduğu kabul ediliyordu. Böylece örneğin Alman Jimnastik ve Spor Kulübüne üye olup ADC'de aynı adı taşıyan kulübün düzenlediği yarışmalara katılmak, ceza takibatına uğramak için yeterliydi.

Alman-Sovyet Dostluk Derneği de gizli birlik olarak ilan edilmişti. Salt bu derneğin yönetici üyesi olmaktan başka bir suç yük-

lenemeyen öğretmen Georg Gampfer, 1955'te, *anayasa düşmanı bir kuruluşun ve suç örgütünün elebaşı* olarak altı aylık tutukluluğa ek olarak üç yıl hapis cezasına mahkûm edildi. Tüm kamu hizmetlerinden de mahrum bırakıldı.

Elfriede Kautz ile Gertrud Schröder, tüm çocuklar için Mutlu Tatil İşbirliği kuruluşunda çalışıyorlardı. Bu legal kuruluş, her yıl Federal Almanya'dan binlerce çocuğa, Batıda hiç bulunmadığı için ADC'deki tatil kamplarında kalma olanağı sağlıyordu. Çocukların kimlik bilgilerinin tatil yerine verilmesi, *devleti tehlikeye sokacak haber hizmeti eylemi ve ülkeye ihanet ilişkisi* olarak değerlendirildi ve 1961'de her biri birer yıl hapis, seçme ve seçilme haklarından mahrumiyet ve beş yıl süreyle kamu hizmet giysilerini giyme yasağı ile cezalandırıldı.

Bild gazetesi muhabiri Manfred Scholz, 1957'de işyerinden gözaltına alındı ve *devleti tehlikeye sokmak, elebaşılık ve gizli faaliyet* iddiasıyla tek kişilik bir hücrede dokuz ay tutuklu kaldıktan sonra bu süreye ek olarak 13 ay hapse mahkûm edildi. Yeniden militarizasyona karşı gençlik komitesi çalışmasına katılması, yeniden silahlanmaya karşı kamuoyu yoklamasına aktif destek vermesi ve Varşova'daki dünya festivaline katılıp bir de üstelik fotoğraf yarışmasında birincilik alması, ağırlaştırıcı neden sayıldı.

Sendikacı Karl Heinz Winstermann, 1953'te Essen'de, grevdeki maden işçileriyle dayanışma olarak, "İleri arkadaşlar - mücadeleyi örgütleyin - zaferi örgütleyin!" yazılı bildiri dağıttığı için ve FDGB (ADC'deki "Özgür Alman Sendikalar Birliği", Y.O.) ile ilişki kurduğu için *elebaşı* olarak toplam 19 ay hapis cezasına çarptırıldı.

Sendikacı Gerd Pannach'a karşı esas suçlama, 1 Mayıs 1961'de Meiderich'te gar önünde tanesi 10 Fenik'e kırmızı kranfiller satmış olmasıydı. İddianamede: "Kırmızı karanfil dağıtmakla, illegal KPD'ye angaje olanlar arasındaki örgütsel bağın gösteri yoluyla desteklenmesi amaçlanmıştır", deniyordu. Karar: Üç ay hapis.

Bu örnekler derlemesi on bin kat artırılabilir, çünkü bildirilen kararların sayısı çok fazla. 1951'den 1968'e kadar, farklı düşünenlere karşı 125 000 ile 200 000 arasında soruşturma yapılmış. Daha sonra FDP'den içişleri bakanı olan devletler hukuku profesörü

Maihofer, 1965'te, "bu rakamlar yetişkin bir polis devletine şeref vermiştir" diyordu. Öyle ki, hüküm giymemiş olanlar bile, kara listeye alınıyorlar, bir soruşturma bile işten atılmak için yeterli neden olduğu için çoklukla işlerinden oluyorlar ve komşularınca dışlanıyorlardı.

Avukat Heinrich Hannover, Mayıs 1965'te bu konuda şunları söylemiştir:

> "Almanlar, kuşaklar boyunca, komünistleri en korkunç düşman olarak görmeye alışmışlardır. Nazi döneminde komünistlere bir de Yahudiler eklenmişti. Bu sorun çok vahşi bir biçimde temizlenmişti ama bazı komünistler bu terörden sağ kurtulmayı başardılar. Bu yüzden pek çok Alman alttan alta vicdan azabı çeker oldu, ya da vicdan azabı çekmek durumunda kaldı ama yeni düşman da eski düşman olarak ortaya çıkınca aynı Almanlar bir anda kendilerini aklanmış hisedebildiler. Cadı avı yeniden serbest bırakıldı. Bu ise, kolektif bir ihtiyaç haline gelen kendini rahatlatma isteği ile çakıştı: Hitler'in buyruğunda öyle her şeyi de yanlış yapmamışız yani, değil mi ama, gerçekten mücadele edilmesi gerekenlerle etmişiz besbelli, asıl kötü olanlar onlarmış işte, biz değil! ... Bu davalar, kamuoyunun ilgisi ve katılımı dışında görülüyordu. Komşu odada bir cinayet işlendiğinde salon hareketli ve dolu olurdu, bizde ise esneyen bir boşluk vardı. Basının tepkisi de aynen böyleydi. Komünistlere karşı kapsamlı bir şeyler yapıldığında basının hiç haberi olmazdı."[42]

Bu davalarda gerçi hukuk devleti çerçevesi tümüyle terk edilmezdi ama "öylesine genişletilirdi ki, usul kurallarının özüne, hatta kimi zaman sözüne bile uyulmazdı".[43] Bunları, ADC'de de çoğu kez baştan programlanmış, avukatlara hiç sans tanınmayan ve çok daha yüksek cezalara varan davalarla karşılaştırmak ve yan yana koymak ise yasaktır. Şu, özellikle ve üstüne basa basa yinelenir ki: Orada, affedilmez ve tekil bir hukuksuzluk yapılmıştır.

Berlin eyaletinin MfS (Devlet Güvenlik Bakanlığı, Y.O.) dosyalarından sorumlu çalışanı Falco Werkentin'in tahminine göre ADC'de de en az 200 000 kişi, adli takibata ve Stasi takibine maruz kalmıştır. Ürkütücü bir rakam. Halkın yüzde 98'inin bundan hiç

etkilenmediğini söylemek mümkün olsa bile, genel hava baskılanıyordu elbet. Ne var ki, Doğuda ciddi sistem karşıtlarının sayısının çok daha fazla olduğu düşünüldüğünde, Batının gizli haber alma etkinliğinin aşırı ölçüsü de utanç vericidir; haklılığı kendinden menkul muzaffer edaları takınılması için hiçbir vesile görmüyorum.

Hayır, bir karşılaştırma yasak olamaz. Biz de şu apaçık gerçeği anımsatalım ki, temelde her şey karşılaştırılabilir, çünkü karşılaştırma, benzerlikleri *ve* farkları saptamaktan başka bir şey değildir. Bu anlamda, Demokratik Almanya Federal Cumhuriyeti'nde de halkı dışa karşı geniş çapta duyarsızlaştıran, polis devleti tarzında bir düşünce hukukunun var olduğunu anımsatmak doğru olur. Ancak "politik hukukun rahatsızlığı"ndan söz eden Gustav Heinemann'ın yıllarca çaba göstermesi sayesinde ve öğrenci ayaklanmalarının baskısı altında 1968'de ceza hukuku reforme edilebildi. Kurbanların rehabilite edilmesi ise bugüne dek söz konusu bile olmadı.

Buna karşılık başbakanlar ile federal şansölye Willy Brandt, Ocak 1972'de "Aşırılar Kararı"nı çıkardılar. (Ernst Mandel gibi, IV. Enternasyonal'in önde gelen bir üyesine bu karar gereği 1978'e dek Federal Almanya'ya giriş yasağı gelmişti.) 1980'e dek kamu hizmeti için başvuran yaklaşık 1,5 milyon kişi, anayasayı koruma örgütü tarafından "genel sorgu" yoluyla kontrol edildi. Bunu tasavvur etmek nasıl olur, bilmesem daha iyi, ama sonuçta 10 000 kişi için kamu hizmeti yasağı soruşturması uygulandı. Böylesi uygulamanın da disipline edici etkisi kolayca anlaşılabilir.

Kaldı ki daha 1989'da SED-PDS, kurbanlardan özür dilemişti ve Modrow hükümeti, daha ADC içinde, hayata geçen ilk rehabilitasyon yasasını oluşturmuştu. Katolik kilisesinin Galilei'yi resmen rehabilite etmesi için 500 yıl geçmesi gerekti. Ola ki CDU (Batıda iktidardaki sağcı Hıristiyan Demokrat Parti, Y.O.) bu gelenekte biraz daha erken davranır.

Düşman Simgesi "Stasi"

Bugüne dek hukuksuzluk rejimi ADC üstüne yazılanların yüzde doksan dokuzunda Stasi söz konusudur. Bu yolla yaratılan bıkkınlık etkisi, pek çok şeyin biliniyor sayılmasına neden olmuştur. Üstelik benim de kendi deneyimimden katabileceğim fazla bir açıklama yok: Stasi beni fena halde ihmal etmişti. Ne bana başvurmak için, ne beni götürmek için, ne de bir komşu hakkında bilgi istemek için, onlardan hiçbirinin geldiği olmadı. Bu, benim için bilgi fakirliği göstergesidir herhalde.

Bir Stasi görevlisiyle ilk bilerek görüşmem 26.1.1990'da oldu. Görüştüğüm kişi Erich Mielke idi. Eskiden bakan ve general olan Mielke şimdi Rummelsburg hapishanesinin revirinde yatmaktaydı. İlk bağımsız ADC tahkikat komisyonu, askeri savcılığın izin verdiği bu soruşturma için dört üyesini görevlendirmişti. Mielke'ye, yurttaş hareketinin üyeleri olduğumuz bildirilmişti ve ilk kez bize konuşacak, bizim sorularımızı yanıtlayacaktı. Daha önce avukat, müvekkili ile en fazla 30 dakika konuşabileceğimizi söyleyerek ilgili doktor raporunu okumuştu. Tutuklunun durumu, getirildiğinden sonraki haftalarda gözle görülür biçimde kötüleşmiş: Kalp-dolaşım şikâyetleri, kireçlenme, parkinson sendromları, küçük çocuk psikolojisi, intihar isteği, ihtiyarlık zafiyeti. Bir adamın eşlik ettiği bu bir zamanların korkulan kişisi, önü açık beyaz gömleğiyle ayaklarını sürüyerek bizim bulunduğumuz ziyaretçi hücresine geldi. (Bu trajikomik yarım saat içindeki ihtiyar kekelemelerinin tutanağını okumak isteyenler, Ekim1989 Polisin ve Stasi'nin Kötü Muamelelerini Tahkik Komisyonu Raporu'nu okuyabilirler, BasisDruck Verlag yayını[44].) Mielke, yeni durumu kavrayacak halde değildi besbelli, tepki verecek durumda hiç değil.

Müsteşarı Schwanitz daha sonra komisyon önünde verdiği ifadede, eski şefinin, iş başındayken de yeni olguları doğru yerine yerleştirmede "yeti eksiklikleri" gösterdiğini söyledi. (Bir devletin güvenliğini yönetmek için ideal önkoşul.) Bu yüzden yardımcıları, ondan gelen bazı şeyleri "değiştirerek gerçeğe uygun hale" getirmeyi görev bilirlermiş. Şeflerini ciddiye almıyorlar ama itatte de kusur etmiyorlar. Enikonu sınırsız bir yetkiye sahip değil mi? Karşı çık-

mak kişisel takıntı getirebilir. İş konuşmalarının tutanaklarından anlaşıldığına göre, Mielke'nin astları, Ağustos 1989'da binlerce kişi Macaristan kapısından duvarı geçerken bile hâlâ, "güce gelince, bakan yoldaş, duruma hâkimiz, sorun yoktur"[45], diye bildirmişler. Bu çevrede bile yaltakçılık ve güzel gösterme egemendi, burada bile açıklığın ne kadarının tavsiye edilir olduğu hesaplanıyor ve devlet güvenliğinin şefleri, kendilerini kollayarak, yükselen "devlet güvensizliği"ni haber vermemişler. İki yıkılma çeşidi arasında tercih. Demokratik olmayan yapılar bu dereceye varabiliyor işte.

Ama şimdiye dek öğrenilenlere bakılırsa Stasi de her yanı aynı bir blok değildi. Son zamanlarda bakanlıkta, KGB'nin talimatıyla ADC'de Gorbaçov'un yeni düşüncesine yol açma çabasında olan bir grubun bulunduğuna yönelik işaretler yoğunlaşmıştı. Dönüşüm aktivistlerinin içinde IM'lerin (inofizielle Mitarbeiter – Stasi'ye gayri resmi hizmet verenler. Y.O.) sayısının çokluğu ise o gün bu gün açıklanamamış bir olgudur. Böyle gerçekten ilginç bağlantılar üstüne Gauck idaresi'nden bilgi alamayız, yazık, çok yazık. ("Gauck idaresi", papaz Gauck'un yönetimine verilmiş Stasi belgeleri idaresi, Y.O.) Orada herkes en yoğun biçimde, dosyalanmış biyografilerden koku almaya eğilmiş durumda.

İtiraf edeyim ki başlangıçta ben de dosyaların açılmasından yanaydım. Bir kez kulislerin ardına bakabilme şansı kaçırılamazdı! Öteki gerekçelerim, görece daha ikinci plandaydı: Merak, dedikodu zevki, hatta belki sansasyon hırsı. Ama sansasyonlar olmadı. Tek bir cinayet davası, tek bir suikast girişimi, darbelere veya savaş senaryolarına herhangi bir katılım, bugüne dek söz konusu olmadı. Koskoca bir rezillik gerçekten mi yok? Berlin'deki İstinaf Mahkemesi 1. Ceza Kurulu'nun 22. 7. 91 günlü kararında, Werner Grosmann ve HVA'nın (Stasi'nin ya da Devlet Güvenlik Bakanlığı MfS'in dış istihbarat birimi, Y.O.) öteki yöneticilerinin sorgusuna ilişkin olarak şöyle deniyor:

> "Soruşturmanın sonuçlarına göre sanıklar, başka gizli servislerin yaptıklarından farklı şeyler yapmış değillerdir. (...) Soruşturmalar, sanıkların, MfS'e dahil olmaları dolayısıyla, (...)

> insan hakları ihlallerine veya benzeri ağır cezalık eylemlere varan bölgelere bağlı oldukları sonucunu vermemiştir."[46]

Başka gizli servislerden farklı değil, öyle mi? Yoksa sırf birbirlerini pek fazla bildiklerinden mi? Kulislerin ardına gerçekten nelerin gizlendiği, bizim gözlerimizden kaçırılıyor. Salondaki seyircilere sadece toplu halde kartoteksler verildi. Küçük insani zaaflara dek birçok ortalama tatsızlıklar var o kartlarda. Her yerde olduğu gibi. Yalnız biraz daha siyah-beyaz.

Stasi, en kötü sezgilerimizi uzak gölgelere öteleyecek ölçüde kollara sahip bir ahtapottu. Bu bakımdan Guiness rekorlar kitabına girse girerdi hani. Ama burada bile pek de o kadar emin olunamıyor, çünkü başka gizli servislerden az da olsa sızan bilgiler, oldukça tanıdık. 1989'da İsviçre'de büyük gizli servis skandalı ortaya çıktığında bir meclis araştırma komisyonu, önceden durumu sezmiş olan solcular dışında herkesin olanaksız sandığı şu tespiti yapmıştı: Gizli bilgi edinmelerin boyutu korkunç. Hepsi hepsi beş milyonluk bir nüfus için çalışan bir devlet koruma örgütünde, 900 000 dosya - dikkat yani! Öte yandan, son zamanlarda ABD'de zararlı etkinliklere karşı kontrolda tutulan sanatçılara ilişkin çıkan Amerikan kitapları, sanki bizden bahsediyor.[47]

Benim yakın çevremde de IM (Stasi'ye gayri resmi hizmet veren, Y.O.) kıvılcımları çakardı. Dedikodu, uzun süredir işe yaramaz olmuştu. İlk şok ve şaşkınlığı attıktan uzun süre sonra fark ettim ki, yaygın bir güveni kötüye kullanma var, evet, ama benim üzerimde bilinçle oluşturulmuş hiçbir zarar saptamak mümkün değil. Ne aptallık; yine büyük prim yapan *kurban* rolünden bir şey kalmıyor. Onun yerine aksi gibi hep bu *fail*'lerden birinin ya da ötekinin, beni ya korumuş olduğu ya da başka türlü bana yararlı olduğu sahneler geliyor aklıma. Aynen Hoftaller gibi. (G.Grass'ın "Ein weites Feld" romanındaki Stasi görevlisi figürü, Y.O.)

Ama IM'ler, affedici zamanaşımı şansına hiç sahip olmaksızın yaşıyorlar. Uyum sağlamamış olanların, sırf ihtiyaca göre, otuz yıla kadar geride kalmış banallikler nedeniyle nasıl kamuoyu önünde habire tokatlandıkları, yeterince ibret verici zaten. Oysa "ölüm sonrası kişilik hakları"nın onlara ölümden otuz yıl sonraya kadar

her şeyin saklı tutulmasını garantilediği Batı Almanlar, kaygısızca ve sırıtarak arkalarına yaslanıyorlar. Bu arada da Elbe'nin öte yakasındaki kız ve erkek kardeşlerinin nasıl camdan insanlar haline getirildiklerini tam bir umursamazlıkla seyrettiler. Bugün onlardan kamuya mal olmuş herkes, kendisine ait "kurban dosyası"na herhangi kişilerin girip en özel yaşam ayrıntılarını ele geçirerek canlarının istediği gibi alıntılayabileceklerini hesaba katmak zorundadır.

Ama sorun yalnızca Stasi dosyaları ve birkaç ileri gelenden ibaret değil ki. Tüm dosyalara girilebilmekte: Parti dosyaları, sendika dosyaları, ilçe yönetimlerinin ve üniversitelerin, birliklerin ve akademilerin, işletmelerin ve okul idarelerinin, hepsinin tüm dosya ve evrakları açık. Her gazeteci bugün, anne Müller'in veya oğul Schmidt'in 27 yıl önce söz konusu acil çağrıyla gittiği Potsdam ilçe eğitim komisyonunda nasıl davrandığına dair evrakı elde edebiliyor. Böyle bir araştırmayla ben kendim de karşılaştım - o olayda bana zarar gelebilecek bir durum yoktu ama *herhangi bir anda herhangi bir şey bulunabilir.* İşte bu duygu da birçok kimse için bir huzursuzluk ve bir Doğu inadı kaynağı oluyor.

Bu dosyalar bir kez açılmış oldukları için artık kapatılamazlar elbette. Ne var ki kişiliğin korunmasının yasal düzenlemeyle iyileştirilmesi için sık sık yeterli talepler getirildi. Hiçbir şey yapılmadı. ADC yurttaşlarının yüzde 98'i asla Stasi için hiçbir şey yapmadığı halde bugün onların hemen hemen yarısı, Gauck idaresi'nin önünde büyük kuşku altında bulunuyorlar. Berlin-Brandenburg Sosyal Araştırmalar Merkezi'nin yayınladığı *Rapor-95*'e göre, bunların yalnızca yüzde onu tam güvencede. Kesin belli ki idare, belli olayları ve kişileri politik amaçlara alet etmekte, onları keyfine göre yüceltip alçaltmaktadır. Solcu politikacılara yönelik olarak zaman ayarı tam hesaplanmış ağır bulgu kışkırtması, bunu yapanlara şimdiye dek hep seçmenleri gözünde dayanışma oyları kazandırmıştır. Tam Stefan Heym'in en yaşlı üye olarak federal meclisi açış konuşması yapmasına iki gün kala, *tesadüfen* onun aleyhine kuşkulu dosya kayıtları ortaya çıkıverdi. Kısa süre sonra da suçlamalar patladı.

Hemen salt Doğu Almanlar tarafından ARD televizyonu için çekilmiş olan toplumsal eleştirel "Marulla und Busch" trajik komedyasının Kasım 1995'te gösteriminin hemen ertesi günü, kendisi de izlenmiş olan senaryo yazarına karşı, Stasi ile 24 yıl önceki en eften püften bir ilişkisi ortaya çıkarılıverdi. Bu mekanizma öylesine belirgin bir ilkellik içinde işliyor ki, neredeyse bunun fark edilmesi isteniyor sanki.

Tam faşist konsantrasyon kampının müttefikler tarafından kurtarılmasının yıldönümünde Gauck idaresi, Stasi'nin bir gözaltı kampı tasarısı üstüne çalışma başlattı. Böylece tehlikeli benzerlikler kimsenin gözünden kaçmayacaktı. İdarenin ikinci *faaliyet raporu*'nda, "Devlet Güvenlik Bakanlığı'nın göze batan canice enerjisi, herhangi bir nedenle dikkat çeken binlerce insanın çalışma kamplarında izole edilmesinde kendini göstermekte", deniyor ve federal görevli övünçle şöyle sürdürüyor: "Bu çalışmanın yankısı, hemen tüm gazetelerin ve çoğunluk televizyon istasyonlarının ana haber bültenlerinde yer vermeleriyle çok büyük oldu. Federal şansölye bu çalışmayı bir basın toplantısı için vesile yaptı: Bu yayının SED rejimindeki zorbalığı ve pervasızlığı ortaya döktüğünü ve bunun da ötesinde totaliter rejimlerin gerçeklerinin ve cinayetlerinin üstünün suskunluk veya unutkanlık perdesiyle örtülmemesi uyarısını getirdiğini söyledi."

Eh, benim şansölyem beni uyardığına göre ben de gözaltı ile ilgili bildiklerimi söyleyeceğim: Dönüşüm olayının hemen ertesinde bu kampları ilk kez duyunca, ben de çok öfkelenmiştim. Hele ki pek çok arkadaş ve tanıdık, pek çok iyi niyetli ve iyi yürekli insan o listelerde yer alıyor olunca... Neyse ki, çoğu göl manzaralı güzel şato ve kalelerin gözaltında tutulma mekânı olarak öngörülmesi bir teselli oldu. Ama daha da teselli verici olanı, ADC'de gelişmelerin tartışma götürmez derecede ciddi olmasına karşın hiç kimsenin gözaltına alınmamış olmasıydı. Bu arada alternatif anket komisyonundan öğrendim ki, bu planlamalar savaş hali içinmiş ve her ülkenin o haller için öngördüğü kamplar varmış. Tabii ki çok gizli.

İsviçre'de sözünü ettiğim araştırma komisyonunun eline

1989'da, gerek görülürse kısa süreli tutuklanıp enterne edilecek kişilerden meydana gelen çok kapsamlı bir *aşırılar* listesi geçmişti. Tabii ki ADC'de yaşayan tek İsviçreli yazar meslektaşım Jean Villain de o listeye seçilenlerdendi. Bu ise, zaten beklenen bir haber gibiydi.

Kuşkusuz Federal Almanya'da da gözaltı kampları planlanmıştır. Ama işte insanların belleklerinin kısa erimli oluşuna güvenmek burada başarılı olmuş. Biz belleklere yardımcı olalım: Altmışlı yılların başlarında, tasarlanan sıkıyönetim yasaları üstüne hararetli bir tartışma başlamıştı. Tasarılar üçüncü ve dördüncü yasama yılında federal meclise sunulmuş ama gerekli çoğunluğu bulamamıştı. Huzursuzluk, özellikle kimi federal meclis üyelerinin, ek olarak "olası şoke edici etkileri" nedeniyle kamuya açılmamış otuz kadar gizli yasanın bulunduğunu iddia etmelerinden ileri geliyordu. Bu gizli yasalar, eyaletlere ve belediyelere gönderilmişti ve sıkıyönetim halinde numaralanarak yürürlüğe konacaktı.

Bu sümenaltı yasaların açığa dökülmesi ise, Stasi'nin en spektaküler haber alma başarılarından biri olmuştur. Federal içişleri bakanlığından bir küçük memur, bu tasarıların gizlice fotoğraflarını çekmişti. 2 Mayıs 1966'da Doğu Berlin'de yapılan bir uluslararası basın toplantısında "Sıkıyönetim Yasaları - Bonn Hükümetinin Federal Alman Yurttaşlarından Gizledikleri", broşürler halinde ortaya kondu. Gizli yasalar, yurttaş haklarının hemen hemen tümüyle sınırlanmasını öngörüyordu. "Gerilimin yükseldiği zamanlar"ın zaten hesapta tuttuğu bir ciddi durumda, son savaşta olduğu gibi, otomobillere el konulabilecek, gıdalar karneye bağlanabilecek, gazeteler ve televizyonlar sansürlenebilecektir. Özel mahkemeler ya da askeri sıkıyönetim mahkemeleri, zorunlu çalışma, süresiz güvence altına alma, grev hakkını kısıtlama, hareket özgürlüğüne son verme... tüm bunlar hukuka dahil olacaktır.

Basın toplantısından bir gün sonra federal içişleri bakanı Lücke, *Bild* gazetesiinde yayınlanan söyleşisinde, parlamentonun onayı olmasa da icranın sıkıdüzen gereklerini yerine getirmesi gerektiğinde ısrar etti. Ciddi gazeteler, ADC'nin ortaya çıkardıklarını yankılamakta pek istekli davranmadılar. Ancak üç ay sonra *Stern*,

"Bir casus, Bonn'un gizli yasalarını çaldı" başlıklı uzunca bir haber yayınladı (31.7.66, sayı. 31). O yazıda Gerhard E. Gründler, bir içişleri bakanının yardımıyla nasıl, sümenaltı yasalarla ilgili olan ve Doğuda yayınlananları kuşkusuzca doğrulayan bir sıkıyönetim uzmanıyla buluştuğunu tasvir etmekte. Yazar aynı anda gizli servis tarafından uyarılmış: 'Bonn, Doğu Berlin'in yayınladıklarını reddetmediği gibi doğrulamamıştır da. Ama siz şimdi onların hakiki olduğunu biliyorsunuz. Bunu bile bile yasaların ayrıntılarını verirseniz cezalandırılabilirsiniz'. *Stern* dergisi, "Doğu Berlin'in yasaları yayınlamakla yaptığı şey, pek çok Batı Alman politikacının 'sümenaltı yasalar ortaya konmalıdır!' talebine uymaktadır!" şiarıyla, tehdide karşın yasaların ayrıntılarına ilişkin ilk elden bilgilendirme yapmaya karar vermiştir:

> "Polis devletinin kurulmasının ilk yapıtaşı, bu 'Güvenlik Önlemleri İçin Sıkıdüzen'dir. Bu düzenleme, polise, devlet için tehdit teşkil edenleri, politik olarak güven vermeyenleri, sabotaj ve ihanet şüphelilerini, yargı kararı olmaksızın 'nezarete' alma yetkisi tanıyor. Aynen bir zamanlar Hitler karşıtlarına 'güvence altına alınma' lütfunda bulunulduğu gibi burada da 'hapse atma' deyiminden özenle kaçınılmaktadır. Bu sümenaltı düzenlemenin 1. madde 2. bendinde şöyle sürdürülüyor: 'Ayrıca bir kişi, eğer daha önceki davranışlarından dolayı, sıkıyönetim sırasında oluşacak özel koşulları kötüye kullanma, söz konusu eylemleri destekleme veya onlara meydan verme yönünden acil bir kuşku doğuruyorsa, o kişi de nezarete alınabilir.' Hangi daha önceki davranışın kuşku doğurucu olduğu, örneğin ADC ile kişisel ilişki, ya da en başta komünist parti üyeliği, açık söylenmiyor."

Peki, Gauck idaresi'nde neden hiçbir zaman Batı tarafının "canice enerjisi"ni belgeleyen tek bir dosya bulunmaz?

CDU ile SPD'nin büyük koalisyonu sırasında, sıkıyönetim yasalarının ağırlıklı ilkelerini anayasaya sokan (özellikle madde 53, 80, ve 115'te) Anayasayı Tamamlama Yasası'nın 24.6.1968'de her çeşit tepkiye karşın kabul edilmesi, öğrenci hareketinin en büyük yenilgisiydi herhalde. O zamandan beri herkes kabullendi bunu,

herhalde nasıl olsa *gerilimin yükselme durumu* bir daha geri gelmez diye güvenildiği için olsa gerek. Bildiğim kadarıyla başlangıçta gizli olan ek yasalar hiçbir zaman kamuoyu önünde geri alınmadı, demek ki hâlâ sümenaltında hazır bekletiliyor. Ya sizin "unutkanlık perdeniz" ne kadar kalın, bay federal şansölye?

Zaten politikanın iflası anlamına gelecek olan bir modern savaşta karşı düşüncelilerin hapse atılmasının anlam taşıyabileceğini düşünmek öyle karmaşık bir şey ki, bu saçmalıkla oyalanmak olsa olsa vakit kaybından ibarettir. Ama Stasi planlamaları, bir vesile olsun olmasın biz Doğu Almanların her zaman yüzümüze çarpılacağı için, maalesef şunu hatırlatmak zorundayız ki, bizim geniş şapkalı ajanlarımız bu dâhiyane kamp fikrini önce Batılı meslektaşlarından ispiyonlamışlar, sonradan kendileri üstlenmek üzere benimseyerek kınamışlardır.

Şimdi ciddi ciddi düşünüyorum da, diyorum ki keşke Stasi bu niyetini tam dönüşüm hareketi öncesi hayata geçirseymiş, yazık olmuş yani. Ne güzel, o kaleler ve şatolar eski sahiplerine iade edilmeden önce onların içinde en iyi arkadaşlarla son bir kez bir araya gelirdik. Ve her şeyden önce: Alternatif tasarımlar üstüne nihayet birlikte düşünmeye nasıl da ihtiyaç vardı! İşte bunu önlemek Stasi'nin marifeti olabilir hani.

Kapitalizmde tüm şatolar ve kaleler feodallerin mülkiyetinde kaldığı için, bugüne bugün ciddi bir durumda politik güven vermeyen VIP'lerin nereye kapatılacakları sorunu çok önemli doğrusu. Benim aklıma boş bırakılan fabrikalar geliyor –konaklama çözümleri de bir zamanlarki gibi değil artık. Yine de, şimdiye dek unutulmuş olsam da, tutuklanacakların onurlu listesine dahil edilmem için bu vesileyle dilekçe veriyorum. Ciddi durum'dan sonra hâlâ konuşabilir durumdaysam hiç değilse, "ben de oradaydım", diyebilirim.

Gizli servisin sığ güvenlik çılgınlığına yaptığım bu küçük gezintinin çıkış noktası, Gauck idaresi'nin bir zamanlarki tarih hesaplaşmasıydı. Kaldı ki bu eksikliğin ancak bir kısmı idarenin üstüne yıkılabilir. Arşiv sorununda ağırlıkları kuşkusuz hükümet

belirler. Bir örnek: Dönüşüm hareketinden kısa süre önce Berlin'de Nalepa Caddesi'ndeki radyo arşivinde, görece popüler olan bir ekonomi programına otuz yıl boyunca gönderilmiş 40 000 kadar dinleyici mektubunun saklandığını gördüm. Düzinelerce dosya içinden mektupları gelişigüzel bir karıştırınca günlük yaşamın o mektuplardaki gözle görünürcesine etli canlı yansıyışı çok şaşırttı beni. Her kesimden gelen mektup sahiplerinin bu radyoya yönelik tonu, yıllar içinde değişiyordu. Sergilenen hizmet eksiklikleri olsun, iş sorunları olsun, dıştan bakınca değişiyordu gerçi ama esasta aynı kalıyordu ve ilk bakışta saptayabildiğim kadarıyla pek çoğunda okunabilen genel refah kaygısı ile gerek işletmelerdeki, gerekse konut yönetimlerindeki laubaliliklere duyulan öfke ve ne şekilde olursa olsun değişiklik isteği de hep aynen sürmekteydi. Belki de gerçekten mülk sahipliği bilincinin izlerinin bir göstergesi mi yoksa?

Dönüşüm olayı sonrası bu izlenimleri anımsadım ve bu tür kaynaklara da bir geri dönüp bakmanın yararlı olacağını düşündüm. Ama arşive, taşınma nedeniyle uzun süre girilemedi. Yeniden açıldığında ise şaşıp kaldım: O mektuplardan hemen hiçbir şey kalmamıştı; ilk yirmi yılınkiler toptan yok edilmiş, son yıllardan ise gelişme eğilimlerinin saptanamayacağı kadar gelişigüzel, herhangi dosyalar bırakılmıştı. Arşiv memuresi, omuz silkerek: "Yer yok, personel yok, para yok", dedi.

Yeni egemenler, bir kültürün sivil kaynaklarını küçümsüyordu. ADC kitapları, tonlarla çöpe atıldı. Her şey Stasi dosyalarıyla açıklanacaktı ya, başka bilgi kaynağına ne gerek vardı artık? Stasi belgelerinin yetkilisi olan Gauck idaresi'nin 3000 çalışanının yıllık bütçesi, 250 milyon Mark'ı bulmaktaydı. Bodrumlarda bulunmuş balyaların içindeki en son lime lime olmuş Stasi dosyası da özenle bir araya getirilene dek, vergi mükellefleri sabrın da ötesini göstermek zorundalar. Peki ne uğruna?

Neredeyse tüm ilginin salt Devlet Güvenlik Bakanlığı'na (Stasi'ye, Y.O.) ve orada görevlendirilmiş bireylere yoğunlaşması, ADC sisteminin gerçek işleyiş tarzının görülüp bilinmesini engelliyor. Niyet de bu zaten, çünkü bu gerçeğin görülmesi, "ra-

dikal ve devirici sonuçlara götürebilirdi". Bu yargı, dönüşüm yılını Humboldt Üniversitesi'nde (Demokratik Almanya'da, Y.O.) yaşamış olan ve şimdi New York'ta hocalık yapan Prof. Peter Marcuse'nin ifadesidir:

> "Demokratik Almanya'daki pek çok insan, Batıdakilerle aynı ideallere sahipti, ama bunları gerçekleştirmek için başka yolları deniyorlardı; kimi durumlarda Batıdakilerden daha fazla başarıyla, kimi durumlarda ise onlardan daha az. Onların deneyimlerinden öğreneceklerimiz var ve öğrenmeliyiz."[48]

Peter Marcuse, iyi tanıdığımız babası Herbert Marcuse'nin izinden giderek özellikle şu ampirik değerleri sorgulamakta: Tam istihdamın bedeli nasıl indirgenebilir? Özel mülkiyetin ve kârın rolleri ne olmalı? Dayanışma motivasyonu nereye kadar yeterli olur? City'nin ticarileşmesi olmaksızın kent nasıl işler? Bir taşınmazlar pazarının olmaması ne etki yapar? Kadının eşit haklara sahip olması için devletin katkıları neden ikilemlidir? En yüksek kazancın en düşük kazanca oranının 7:1 olduğu bir toplum, aynı oranın 160:1 olduğu Batıya kıyasla nasıl görünür?

> "Bu alanlarda ADC'nin tablosu kesinlikle harika başarılarla dolu değildir, ama hedeflerin belirlenişi de Federal Almanya'dan kesinlikle farklıdır ve o hedeflere ulaşmak için neler yapıldığı, incelenmeye değer... Yanıt, Federal Almanya'ya (ya da ABD veya birçok başka ülkeye) kıyasla ADC'nin olumlu alternatifler sunduğu yolundadır. Öyle alternatifler ki, kapsamlı biçimde izlense statükoyu ciddi biçimde tehdit edebilecek ve üstünde ciddi biçimde durulacak değerdedir."[49]

Bu devirici sonuçların ilk planda geleni ise, herhalde gerek Doğuda, gerekse Batıda gizli servislerin, gerekliliklerini kanıtlayamamış olduklarıdır. İnsanların zaaflarını ve zaruret durumlarını kullanarak besleniyorlar ve kendileri de bu arada sık sık yasallık sınırlarının dışına düşüyorlar. Özgür yurttaşların kuşkularla sıkı incelemede tutulmasının demokrasiye zararı, en az casusluğun halkların birlikte yaşamalarına verdiği zarar kadardır. Her ikisi de genel olarak aşağılanmalıdır.

Yurttaş Hareketi'nin, dönüşüm sonrası, sözü geçen hedeflerden nasıl da bu kadar çabuk vazgeçiverdiğine hep şaşmışımdır. Gerek BND (Bundes Nachrichtendienst, Federal Almanya gizli örgütü, Y.O.), gerekse Anayasayı Koruma Örgütü, eğer sadece gazete makalelerini yoklayıp değerlendiren birer zararsız örgüt iseler, niçin bizim de nice zamandır ABD'deki gibi her yurttaşa kendi dosyasını talep etme hakkını sağlayan demokratik bir yaşamız yok? Ne zaman ki *bütün* arşivler açılır, işte ancak o zaman Stasi'nin özelliğini gerçekten yargılamak mümkün olabilir.

Hukuksuzluk devleti tezi de öncelikle kaygı verici statüko'nun pekiştirilmesine hizmet etmektedir. ADC'yi, kuşkusuz yapmış olduğu hukuksuzluğa indirgemek, sömürge kafasıdır, en çeşitli biçimlerde Doğu inadı'ndan intikam almaktadır ve birleşmeye giden yoldan önemli deneyim elde etmiştir.

ANNE ADINA VE KIZ ADINA

Kadın Olarak Rahatsızlığım

Kadın olarak beni, dünyanın durumu, ADC'nin durumundan hep daha fazla rahatsız etmiştir. (Yazar olarak ise tersi. İnsan genel bakışla gördüğünü tasvir edebiliyor ancak.)

Böylece yaşayıp gidiyoruz, iyi de yaşıyoruz hani: Sürekli açlık çekenler –500 milyondan fazla– hiçbir zaman şimdiki kadar çok olmadıysa da dünya nüfusu her dört günde bir milyon artıyor. Her yıl yüz binlerce kadın illegal kürtajda hayatını kaybediyor. Her dakika 25 çocuk açlıktan ölüyor. 200 milyon çocuk çalışmak zorunda. Bunun üç katı kadar yetişkin ise işsiz. Bir milyar insan okuma yazma bilmiyor. Unicef'in çocuklara yardım yıllık bütçesi ancak her dört saatte silahlanmaya harcanan para kadar. Silahlanma her yıl öldürücü harcamalar yoluyla ve çevreyi zehirleyerek, insani amaçlar için ayrılabilecek bir trilyon doları yutuyor. Kısacası o hale gelmiş ki, İkinci Dünya Savaşı'nın bütünüyle altı yılda neden olduğu kurban kadarını şimdi bir yılda veriyor dünya. Bu kurbanlar, çocuk, kadın ve erkek.

Düşünsene, sistem erkek-egemen, ama erkeklerin çoğunluğuna bundan bir şey düşmüyor. Bu cümlemle kuşkusuz radikal feministlerin gözüne görünmemeliyim. Açık bir düşman tablosu anımsatıyorlar bana. Uğraşacağım.

ADC'inde, dayanışmaya öncelikle aynı kafada olanlarla gi-

rerdim, aynı cinsiyette olanlarla dayanışma ancak bundan sonra gelirdi. Politik baskıyı kadınlara olan baskıdan daha kalıcı hissederdim de ondan. Bilindiği gibi şef koltuklarının çoğunluğu erkeklerin işgalinde olduğu için ve şefler de çoğunlukla astlarından daha dogmatik olduklarından, elbette erkekler içinde yeterince düşmanım vardı. Ama önemli bağlaşıklarım da vardı onlar içinde. Daha o zamanlar arada bir karşılaştığım Batılı erkekler daha ziyade uzak olsunlar isterdim, çünkü keyfi yerinde yayınevleri ve redaksiyonlar olarak görünürlerdi. Böylece, duvarın açılmasının ardından Batılı erkeklerle bu kez yığınla karşılaşacak olmanın dışında özellikle tatsız sürprizler beklemiyordum.

Gerçekten onların da -aynen Doğulu erkekler gibi- geniş elleri vardı, yüzük parmakları işaret parmaklarından daha uzundu, bu ise pençe izlenimi bırakıyordu. Ayrıca çene kemikleri kadınlarınkinden daha karakteristik ve kolları daha uzundu. *Maymun benzeri* bu özellikler, uzmanların erkekte *pithekoid* (insan öncesi, Y.O.) karakterden söz etmelerine neden oluyor. Demek ki Batı uygarlığı da bunu yenememiş. Şimdi bu yaratıklarla hesaplaşmaya girilmeyecek, ha? Güleyim bari!

Ama Batılı yeni patronların nasıl öncelikle Doğulu emekçi kadınları biçtiklerini yaşayarak görmek zorunda kaldım. ("Infas" araştırma enstitüsünün bir anketinde Doğu Alman kadınların yüzde 82'si, şimdiki durumlarının ADC'dekinden daha kötü olduğunu belirtmiş.) Aynı anda Batı feministlerinin şöyle diyen suçlayıcı bakışları çıktı karşıma: Erkek egemen efendilik yapılarının karşısında öyle morarmış gözlerle durmayın, diye sizi hep uyarmadık mı? Bu *pithekoid* karakterlerin kasıtlı kötülüklerinin haddi hesabı yoktur. Bizim erkeklere karşı kavgamıza katılmazsanız mahvolursunuz!

Bu başkaldırı kuramına karşı içgüdüsel olarak direndim. Erkeklerle yalnız eşit haklar içinde değil, üstelik daha zevkle çalıştığımı itiraf etmem gerek nitekim. Erkeklerin bu çalışmada üst veya ast konumunda olmalarıyla da ilgisi yok bunun. Bu arada ast konumunda çok kişi olmadığını da itiraf yollu belirteyim. Yetmişli yıllarda redaktör olarak, yani çekim ekibinin başı olarak ülkeyi

dolaşırken, yönetimimde bir rejisör, bir kameraman, bir ses mühendisi ve çoğunlukla ışık malzemesini de taşıyan bir şoför bulunurdu. Reji veya kamera bir kadında olduğunda da sorun yoktu. Ama aksi halde de yine fazladan bir "büyü" dolaşırdı havada. Bir çeşit çekici şakadanlıkla hafif flört karışımı gibi. Burada sınırları benim koymam (belli bir profesyonelliğin kazandırdığı saygı sayesinde) hiç zor olmazdı. O "büyü" ise, çalışma arkadaşlarımın yarış isteğini davet eder, onların tüm kapasitelerini ortaya koymalarını sağlardı. Diyelim ki erkek yöneticiler de benzeri etkileri benim üzerimde uyandırdılar, hiç sorun olmazdı. Kadın yönetici de olsa fark etmezdi ayrıca.

ADC sosyologlarının kadınlar *ve* erkeklerle yaptıkları anketler hep, karmaşık ekiplerin daha iyi bir çalışma ortamı sağladığı sonucunu vermiştir. Kadın ve erkek birlikte oluşan ekiplerde verim ve yardımcılık yükselirken, entrika, düşmanlık, dedikodu ve klikleşme en aza inmektedir.

Elbette ki zaman zaman ilişkilerin oluşabileceğini hesap dışı tutmamak gerekiyor. En azından kültür alanında böyle şeyler çoğunluk hoşgörüyle karşılanmıştır. Ben kimsenin bu nedenle bölüm değiştirmek zorunda kaldığına tanık olmadım, hele "sorun komisyonları"nın ve partinin ilgilenmesi söz konusu bile değildi. Bunların zamanı çoktan geçmişti.

Kaldı ki, hemen hemen sonsuz denebilecek fırsatlara karşın – benim bildiğim kadarıyla– ilişkinin kaçamaklara varışı, şaşılacak derecede seyrekti. ADC'de, çalışanların yaklaşık yarısı kadındı. Her iki cinsin birlikte çalışması, düpedüz çok normal ve kitlesel bir durumdu –sürekli aptallıklar yapılsa akıllı biri hepten bulunamaz olurdu. Üstelik birliktelik salt çalışmada da değildi– bütün o ekip gezilerinin, *kegel* (bowling'in bir türü, Y.O.) akşamlarının, toplu tiyatro abonmanlarının, kadınlar olmasa ne kıymeti kalırdı?

ADC'de kadın nüfusun yüzde 92'si bu anlamda toplum yaşamına katılıyordu. Hemen hepsi de aynı zamanda çocuk sahibiydi. Ayrıca psikologların yakın dönemdeki çalışmalarının kanıtladığına göre çocukların da yüzde 87'si, annelerinin çalışmasını uygun görüyor. Hayatından memnun çalışan kadınlar, çocuklarına daha

olumlu bakıyor; hatta çocuklarıyla kısmen daha da çok ilgileniyorlar. O çocuklar da, görece yalıtık yaşayan ev kadınlarının çocuklarından daha yardımsever, daha özerk, daha dengeli ve ilişkilere daha yatkın oluyorlar.

Meslek ile aileyi birleştirmek, kuşkusuz engelleyici bir yüktür. Ama yine de günümüzde kadınlar için düşünebileceğim en iyi engelleyici yük. O zamanlar Batı tarafından sık sık, "eh çalışmak zorundalar elbet, yoksa aileleri yoksullaşır", dendiğini duyardım. Kolektif çalışmanın sosyalleştirici etkisini ve böylece erkeklere parasal bağımlı olmamanın uzun süredir başlı başına bir değer olduğunu nasıl kanıtlamalı ki? Bugün kanıtlanabilir: Doğu Alman kadınların yüzde 90'ı hâlâ sabit bir işleri olsun istiyorlar. Ama ancak yüzde 60'ına bu lütuf sağlanabilmiş durumda ve oran kaygı verici biçimde Batı Almanya'nın yüzde 55'ine kaymakta. Radikal feministlerin açıklaması hazır: Erkekler bölüşmeyi sevmez.

Kadın ve Kapitalizm

Bu mantığı kavramak istemiyorum. Benim deneyimlerim arasına girmiş durumda. Son kerte perfeksiyona ulaşmış iş *bölüm'üne* dayalı toplumda her şey bu *bölüm* ilkesine dayalı değil mi? Peki neden kadınlarla bölüşülmesin ki? Batılı erkekler neden böylesine kadın düşmanı olsunlar? Asık suratlı kokarcalar sanki! Erkeklerin, kendi aralarında, biz kadınların ancak düşümüzde görebileceğimiz doğal bir cinsel dayanışma bulunduğu varsayılıyor. Bölüşme tasarımı çarpık, çünkü patronlar bir kadını işe aldılar mı sanki iktidarlarından ve paralarından vazgeçmeleri gerekirmiş gibi bir telkinde bulunuyor. Peki bir erkeği işe alınca bu, iktidar ve para rekabeti doğurmuyor mu? Hatta birçok yönetici, kuvvetli bir rakipten kaygılanarak daha az yetenekli adaylara razı olmuyor mu – ki kendi kanılarınca kadınların bunun için biçilmiş kaftan olması gerekir. Yani kadınlarla bölüşmenin riski daha az olmalı. Bu işte bir düşünce sakatlığı var sevgili Batılı kardeşlerim.

Hak eşitliğine ilişkin tüm Almanya'yı kapsayan ilk temsilî anketin sonucuna göre, Batılı erkeklerin yüzde 58'i için ve Doğulu

erkeklerin yüzde 51'i için en önemli yaşam alanı olarak, (meslekten, arkadaşlardan, çocuklardan çok önde) eşle ilişki başı çekiyor. Erkeklerin bir kısmının olabildiğince erdemli bir yanıt vermek istemiş olması da hesaba katılsa bile, özel yaşamın kadınlarla bölüşüldüğü yine de tartışma götürmez. Ayrılma halinde finansal açıdan oldukça yaşı geçmiş görünme tehlikesine karşı da bu böyle. Batıdaki erkeklerin yüzde 73'ü, hele Doğudakilerin yüzde 86'sı, kadınların meslek sahibi olmasının ve çalışmasının daha kuvvetle desteklenmesi gerektiğini belirtmiş. İyi ama nasıl olacak bu? Hele ki Batılı babaların yüzde 78'i, ama Doğululuların ancak yüzde 37'si, evde üç yaşından küçük çocuklar bulunduğu sürece annenin izinli sayılmasını istemişse? Doğulu babaların çoğunluğu, ADC'de alışılmış olan bir yıl ücretli çocuk iznini yeterli görmüş zahir. Yine de onlar annelerin çalışmasını doğal bulmaktalar. Yalnız bu bile, erkek önyargılarının iddia edildiği gibi yüzyılın kalıntısı önyargılar olarak sürüp gitmediğini kanıtlamaya yeter. Birkaç yıllık reel sosyalizm deneyimi, kadınların *ve* erkeklerin bakışlarında şaşılacak sağlamlıkta yer etmiş demek ki.

Peki öyleyse Batıdaki gerçek fren takozu nereden geliyor acaba? Gerek Doğulu, gerekse Batılı erkekler, kadın *yöneticileri* kabul etmiyorlar mı, sorunun kaynağı bu mu? Ama Almanların yüzde 73'ü için yöneticinin erkek ya da kadın olması hiç fark etmiyor. Federal kadın bakanlığını esinleyen anketler yalan mı söylüyor yoksa? Kaldı ki, "fark etmez" demeyenlerin çoğu da kadın. Onlar erkek yöneticiyi tercih ediyorlar. Ben bunu bir dereceye kadar benimserim. Kadınlara karşı bir diyeceğim olduğundan değil. Yalnızca ben de kadın olduğum için. Denge meselesi. Eğer erkek olsaydım kadın yöneticiyi yeğlerdim herhalde. Bu tür bir cinsiyet dayanışması elbette ki daha doğal.

Öyleyse düşünce sakatlığı nerede yatıyor?

Dönüşüm olayından sonra bir öykü dinledim: Doğu Berlinli bir iş kadını, en iyi feminist niyetlerle ADC zamanından kalma salt kadınların çalıştığı bir işyerini devralmış. Çok büyük bir işyeri değilmiş, ama kadınların böyle şeyleri başardığını kanıtlamaya yetecek kadar büyükmüş. Bir yıl sonra sonuç ne olmuş dersiniz?

Feminist işveren, içi sızlayarak kadın çalışanları birbiri ardına işten çıkarıp yerlerine erkekleri almış. Kadın işçilerin oranı, normal azınlık oranına düşünceye dek sürmüş bu. Çünkü kadın işveren, kadın işçilerin iş dışı kalmak zorunda olduğu süreleri üstlenememiş. Aksi halde batma tehlikesiyle karşılaşıyormuş.

İşte burada esas noktayı yakaladık: İşgücü değerinin maksimum verimliliğe indiği vahşi koşullarda, kadının hesabı olmuyor. Bu konu utanç verici biçimde tabulaştırılmıştır. Gerek kadın hareketinin, gerekse işçi hareketinin, yüzyıllardır bu konuda ilerleyememiş olmasının nedeni de budur.

Bebel, kadının "meta değeri"ne çoktan dikkat çekmiş bulunuyor:

> "Cinsiyet olarak doğasından gelen sakınca, kadını daha düşük ücrete razı olmaya zorlar; çalışmanın kesilmesine neden olan ve büyük endüstri içindeki emek güçlerinin kombinasyonunda ve organizasyonunda kolayca işin kesintilere uğraması sonucunu doğuran bedensel takıntılara, ortalama olarak erkeklerden daha fazla maruzdur. Hamilelik ve loğusalık durumu bu kesintileri uzatır. Çok sayıda sağlık sigortasında fabrika müfettişi Schuler'in tuttuğu listelere göre, yıl içinde kişi başına düşen hastalık günü sayısı, kadın sigortalılarda 7.17 iken, erkek sigortalılarda yalnızca 4.78; tek tek hastalıkların uzama süresi, kadın sigortalılarda 24.8, erkek sigortalılarda ise 21.2 gündür."[50]

ADC'de bu fark azalmış olmasına karşın yine de vardır: Hastalık yüzünden çalışma dışı kalma oranı 1955 yılında erkeklerde yüzde 5.43, kadınlarda ise yüzde 5.89 olmuştur. Doruğa çıktıkları yıl olan 1980'de bu oranlar, erkeklerde 5.89'a, kadınlarda 6.66'ya varmış, 1989'da yeniden 5.77 ile 6.27'ye gerilemiştir. Dikkat edilirse bu sayılar yalnız hastalığa ait olan oranlardır. Annelik ve hamilelik izinleri, çocukların bakımı ve ev işleri de buna eklenirse bir kadının çalıştırıldığı işyerinin ne kadar daha pahalıya mal olduğu görülür.

Batı uygarlığı da kadını dıştalamamıştır. AOK (Allgemein Ortskrankenkasse – Genel Yerel Hastalık Sigortası, Y.O.), 1994'ün

ilk çeyreği için batı bölgesinde hastalık durumunu erkeklerde yüzde 7.36, kadınlarda yüzde 8.52 olarak veriyor. Doğu bölgesinde korku, kendini kötü hisseden kadın erkek zavallıcıkları da iş başına götürmekte. Aynı 1994'ün ilk çeyreğinde Doğuda erkeklerin yalnız yüzde 5'i, kadınların ise ancak yüzde 6.13'ü evde kalmaya cüret edebilmişler. Anne olarak taşıdıkları özel yükler bir yana, görünüyor ki kadınların doğası da daha netameli. Belki de bedenleri yabancılaşmaya karşı daha güvenlice direnen, daha duyarlı ve daha heyecanlı kişilerdir. Ya da düpedüz çocuklarının yanında daha fazla kalmaktalar. İstatistikten ne sonuç çıkarılırsa çıkarılsın –kadınların iş yerinde olamama süreleri erkeklerden fazla. (Özel sigortalar çoktandır bunu hesaba katmış bulunuyorlar– kadın sigortalıdan kesilen prim, erkek sigortalıdan daha yüksek. Doğuda bu düşünülemez bile.) Bebel şöyle özetliyor:

"İşveren, bu durumu sömürerek kadınlardaki böylesi aksamalardan kaynaklanan *olumsuzluklara* karşı *iki kat önlemle kadınların ücretini önemli ölçüde düşürür.*"

Yazık ki Bebel durum üstüne tutarlıca sonuna dek düşünmemiş. Yoksa gayet açık işte: Kadın işçi çalıştıran işverenin, *eşit işe eşit ücret*'in gereğini yerine getirmesi, son tahlilde, *daha az işe eşit ücret* ödemesi demek oluyor. Bundan korunmak için daha az kadın işçi çalıştırır. Onları da, erkek *olsun*, kadın *olsun*, ancak en vazgeçilmez'lerin istihdam edildiği yönetici ve kalifiye konumlarda kullanır. Ama kalabalık içinde de işdışı kalmak ağırlık kazanmakta. Bugün işletmelerin yaşama şansları, virgülden sonraki hanelerle ölçülen efektivite artışına bağımlı. Dolayısıyla eşit işe eşit ücret talebiyle birlikte kadınlar kendilerini mancınıkla verimlilik çarkının dışına atıyorlar.

Kaldı ki sorun, kadın bedeninin netameliliğinden ibaret de değil. Çalışma koşulları zaten genel olarak kadına, yani aileye, ve yani insana düşmanca oluşmuş. Günümüzde, daha iyi konumlarda eni konu tam esnek, her saate hazır, tam zamanlı işgücü istenmekte. Anneler için olacak iş değil. Babalar için de aslında. En önemli yaşam ihtiyacı olan, eşine ve ailesine zaman ayırmaya yabancılaş-

makla erkekler de aşırı yüklenip deforme oluyorlar. (Sosyologlar hiç araştırdılar mı acaba, tüm yeni erkek egemenliği içinde neden kadın intiharlarının tam iki katı erkek kendi canına kıyıyor? Ve bu sefaleti, zayıflatılmış cins olan erkek paylaşmak istemiyor, öyle mi?)

Doğunun Batıya katılması'nın ardından gelen büyük şoklardan biri de "*dönüşüm kırığı*" denen olgudur. Doğan çocuk sayısı bir yıl içinde yarı yarıya azaldı. Bu arada Doğu Almanya, dünyada doğum oranı bakımından büyük arayla en sonuncu durumda. Bu rakam, Doğu Almanların yaşadıkları dehşetin nasıl ta iliklerine işlediğini, tüm anketlerden daha kesin belgelemektedir.

Batı Alman kadınlarının üçte birinin, ya çocuk ya kariyer, gibi bir acımasız seçme zorunluluğunda kariyer'de karar kılarak *başka seçeneklerden* bilinçlice vazgeçmeleri de beni dehşete düşürüyor. Elbette kadınların çocuksuz bir yaşamı yeğlemelerinin haklı nedenleri vardır. Yıllar boyu ben de bu seçeneği kendim öne çıkardım. Dolayısıyla çocuk *istemeyi* kadının normal oluşunun göstergesi sayan anlayışla uzak yakın bir ilişkim olmamıştı. Kendilerine dayatılan vazgeçmeyi, sırf daha dayanılır olsun diye kendi özgür kararlarıymış gibi içselleştirmiş olan Batılı "kurtulmuş" (emansipe) kadınların, Doğulu "anne mentalitesi"ne tepeden bakan alaycı gülümsemelerini ise aynı derecede soru işaretli görüyorum. Dram, bir kararın verilmesinde değil, gayri insani bir vazgeçişe zorlayacak bir karara ihtiyaç duyulmasında yatar.

Anne olmayanların da kadınlığı sürmekte. Verimlilikleri, doğal periyodik sarsıntıların etkisindedir. Zorlanılmış bir vazgeçişin psikosomatik sonuçları da hesap dışı değildir. Erkekler ile kadınların doğaları, enikonu iyice farklıdır. Eşit olmayan varlıklara eşit muamelesi yapılırsa hep adaletsizlik doğar. Bu yüzden eşit haklar talep etmek yanlıştır. Kadınların, sanayideki çalışma süreci içinde "değerlendirilebilirlik"leri açısından doğadan gelen dezavantajları, sosyal imtiyazlar yoluyla dengelenmelidir.

Eşit Haklar Yerine Tercihlilik

Bunun bedeli vardır kuşkusuz. Özellikle kadınları vuran akut işsizlik dönemlerinde bu gerçekleri anımsatmak ihanet gibi gelir. Erkeğin cesaret bile edemediğini kadın yapamaz. Ama işte hiç kimsenin yapmamasıdır uğursuz olan. O zaman bu üstü örtülü mekanizmalar hiç takıntısız işler gider. Esasta erkek işyeri temsilcilerinden hiç de farklı olmayan kadın işyeri temsilcilerini, kadın işçiler işbirlikçi diye suçlarlar. Bu suçlamayı yapanlar, belli ki işyerinin ekonomik baskılarını derinlemesine göremiyorlar.

Mayıs 1992'de Magdeburg'da (bir Doğu kenti, Y.O.) yapılan "Doğulu ve Batılı Kadınlar Kendi Geleceklerini Nasıl Biçimlerler?" konulu bir iş toplantısında Helga Raddatz, BMW'nin bir *işveren kadınının* bakışıyla şöyle konuşmuştu (Bu işletmedeki mühendislerin yüzde ikisi kadın.)

> "Bir yere varmak isteyen, saate bakmaz. Haftalık çalışma süreleri 60 saati bulan menejerlerin harcadıkları zaman üstüne bir dizi araştırma var. Bu süreye bir de yönetici çalışanların, merkezde, atölyelerde ve ticari birimlerde farklı olan çalışma saatlerine uyarak, karşılığında hiç izin veya boş zaman dengelemesi olanağı bulunmaksızın harcadıkları 10 veya 15 saat ulaşım süresini ekleriz.
>
> Böylece nevraljik bir noktaya geliriz. İşletme (yalnız BMW değil), yönetici çalışanlarından, toplu sözleşme ile saptanmış sürelerin ötesinde katkı bekler. Kariyer yapmak isteyen bir erkek çalışan bunu bilir ve kendini buna uyarlar. Çoğunlukla bir eşi vardır, bu gereklere kendini uydurur ve hizmetleri yapar (çamaşırları yıkar, gömlekleri ütüler, ayakkabıları boyar). Bir kadın çalışan ise, bekâr olduğu sürece bu hizmet işlerini ya ek olarak kendisi yapmak, ya da parayla yaptırmak durumundadır. Ama bir eş veya olası bir çocuk, hatta çocuklar eklenirse, işletmenin beklediği katkı pek verilemez olur. Bu durumda kadın çalışan da, kariyer yapma şansının sıfıra yaklaştığını bilir. Geçek budur: Bu gerçekle daha uzun süre birlikte olacağız. Kadınlar, işletmenin koyduğu iş yetiştirme süreleri söz konusu olduğunda anlayış beklememelidirler. Çifte yükümlülük hiç mazeret sayılmaz,

kendimden biliyorum, ama bunu deneyip yeterince kanıtlamış başka kadın çalışanlardan da biliyorum... Terfilerde bilinçlice hep önce bir kadının yönetici işlev üstlenecek durumda olup olmadığı düşünülür. Biz kadınları istiyoruz, onlara şans vermeyi de istiyoruz. Ama bütün bunlar sizin için hiç de yeni değil. Bir endüstri işletmesi olarak sosyal çalışma yapmak istemeyiz. Yarım zamanlı çalışma veya çalışma saatlerinin kısaltılması ya da evde çalışma, kariyer yapmak isteyen kadınlar için söz konusu olmayacaktır. Çocukların bakımını üstlenmek, salt pragmatik nedenlerle işletmece çözülemiyor. Bant başında işleyen kadınlar için aile gelirine katkı açısından gelecekte kesinlikle kısaltılmış çalışma saatleri mümkün olacaktır."

İşleyen kadın deyimini ilk kez duyuyorum. Biz hep emekçi kadın derdik. Herkes içindi bu ve çocuklar söz konusuysa kadınların hepsi az ya da çok anlayış göreceklerini bilirlerdi. Ya da evde, beklenmedik zamanda gelen bir usta söz konusuysa. Felaket hali özeldi – esnek çalışmanın kaçınılmaz olduğu mesleklerde de özel koşullar geçerliydi. Küçük çocuğu olan kadın redaktörler dış çekimlerde görevlendirilmezlerdi ve montaj saatleri de gece geç vakte konmazdı. Bir çocuğun kreşten saatinde alınabilmesini gözetmeyi kolektif üstlenirdi. Yöneticinin bunu garanti etmesi gerekirdi, o işe karısının şefinin de kendi yavrusunu gözetmesini istediği için biraz diş gıcırdatırdı belki.

Gelelim müthiş Batı erkeklerine. Haftada 75 saat gönüllü çalışma, öyle ki –sendikal bakışla– tam iki kişinin işini yapmak oluyor. Örneğin hem aşırı yüklenen kendisinin, hem de işsizlikten sıkılan karısının veya bir kadının birlikte çalışmasının karşılığı. Bak işte –iyi çözüm yanıbaşında. Bu kadar işsizlik varken fazla mesai yaptırma yasaklanmalıdır– hem "işleyen" kadınlar için, hem de menajerler için.

Kassel'de bir kadın konferansında bir "*Feminist Manifesto 1994*" kabul edildi. Manifesto şu talepleri getiriyordu: "Artık hiçbir kadın, çocukları veya doğurabilirliği nedeniyle çalışma yaşamı dışında bırakılamaz. İşletmelerdeki işverenler için olsun, yönetimler ve örgütler için olsun, (olası) bir babayı işe almak, (olası) bir anneyi

işe almakla aynı 'riziko' anlamına gelmelidir." Pek güzel. Ne var ki çözüm yolu olarak, bizim ADC'de zaten sahip olduklarımızın çok altında önlemler sıralanmış. Böylece bu talepler, yıldızları saymanın, gündüz ve gece aynı oranda mümkün olmasını istemekle aynı hesaba gelir olmuş.

Ne hikmetse yine ancak bazı Batılı erkekler daha isabetli bir iz üstündeler. Kadınların kayıplarının toplumsal kökenini önyargılarda ve iş dünyasının yapısında gören Oskar Lafontaine benim için bir kez daha inandırıcı oluyor:

> "Toplayıcı ve avcı toplumlarda olsun, bahçeci toplumlarda ve tarım toplumlarında olsun, bildiğimiz tüm eski toplum biçimlerinde kadınların, toplumsal olarak ayakta kalmaya hizmet eden zorunlu çalışmada payı büyüktü, hatta kısmen erkeklerden daha büyüktü. O kültürlerde gerçi kadınlar erkeklere göre alt konumdalarmış, ama ikamet ve iş mekânlarının birliği, erkek ile kadının rolünü, zaman, mekân ve işlev açısından görece sımsıkı birbirine bağlıyordu... Buna karşılık burjuva sanayi toplumu, ayrım çizgileri yarattı, dışlama ve sınırlamalar koydu ve cinslerin rollerini, hiç olmadık ölçüde ve kadının çok aleyhine kutuplaştırdı... Eğer kadınların kayıplarının yapısal olarak sanayi toplumundan ileri geldiği ve kadınların kaybı olmaksızın o sistemin işleyemez olduğu doğruysa, o zaman kadın sorununu çözmenin anahtarı yalnızca sanayi işleyiş yapılarını değiştirmekte yatıyor demektir."[52]

Politikacı, dönüşüm olayından kısa süre önce böyle diyordu. İyi ama tam da o yapılar tüm Doğu Avrupa'ya dayatılırken nasıl değiştirilecek ki? Tam tersine bu yüzden daha da kökleşip kemikleşiyor. Ya da bu kemikleşme bir aşınmanın öncülü olmasın? O ülkelerin çoğunda eski komünistlerin kazandığı seçim başarıları bunun kastedilmediğini mi gösteriyor yoksa?

Sona ermekte olan Fordist üretim tarzı, kitlelerin bir yandan üretirken, öbür yandan da üretileni satın almak için para kazanması sayesinde işliyordu. Oysa Batılı endüstri toplumları, ilkeyi boşa düşüren bir efektiviteye erişmiş durumda: Gittikçe daha az

kişi, gittikçe daha az kişinin satın alabildiği daha çok şey üretmekte. Modern teknik öyle çok zaman tasarrufu sağladı ki şimdi gereğinden çok fazla zaman var ortalıkta. Gittikçe büyüyen işsizler ordusu içinde birikmiş bir fazlalık. Onların vakti nakit değil. Öyle çok boşa duran zaman örgütlenmiş durumda ki zaman artık değerli bir şey olmaktan çıkmış. Bu açıdan, bir malın değerini onun için harcanmış emek süresiyle ölçmenin artık hiçbir anlamı yok. Bu ise, geçmişten gelen ekonomik yapıların sonu demektir. *Zamana yayılan* kadın emeğinin zarara uğramasının da sonu yani. Şimdi, "zamanın ekonomisi, enikonu tüm ekonomi onun içinde çözünür" sözünü kelimesi kelimesine almanın zamanıdır.

Ücretli çalışma salt zamandan tasarrufla ölçüldüğü sürece kadınlar kurtulamazlar. Kadının özgürleşmesi, verimlilik ilkesinin özgürleştirilmesi yoluyla hayata geçer. Aydınlanmanın tüm çabalarına karşın sermaye suskundur. Paranın hiçbir insani mantığı yoktur. Manik üretkenlik gayretinden uzaklaşması, insani düşüncelerden kaynaklanmayacak. Ne kadınların çıkarı için, ne de erkeklerin çıkarı için yapmayacak bunu. Sermaye ancak son tahlilde çok az alıcı, başkalarının verimlice ürettiğini almak için para kazanabildiğinde, yani endüstriyel meta üretiminin tüm dolaşım sistemi çöktüğünde, ekonominin zorlamasıyla gerileyecektir.

Bu, uzun sürebilir. Böyle bir maymunluğu beklemek zorunda mıyız? Kadınlar gerçekten o zamana dek yabancılaşmış çalışmanın kişiliksizleştirilmiş üretici güçleri olmaya çabalasınlar mı? Ya onlardan da önce erkekler? İnsanlık dışı bir verimlilik ilkesi içinde eşit haklarla konumlanmaya çalışmak yanlış bir hedeftir. Erkek düşmanı olarak düşünülmüş kadın hareketinin böyle erkekleştirilmesi yoluyla erkeklerin model olarak değerlendirilmesi daha sürer. Pithekoid (insan öncesi) karakterleri (yani feminizmin ifadesiyle, erkekleri, Y.O.), kâr saçmalığının kaçınılmaz biçimde ortadan kaldırılmasının, ne pahasına olursa olsun her seferinde kadın ücretlerinde uygulanabileceği yönünde bizden yana ikna etme şansı var mı hiç? Çocuk doğurma yetimizin bir bedelinin olduğunu açıkça koymalıyız ortaya. Bu iş kolunda kendi tekelimizin düpedüz fiyatını artırmalıyız. Bu artış, silahlanmadaki minimal bir azaltma sa-

yesinde maksimal beslenmiş bir fonla olabilir. Bu fon, kadınların işbaşında bulunamadıkları saatler veya aile dostu koşullar nedeniyle ortaya çıkan zararı işletmeye tazmin eder. Anne ve kız adına. Baba ve oğul adına. İnsaniyet adına.

İnsan *gücünün* yeniden üretimi için kişinin kendi özel harcamasının toplumca kabulü ne durumda acaba? Bebeğin ilk ağlamasına dek erkek belki (bol bol hesaplanırsa) iki saatini vermek zorundadır, kadınsa 2000 saat. Eşit işe eşit ücret, öyle mi? Hayır, daha çok işe hiç ek ücrettir bu. Hak eşitliğinin sağlanması için, *mesleki harcamada* şu hak eşitsizliğini talep edelim: Daha az işe eşit ücret.

Bu esas, ADC'de kısmen hayata geçirilmişti. Haftalık çalışma saati 43 saatti, Batıya göre fark çok önemli. İki veya daha fazla çocuğu olan anne içinse, ücrette hiç indirim olmaksızın haftalık çalışma saati 40'tı. Üç veya daha fazla çocuklu annelere üç gün, vardiyalı çalışan annelere beş güne dek ek tatil veriliyordu. Her ayda bir evci çıkış günü ile yılda toplam on iki ücretli izin günü de bunlara ekleniyordu. Hasta çocukların bakımı için annelere çocuk sayısına göre dört ile 13 hafta arasında ücretli izin sağlanmıştı. Tüm bu izinlerden dolayı yalnız 1989 yılındaki iş günü eksilmesi 11.5 milyon olmuştu.

Ardından yıkılmanın gelmesine şaşmamalı, denebilir. Eğer sosyalizmin verimli olmayan tam istihdam yüzünden yıkılmış olduğunu doğru sayacaksak, kapitalizimin yıkılışı da aşırı verimli ödemesiz istihdamdan olacaktır.

Gerçekten de ADC ekonomisi, erkek yöneticilerinin sosyal politik tutkuları nedeniyle zorlanmıştır. Özellikle akademik alanda dar boğazlara girildi. Üniversiteler başarıya bakarak öğrenci aldıkları ve kızlar tabii ki daha başarılı oldukları için, yüksek okul mezunlarında belli bir kadın fazlalığı vardı. Seksenli yıllarda bu yüzden yine *pithekoid karakterler*'in okuyabilmesi için resmi olmayan bir erkek kotası uygulanmıştı.

Zengin Batı bu erkek kotasını para üstünden yapıyor. Bunun için maymun yeminine ihtiyaç yok. Batı erkeklerinin namusunu korumak için saklı kalsın. Tüm katılanlar deforme edilecek. Eğer

adamcıklar ve hanımcıklar bunu bilirlerse ve düşman tasarımlarından vazgeçerlerse ve dahi emek dünyasının –dünyanın yani– insanileştirilmesi için işbirliğine girerlerse, herhalde maymundan insan olma yolunda bir adım daha ilerlemiş oluruz.

CENNETE SÜRGÜN

Yeni Federal Yurttaş Olarak Rahatsızlığım

ADC'de birçok şey söylenemezdi. Ama o söylenemeyenleri herkes anında bilirdi. Federal Almanya'da ise her şey söylenebiliyor ama söyleneni kimsenin bildiği yok. Onur kalıbına uymayan, onore edilmiyor – bu her yerde böyle besbelli.

CÜMLELER: 1. Nazi devletinin ve Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin tekel partileri tarihe karışalı, totaliter olmayan diktatoryaların da bulunabildiğine ve parti devleti olan Federal Almanya'ya öyle hemen demokrasi denemeyeceğine yönelik bakışımız serbestlik kazandı. 2. Totalitarizmi belirleyen, salt özel bir hükümet biçimi ya da özel bir parti egemenliği değildir, aynı zamanda partiler, gazeteler ve "denge güçleri" vb. "çoğulculuğu" ile pekâlâ uyuşan özel bir üretim ve dağılım sistemi de totalitarizmin belirleyicisidir. 3. Batıda, bürokrasinin Stalinizm'i yerine hep salt paranın Stalinizm'i egemendir. 4. Pek çok insanda şöyle bir duygu var: Bugün kendileri için yaşamsal olan konularda hükümet kararlarını gerçekten etkilemeleri kesinlikle olanaksız; partilerin seçim kampanyası giderlerinin de bir kısmını karşılayan büyük para babaları karar vericilerle ilişkide olup onları etkiliyorlar, oysa ortalama yurttaş bu ilişki ve etki şansından yoksun; seçim sonuçlarını düz seçmen değil güç sahibi özel çıkarlar belirliyor; geniş kamuoyunun çıkarı yarı yolda kalırken, kararlardan kâr sağlayan belli çıkarcı kişiler ve çıkar grupları karar süreçlerini kendi yararlarına

yönlendirme ve hızlandırma araçlarını ve yollarını buluyorlar. 5. Partiler devletinin yaşamsal bir yalanı da, biz normal yurttaşların parlamento seçimlerinde kuralına göre doldurduğumuz oy pusulasını sandığa atmakla politik olayların gidişi üstünde belirgin bir etki sağladığımız yalanıdır. 6. Aslında demokraside yurttaş kendisini kimin temsil edeceğine kendisi karar vermelidir. Gerçekte ise hemen tüm seçme olanakları elinden alınmıştır. Genellikle partiler sabit birer liste sunarlar. Seçmen bu listeyi ancak bütünüyle kabul veya reddedebilir... Böylece federal meclis üyelerinin en büyük bölümü daha seçim olmadan saptanmış oluyor. Seçmenin gücü – kitle demokrasisi için zorunlu olanla kıyaslanamayacak kadar – yok edilmektedir. 7. Kanımca bizim partiler devletimiz... seçim zaferi tutkunudur ve yönetimin gerek içerik olarak, gerekse konsept olarak görevini algılamada iktidar unutkanıdır. 8. Demek ki bizim birleşmeye vardırdığımız partiler demokrasimizin durumuna ilişkin saptamaların bütünü, hiç de iç açıcı değil. Anayasadaki 'politik irade oluşumunda katılım olanağı'nı partiler, mutlak bir iktidar iddiasına ve neredeyse her ne pahasına olursa olsun iktidarı ele geçirmeye dönüştürmüşlerdir. İktidar iddiası, kendi kararıyla kendini finanse etmekten torpille parti üyeliğine, parti içi tartışmaları dehşetle caydırmaktan politik karşıtların –hatta parti "dost"larının– küçük düşürülmesine veya çoğu kez gammazlanmasına dek gidiyor. 9. Eksikleri, politikacılara dolaysız çağrı yapma yoluyla karşılama yolu, oldukça umutsuz görünüyor. Çünkü eksikler büyük oranda sistemden geliyor. Bu sistem içinde bir politikacı, eğer trajik bir kahraman olmak istemiyorsa, çoklukla asla başka türlü davranamaz. Öyleyse sorun, sistemi değiştirmek.

İster içoğlanı ister şövalye, kim bu CÜMLELER'i kürsüden söyleyebilir? Ben mi örneğin? Tövbeler olsun. Bu kadar kısa bir süre sonra böyle yargılar getirmeye cüret de edemezdim zaten. Hangi yıkıcı, hangi aşırı, hangi muhalif, hangi rejim karşıtı, bizim bu en bir kutsal düzenimizi böyle hoyratça kışkırtır? PDS'in bir süre önceki en yaşlı üye başkanı mı meselâ? Ama hayır, o hoşgörü dedi, başka bir şey demedi. O CÜMLELER'in copyright'ı , Batı kuru-

munun çok değerli mensupları olan, hatta çoğunluk iktidar partisi üyesi olan şu zevata ait: 1 ve 5: Helmut Stubbe-da Luzz (20 yıl CDU üyesi, şimdi FDP'li), 2: Herbert Marcuse, 3: Robert Kurz, 4: ABD Başkan Yardımcısı Al Gore, 6 ve 9: Hans Herbert von Arnim, 7: Richard von Wezsäcker, 8: Hildegard Hamm-Brücher.

Öyleyse sorun, sistemi değiştirmek. Kötü gözle bakılan *Neues Deutschland* (eski ADC'nin resmi yayın organı, Y.O.) bile böyle cümleleri yayınlamaya cesaret edemezdi. Onun yerine tercihan *Frankfurter Allgemeine Zeitung* gazetesinde bulunabilir bunlar, gerçekteyse yukarıdaki cümle *Die Zeit*'da (4.11.94) yer alıyor. Bunu yazanlar herhalde samimi. Basanlar ise, bunun snoplaşmış politika eğlentisinde bir sinir oynatmadan ibaret olduğunu çok iyi biliyorlar. Ama dikkat, Doğu Almanlar gazetede yazılana inanıyorlar hâlâ! Ve bir tek de onlar sistemi değiştirmeyi biliyor! Dahası, bu konuda henüz egzersizdeler, az ya da çok değiştirmeye gelmiş değiller. Ama dönüşüm olayından bu yana yazık ki hiç Batı gazetesi okumuyorlar artık. Yani demek ki bundan da bir şey çıkacağı yok.

Total(iter) Fikir Çeşitliliği

Gerçekten de ortada açıklanması hemen hemen olanaksız paradokslardan biri duruyor: ADC'de pazar ve tatil günlerinde çeşitli numaralarla elde edilmiş hafif muhalif bir Batı gazetesini veya dergisini okuyabilmekten daha keyifli bir şey yoktu. Bugün ise, *Frankfurter Allgemeine Zeitung, Süddeutsche Zeitung, Frankfurter Rundschau, Die Zeit* gazetelerinin ve *Der Spiegel, Stern* dergilerinin Doğu dağıtımı, toplam baskının yüzde üçünü geçmiyor. Onun yerine Doğulular, kitle halinde geçmişteki SED'in ilçe organlarının dönüşmüşünü okuyorlar.

Bild gazetesi olsun, *Berliner Morgenpost* ve *Capital* olsun, Doğu baskıları yayınlıyorlar. Uzayda da, 42 kanalın rekabete girdiği yeni (Doğudan katılan, Y.O.) eyaletlerde yalnızca dört kanal kendini gerçekten kabul ettirdi. Bunlar, *Radio Meklenburg-Vorpommern, Antenne Brandenburg, Mitteldeutscher Rundfunk* ve Berlin'de

Hundert 6'tir. Evet, başkent Berlin'de bile gök ikiye bölünmüş durumda. Kentin her iki yarısında ayrı dinleyici birlikleri oluşmuş. SFB (*Sender Freies Berlin*- "Özgür Berlin Vericisi", Batının, Y.O.) Doğuda kesin yüzde onun altında kalırken, ADC zamanında devletin olup arada özelleştirilmiş bulunan *Berliner Rundfunk* başı çekmekte.

Salt Doğu inadı mı bu? Medyada ayrımları ne belirliyor ki? Konular bile değil. Patronların zaten hepsi Batıdan. Ama çalışanlar, bölge gazetelerinde ve radyo-televizyonlarında çoğu kez hâlâ Doğulu ve onlar da *yeni anlaşılmazlıklar*'a alışmış değiller. Bir çeşit partiler üstü nesnellik'e değer veriyorlar. Son tahlilde gerçeğe adanmışlar. Dünya bilinebilir olmalı - ki bu, zaten haberlerin iç mantığına güvenilirliği ön koşul olarak koyar. Kendini dıştalayan ifadelerden mümkün olduğunca kaçınılır.

Batı gazetesi öyle değil: 3. sayfasında sistemi değiştirmeye çağrı çıkarır, 4. sayfada, sistemi değiştirmeye çağırdığı için PDS'in aşırı uç parti sayılmasını savunur. Sınırsız fikir özgürlüğü, tam bir karmaşaya vardırılır. Çünkü gerçeğe uygun olmak ve hakiki olmak yükümlülüğünden de *özgür* olunmuştur. Aydınlatıcı talepler bloke edilir. Felç durumu. Kafalarda Babil. Olası her ortak düşünce etkisizleştirilir. Sansür, egemenlere yalnızca kendi ön yargılarına hizmet olanağı sağlıyordu. Uçsuz bucaksız çeşitlilik (şimdi 40 kanal, az sonra 500), *her birine* yalnızca kendi önyargılarına hizmet olanağı getiriyor. Bu çeşitlilik perdesi, kamusal irdelemeyi de tahrip eder ve demokratikliği ortadan kaldırır. Demokrasi, eğitimli yurttaş ister, çoğulcu alaca içinde yargı yetisini yitirmiş yurttaş değil. Dünyaya açıklığın alacakaranlığında eblehleştirme kültürü? "Bu nasıl paradoks?", diyordu Yevgeni Yevtuşenko, "Hayatım boyunca sansüre karşı mücadele ettim. Ama şimdi anlıyorum ki, sansürün negatif rolünün yanında, ucuz romanları, pornografik ve paspal edebiyatı ülkeye sokmayan bir filtre işlevi de varmış meğer. Şimdi olanı ben kültürümüzün McDonald'laştırılması, diye niteliyorum"[53]

Doğu kaynaklı medyanın son kalıntılarının Doğudan katılımla oluşan yeni federal eyaletlerde böylesine sevilmesinin nedeni, o

kadar iddialı olmamalarına karşın o kadar anlaşılmaz da olmamaları herhalde. Oysa Batılı yayıncı her şeyi söyletir, ama daha bir sonraki sayfada, en geç bir gün sonra tam tersinin söylenmesini sağlamak kaydıyla. Dengeli olunacak ya! Her şey aynı geçerlikte (gleich gültig), yani gelişigüzel (glechgültig), diye bir kelime oyunu ile yorumlamış Peter Turrini. Sansürün karşıtı, genel bir enformasyon kaosu oluyor. Etki aynı: Önemli mesaj hiç geçemiyor. Hele devirici olan, hiç mi hiç!

Pek çok Doğu Alman'ın Batıdaki rahatsızlığı, son tahlilde savunmacı olan bu "denge"nin yarattığı beklentilerle de bağlantılıdır.

> "Salt havayı yansıtmaya indirgenmiş kamuoyunun –buna yankı kamuoyu da denebilir– getirdiği acı deneyimlerden dolayı, eğer politikacılar yine özellikle de anayasal güvence altındaki eleştirel habercilik misyonunu ciddiye alan medya organlarını karalamaya girişirlerse, en üst düzey politik dikkat halinde olmalıyız. Bugün bence, medya organlarında çalışanların, insanların akılsal ve ruhsal sağlığına zarar veren her şeyi bırakıp, insanlardaki eleştirel yargı yetisini, bilinçliliği ve insanlar arası dayanışmayı beslemek üzere ellerinden gelen her şeyi yapacaklarına dair bir çeşit Hippokrat yeminiyle kendilerini bağlamaları çok anlamlı olurdu."[54]

Pek onurlu bir talep sevgili Osgar Negt. Ama paraya değen eller yemine kalkamıyor işte. "Neyle olursa olsun ötekini pazar dışına atmak" adına tüm kamusal ve özel medya organları arasında acımasız bir rekabet savaşının olacağını, ZDF'nin genel yayın yönetmeni Dieter Stolte önceden görerek belirtiyor: "Böyle olunca medya, temelden bir değişimin eşiğinde demektir. Medyayı artık insanların toplumsal iletişiminin bakış açıları değil, kâr bakışları belirleyecek."[55]

Kimse bu bakışların tümden politika dışı olacağını iddia etmesin. Rahatsız edici düşünceler en yüksek kârları da getirecek olsa politikacılar yine de çaprazı çekeceklerdir. Oysa *seks, cinayet ve sansasyon,* tam anlamıyla sistemin taşıyıcılarıdır.

Silik Anılar – Doğuda İz Peşinde

Gündelik yaşam deneyimlerinin belli türü artık hiçbir yerde gösterilmiyor, dolayısıyla bunların bazılarına spot tutalım. Yalın olması için kendimi, yazarların ülke ve insanlarıyla önemli buluşma ortamı olan okuma gezilerindeki gözlemlerle sınırlı tutacağım.

İlkin ADC gerçekliğinin tasfiyesine ilişkin anlar: Kentin gelişimiyle ilgili Berlin Senatörü Hassemer'in şemsiyesi altında Eylül 1994'te bir "Uluslararası Şehircilik Fikir Yarışması" yapılıyor. (Burada, cadde, sokak, meydan, bütün adların değiştirilip, tabelaların sökülerek yerlerine yenilerinin konması değil konu.) Sergiye eşlik olmak üzere "Neue Gesellschaft für Literatur – Yeni Edebiyat Derneği", Berlin konusunu işlemiş yazarlarla bir okumalar dizisi düzenlemiş. Gerek öylesine çok şey harcanmış olan sergide ve gerekse okumalarımızda dikkat çekecek kadar az izleyici var. Düzenleyenler şaşırtıcı bir açıklama getiriyorlar: İnsanlar binayı bulamamış. Afişlerde, "eski merkez bankası binasında" yazılı. Kentin geleceğine ilgi duyan ve çoğunluğu genç olan, Doğudan, Batıdan insanlara bu (yarım yüzyıl öncenin adresi, Y.O.), hiç mi hiçbir şey söylemiyordu. Taslaklarda "eski merkez komitesi binasında" denmiş. Ama CDU'lu senatör, hiçbir neden göstermeksizin çizmiş üstünü. Oysa bu adres, herkese bir şey söyleyebilirdi. Tam da bu mu rahatsız etti senatörü yoksa? Basitçe bir silip atma da değil bu, anıyı aşağılamak. SED'yi (Sosyalist Birlik Partisi'ni, Y.O.) anımsatan ne varsa, kentin en büyük binasında iki kuşağı kucaklamış bir rezidansı değil de, illa ve yalnızca rejim, hukuksuzluk, kirletici kalıntı ve terörü çağrıştırabilir'di. Rezidans yalnız bankalara yakışır'dı. Merkez bankasının rolü merkez komitesinden daha mı değerli?

Jena'da da başka tür bir silip atma. Jena kenti bir kazan gibidir. Çepeçevre yüksek tepelerdeki konutlarda oturulur ve aşağı bakılır. Aşağıda içte görülen ise ADC döneminde ne fazla ne eksik tümüyle Karl Zeiss tesisleriydi. Bu vadide 24 000 yüksek kaliteli çalışan vardı, kombinanın tamamında ise 45 000. Dönüşüm olayına dek 40 ülkeye ihracat yapılırdı. İdare doğrudan Pazar yanındaki bü-

yük yeni binada olmak üzere bu kompleks içinde büro binaları, tamamlama binası, akademiler, meslek okulları, çırak ve öğrenci yurtları, işletmenin poliklinikleri, kulüpler, kantinler, spor tesisleri bulunuyordu.

"1945'te çalınmış malzeme ve devşirilmiş bilimcilerle Oberkochen'de (Batıda ABD işgal bölgesinde, Y.O.) peydahlanan Zeiss uzantısıyla o kadar uğraştık da", diyor bir zamanların satış müdürü, "bugün Schwäbisch Alb'dekiler (Batıda Oberkochen'in bulunduğu bölge, Y.O.) kendilerini ana işletme, bizi ise yavru olarak görüyorlar. Kuruluş sözleşmesine apaçık aykırılık bu." Jena'lı 20 000'i aşkın Zeiss çalışanı tasfiye edilmiş durumda. Satılmış taşınmazların pek çoğu şimdi yeniden yapılıyor. Yani işte, dış duvarlar alınıp iskelet postmodern giydiriliyor. Leutragraben'de merkez idare binasının başına gelen de aynı. Felce uğratılmış binlerce insan, çevre tepelerden kendi işletmelerinin sökülüşünü kızgınlıkla izliyorlardı.

"Dış duvarlar alındığında, yıllarca içinde çalıştığım büronun içi görünüverdi", diye anlatıyordu bir uzman kızcağız, "yazı masam orada duruyor, hatta saksım bile çiçeği fazla bozulmaksızın üstündeydi. Yalnızca sandalyem bir köşeye devrilmişti." (Gerçekliğin içe işleyici sessiz metaforları.) Daha sonra bir düş görmüş: Düpedüz aşağıya uçuyormuş, olmayan duvardan büroya girmiş. Devrik sandalyesini düzeltmiş ve yarışma koşullarını aramaya koyulmuş. O sırada eski müdürü uçarak gelmiş: Şimdi, demiş, "Kapitalist Çalışmanın Kolektifi" adı için mücadele veriyoruz". Sonrası artık o kadar zor olmamış.

Leutragraben'deki tanınmaz hale gelmiş olan "Empire-Späth-Bilding" (yazar ABD'deki "Empire State Building"e kinayeli gönderme yapıyor, Y.O.) içinde bu arada pirinç rengi firma tabelaları asılmış durumda: Emlak ve servet değerleri için bir şirket; Barmer Ersatzkasse –bu *Ersatz*kasse'lerin ne olduklarını asla anlayamayacağım, hep aklıma Kaffee-ersatz geliyor– (Ersatzkasse, "hizmetli sigortası" anlamına gelmekte, Ersatz ise "ikame" demek, dolayısıyla Kaffee-ersatz, "yalancı kahve" oluyor, Y.O.); avukatlık büroları ve noterler, yapı tasarruf sandıkları sigortası; bir banka. Bunların

tümü kesintisiz olarak camdan bir tüketim sarayına geçiyor, adı da alay eder gibi "Goethe Galeri".

Yaptığım okumanın ardından, tartışmada, oraya taşınmış ve Ticaret Banka Sigorta İşçileri Sendikası'nın kurulmasına yardımcı olmak isteyen bir Bayer'ci, Doğu Almanlar için, *hiç inatçı değiller*, diyor. En olmayacak şeyleri sineye çekiyorlar, inanılır gibi değil, diyor. Nasıl tazminatlarından olduklarına dair örnekler anlatılıyormuş. Burada neden Bischofferode'den (orada madencilerin 1993-94'teki ünlü direnişinden, Y.O.) hiçbir şeyin yansımadığını sorduğumda, bir zamanların satış müdürü şöyle yanıtlıyor: "Zeiss çalışanları oldum olası kendilerini biraz üstün görmüşlerdir. Beyaz yakalı proletaryadır onlar. Gel gör ki şimdi iş bulma kuyruğundalar ve kendi yüksek özel kalifikasyonlarına uygun bir işi hiç bulamayacaklardır. Sıkıntı aynı, ama ona karşı yapılanlar aynı değil." Issız, geniş Eichplatz'da Jena'nın noel pazarı, cafcaflı panayır gösterişi ile işportacı ucuzluğu sunuyor. Ancak akşama doğru belediye binasının kulesinden nefesli çalgıların sesleri yükselince biraz kutlama havası geliyor.

Oradan devamla Erfurt'a geliyorum. Marien piskoposluk kilisesi ile Severin kilisesinin aydınlatılmış fonları önünde noel pazarı burada biraz daha etkili. Ama yakından bakınca burada da her şey satış işportaları ile yiyecek büfelerinden ibaret. Çayırlıkta *Hotel Thüringen*'in hizmetlileri yeni mülk sahibinin yaptıklarına ilişkin enformasyon malzemesini sergilemişler. Beslenme Eğlence Otel İşçileri Sendikası'nın bir dayanışma bildirisinde şunlar yazılı: "Gerek Erfurt kent temsilcilerinin, gerekse Thüringen eyalet yetkililerinin, otelin sürdürülmesine ve işyerlerinin korunmasına yönelik yapıcı diyalog çağrılarını reddetmelerini şiddetle kınıyoruz." Bu arada kent turist kaynıyor – tüm otellerin kullanılır olduğu düşünülür doğrusu.

Gelenlerin çoğunluğu, 13. yüzyıldan kalma resim gibi Krämer köprüsüne yöneliyor. Arka taraftaki çimenlik en güzel doğa parçalarından biri ve on yıllardır değişik gençlik grupları için bir çekim merkezi. Bir binanın duvarına püskürtme boya ile: "*Bernhard yönetir burda - Kimse istemez ama*" yazılmış. Özellikle alternatif

kesimden gençlerin pek sevilmediği görünüyor. Köprü parmaklıklarına kolay sökülemez biçimde bir bildirim asmışlar:

> "Bu yılın 14 Temmuz'unda, saat yaklaşık 20.30'da, yaşları çoğunlukla 13 ile 17 arasında olan 50 genç gözaltına alındı. 160 görevli, baskın komandoları gibi köprüye yığıldı, bir kısmımızı yere yatırdılar, geri kalanımızı da yatmazsak şiddet kullanmakla tehdit ettiler. Sopa altında, konuşma ve işeme yasaklandı. Bazılarımıza cop tehdidiyle herkesin gözü önünde donumuza dek arama yapıldı. Polis merkezine götürüldük, orada büyük bir mekân ile bir garajda duvara dikildik. 50 hafif cezalık eylemden yalnızca 8'i saptandığı halde, 32 gence ancak ağır cezalık suçlulara uygulanan kimlik tespit yöntemi uygulandı, yani fotoğraflar çekilip parmak izleri alındı. Gençlere, neofaşistlerin sol eğilimli insanlar için kullandığı deyimle 'keneler' diye küfredildi. 14 gencin ailelerine telefon etmesi engellendi. Sonuncu gençler, gece 1.30'da serbest bırakıldılar. Bu uygulamaya gerekçe olarak uyuşturucu araması gösterildi. MDR televizyonu hazır edilmişti. Hiçbir şey bulamadılar. İstediklerini bulamadıkları için, Erfurt birasının yuvarlanmış bira sarısı etiketi, Marihuana sarması diye satıldı haberlere. Asıl amacın Krämer köprüsünü turizm için klinik bir duruma sokmak olduğu, ara ara kulağa geliyordu. Kimilerimize merkezde hiçbir hukuksal dayanak olmaksızın kesin 'eski şehre giriş yasağı' bildirildi."

Böylece Erfurt polisi, gençlerin toplu halde çayıra ve Krämer köprüsüne çıkmalarının yasaklanmış olduğu ADC'deki alışkanlıklarını kesintisiz bir gelenek olarak sürdürmüş oluyor.

Weimar'da noel pazarı, yüzyıl başının gravürlerindeki gibi görünüyor. Hoş bir küçüklükte ve görünümde, aslına uygun ahşap kulübelerde, sıcak şarap ve elma kebabı, ahşap oyuncaklar ile noel ağacı süsleri sunuluyor. Kent, klasiklerine sahip çıkarak kendisi müze olmaksızın bir Bauhaus müzesi kurmuş. Çoğunluk yapı eksikleri ölçülü modernlikte kapatılıyor. Ve Schillerstraße'de yeni federalleşmiş kentlerin ilk *anıtmekân* fragmanı ortaya çıkmakta. Yayalara özel bölümdeki parke taş bant içinde aids'ten ölenlerin adları yazılı taşlar döşenmiş. Anıt sürekli genişleyerek tamamlan-

makta. Weimar Aids Yardım Kurumu'nun broşüründe bile gelenek bilinci var: "Ölüleri anmanın değişik biçimleri, Weimar ve yöresinde görülebilir." Anlatıldığına göre kent mezarlığında gittikçe daha fazla mezar taşı yenilenmekteymiş. Bunu yapanlar, taşı yenilerken ölünün ismine bir zamanlarki unvanını da ekletiyorlarmış. Yani insan bir anda Alman mezarlıklarının kimleri barındırdığını fark ediyor: Hitler ordusu subayları ve SS-Sturmbannführer'ler, Ritterkreuz madalyalılar ("Demir Haç"ın nazilerce getirilen bir üst nişanı, Y.O.) ve Sancaktarlar. Demek ki Weimar'da tasfiyenin tam zıddı var, öyle mi? Yoo, tasfiye var, ama tabuların kaldırılması şeklinde. *Anıtmekân.*

Harz'a gidiş. Okumaya İlsenburg belediye başkanı da geldi. Büyük sıkıntıları var. Eski mülk sahipleriyle örneğin. Kendi evi de isabet almış. (Quedlingburg'da, diye anlatıyor işin ucunun nasıl kaçtığını, el konup geri alma talebi sayısı mevcut binaları da geçmiş.) Dingil fabrikasında da isyan var. Borçsuz, gayet iyi işleyen fabrika, 1991'de Bochum (Batıda, Y.O.) Ulaşım Tekniği'ne satılmış. Sachsen-Anhalt eyaletinin (Doğudan katılan eyalet, Y.O.) yatırımları ve destekleri sayesinde bugün süper modern bir prodüksiyona ve tam kapasite sipariş düzeyine erişilmiş. Ne var ki maalesef Batılı holding konkordatoya gitmiş. Bu durumda ana firma, İlsenburg'dakine yapışmış: Dingil fabrikasının taşınmazı, 20 milyon Mark borca sayılmış. Dahası, İlsenburg'lular, tamamı Batıdaki ana firmaya gitmiş olan 53 milyon Mark kredinin de toplam borçlusu oluvermişler. Doğunun çöküşü (Abschwung-Ost) böyle organize ediliyor işte! diye yakınıyor işyeri temsilcisi (temsilci burada, "Aufschwung-Ost" – yani, "Doğu Atılımı", diye yutturulan sloganın nasıl terse işletildiğine kinayeyle güzel bir kelime oyunu yapmış, Y.O.). Ama kentte hiç değilse epey inşaat var, diyorum, durumu kabullenerek. Ama dinleyiciler, 'öyledir, öyle ya, pek güzel, ama şantiyelerde asılı tabelalara bir baksanıza', diyorlar, 'hep Batı firmaları. Sadece molozu taşımak Doğuya düşebiliyor. İşte, tüm bu yeni efendilik kimde, görüyorsunuz. Kim mülk sahibi, kim kapıcı olacak, belli.' Her yerde bir çeşit "tadilat"a (değişiklik inşaatı, Y.O.)

rastlıyorum, aslında yapılan değişiklik –ister istemez– toplumsal eşitliğin yok edilmesiyle birlikte yürüyor.

Aschersleben'de okumayı, Bütün Sachsen-Anhalt eyaletinin en eski hımış dolgu duvarlı binası olan Grauer Hof'ta yapıyorum. Gençler bir dernek kurmuşlar ve kentin de desteğiyle şu anda her bir boş saati bile, ADC zamanında ihmal edilmiş olan bu binada geçiriyorlar. Haklı olarak bu etkileyici duvarlara tutkunlar ve okumanın illa bu binadaki büyük salonda yapılmasında ısrarlılar. Pencere boşlukları eski şiltelerle kapatılmış. Aralık ayına girmişiz bile. Sıcak hava kompresörleri iki gündür çalışıyor. Havayı ısıtmaları iyi ama çok gürültü yapıyorlar. Okumaya başlayınca kapatıldı. Çeyrek saat geçmedi ilk mantolar giyilmeye başlandı. Sık sık ısıtma molaları veriyoruz. Yine de uzun bir akşam oldu. Hâlâ daha böyle perfekt olmayan ve doğaçlamalı adacıkların var olması ne güzel.

Yattığım yerden Aschersleben alet fabrikasının ürkütücü derecede ıssız arazisine bakıyorum. Dönüşüm olayına dek bu fabrikada 2000 kişi çalışıyordu. Şimdi tüm çarklar durmuş. Hangi güçlü el istedi bunu? Başka türden bir perfeksiyon.

Halberstadt'da, şimdi bile Kohl'ün (Helmut Kohl, uzun yıllar sağ koalisyonun başbakanı, federal şansölye, Y.O.) Haziran 1994'teki seçim mitinginde olanları anımsamanın heyecanını taşıyan gençler tanıdım. Piskoposluk kilisesi alanı sempatizanlarla bayağı doluymuş ama ağırlıkla alternatif gençlerden oluşan görece büyük bir karşı tezahürat da varmış. Suskun tek kişi yoktu, diye anlatıyor Tobias, "alan, metal çitler çekilerek tribüne yakın özel seçkinler için bir iç daire ile bir de dış daireye ayrılmıştı. Orada "*218. Madde, işsizlik ve yoksulluk için teşekkürler Helmut*" yazılı pankartımızı açıp yükseltmeyi başardık. Hemen sivil güvenlikçiler araya girip, "*Gençlik Helmut Kohl'den yana*", mealindeki kendi pankartlarını açarak bizimkinin önünü kapatmaya kalkmışlardı. Ama bizimki daha büyüktü. Şansölye bize "sosyalist kavimler göçünün ayak bağları", diye saldırıyordu; kendi isteği ile ADC'de kalan ve o damgasına karşın bir de üstelik hâlâ ağzını açmaya cüret eden herkeseydi bu saldırısı belli ki.

"Güvenlik önlemleri muazzamdı", diyor Katja. Onun tahminine göre 350 federal güvenlikçi tam teçhizat alandaymış, yan sokaklarda da hazır kuvvet arabaları varmış. Çevre binalara kameralar yerleştirilmiş. "Bir kız, polis tertibatının fotoğrafını çekmeye kalktı, güvenlikçi hemen fotoğraf makinesini istedi, kız direnince makine elinden düşünceye dek coplandı. Devlet gücü bizi istediğince videoya kaydederken biz onun eylemini belgeleyemiyoruz. Bir zıplayıp fotoğraf makinesini almayı çok istedim, ama kendime güvenemedim. Polisin zorbalığına duyduğum öfkenin üstüne bir de kendi korkaklığımdan duyduğum utanç eklendi", diye hayıflanıyor Katja.

O cümle bana tanıdıktan da yakın geliyor. Şansölye, Doğu eyaletlerinde her seçmen katmanına aynı anda seslenmeye çalışıyor. Tobias'ın anımsadığına göre şansölye, önce devlete yakın olanlara yanaşıyor, kendisi de Elbe'nin doğusunda doğsaymış belki Sosyalist Birlik Partisi'ne katılabilir, hatta Stasi'ye (Devlet Güvenlik Hizmeti, gizli servis, Y.O.) girmiş olabilirmiş, diye büyük toleransla kucaklayıcılık yapıyor. Sonra şöförlere: Trafik tıkanmasını salt televizyonda seyretmektense bir Batı otomobiliyle o tıkanmanın içinde olmak daha iyidir, diyor.

Alternatiflere öfke kusuyor. Belirli bir neden olmaksızın federal güvenlikçiler karşı gösteri yapanları çembere alıyor. Şansölye bir yanda ifade özgürlüğünün erdemlerini yüceltirken, öbür yanda karşı gösteriyi dağıtma emri geliyor. " 'Sizi başka video kayıtlarından tanıyoruz', dediler ve uyuşturucu almışçasına vurdular", diyor Tobias. Hemen yanı başında bir genç, elleri havada çemberden çıkmaya kalkmış. "Bu, polisin birini nasıl tahrik ettiyse, genci dışarı çekti, başına ve karnına indirdiği darbelerle yere indirdi. Emekliler, hamile kadınlar bile saldırıdan nasibini aldı. Ama en felaketlisi 16 yaşındaki iki kıza yapılandı. Birinin kolunu kırdı polis. Ötekinin kasığına öyle vurdu ki, kız kusmaya başladı ve kendini kaybetti."

Tobias, "İnsanların yüzüne haykırdım", diyor, "ne biçim ifade özgürlüğüymüş, görün işte! dedim, ama onlar polisi alkışladılar ve huzuru bozanlar bunu hakediyor, diye düşündüler. Ama bize

cesaret verenler de vardı: Kendinizi ezdirmeyin, diyorlardı, enikonu sizin geleceğiniz söz konusu!" Ertesi günün yerel basınında, bir görevli hakkında, "iki kişinin hafif yaralanması"ndan dolayı soruşturma açıldığı haberi veriliyordu.

Katja 18, Tobias 19 yaşında. Normal olarak onların kuşağı, birleşmeye sorunsuzca katıldı. Dünya tarihi içinde özerkçe gezinip öğreniyorlar. Yeni verileri çabukça ve kolayca içselleştirdiler. Çoğu, sürekli bir meslekte karar kılmak yerine bugün şunu yapıp, yarın hiçbir şey yapmayıp, öbür gün başka bir şey yapmaktan zevk alır oldu. Ve düşünmekten. Çoğunda sürekli olan tek şey, talepler. Ana babalar, bu kadar marka merakından yakınıp duruyorlar. Dıştan bakınca Batıdaki kardeşlerinden hiç farkları yok. Ama ya içten bakınca? Katja'ya soruyorum bu soruyu. Şöyle yanıtlıyor: "Dönüşüm sırasında 13 yaşındaydım. Üzerimdeki ADC etkileri çoktan soldu. Şimdi muhalifsem bu, iddia edildiği gibi FDJ (ADC'deki Özgür Gençlik örgütü) veya Yurttaşlık Bilgisi dersinin izleri değil, bugünün koşullarından ileri geliyor. Sıkıntı çekmemek için her şeye böylesine uymak zorunda kalacağımı asla düşünemezdim. Sorunu olmayanlar veya sorun yapmayanlar –ki alışkanlık üzre çoğunluk böyle– bu koşullara karşı yabancılık hissetmiyorlar. Ama başka bir düzen için eylemlice kendini angaje eden azınlık, acı deneyimler yaşıyor işte, ister geçmişten gelsin, ister şimdiden."

Tobias'ın annesi va babası, daha önce devlet işi olarak yaptıklarını şimdi özel olarak sürdürüyorlar. Para sıkıntısı hiç yok. Yine de çocukluğunu ADC'de geçirmiş olduğuna sevindiğini söylüyor. Neden? O dönem, bir çocuk nelere ihtiyaç duyarsa hepsini sunuyormuş: Korunmuşluk, taşra dinginliği, içsel uyum. Peki ya şimdi? Prensler onun duygusunu yakalamışlar: Sen bir domuzsun!

Yaşlılar kendilerini daha ölçülü ifade ediyorlar. Emeklilerin bir kısmının durumu maddeten daha iyi, buna karşın çoğu, yeni tüketim cenneti önünde yabancı bir şaşkınlığa düşmüşler. Königswalde papazına içlerindeki duyguyu şöyle dile getirmişler: Sanki, bir daha eve dönüş şansı bulunmayan uzun bir Batı gezisine çıkmış gibi.

Geleceğin Anısı - Batıda İz Sürme

Sonbahar devriminin 5. yıldönümü -anmsayan kaldıysa eğer- resmi kutlama şenlikleri Bremen'de yapıldı. Otonom'lar, tüm hükümet erkânının orada bulunmasına karşın, ya da o nedenle, birkaç cam indirince, kent işgal altındaki bir kaleye döndü. Daha tren garında ağırlanıyordu konuklar: Her giriş ve çıkış kapısı önünde bir düzine tam teçhizatlı polis. Gara adımını atan, kimlik göstermek ve seyahat amacını bildirmek zorundaydı.

Ben, öncelikle birleşmenin açıklarını konu edinecek tek etkinlik olan bir açık oturum için Bremen tiyatrosuna çağrılıydım. Özel itina ile hanımefendi olarak giyinmiştim: Fötr şapka, büyük bir şal, uzun manto ve bir zamanlar yüksek topuklu ayakkabı denen ayakkabılar. Bu giyimle kararlıca üniformalı yığınına doğru yöneldim. Dönüşüm olayı sırasında ve sonrasında polisin davranışına ilişkin tüm deneyimlerimin ardından durumu bir kez daha tam olarak görmek istiyordum. *Knochenbauer* caddesinden kent içine polis takviyesi akmaktaydı. Alternatif görünüşlü bir çifte ne olup bittiğini sordum. Bana güvensizce baktılar ve eski kente girmekten vazgeçip tiyatroya dıştan sahil setlerinden dolaşarak gitmemi önerdiler. Ama ben üsteledim, sonunda anlattılar: Her şeye karşın bir izinsiz gösteriyi gerçekleştirmek isteyenler varmış, ama nerede olacağını kimse bilmiyormuş. Otonom'ların çoğu herhalde pazar alanında çembere alınmış. Gösteri neye karşı ki? diye sordum. Bir an çaresiz bakıştılar. Sonra adam, aldatılmışlığa karşı, dedi. Biliyorum, dercesine başımı salladım.

Merkeze çekilmiş olan sıkı polis çemberine dek bir parça beni izlediler. Altılı sıra halinde miğferli ve kalkanlı adamlar pazar yerini her türlü geçişe kapamışlardı. Çift beni, buradan geçemezsiniz, diye uyardı. Ama ben polislere yaklaştım, ilk sıradakilere tiyatro binası için davetiyemi gösterdim. Geri dönüp dıştan dolaşmam söylendi. Ama gecikirim, dedim, hiç tepki yok. Üstelik dıştan dolaşmak için çizme de yok ayaklarımda, diye üsteledim. Bu pek şaşmaz gerekçe kafalarını bulandırdı. Birden ikinci sıradan biri, bırakın geçsin, deyiverdi. Hemen altılı kalkan sırası iki yana açıldı. Ben şıkıdım şıkıdım yürüyüp geçmeye başladım. Yarıya gelince

bir kez daha geriye dönüp arkada kalan çifte el salladım. Sıralar yeniden kapandı. Ben çemberin içindeydim.

İçte bazı grupçuklar, "Çıkmak istiyoruz! Çıkmak istiyoruz!" diye haykırıyorlardı. Pazar alanına dağılmış durumda buraya toplanmış gençler, gülünç denecek kadar az göründü bana. Pek pankartları da yoktu. Küçük birinde "*Büyük Almanya bir daha asla!*"yı okudum. Bir de "*kokmuş para!*" vardı. Tahminimce bir otonom genç başına sekiz polis gelmişti. Durum gergin ve güvensizdi, ama bir şey olduğu yoktu. Buna karşılık dikkat çekecek kadar çok kameraman çember içinde koşuşturuyordu. Ancak ikinci bakışımda fark ettim ki, her kameramanın ardında telsizli bir adam daha duruyor. Öyle bir "kamera asistanı"nın yanında durup izledim. Bana aldıran yoktu burada. Haklılar da. Görünmeyen bir rejisörün sesi duyuldu telsizden: "Şu kırmızı kareli ceketliyi çekin bir!" Asistan emri yineledi ve hatta kızı gösterdi de. Kamera ona yöneldi. Yarım düzine çekim ekibi daha aynı şeyi yaptı. Kanımca ürküntü yaratmak *istiyorlardı.*

Gençler öylesine otonom'dular ki bu "aranıyor" uygulamasını umursamıyorlardı. "Çıkmak istiyoruz! Çıkmak istiyoruz!" Kim böyle haykırırsa anında vizöre giriyordu. Sonunda hepsine spot tutuldu. Ama hâlâ gençlerin ne tehlike yarattıklarının tek bir işareti yoktu. Belli ki polisler de bunu nihayet fark ettiler. Çember bir anda bir sokak ucunda açıldı. Sakıncalı huzur bozucular memnuniyet sesleriyle çıkıp gittiler. Her yönüyle bir çocuksuluk. Çember de pek tipik çembere almalardan değil herhalde.

Ben, başıma bir şey gelmeden devam ettim. Goethe meydanında doğrudan tiyatronun önünde şaşırtıcı biçimde yine beş araba dolusu hazır kuvvet. Bu bizim etkinliğimizle ilgili miydi? Tiyatronun arka girişine yöneldiğimde aniden bir polis, arabasından fırladı ve hiç çekinmeden benim fotoğrafımı çekti, ta ki ben ağzımı gözümü oynatana dek. Bunu sineye çekip de filmin bana verilmesini dayatmadığım için bugün hâlâ kızarım kendime. Sonra tiyatroda bana, asıl alternatif sahne bölümünün burada hemen başlayacağı anlatıldı. Öyle olduğu için girip çıkanı saptamak istiyorlar demek ki. İyi ama hangi hakla?

İnsanlar bizim açık oturuma akın ediyor. Parter tıklım tıkış dolu. Balkon bile dolmakta. Başka bir bakışa ihtiyaç büyük ve neyse ki gayet de iyi yerine getiriliyor. Nitekim genel sanat yönetmeni Pierwoß, aykırı düşünenlerin vazgeçilmezliğini savunuyor, Rolf Hochhuth halkın hisseler yoluyla servete ortak edilmesini istiyor. Klaus Staèck, SPD'yi buna göre reforme etme sözü veriyor, ben Batı ile Doğu parasının damdan düşer gibi ani eşitlenmesinin Doğuyu felaket bölgesi haline getirdiğinden yakınıyorum, Jutta Hoffmann güçlü lobicilerin her şeyi örtbas etmesi yüzünden kendisi için gerçeklerin netlikle görülemez hale geldiğini itiraf ediyor ve Adolf Dresen alternatif bir yol arıyor. Alkış, alkış.

Söylediklerimiz, binanın önündeki hazır kuvvet arabalarının içinde oturanları ilgilendirmiyor. Enikonu bir naklen yayın arabası da var orada ve radyo naklen yayın yapıyor. Bizim yaptığımız, yalnızca politika sirkinde rollerimizi oynamak oluyor. Dışarıdaki gençler gibi. Bir farkla ki, onlar bizim söylediklerimizi kendi tarzlarında söylediler mi canlarına okunuyor. Bu da bana pek tanıdık geliyor.

Dönüş yolunda trende Jutta Hoffmann ile birlikteyiz. Doğuda onu en gençlere değin herkes zaten tanır, Batıda ise en geç Motzky'nin gelini rolünden bu yana bilinir oldu. "1977'de Berliner Ensemble'de (Brecht'in tiyatrosu, Y.O.) işi reddetme gerekçesiyle ihbar öneli ve kıdem tazminatı uygulanmaksızın işime son verildi. On yıldan fazla bir süre sonra da Hamburger Schauspielhaus'ta aynı şey oldu. Arada pek fark da yoktu", diyor Hoffmann. Ben elbette daha ayrıntılı öğrenmek isteyince şunları anlatıyor:

Ruth Berghaus'un genel sanat yönetmenliğinde Berliner Ensemble'de Jutta Hoffmann, hep başrol -bu arada da "Fräulein Julie" (Strindberg, Y.O.)- oynamakta. Derken 1976'da Biermann'ın yurttaşlıktan çıkarılmasını protesto eden metni imzalar. Ruth Berghaus, genel sanat yönetmenliğini yitirir. Yeni yönetmen olarak Manfred Weckwerth gelir. Rejisör K. "Hofmeister"i (Lenz, Y.O.) sahnelemektedir. Jutta'ya büyük bir rol verilmiştir. Provalar sürerken rejisör Batıya geçer. Tahtaya rol değişiklikleri asılır. Jutta'ya figürasyon gibi önemsiz bir rol verilmiştir. Hiçbir

gerekçe yok. Jutta o rolü oynamayı reddeder. İş reddetme halinde tazminatsız işe son verilmesi, bir disiplin kuralıdır. Ama sendika şiddetle karşı çıkar. Jutta'nın işine son verilmez. Ama artık büyük roller de verilmez. Politbüro üyesi Werner Lamberz bir öneri için destek sağlar: Aykırı bilinenlerden F.Beyer, televizyon filmi olarak "Gizli Oturum"u çeker, başrollerde de yine aykırı bilinen Mueller-Stahl ile Hoffmann vardır. Ama bu film de kötülenir. Jutta, küskünlük içinde Münih'teki Kammerspiele'den gelen teklifi kabul eder. "İşimi yapabilseydim ADC'den asla ayrılmazdım herhalde", diyor Jutta.

Verimli geçen bir süre başlar. Hoffmann, Zadek'in yönetimindeki Hamburg'a gider. Ama Zadek'in çizgisi oradaki kurulu düzenle bağdaşmamaktadır. "Paçavra bir binada paçavra yaratıklar – parayı veren sınıf, kışkırtıcı tiyatro yapılmasına hiç ilgi duymuyor. Tasarruf diye tutturmuşlar, Zadek'i paraya feda ettiler." Dönüşüm süreci sırasında K.Pohl'ün "*Karate-Billy*" oyunu repertuvara alınıyor. Jutta, oyundaki hiçbir şey "ne tersinden, ne düzünden" Alman Demokratik Cumhuriyeti gerçeğine uymadığı için, oynamayı reddediyor. Ardından uygulanan tazminatsız işe son verme işleminde avukat usul hatası buluyor. Üç kez uyarma yapılması atlanmış. İsyancımıza yine rol verilmiyor, büyük çarkın minik bir dişlisi olması isteniyor. Sonunda bir karşılaştırmanın pazarlığı yapılıyor. Serbest piyasaya kalmak da öyle kolay değil. Tiyatro merkezli bir olay olarak bir Biermann resitali öneriliyor kendisine – o adamla dayanışma yüzünden başlamamış mıydı her şey? "Ama tam da o sırada Hrdlika-Biermann çatışması sürüyordu (Biermann'ın PDS'e ilişkin Gysi'ye karşı açtığı polemik nedeniyle Avusturya'lı yontucu Hrdlika'nın Biermann'ı Batıya yağcılıkla "utanmaz oportünist, kıç yalayıcı", diye suçladığı tartışma, Y.O.), Biermann'a öfkelenmiştim ve resitali reddettim. Hamburg'da böyle şey yapılmaz elbet. Ama ben de ödün verecek değildim, enikonu onur meselesi bu. Nihayet tiyatro okulunda öğretim görevini kabul ettim, memur oldum yani. Bu kez kendimi toplamaya karar vermiştim, hatta haç gibi çapraz yaptığım parmaklarla "tanrının yardımınca"yı imzaladım bile."

Toplumsal açıdan ayakta kalabilmek söz konusu olduğunda bu 'kendini toplama zorunluluğu', Doğu Almanların yeni öğrenmeleri gereken yaşam sanatlarından biriydi. Okuma gezilerine ilişkin olarak burada ilettiğim izlenimler, kuşkusuz gelişigüzel seçilmişlerdi. Böyle olacağını da baştan belirtmiştim – başka yerde ya hiç, ya da pek değinilmemiş olanlar derlendi: Doğu inadı işte bu çok çeşitli rahatsızlıkların sonucudur.

Yabancı bakış

Ben, senin görmediğini görüyorum, işte yabancı olan bu. Hâlâ daha pek çok Doğu Alman, Batı mekanizmaları önünde körcesine duraksamakta. Kendi yurttaşları için çoktan normal sayılır olmuş şeyler, onların gözüne batıyor. Küçücük noktalarda başlıyor bu ve temel meselelerde doruğa çıkıyor.

Henüz ADC zamanında Schwedt'ten bir tasarım mühendisi Batıya ilk görev gezisine çıktığında, banliyö treni koltuklarını, park banklarını, telefon kulübelerini ve genel tuvaletlerin duvarlarını dolduran ve her zaman biçimli ve esprili de olmayan, kendisine daha çok kirlilik gibi gelen yazılar (graffiti) gözüne batmıştı. Böylece etkili bir graffiti silici spreyin bulucusu oldu. Dışta kalanın yaratıcılığına bir örnek.

Gençliğe ayak basma kutlamasından ve bayrak töreninden yeni çıkmış pek çok kişi, yeni törensellikleri beklenmedik zorunluluklar olarak görüyor: Örneğin, açık bir güvensizlikten kaynaklı bir zorlama olan sadakat yemini. Anayasa ve yasalara uymak zaten tüm yurttaşların yükümlülüğü, ne diye devlet hizmetlileri böyle ahlak totolojisi disiplin eylemlerine zorlanırlar ki? *Memuriyet görevlerini vicdanlı bir şekilde yerine getireceklerine* dair niyet beyanında bulunmalarının, aslında Nina Naserova yönteminden hiç farkı yok. O Sovyet aktivisti, tüm Doğu Avrupa'yı kapsayan ve işçilerin işlerine vaktinde gelmeyi ve makinelerinin bakımını kendi istekleriyle yapmayı yükümlendikleri bir hareket oluşturacaktı. Ne var ki, tek tük gayretli çıkışın ardından, alaylı isteksizlik galip gelmiş ve Nina dışa düşmüştü. Oysa burada memur kesimi, zaten olması

gerekenleri yükümlenmeye yemin etme, hatta bu arada gerekirse tanrının yardımına sığınma aşağılanmasını on yıllardır istisnasız sineye çekmekte. Bunun bazı imtiyazlar tanınarak onarılmasının ise ancak bazı mesleklerle sınırlı oluşunu, birçok Doğulu, salt eşitlik ilkesine aykırılığından dolayı bile aristokrat ayrıcalığı olarak görüyor.

Çoğunluğu ateist olan Doğu Almanlarda, çeşitli kamusal kutlamalarda herkese yönelen hamd-ü sena faslı veya askerde yat borusu ile gelen "*dua için miğfer çıkar*" buyruğu yine bir yabancılaşmaya çarpar. Farklar, hiçbir yerde kiliseye dahil olup olmama meselesindeki kadar sarsıcı değildir. Aile bakanlığının hükümete sunduğu Aralık 1994 gençlik raporunda şu saptama var: Doğuda gençlerin yüzde 81'i hiçbir kiliseye kayıtlı değil, oysa Batıda bu oran yalnızca yüzde 11. Genellikle bu fark, salt ADC'deki tartışmasız var olan sınırlamanın ve baskının kanıtı olarak görülmekte. Ama Batıda kiliseye kayıtlı olmanın ne dereceye kadar ağırlıkla toplumsal norma uysalca uymak olup olmadığı sorusu pek sorulmaz. Rapor çok açıklayıcı bir yanıt getiriyor. Tüm gençlerin ne kadarı bir kilisede aktif? Batıya katılmış Doğu eyaletlerinde bu oran yüzde dokuz, Batı eyaletlerinde ise yüzde sekiz. Demek ki politik etkilerden bağımsız olarak gerçek din ihtiyacı şaşılacak kadar sabit. Ama kiliseye biçimsel kayıtlılık ile aktif dindarlık arasındaki oran Doğu Almanlarda farklı derecede uygun düşüyor: Cemaat, her iki gençten birini hesaba katabilir. Batıda ise ancak her on bir gençten biri söz konusu. Kalanı, adet yerini bulsun diye. Peki Federal Almanya'da toplumun ezici çoğunluğu neden acaba dinsel riyakârlığa zorlanıyor? Kiliseye ilgisiz olma özgürlüğü Doğuda daha yüksekti de fark oradan mı geliyor yoksa?

Daha Voltaire biliyordu ki, "en küçük bir yuva bile din olmaksızın yönetilemez". Oysa ADC'de bu disiplin ve baskı aracı saf dışı kalmış. Tehdit olsa olsa ideolojiyi kullanabiliyor. Çünkü kapitalist baskı araçlarının en önemlisi olan işsizlik de yok. Heiner Müller birleşmeden çok sonra 1993'te şöyle diyor: "İşsizlik tüm ülkeye yeni bir korku rejimi gibi yayılmakta, öyle ki insanları korkutmak

için Stasi'ye filan hiç gerek yok."[56] Şimdiye dek hiçbir zaman bu çalışma dünyasındaki kadar sorgusuz sualsiz zulümle karşılaşılmadığı konusunda tüm katılanlar aynı fikirdeler.

Bu, Batı Almanların çoğunluğunun fena halde canını sıkan noktalardan biri: Hele ki biz, kendi "totaliter" yapılarımızdan gelip, Batılıların da sisteme uyumlaştırıldığını saptayınca çok canları sıkılıyor. Evet, başka tür bir uyum sağlama, ama bizim gözümüzden kaçması mümkün değil. Belli ki ancak biz fark ediyoruz, çünkü hiçbir şey onların dikkatini çekmiyor. Batılılar, tutsak gibi altta kalmışlıklarını içlerine sindirmişler, üstelik her şeyi özgürce yaptıklarını sanıyorlar. Demek istediğim şu: Doğuda nasıl bir altkültür vardıysa aynı şekilde bir alt kamuoyu da vardı. (Bilinçlice yaşadığım dönemi, yani Ulbricht sonrasını kastediyorum.) Yani, basılan ve gönderilen her şey sansürün ciddi kontrolundan geçerdi; ama sözünü ettiğim alt kamuoyunda konuşulanlar şaşırtıcıydı. Özel çevrede ve dostlar arasında bu zaten normal ama öncelikle, işyerlerinde, meslektaşlar çevresinde ve tüm toplantılarda da –ki ben bunlara yazar okumalarını ve ardından yapılan tartışmayı da dahil ediyorum– her şey açık açık konuşulurdu.

Tüm ülkede verimliliğin düşük ve yönetim aygıtının şişirilmiş olması nedeniyle işgücü eksikliği duyulduğu için ve cinayete vb. karışmadıkça kimse işten atılamadığından, emekçi olarak hiçbir şeyden korkmaya gerek yoktu. Yetmişli yıllarda televizyon muhabiri olarak sık sık işletmelere, cemaatlere, beldelere, gençlik kulüplerine veya devlet dairelerine giderdim. Oralarda insanların kötü durumlara ilişkin anlattıklarından neredeyse kameralar ısınırdı, yalnız işte yayınlayamazdık bunları. Redaksiyona, yıllar içinde, beceriksiz yönetimlere, çalışılan işletmedeki hatalı gelişmelere veya iş yapılan işletmenin sakatlıklarına ilişkin kaç binlerce seyirci mektubu gelmişti. Danıştaya, örneğin devlet dairelerindeki bürokrasiyle veya konut inşaatındaki yetersizliklerle ilgili yüz binlerce başvuru yapılmıştır.

Bu açıklığın pratik yararları kuşkusuz sınırlıydı. Buna karşın psikolojik bir yanı vardı: Gazeteye yazamadıkları için insanlar, çevrelerinde (politbüroda değil) kendilerine aykırı gelen şeyleri

konuşmaya alışmışlardı. Bugün ise tam tersi: Hükümete ve partilere küfredilebilir. Pratik yararı yine sınırlı kuşkusuz, ama işte bu özgürlükten haklı olarak gurur duyuluyor. Kendi meslek yaşamında ise işini yapacaksın. Altı aylık deneme süresi, ADC'deki iş yasasına oranla çok fazla. İş arkadaşları içinde kendi ücretinden söz etmek, özel sektörde işten atılma nedeni oluyor. Yeni mülk sahiplerine karşı herkes yeni bağımlılıklar hissediyor.

ADC yazarları ve filmcileri, az ya da çok başarıyla o alt kamuoyunu açık kamuoyu haline getirmeye çalıştılar. Bir yandan konu çekiciydi ama öbür yandan gerçeğe fazla yaklaşılırsa yazarına sorun çıkarabiliyordu. Heiner Müller'in "Lohndrücker" ve "Umsiedlerin"ini, Neutsch'un "Spur der Steine" romanından Frank Beyer'in yaptığı filmi, Volker Braun'un "Kipper"ini veya Volker Koepp'in, Wittstock kadın tekstil işçilerine ilişkin, çekimi yıllar süren belgeseller çevrimini anımsıyorum. Seksenli yılların ortalarında ben, yayınlandığında büyük tartışmalar doğuran bir canlı radyofonik oyun yaptım. Öyküsü bugün sanki başka bir gezegendeymiş gibi geliyor: Teltow'da büyük bir elektronik işletmesinde otomatların devreye sokulması ile rasyonalizasyona gidilmiş. 22 yaşındaki bir mekanikçi kızın da işyeri değiştirilmiş. Ama yeni işi ona çok monoton geldiği için yapmak istememiş. Bu yüzden uyarı alınca da sendikaya şikâyet etmiş. Benim mikrofonuma aynen şunları söyledi: 'Ben bir uzman işçiyim, oyuncak değilim, bana bunlar yapılamaz! Zevk alacağım bir iş verilmezse herhalde işi bırakmak zorunda kalırım.' Bu tehdit onun iyi bir çalışma ortamı sağlamakla yükümlü bölüm sorumlusunu telaşlandırdı, çünkü işyeri dalgalanması yükselirse önemli sorunlarla karşılaşabilirdi.

Kombina yönetimi, araştırmamda normu gerçekleştirmenin aykırı sorularına girdiğimi fark edince bana işyerine girme yasağı koydu. Bu ise işyeri ekibini kızdırdı, iki taraf da bu konu üzerinde durma ihtiyacı duyuyordu. Bölüm sorumlusu ve alan sorumlusu da içlerinde olmak üzere tüm çalışanlar, beni kendi mekânlarında konuk ederek işletmenin sorunlarını adlarıyla sanlarıyla mikrofona anlatmaya hazırlardı. Alt kamuoyu işte. Kombina yönetiminin hiç katılımı olmadı, çünkü çalışanları ürkütebilirdi bu. Acaba

Batılı işverenler böyle bir yaşanmış bağımsızlığın birazcığını bile tasavvur ederler mi bilmem. O elektronik işletmesi bu arada yok oldu. Şimdi telaşlanan kim, düşünmeye değer. Ben işçiyim – daha azı var mı?

Kentin batı kesiminde çalışan Doğu Berlinliler, yerleşmiş hiyerarşik yapıları, entrikaları ve rekabet havalarını çok garipsiyorlar. Oysa "Infas" anketine göre Batı Berlinlilerin yüzde 90'ı, çalışma ortamlarından memnunlarmış. Bu yüzde oranı, neredeyse ADC seçim sonuçlarını anımsatıyor. Doğuda yeni uyum tam gaz gittiği halde orada çalışanların yalnız yüzde 64'ü çalışma ortamından memnuniyet bildirmiş. Buna karşın – muhabirlerin deneyimine göre Doğulular, her ne kadar oldum olası her şeye küfretseler de, mikrofon, kılıfından çıkıp önlerine tutulduğunda sus pus olmayı öğrenmişler bile.

Bundan dolayı kimse suçlanamaz, çünkü hemen hepsi, şöyle ya da benzeri bir metnin altına imza atmışlardır: "İşletmeyle ilgili hiçbir şey konuşmama yükümlülüğü, iş sözleşmesi sona erse dahi aynen geçerlidir." Bir patronaj, artık kendisiyle hiçbir ilişkisi kalmamış insanları böylesine susmaya zorlayabilecek gücü nereden alıyor, bunun herhalde "hukuk devleti" olarak bir kontrol edilmesi gerekir. Her neyse, bu koşullar altında ADC'deki alt kamuoyu, çalışma dünyasında açık kamuoyu olmak şöyle dursun, iyice altın da altı haline gelmiştir. Milyonlarca insanın, yönetimde, üretimde ve hizmette yaşamlarının en uzun bölümünü hangi koşullar altında geçirdiği, konu bile olmuyor. Geçmişteki gibi bir radyofonik oyunu şimdi yapmam mümkün değil. Bu önemli yaşam alanından Batılı sanatçıların ve eleştirmenlerin neden böylesine kaçındığını şimdi anlıyorum: Düpedüz tabuymuş meğer.

Schwerin Enerji Üretim Dağıtım Anonim Şirketi'nin bir genel toplantısında yeni yönetim, işletmenin ne kadar büyük riskler pahasına devam edebildiğini *ilan* edip ardından tartışmayı açtı. İşlerinin ne kadar daha güvencede olduğu sorusuna yanıt alamamış olan 800 güvensiz çalışanın ağzını bıçak açmıyor. Bir mühen-

dis bana, burada hep tartışma yapılırdı, diyor, özellikle de gece vardiyasında. Bugün çalışan sayısı hemen hemen yarıya inmişken artık kimse sendika üyesi olduğunu bile belli etmiyor.

İşletmelere yapılan resmi ziyaretlerde zaten daha fazla bir şey öğrenilemiyor. *En Altta* neler olup bittiğini az çok anlayabilmek için Günter Wallraff gibi, kimliğini ve sağlığını biraz riske edeceksin (Onun "*En Alttakiler*" kitabı, Federal Almanya'nın edebiyat tarihi içinde en fazla satılan kitap olmuştu. Talep yok değil demek ki.) Belki Doğu ile bu özgül ilişkileri bir süre daha besleme şansı vardır; o ilişkilerde *yakınlık*, mutlaka *statü* ile bağlantılı değildi çünkü.

Dönüşüm sürecindeki yoğun ortak çalışma vesilesiyle birbirini tanımış bir grup olarak, o dönemde kanıtlanmış taban demokrasisi işleyiş biçimlerini yaşatmak ve yeni yaşamımızdaki kişisel ya da genel deneyimlerimizi birbirimizle paylaşmak için bugün de düzenli aralıklarla evlerde veya kiliselerde toplanıyoruz. Politik olarak farklı düşüncelere sahip ama buna karşın yürekten birbirine yakın olan bu grubun bileşimini Batılılara anlattığımda hep duyduğum şu oluyor: Tasavvur edilemez! Grubun bileşimi şöyle: Bir Protestan kilisesi süperintendantı ile bir tesisatçı, bir rektör ile bir polis, bir avukat ile bir işsiz sekreter kız, bir açık hukuksal çevre koruyucusu ile üç serbest yazar, bir ABM galerisi müdiresi ile önemli bir aktris, bir psikoloji profesörü ile bir grafiker, Berlin piskoposluk kilisesi çalışanı ile ağzı sıkı iki gazeteci.

Bir kezinde işçi Peter S. yanımda Christa Wolf'ün biedermeier kanepesinde oturmuş anlatıyor: Köpenick'te, 1983'te Japonlar tarafından modernize edilerek renkli görüntüye geliştirilen televizyon elektroniği tesislerinde öğrenim görmüş. Ama onun çalıştığı montaj bantı, Uzakdoğu temposuna göre ayarlanmayıp Doğu Avrupa ölçüsünde bırakılmış. Dönüşüm olayının ardından Kore şirketi Samsung bu işletmeyi satın almış. Hiç gizlemeksizin, "arkamdan kapı kapandı mı, Asya'dayım", deniyormuş. Üst yönetim kademesi, dize kadar eğilerek selamlaşan Korelilerle değiştirilmiş. İşyeri temsilcisi, firma çizgisindeymiş. Teknoloji esastan değişti-

rilmeksizin bandın temposu iki misline çıkarılmış. Buna uygun olarak gürültü ölçüsü ve elektromanyetik yayınım kirliliği de yükseltilmiş.

"Üç vardiya sistemiyle çalışılan bu strese dayanmak en zor iş. Birkaç saat sonra konsantrasyon yetisi zayıflıyor, soluklanacak ara molalar da yok. Tam tersine sürekli fazla mesai ve en az iki cumartesi vardiyası isteniyor, hepsi için bir defada yüz Mark fazla ödeme yapılıyor ancak. Bu artık pür sömürü. Nihayet ergime bölümünde bir işçi, başını çıkrığa kaptırınca ölümcül kaza oldu. Çalışma güvenliği sıfır. Bir alet sandığı yanınca tüm salonu anında yakıcı bir kara duman kaplamıştı. Hepimizi öksürük tuttu, gözlerimiz yaşardı, ama emir de geldi: Çalışmaya devam! Yan bantta kız arkadaşım Heidrun montaj yapıyor. Bir süre önce öldürücü bir elektrik çarpmasına uğradı. Tüm bedeni sarsılıp sonra buz gibi oldu, yalnızca kalbine bir sıcaklık dalgası gidiyordu. Benzi tebeşir beyazıydı. Ustabaşı, basit bir statik elektrik yükü diye iddia etti. Kızcağız ancak on dakika dinlenebildi. Kendini kötü hissediyordu ama ancak paydostan sonra evden acile telefon edebildi. Doktor, tansiyonun 200 olduğunu saptadı ve hemen iki hafta rapor verdi. Sonra tekrar işe geldiğinde, atılmıştı. Deneme süresinde hastalananın hemen işine son veriliyor.

Kız arkadaşım şimdi bir yarım zamanlı çalışma şirketine bağlandı. Yani, o an için ihtiyacı olan bir işverene o süre için gönderilerek çalışıyor. Sürekli değişiklik olduğu için çok kişiyi tanıdı ve duruma ilişkin epey izlenim edindi. Ama öbür yandan, daha bir yerdeki çalışma arkadaşlarına yeni alışmışken ayrılmak zorunda kalıyor. İnsan ilişkileri kurması artık söz konusu değil. Sabit çalışanlar, bir geçici çalışanın uzun süre kalmasına iyi gözle bakmıyorlar. Ayrı ayrı gruplar, birbiriyle acımasız rekabet içinde. Üstlerinden yarar sağlamak uğruna böyle birbirinin ayağını kaydırmalar, birbirini yağlamalar, daha önce yoktu bizde. Tabii idare de bunu, çalışanları kontrol ve disipline etmek için kullanmakta. Patronlar, stratejilerini yerleştirmek için yeterince baskı aracına sahipler."

Peter S. biedermeier kanepede veryansın anlatırken benim de

aklıma kuzenim Margot geldi. Schering belediyesinde çalışıyor. Duvar yıkılmadan önce çok kısa olmasa da düzenli aralarla bana gelirdi. Şimdi yapamıyor artık. Dönüşüm olayından sonra onun çalışma alanı öyle genişledi ki, işleri bitirebilmek için her gün bir veya iki saat daha fazla çalışmak zorunda. Atlatabilir isterse. Ama o zaman işler iyice birikecek. Başedemeyecekseniz daha genç birini almamız gerekir bu işe, deyip kesmiş şef.

Bu memlekette, sanki işsizlik vergi ödeyen için salt bir mali sorun, işsiz içinse salt bir psikolojik sorunmuş gibi yapmaktan zevk alınıyor. Ama işsizliğin, *tüm* bağımlı çalışanlara dayanılmaz koşullar getirdiğine gelince hepsi sus pus. Bizim 'Marx öldü' Blüm'ümüzden (Sağ partiden 1982-1998 arası iş ve toplumsal düzen bakanı NORBERT Blüm, Y.O.), Clinton'ın iş bakanı Robert Reich'ın 1995 Eylül başında *Labor Day* vesilesiyle söylediklerine yönelik samimi bir açıklama beklerdim doğrusu. Birleşen büyük bankalar *Chase Manhattan* ve *Chemical*'dan 12 000 çalışanın işten atılmasıyla ilgili olarak şöyle demiş R. Reich:

> "Amerikan işçileri, bu ve daha binlerce benzeri gösteri yüzünden, yerlerinin kolayca doldurulabileceğini söyleyemez oldular. İşletmeleri ne kadar fazla kazanırsa kazansın ücretlerine zam almayacaklar. Hatta çoğu, ücretlerindeki veya sosyal haklarındaki azalmayı sineye çekecekler. Vereceği kararın 'ya şu, ya da hiç'e indirgenmiş olduğunu gören kişi, fazla bir şey söyleyemez."[57]

İşte Robert Kurz'un, *Paranın Stalinizmi* dediği şey bu olsa gerek. Üstelik bu, yalnız işçileri ve hizmetlileri değil, entelektüelleri de kapsıyor. WDR (Batı Alman Radyosu, Y.O.) genel yayın yönetmenliğine seçilmesi vesilesiyle yaptığı söyleşide Fritz Pleitgen, hiç illüzyona kapılmaksızın şunları belirtmiş:

> "Batıda gazetecinin bağımsızlığı ne durumda? Patronun bulunduğu kat neyi istiyorsa aynen onu yazan redaktörler öyle çok ki. Uyumculuk kesinlikle Doğuda ve Batıda eşit dağılmıştır."[58]

IG Medien'in (Medya Sanayi Sendikası, Y.O.) gazete muhabirleri arasında yaptığı bir üye soruşturmasının sonuçlarına göre,

muhabirlerin dörtte üçü kendilerini yayıncının müdahalelerine teslim edilmiş görüyor, yarıdan çok fazlası da ayrıca reklam verenlerin, birliklerin ve politikacıların saldırgan etkisi altında hissediyor. Niye böyle şeylerin nasıl işlediğini yazan makaleleri kimse okumaz ki? Muhabirlerin büyük çoğunluğunun çalışma koşulları ancak eski moda *sömürü* deyimi ile karakterize edilebilir. Çeşitli redaksiyonların işyeri temsilcilerinin incelemeleri şu sonucu vermiş: Sözleşmeyle saptanan haftada 38 saat çalışma kuralına ancak müstesna durumlarda uyuluyor. Pek çoğu, normal olarak haftada 60 saat ve daha fazla çalışıyor ve fazla çalışmasına karşılık para veya tatil olarak bir ek de almıyor. Ve mırıltı bile yok.

Batı Almanların yaşam yalanlarından biri de, kendilerini, uyum sağlamamış bireyciler olarak kabul etmeleri. Dahası, bu bireycilik öylesine normlaşmış ki kolayca fark ediliyor. En azından bizim gibi, eski normlardan yeni kurtulmuş, yeni normlara ise henüz tam girmemiş olanlar, Batılılardaki bu normlaşmış bireyciliği daha da kolay fark ediyor. (Gerçek kişilik sahiplerine de rastladım kuşkusuz. Ama Doğudakilerden daha çok olup olmadıklarını söyleyecek durumda değilim, çünkü, gerçekten kişilik kazanmak için Batılıların ödedikleri bedelin Doğudakinden daha az olup olmadığını da söyleyecek durumda değilim.) Bir başına piyasa yapanlar içinde ise hiç gözden kaçmazlar, alternatif takılma üniformasıyla olsun, zorlanan gevşeklik üniformasıyla olsun, kelepçeleyen bağlantısızlık üniforması veya mesafeli yakınlık üniformasıyla olsun, sürekli kendiliğindenlikle veya kolektif öteki üniformasıyla olsun, hep bu mecburi bireycilik baskısı altındadırlar.

Doğu Almanların büyük çoğunluğu, Batılıların esas atraksiyonu olan özgürlük kavramını değerler skalasının en başına koymadılar. Daha az güvenlik daha çok özgürlük mü, yoksa daha az özgürlükle daha çok güvenlilik mi, arasında seçim yapmak durumunda, 1992 sonbaharında Doğulıların yüzde 68'i, o sözde özgürlüğe karşı görüş belirttiler. Hatta 1994 ilkbaharında yüzde 73'e çıktı bu oran.[59] Bunu salt ADC hospitalizmi (uzun süre hastanede veya evde kapalı kalmaktan doğan bedensel veya ruhsal arızalılık) ile açıklamak kısa akıllılık olur. Varlık-yokluk korkularının bu-

lunmadığı dönemin anısı, beklenenden daha derin yerleşmiş besbelli. Çoğunluk bugün (geçmişte ADC'de uygulanan, Y.O.) planlı ekonomiyi gerçekten de -daha etkili değil ama- daha insani ve daha sosyal bir düzen olarak görüyor (16.8.95 günlü *Frankfurter Allgemeine Zeitung* gazetesi).

Böylece Batı Almanların başka bir yalanına geliyorum. "*Der Vertrag* - Sözleşme" kitabında Wolfgang Schäuble (CDU'dan, sağcı politikacı, Y.O.), Federal Almanya'yı *insan haklarının garanti altında bulunduğu* bir hukuk devleti olarak nitelemiş.[60] Bu, bu ülkede ağızlara sakız olmuş bir sav. Ama herkes de, hatta entelektüellerin yüzde 99'u, bunu derinlemesine içselleştirmiş üstelik. İnsan haklarına aykırılık, müsaadenizle ancak diktatörlüklerin meselesi olsun lütfen yani!

Kuşkusuz Federal Almanya'da da insan hakları her gün milyonlarca kez ihlal ediliyor. Ben bunu Batı Almanlara söylediğimde, niyetimi anlayıp usançla geçiştirmek de değil, düpedüz kaçık yerine koyuyorlar beni. Beni tanıyanlar ise, böylesi ağır tezleri, elimin altında çok sağlam kanıtlar olmaksızın asla ileri sürmeyeceğimi bildiklerinden, şaşkınlığa düşüyorlar. Ayrıca hepsi bana Marcuse'nin "yanlışlığına karşı bağışıklığı olan yanlış bilinç" tanımı için görüş dersi verdiklerinden, keyiflendiriyor beni bu. (Elbet benim de kendi bulanıklıklarıma karşı bağışıklığım var, hepimizin vardır, kalıcı görüş ayrılıklarını ayakta tutmak ancak bu sayede mümkün oluyor ya.)

Geçerli insan haklarının neler olduğuna iyi ki ben karar vermiyorum. Siyasal bilimci Hartmut Jäckel de değil bu kararı veren. Pek çok kimse gibi o da, *çalışma hakkı*'nı insan hakkı olarak tanımayı açık bir mantıkla reddediyor. Çünkü devletin tanınan insan haklarını garanti etme yükümlülüğü varmış, iş sağlamayı ise ancak devletin kendisi işveren ise garantileyebilirmiş. (Yani ancak halk mülkiyeti egemense.) Dolayısıyla "Çalışma hakkı, özgürlükçü devlet ile çelişir"miş.

İnsan haklarına ilişkin kararı, anayasanın 1991 dtv yayınına önsöz yazmış olan Tübingen'li profösör Günter Dürig de vermek durumunda değil:

> "*Sosyal temel haklar*'dan ('barınma hakkı', 'çalışma hakkı' vb.) bir tek talep bile, aslında *anayasa düzeyinde aktüel olarak* yerine getirilemez. Böyle bir şey, yurttaşların gözünde hemen hemen kaçınılmaz olarak tüm anayasanın tek bir gevezelikler ve yalanlar abidesi olduğu izlenimini uyandırır. Sevgili ahali, bunun ardından gelen, kitleler halinde devlete sadakatsizliği daha ADC geçmişinde bizzat izledik. Kendi kendini atamış bir 'yuvarlak masa'nın tam 37 adet böylesi sosyal hakkı bulup keşfedip kilise Almancası ile 'dahil etmesi'ndeki iyi niyet saflığına inanmıyorum artık. Sonra da Marx diye birinin British Museum'da hatmettiği tüm saçmalıkların hesabını anayasadan sormak istiyorlar."[61]

Bu durumda kendimi küçük bir "Anti-Dürig"den (Engels'in "Anti-Dühring"ine gönderme, Y.O.) alıkoyamayacağım. Alman Demokratik Cumhuriyeti yurttaşlarının, kendilerine çalışma hakkını garanti ettiği için devletlerine sadakatsizlik yaptıkları savı, Bay Dürig'in katıksız bireyciliğini ortaya döküyor. Sosyal insan haklarının hukuksal olarak talep edilebilirliğini yaşamış olmak, geçmişimizin hiç de kötü bir deneyimi değildir.

Pek çok ekonomistin ortak fikrine göre, ekonomide yapılan hataların biri, işyeri sağlamaya devletin sübvansiyon vermesi değil, *sahte* işyerleri sağlamasıydı. Altyapı için, hizmet sektörü için, çevre koruma için işyeri yaratmak yerine, bürokrasi aygıtına, şişirilmiş belediyeye, paranoit devlet güvenliğine, polise ve orduya bunu harcamaktı hata olan. Yoksa, eğer Doğunun, garanti ettiği çalışma hakkından dolayı yıkıldığı doğruysa, ola ki Batıda bu hakkı yok saymasından çökecektir. Weimar Cumhuriyeti'nin (Hitler rejimi öncesindeki Weimar anayasasına bağlı Almanya cumhuriyeti, Y.O.) yıkılışında, toplumsal kollapsın payı hiç de önemsiz sayılamaz. (Kaldı ki, 'Marx diye birinin British Museum'da hatmettiği' o çalışma hakkı 'saçmalığı', Weimar anayasasında garanti edilmişti, faydası olmadı başka.)

Ama bu hak anayasada yer alsın ya da almasın, yerine getirilmemesi yine de her durumda insan hakkı ihlalidir, çünkü nelerin insan hakkı sayılacağı konusunda anayasalar da ölçüt ola-

maz. Ne Federal Almanya anayasası, ne de ADC Anayasası bu yetkiyi taşıyordu. Bunun için hâlâ bir üst makam var. Avrupa Parlamentosu bile değil bu. Birleşmiş Milletler'dir yetkili en üst kuruluş. Çıkmasında ağır sosyal aymazlıkların da payı bulunan İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı sonuçlarının ardından halklar birliği, klasik özgürlüklere dayalı insan haklarına modern sosyal insan haklarını da eklemeyi kararlaştırdı. Kasım 1948'de ilan edilen Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 1. maddesi, devrimci *"Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik"* programıydı. Bence dünya tarihinin en değerli belgelerinden biri olan bu bildirge, son derece açık, neredeyse şiirsel bir dille ifade bulmuş bir açıklamadır. (Hele Bildirge'nin, Christoph Meckel'in otuz gravürünü içeren bendeki yayını, düpedüz bir toplu sanat yapıtı.)

Sosyal güvenlik hakkı olsun (madde 22), çalışma hakkı olsun (madde 23), barınma hakkı olsun (madde 25), bütün bunlar, Federal Almanya'nın da imzalamış olduğu sözleşmenin ayrılmaz bileşenleridir. Metnin giriş'inde üye devletler, egemenlikleri altında bulunan bölgelerde, "insan haklarının ve temel özgürlüklerin yerleşmesini gözetmeyi ve gerçekleştirmeyi" yükümlenmişlerdir. Ondan sonra artık ölçütün bu olmasını kabul etmek durumundadırlar. Temel hakların tümünü içermeyen anayasalar, insan haklarının ihlaline açık çağrı çıkarmaktadırlar.

Her iki taraf da baştan beri, bu bildirgeyi kendi tarzında göz ardı etmiştir. Doğuda şöyle denirdi: Serbestlik hakkı – elbette iyi güzel, ama *gerçekte yerine getirilemez*; bizim sosyal güvenliğimizi tehlikeye sokar, ne zaman ki ekonomik olarak daha güçleniriz, o zaman daha fazla özgürlük sağlayabiliriz; oraya kadar bu, *uzak hedef* olarak kalacaktır. Batıda ise şöyle denirdi: Çalışma hakkı – elbette iyi güzel, ama *gerçekte yerine getirilemez*; bizim özgürlüğümüzü tehlikeye sokar, ne zaman ki özgürlük güvenceye alınmıştır, o zaman sosyal haklara eğilebiliriz; oraya kadar bunlar salt *programda hak*'tır.

Her ikisi de, yerine getiremeyeceği hakkı, devletin uzak hedefi düzeyine indirgiyor. Böylece insan hakları ihlalinin ne olduğu, yorum sorunu düzeyine yükseliyor. Batıda, vazgeçilmez klasik

insan hakları mutlaklaştırıldı, modern sosyal haklar kamu bilincinden uzak tutuldu. Burada yazık ki Strasburg Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin geleneği de böyle. 1950 Kasım'ında Avrupa Komisyonu bugüne dek geçerliğini koruyan ve Birleşmiş Milletler sözleşmesi daha üst bir hukuku temsil ettiği halde Batı Avrupa'da kamu bilincine ondan daha kuvvetle yerleşen "İnsan Haklarını Koruma Sözleşmesi"ni karara bağladı. (Bendeki dtv yayını Anayasa kitabının 27. basımında da "İnsan Hakları Sözleşmesi" diye yalnızca Batı Avrupa varyantı basılmış.) İnsanın sorası geliyor, Sözleşme dururken bir de Koruma Sözleşmesi ne ola ki? Yakından bakınca ise bu "Koruma Sözleşmesi"nin, orijinalinin zavallıca bir kesintisi olduğu meydana çıkıyor. Üstelik de riyakâr. Çünkü o bürokratik dille, giriş'te, amacın Birleşmiş Milletler sözleşmesinin "evrensel ve etkili tanınmasını ve uygulanmasını" sağlamak olduğu izlenimi uyanırken, maddeler, insan haklarının genel açıklanışındaki *eşitlikçi* öğelere *karşı bir korunma* sözleşmesinin söz konusu olduğunu gizleyemiyor. Saygınlık, halkın iradesi, kardeşlik, eşitlik, onur, akıl, sanatlar, vicdan, gibi belirleyici sözcükler yok olmuş. Sığınma hakkı kaldırılmış. Sosyal hakların hepsi, tam bir gizlilik içinde çöpe atılmış! Çalışma hakkı, barınma hakkı ve sosyal güvenlik zaten en başta atılacaktı, ama eşit işe eşit ücret, tatmin edici çalışma koşulları ve meslek birlikleri bile gitmiş. Kültürel yaşama katılım, dinlenme, izin ve tatil, doktor kontrolu ve sosyal bakım, anne ve çocuğun korunma hakkı, evlilikten doğan çocuklarla evlilik dışı doğan çocuklara eşit muamele, herkes için eğitim hakkı, bütün bunların hiçbiri yok.

Bunun yerine, kazanılmış yurttaş haklarına sayısız sınırlandırma getirilmiş. Yaşama hakkı, yukarıda anlatıldığı gibi, garip istisnalarla tanımlanmış, ifade özgürlüğü ve öteki demokratik doğal haklar için de aynı şey söz konusu. Hayır hayır, Avrupa Komisyonu'na kenetli bu 'belli insan haklarına karşı kendini koruma' sözleşmesi mutlaka yenilenmelidir.

Her iki taraf da, birbirlerinin açıklarını az ya da çok somutlukla ortaya koymuşlardır. 1985 "Bergedorf Söyleşileri Çerçevesi" vesilesiyle Bonn'da açıklama yapan Halle'li (Doğuda, Y.O.) insan

hakları savunucusu prof. Eberhard Poppe, AGİK Helsinki Nihai Senedi'nin asla yalnızca Batı mantığını izlemediğine dikkat çekmişti:

> "Bireyin özgürlüğünü, saygınlığını ve gelişmesini güvenceye almak ve kişiyi korumak demek olan insan haklarının anlamı, ne kadar vazgeçilmez de olsalar salt ifade, bilgi edinme, vicdan ve inanç özgürlükleri ile karşılanmış olmaz... Kitlesel işsizliğe göz yuman, on binlerce genci eğitimsiz ve amaçsız bırakan (rejimler, Y.O.), yaşamı kalıcı biçimde deforme edebilecek insan hakkı ihlalleri yapmaktadırlar."[62]

Dışişleri'nden Eckehard Eickhoff ise bu suçlamayı etkisiz bırakmaya çalıştı:

> "Batılı devletler, malı tartarak almayı yeğliyorlar; kişisel karar özgürlüğüne, iş piyasasının tümden düzenlenmesiyle bağlantılı olacak büyük sınırlamalar getirmeyi satın almak istemiyorlar. Kişi, meslek yaşamında özgürce karar verme olanağını korumalıdır. Buna karşılık biz ona, işsiz olarak da insan onuruna yaraşır bir yaşam standardı sağlayan sosyal güvenceler sunuyoruz."[63]

Saygınlık ve *onur* tasarımlarımızın farklı olduğu görülüyor. Doğu Almanların çoğunluğu, bir milyon evsiz insanın, altı milyon iş arayan insanın ve sekiz milyon yoksulluk sınırında yaşayan insanın varlığına biraz zor alışır. Biz malları farklı tartıyoruz. Demokratik atılım sürecindeki birlikteliğimizden tanıdığım eski Erfurt Başrahibi Heino Falcke, Hamburg Kiliseler Günü'nde: "Eğer insanın onuru dokunulmaz ise, mülkiyet dokunulabilir olmak zorundadır", dedi. Demokrasi, özgürlük ile eşitlik arasında tüm taşınabilir uzlaşmaları aramalıdır. Madalyonun yalnızca bir yüzünü parlatanlar, tarihin deneyimlerini bilmezden geliyorlar.

Yanlış da anlaşılmamak için: Akşamdan sabaha tam istihdama ulaşılmalı, demiyorum. Kaldı ki, özel mülkiyetin belirleyiciliğinde tam istihdam nasıl gerçekleşir, benim için zaten soru işareti. Ama bir şeyi *talep* ediyorum (ultimatom gibi oldu ama – olsun, evet): Boş gevezeliğinizi bize yapmayın. Güzel bir yeni dünyaya gelmişiz gibi ne bizi ne de kendinizi kandırmaya kalkmayın. *Bizim yolumuz*

doğru, daha önce de doğruydu. Yalan söylenen bir ülkeden geldik, burada da aynen sürünce çok fena tepki duyuyoruz. Yağmurdan kaçarken doluya uğratıp, bir de güneş gözlüğü takmamızı beklemeyin.

İnsan hakları meselesinde Federal Almanya dürüst olmak istiyorsa, yalnızca iki seçeneği var: Ya, Bay Schäuble de dahil, bu toplumun henüz kitle halindeki insan hakkı ihlallerini önleyecek durumda olmadığını itiraf edecek, ya da eğer bu itirafı dudaklarına yakıştıramıyorsa, gidip Birleşmiş Milletler Sözleşmesinin altındaki imzasını geri çekecek. Sonra da toplanmış meclisin önünde açık açık, sosyal temel hakları tanımıyoruz, çünkü o haklar özgürlüğü tehdit ediyor, diye ilan edecek. Görelim bakalım halkların tepkisi ne oluyor.

Demokrasi Dışında

Çok gevşek biçimde bir devrimcik yapmış olan insanlar, çoğu kez en revaçtaki işe zor alışırlar: Kutsal ineklerin çobanlığıdır bu iş ve pek öyle fazla haysiyet de istemez. Tabu'ları sezmede profesyoneldir bu çobanlar. Örneğin, bu toplumda demokrasinin denetiminin işlemediği görünmez bir iktidar gücünün kokusunu almak için şaşmaz bir duyuları vardır. 1978'de Sovyet yurttaşlığından çıkarılan ve o zamandan beri Münih'te yaşayan yazar Aleksander Zinovyev, bir despotik *devletlerüstü*'lükten söz ediyor. Bu deyimle Zinovyev, işadamlarının, bankerlerin ve danışmanların, iktidardakilerin ahbap ve akrabasıyla bir araya geldikleri, idareyi temsil edenlerle özel bürolar ve gizli servislerle seçkinlerin kulüplerinden meydana gelen mafya türü lobici ve murakıp, emlak komisyoncusu, medya patronu grupları kastediyor. Özelleştirilen federal demiryolları işletmesindeki sekiz kişilik yönetim kurulunun altı üyesi, otomotiv endüstrisi temsilcisi.

> "İçinde iktidarın pişirildiği bir mutfak bu... Devletüstücülük sisteminde demokratik bir iktidarın kıvılcımı yoktur, kamuoyu en aza indirgenmiştir ya da hiç bulunmaz, esas egemenlik özel paktların kast sistemi ilkesidir, gizlilik ilkesidir. Komünist devlet biçimi, ona kıyasla çok amatör kalır".[64]

"Demokrasi Şimdi"nin kurucularından o zaman Mülheim/Ruhr Protestan Akademisi'nde öğretim görevlisi olan fizikçi Hans-Jürgen Fischbeck, örtülü iktidarın daha da açık analizini vermektedir:

> "Demokratik bilinen bir devletin de demokratik geçerliği olmayan bir iktidar yaratıp onu sürekli güçlendiren bir mülkiyet biçimini güvenceye aldığı, hatta belli anlamda bizzat oluşturduğu, tabulaştırılmıştır. Böylece Pazar ekonomisinin, hiç de mümkün tek seçenek olmayan belli biçiminin, yani 'kapitalist' biçiminin temellendirildiği de tabulaştırılmıştır."

Fischbeck, kutsalın kutsalı mülkiyet hakkının, *çalışmayla kazanılmış mülkiyet hakkı*'na daraltılması gerektiğini savunuyor. Anayasanın 14. maddesindeki mülkiyet kavramının, mülkiyeti mali servet veya hisseler ve ipotekler üstünde değil yalnızca *nesneler* üstünde hukuksal egemenlik olarak gören klasik burjuva hukukundan bile epeyce uzak olduğunu anımsatıyor. O mali servet ve hisseler, ipotekler, faiz ve faizin faizi yoluyla durduk yerde kendiliğinden büyür ve böylece zenginlere *emeksiz ek gelirler* sağlar. Bununla küçük tasarruf sahibi değil, Fischbeck'in sözünü ettiği bir sanayicinin her gün 170 000 Mark daha zenginleşen dul eşi gibiler kastedilmektedir. Tahminimce o dul, her gün cebine giren o harçlığı yalnız faizden değil, emeksiz gelirin en az aynı şekilde kaynakları olan arsa ve başka taşınmaz mülklerinden de elde ediyordur. Ne olursa olsun – (çalışmayla, Y.O.) *kazanılmış olmayan* zenginlik, yine kazanılmış olmayan, dolayısıyla demokratik geçerlik taşımayan etki olanaklarına ve toplumsal kutuplaşmaya varmakta. Ama daha da ağırlıklı olarak sistemin zorlamasıyla mali servet, kredilere yatıyor, onlarsa sürekli yeni gerekleri ve yeni büyümeleri getirerek ekolojik yıkıma neden oluyorlar. Bankalar yalnızca enflasyonu karşılayan bir faiz verseler mali servet üstündeki mülkiyet yeterince güvenceye alınmış olurdu. (ADC'de her çeşit hesap için banka faizi yüzde üç civarındaydı. Daha fazla alınamazdı.) Parasal servetin kendiliğinden daha fazla gelir getirmesini istemenin hiçbir ahlaki temeli yok. Ama buna karşın devlet bu ahlaka aykırı korumayı sağlamakta. Fischbeck:

> "Böyle bir hukuk düzenine adaletli denemez. Resmi şiddet tekellerinin organlarını, yoksullara karşı işleyen yapısal şiddetin bileşenine dönüştürüyor. İncil'deki faiz yasağını anımsayan ve kendini yoksul için öncelikli seçenek olarak kabul eden bir kilise, bunun karşısında suskun kalamaz... Sosyal makasın ve büyüme zorlanmasının nedenini mülkiyet hukukundaki yapısal yanlışta aramak gerek."[65]

Bu durumdan en büyük çıkarı sağlayanlar, kredi kurumlarının kendileri oluyor. Deutsche Bank'ın genel kurulunda, eleştiri getiren hissedarların temsilcisi Henry Mathews, bu para kurumunu, gerek Alman elektrik işletmesinin iklimi bozan enerji politikasını, gerekse Daimler'in Sudan'a silah satışını desteklemekle suçladı. "Büyük para kurumlarının işletmelere uyguladıkları yıkıcı etkiye dikkat çekmek isteriz." Yönetim kurulu sözcüsü Kopper ise umursamazca şöyle yanıtladı: "Deutsche Bank bu alandaki sorumluluğunun bilincindedir." Bankaların, yaptıklarının sonucundan dolayı sorumlu tutuldukları hiç işitilmiş mi? Neden korkacaklar? "Eski bankacılar ile endüstriden ve sigortadan en sıkı dostlar, dostça kontrol organını teşkil ederler."[66]

ABD kamuoyunda şu ciddi tespit, dikkate sunuldu: Bugün dünya servetinin üçte ikisini kontrol eden en büyük 120 banka konsorsiyumu, kısa süre içinde 10 veya 15 dev bankadan ibaret olacak. O zaman, kimsenin tanımadığı ve kimsenin seçmediği yüz kişi, çok temel kararları verecek. Bu pek saygıdeğer heyet, enerji politikasının, ulaşım, silahlanma, araştırma, çevre koruma, sağlık ve kültürün zayıf noktaları olan kredilere hükmedecek. Yoksulluktan ezilen ülkelerin borçları mı silinecek, yoksa her şeye karşın onlara silah mı gönderilecek, bu pek çok insan için ölüm kalım meselesidir. Dünyanın en temel kararları demokrasi dışında veriliyor.

Bu saptamadan demokrasinin küçümsenmesi çıkmaz, tam tersine: Burjuva demokrasisi belki de insan uygarlığının en büyük politik verimidir. Ama bu ancak, uygarlıktan hâlâ nasıl uzak olduğumuzu gösterir. Demokrasi (ki burjuva demokrasisinden başka türlüsü henüz hiç olmadı), elimizdekinin en iyisi. Ama bu,

onun her türlü belayı savuşturacak kutsal halesi anlamına gelmez. Pazar ekonomisi ve mülkiyet kavramları için de aynı şey geçerli.(Dönüşüm olayının ardından bize, özel arazi mülkiyetinin ipotek edilebilirliğinin pazar ekonomisi yatırımları için tek garanti olduğu öğretildi. Sonra toprak eski sahiplerine devredildi ama "Doğunun atılımı" yine de sözde kaldı. Duyduğuma göre İsrail'de tarihsel nedenlerden dolayı arsa ve arazi üzerinde özel mülkiyet hiç yokmuş, dolayısıyla arsa spekülasyonu da yokmuş. Ama ekonomi buna karşın işliyor.)

Roma Kulübü'nün, her çeşit ideolojinin üstüne çıkartılan burjuva bilimcileri, demokrasi ile Pazar ekonomisinin insanlığın ayakta kalmasını garanti etmeye şimdiki biçimleriyle uygun olmadığını daha yıllar önce saptamışlardı. Çünkü bunun için uzun vadeli ve bencil olmayan düşünce ve eylem gerekir'di. Oysa Pazar, akılla değil, paraya en çabuk ulaşmanın yasalarına göre davranır. Bunu popüler olmayan önlemlerle dengelemeye çalışan partiler ise, seçim zaferinin ancak tatlı vaatlerle kazanılabildiğini çoktan öğrenmişlerdi. Vakti gelince kendiliğinden ortaya çıkacak olan geleceğin sorularını dile getirmek ancak sıkıntı yaratıyor. Parti çıkarı çoğu kez kamu çıkarından önce geliyor, özel olan da hâlâ felaketi önceliyor. Her şey, *demokrasiyi yeniden düşünmenin* yeterince çabuk başarılıp başarılamayacağına ve sonucun çoğunluğa benimsetilmesine bağlı olacak.

Ama bütün bunları umursamayan 'anayasayı koruma örgütü', PDS'in görece ılımlı sistem eleştirisinin, *bilinen anlamda demokratik olup olmadığının* izini sürmekle meşgul. Bence bu, ancak Stasi'nin son dönemi ile karşılaştırılabilecek bir gerçek zemin kaybıdır.

Az önce bir devrimcik yapmış insanlar, bu arada demokrasi ve pazar ekonomisiyle oynamanın düzinelerce tarzı olduğunu ve daha düzinelerce de yenisinin olacağını biliyorlar. Bir ultimatom gibi göğüslerine: 'Eller pantolon dikişine, yoksa anayasa düşmanısın!' tabancasının dayanmasına izin vermezler. Leipzig (Doğuda, Y.O.) Nikolai Kilisesinin efsanevi papazı Christian Führer'in *Berliner Zeitung*'da şu yazdığı, hiçbir televizyon filminde yoktur:

> "Aslında devrimin ikinci kısmı henüz duruyor. Pazar ekonomisi, esasen şiddetin kendisidir: İş'in adaletsiz dağılımı, bu zengin ülkede bir skandaldır. Dünya görüşü diktatoryası, kapitalin diktatoryası tarafından yıkıldı. Kapital, en yüce tanrı ve böylece her gün birinci emir çiğneniyor – üstelik de kendine Hıristiyan diyen bir partinin yönettiği ülkede."[67]

Geçmişte, bir gün gerçekten kızıllar gelse Kremlin'de neler olurdu, diye espri yapardık. Şimdi bu hortlak için iyi saatte olsunlar yok artık. Parlamenter sisteme bağlı tüm güçler demokrasinin kontrolu altında bulunuyor. Bu ülkede asıl muhalefet, oy vermeyenler partisi. Diyelim bu muhalefet bir gün kançılaryayı işgal etti. Kısa süre içinde seçilmiş dosyalar incelenince, somut kanıtlar ile demagojinin bize tanıdık gelen karışımıyla Federal Alman Cumhuriyeti'nin bir *hukuksuzluk devleti* olduğu iddiasını ortaya getirmek bu muhalefet için hiç de zor olmayacaktır. Önümüze belgeler dökecekler: Eski nazilere hukuksal ve finansal avantajlar sağlamak; ellili ve altmışlı yıllarda karşı düşüncelilere yönelik polis kovuşturması; anayasaya aykırılığı belirlenen, yetmişli seksenli yıllardaki "radikaller yasası" ("aşırılar kararnamesi"); sosyal insan haklarının sürekli ihlali; kadınlar aleyhine uygulamalar; çalışma dünyasına baskı. Ayrıca bir yığın ağırlaştırıcı somut vukuat. Ardından açılacak gizli servis dosyalarını hiç sergilemeyeyim, kabaca söylesem yeter: Pek çok illegal silah ticareti, vergi zimmeti, yolsuzluk ve başka hukuksuzluk rejimlerine (Şili cuntası, Endonezya, Güney Afrika) devlet desteği. Otomobil diktatoryası'nın kurbanlarının politik sorumluluğu. Nihayet, birleşme cinayetleri: Yuvarlak masada yer almış tüm partilerin ve yurttaş hakkı hareketlerinin ortak iradesi olan, Batının Mart seçimlerine hiç müdahale etmemesi talebine saygı göstermemek; ekonomi birliğine ilişkin 1. Devlet Sözleşmesi'nin bağıra çağıra çiğnenmesi ve bunun sonucu olarak Doğu Almanların mülklerinin tazminatsız olarak ellerinden alınması...

Bu kadar karabasan yeter.

Sevgili Batı Almanlar, kötü ruhların önüne geçin. Tarihi ve özgeçmişleri çifte standartla ölçmeyi bırakın. Bu tutarsızlık, Doğu

inadı dediğiniz şeyin ana kaynağıdır. Dönüşüm sürecini etkili bir eylem ve yorum karışımıyla yürütmemiz sayesinde biz kendi açıklarımızı teslim ettik. Siz de kendi açıklarınızı hiç değilse sözle teslim edin. O zaman göreceksiniz ki Doğulular, bir anda sizi bu erdeminizde de aşma ihtiyacı duyacaklardır. Bir de "cennete sürgün etme" suçu ile suçlanmanıza olanak vermeyin.

YURTTAŞ OLARAK RAHATLIĞIM

Monolog Bir Bitiş

Erwin Strittmatter'in 1963'te kadın dergisi "*Für Dich*" ("Senin İçin") için yazdığı bir şiirin güzel bir hikâyesi var. Konu, yüzen bir ördek ve deniyor ki: *Gözleri hep yuvaya dönük*. Redaktörün önüne taslak geldiğinde ise güzelim ördeğin gözleri *batıya* dönüvermişti. (Yuvaya: *Nestwärts;* Batıya: *Westwärts*, Y.O.) Sınıf düşmanının mı yoksa baskı hatası şeytanının mı işiydi bu aksilik? Orijinal metin bulunamıyor, şaire de ulaşılamıyordu. Duvarın inşasından iki yıl sonra böylesine yanlış yönlü bir simgeyi şairin kendisi mi kullanmıştı yani? Derginin, zamanında çıkması gerekiyordu ve redaktör de kendi kararını uygulamak zorunda olduğunu, bunun da pekâlâ mümkün olduğunu kanıtlamak durumundaydı. Resimli dergi normal tirajı olan 850 000 basılıp bayilere geldiğinde ördeğin gözleri *doğuya* (ostwärts, Y.O.) dönmüştü.

Bugün de yön önden veriliyor. Hazır ol! İstikamet... Rahat. Zamane ruhu, ne yapacağını biliyor. Ördek değil o. *Yuvaya* bakmak, Elbe'nin doğu yakasında cezalı. Hele Doğuya bakmak, olacak iş değil. Şairler hayvanseverdirler.

Peki kolektif olarak yapılan bu "Test the West"ten neye varıldı? Benim en çok karşılaştığım deneyim şu: Geçmiş ile, tahmin edilenden çok daha fazla *benzerlik* var. Ve ikinci en sık karşılaşılan: Yerleşmiş farklar ise beklenenden daha keskin.

Benzerlikler öncelikle, bilinen uyum zorlamalarında: Susma zorunluluğu (bu kez çalışma yaşamında); içinde sadakatin imtiyazla ödüllendirildiği feodal şebekeler; despotluğun katkıları; politik kariyerde konu uzmanlığının ikinci plana itilmesi; açıkça "zamane ruhu"na uyma beklentisi; parayla (ideolojik değil) disipline sokma; kötü niyetli taciz ve engellemelere karşı yaygın çaresizlik; bürokratik soğukluk; anlayış ahlakı ve estetiği; otosansür; tarihi çarpıtmak; halk ile politikacının yabancılaşması; seçkinlerin, kendi sistemlerindeki egemenlik yapılarına karşı eleştirel mesafe eksikliği, tüketim totalitarizmi (devlet değil) gerisinde bireyin yitip gitmesi.

Farklar ise kesinlikle küçümsenmeyecek olumlu deneyimler barındırmakta: Gerçekten de politikacılardan bağımsız mahkemeler var; (çoğu kez düzeltilmeye değer) yasalar çerçevesinde yargı güvencesi sağlanmıştır; kamuoyu, gücün kötüye kullanılmasına karşı belli bir denetim sağlamakta; sendikalar, giderek azalma eğiliminde de olsa, huzuru kaçırabilirler; sevilmeyen politikacıların seçilmemesi mümkün.

Ama olumsuz farklar, gündelik yaşamda daha belirleyici: Yaşam hızının, verim baskısını müthiş artıran ve kişiyi yalnızlaşmaya iten insan karşıtı yükselişi; çalışma'nın, iş'e (job) indirgenmesi; mülk sahibine bağımlılık; toplumsal varoluşun beklenmedik derecede zorlu hale gelmesi; düşüncenin para dolaşımlarına daralması; zaman geçirme ve fikir jimnastiği olarak sürekli fırsat kovalamak; sistemin koşulladığı egoizme zorlamanın moral çöküntüsü.

Sosyalizmin dağılmasından sonra insanlar daha mı mutlu oldular? Korkular daha mı küçüldü? Hiçbir "görüş araştırma enstitüsü", böylesine heyecan yüklü soruşturma ölçütlerine girişmiyor. Ya da onları finanse edenler bunun sonucu ile ilgilenmiyorlar. Aksi kanıtlanmadığı sürece benim tahminim, bu sorunun yanıtı, apaçık bir hayır!dır. Rudolf Bahro hapisten serbest bırakılıp bir süre Federal Almanya'da yaşarken, özellikle de o, şu görüşteydi: "Demokratik Almanya ortalamasında mutsuzluk bilinci, buradakinden (Batıdakinden, Y.O.) çok daha azdır."[68] Böyle bir görgü tanığı bizim için inandırıcı oluyor kuşkusuz. Sürekli yansıyan

sinyaller, pek çok entelektüelde, üniversitelide, teologda, akademisyende ve insan hakları savunucusunda, Batının hiç alternatif olmadığı kanısını pekiştirmiş ve nasıl olursa olsun bir üçüncü yol isteğini hep uyanık tutmuştur.

Bir illüzyon muydu bu, olsun varsın. Bilindiği gibi, bir duruma ilişkin illüzyondan vazgeçmek, illüzyon gerektiren durumdan vazgeçmektir. Marx bize illüzyonları dayatan nedenlerden kurtulmak gereğini belirtirken Freud, bu nedenlerin değiştirilemez olduğunu ve eğer illüzyonlarımızı bırakmıyorsak onlara dayanmaktan başka seçenek bulunmadığı görüşündedir.

Bizim yaptığımız da bu ekstremler arasında sıkışarak konum almaktan ibaret olmuştu. Freud'un "Kültürde Rahatsızlık" başlıklı psikoanalitik yazısının çekirdek düşüncesi, bir yanda isteklerimiz, tutkularımız, gayretlerimiz ile öbür yanda uygarlığın dayattığı sınırlamalar arasındaki uzlaşmaz çelişkidir:

> "Önümüze konan yaşam çok zor gelir bize, çok sancı verir, hayal kırıklıkları, çözülmemiş sorunlar getirir. Bunlara dayanabilmek için dindirici araçlardan kaçınamayız."[69]

Bu dindirici araçlar arasında özellikle bilim, sanat ve dinin sağladığı türden ikame tatminleri sayar Freud: "Fantezinin ruhsal yaşamda taşıdığı rol sayesinde illüzyonlar psişik olarak daha az etkili değillerdir". Ayrıca fantezi, mutluluğun elde edilmesinde büyük etkiye sahiptir. Yalnız kendi cebi için değil, "herkesin mutluluğu için herkesle" çalışmak, Freud'a göre *acıdan korunmanın* esas koşuludur. *Çalışma*'ya *birincil yaşam ihtiyacı* anlamını kazandıran Marksizmin bakışı, bu '*acıdan korunma*'ya, Batının 'ekmek parası için iş' (job) ideolojisinden daha yakın durmaktadır. Her ütopya, kendi güncel amacını yerine getirir. Ortadan kaldırılması cezasız kalmaz.

> "Görüldüğü gibi bu, yaşamın amacını koyan zevk ilkesinin programıdır düpedüz. Bu ilke, başından beri ruhsal aygıtın işleyişine egemendir; ama programı, hem makrokozmozla, hem de mikrokozmozla olmak üzere tüm dünya ile çatışma halindedir. Hayata geçirilmesi mümkün değildir esasında, evrenin tüm

> düzenekleri ona karşı çalışır; denebilir ki, insanı 'mutlu' etme niyeti, "yaradılış" planına dahil değildir."[70]

İçinde yaşadığım poststalinist ADC ile finansstalinist Federal Almanya'ya baktığımda öyle görünüyor ki, baskıların toplamı hep eşit. Aslında bu, açık şiddeti büyük oranda reddeden sistemlerin statik sorunu. Tüm politik toplumlar hiyerarşik yapıdadırlar, mekanizmaları birbirine benzer, insanlar birbirine benzer çünkü.

Karl Jaspers ve başka bağımsız kişilikler, Federal Almanya'yı tekrar tekrar partiler oligarşisi diye nitelemişlerdir. Demek ki şimdi biz, büyük oranda diktatoryal parti oligarşisinden büyük oranda demokratik partiler oligarşisine mi geçmiş oluyoruz? Demokrasi, dalga geçilemeyecek kadar yüksek bir nesne. Ama sandıkta saklayıp kokuşmaya da terk edilemeyecek kadar yüksek bir nesne. Kalmasını isteyen, olduğu gibi kalmasını isteyemez. 89 sonbaharından gelen bu ilke, nihayet Federal Almanya'ya da uygulanmalı doğrusu. Yeni görüşler için hepimizin bol fanteziye ihtiyacı var. Bu bakımdan enikonu kendimi özgür hissediyorum.

Son kitabımda Doğu Almanların özel bir niteliklerine yönelik kehanette bulunmuştum: BÖYLE GİTMEZ mentalitesi. Çünkü enikonu bizim, içimizdeki farklı düşünceyle yaşama geleneğimiz daha kuvvetli. Karşı olmaya dayanmada şerbetliyiz. Nitekim bu sav, oldukça dramatik biçimde kanıtlandı. Infratest'in Ocak 1996'da Bonn'da yayınlanan bir anketine göre, Doğudan ve Batıdan Almanların üçte ikiden fazlası, devletlerinin (yani Federal Alman Cumhuriyeti'nin, Y.O.) "üzerinde toplumun hiçbir gerçek etkisi bulunmayan güçlerden oluştuğu" yolunda aynı görüşteler. Sonuç olarak da Doğulular yalnız üçte biri Batı düzenini kabul ettiğini bildirmiş. Ama Batılıların ne hikmetse tam yüzde 86'sı yine de öte yandan ilk görüşüne karşın Batı sistemini tümden onaylamış.[71] Günter Gaus, bu eğilimi: "Kendinden memnun olarak kendini tehlikeye atmak", diye niteliyor ve şöyle sürdürüyor:

> "Buna uygun olarak –istisnalar kaideye uyar– Batının sistemi, bütün zayıflıklarıyla armağan gibi Elbe ırmağının doğusuna sunulur; bunun tam olup olmadığına yönelik sorular sormala-

> rı ise, Doğu Almanların demokratik öğrenme yetilerinin değil, nankörlüklerinin kanıtı olur... Ben olsam, küçük bir bölümü çılgın kafalılıkla, büyük bölümü de uyarcalıkla suçlanabilecek bu Doğu Alman çoğunluğuna, işaret parmaklarını düpedüz Batı Alman yurttaşlarına doğrultmalarını önerirdim – eğer ilerlemeleri için, yeni koşullarda bile sessizce akıntıya uymalarını tavsiye etmek zorunda olmasaydım."[72]

Benim gözlemime göre Doğulu yurttaşlar, Günter Gaus'un tavsiyesini değil, önerisini yeğliyorlar, yani kendilerini savunmaya ve duruma müdahale etmeye kararlılar. Az bir kesimi ise zaten bunu baştan beri yapmış ve ödün de vermiyor. Friedrich Schorlemmer 1995'te şöyle demiş:

> "Federal Almanya'nın savaş sonrası düzeni, Sovyet modeline göre yapı değiştirmiş bölgeye öyle dikişsizce (sosyalist mülklerin eski bireysel sahiplerine iade edilivermesi gibi) yamanamaz, hele kızgın iğneyle hiç mi hiç. Bu birleşmenin, birleşen her iki kesim için de bir yenileşme katkısı içerdiğini ne zaman fark edeceğiz? Yoksa bunun için artık çok mu geç? 'Dönüşüm' olgusundan beş yıl sonra kendimize sormak zorunda kalacağız, evet, nihayet sormamız gerekecek şu soruyu: Hangi toplumsal düzeni istiyoruz?"[75]

Bu müdahale edebilirlik, birleşme koşullu kazanımlardan beni rahatlatıcı etki yapan bir kazanım. İlk kez kendimi yurttaş olarak (yazar burada özellikle antik dönem 'site' yurttaşlığı anlamında "citoyenne" deyimini kullanmış, Y.O.) hissediyorum. Son kitabımda, yangından mal kaçırırcasına uygulanan 'Doğunun Batıya katılması' politikasını mülkiyet sorununun düzenlenişi örneğinde çok temelden eleştirip, şu uğursuz "tazminattan önce iade" ilkesi yine de hiç değilse biraz yumuşatılabilir mi, yönünde öneriler getirmiştim. Beklediğim gibi o kitap, Batı kamuoyunda yok sayıldı. Ama perde arkasında etkili olmadı da değil. Federal adalet bakanlığının bir danışmanı ile raportörü özellikle Bonn'dan Berlin'e uçup benimle bütün bir gün tartışmadılar mı? Uçakları hareket etmeden önce, iki taraf(!)ın da bir şeyler öğrendiği kabul edilmedi

mi? Sonra Karlsruhe'den (Federal Anayasa Mahkemesi'nin bulunduğu kent, Y.O.) bir hukukçu, benim tezlerimin orada da –en azından alt katlarda– dikkate alındığını bildirmedi mi bana? Benim sert eleştirilerimi çürütmek için yarım düzine hukukçu, bir karşı kitapla boşuna bir çabaya girişmedi mi? Ayrıca, Hamburg Kiliseler Günü'nde birkaç bin izleyici önünde katıldığımız panelin ardından Sabine Leuthäuser-Schnarrenberger'e (Federal Almanya Adalet Bakanı, Y.O.) kitabımı armağan etmek istediğimde, teşekkür ederek kendisinin zaten daha önce almış olduğunu belirtmedi mi?

Aynı zamanda, tüm bu tantananın, fazlalık düşünceleri kesin sonuçsuz kanallara pompalama olup olmadığı, amacı kendisi olan bir gösterişçilikten ibaret bulunup bulunmadığı kuşkuları da gittikçe artarak sızıyor araya. Bu kuşkuyu Brecht bir zamanlar, "aklın hep ancak mevcut durumları ayakta tutmaya gerekecek kadarı kabul görüyor", diye ifade etmişti. Ben, herhangi bir yasanın bir virgülünü bile geriye oynattığım hayaline kapılmıyorum. Bu kadar temelden lobi çıkarları rol oynuyorsa, demek daha fazla atak gerekiyor. Ve birliktelik elbet. Örneğin, somut durumumuzda o kitapta anlatıldığı şekilde, bir yurttaş girişiminin yaklaşık bin kişiye yardımcı olabildiği gibi. Müdahale etmeye hiç girişmeyen, bu böyle gitmez, deme hakkını da yitiriyor.

Ben kendi hesabıma, nasıl olsa hiçbir etkisi olmayacak, diyen çekinik üçte iki'nin içine katılmadan önce, bazı çıkışlar daha yapma kararındayım. Bu nedenle son olarak, bazı şeylerden kolayca vazgeçme yoluyla, soyulmuş devlet kasasına önemli tasarruf sağlayacak iki küçük önerim var. Çünkü birleşmenin düşünülebilecek en pahalı biçimi nedeniyle *miras olarak borç* yüklenenler yalnız Batı Almanlar değil. 1990'da Batı kamu bütçesinin *1.2 trilyon* Mark borçlanmasına katıldık. Sonuçlarına biz Doğu Almanlar da dayanışma içinde katlanıyoruz. Demek ki madem günümüzün mali berbatlığında hepimizin katkısı var, öyleyse düzelmesi için de hepimiz sorumluluk duymalıyız.

Benim ilk önerim demokrasiye ilişkin. Ben, seçimlerinde seçme yapılamayan bir ülkeden geliyorum. Bu çok kötüydü. Sonuç olarak, geldiğim ülkede seçim kampanyası da olmazdı. Bu hiç kötü

değildi. O huzuru öyle bir arıyorum ki! Bu ülkedeki maskaralığın, demokrasinin vazgeçilmez bir parçası olduğuna ikna olmuş değilim. Otuz saniyelik reklam spotları, seçmeni, otuz sayfalık parti programlarından daha kalıcı biçimde etkiliyor. Nedeni de zaten o programların çok güvenli kilitler altında tutulması. Biraz büyükçe her kitabevinde Endonezya'daki sarı yanaklı papağanların çiftleşme davranışlarına ilişkin 13 çeşit kitap bulursunuz da, Federal Meclis'te temsil edilen partilerin aktüel programlarını içeren tek bir broşür arasanız – mümkün değil, bulamazsınız. O programlarda gerçekten akıllıca, içerikli fikriyat bulunduğunu vehmeden kişi, dedektif gibi çalışarak oturduğu semtteki tüm parti bürolarını keşfetmek ve bizzat giderek program istemek durumundadır. O zaman da –başımdan geçtiği için biliyorum maalesef– ardından gelecek çağrılar, propaganda materyali ve kaydolma istekleri yağmurunu riske edersiniz.

Öyleyse sorumluluk duygusu taşıyan bir seçmen, söz konusu içeriklere ilişkin bilgilenmek üzere bir seçim etkinliğini izlemeyi yeğler. Ama yalnızca, taktik olarak hesaplanmış sempati etkisi bırakma hedefini gözeten kişisel takdim biçimleriyle karşılaşacaktır: Yakalayıcı sloganlar, hedefe ayarlanmış bir ses, alıntılanabilir ifadeler, anketlerden kopya edilmiş vaatler, çıkar grupları için anahtar deyişler. Esas yapılması gereken çalışmadan alıkoyan oyunculuk temrinleridir bunlar. Oysa yasa koyucu çalışma için görsel nutukçuluk önemli değildir. Aday ayrıca cesur önderlik de vaat eder, ama o konuma gelir gelmez de kurtlarla birlikte ulumaya başlar. Seçmenler de yönetenlerin ne kadar az değişebildiklerini gördükçe, kendi etkileme yetilerine güveni ister istemez yitirirler.

Bu yüzden, genel olarak seçim kampanyalarından vazgeçilmesini öneriyorum. Politikacılar ancak seçmenlerin bir sorunu olduğunda onlarla konuşmaya geçmeliler, yoksa kendi seçilmek isteme sorunları dolayısıyla değil.

Tüm afişler, saçmasapan mesajlarıyla birlikte karşılıksız yok edilmeli (Yeşiller'in posterleri için de ormanlar kesiliyor). Tasarruf edilecek paranın bir kısmıyla, tüm partilerin programlarının ve son seçimde verilen sözlerin sonuçlarını değerlendiren bir bağım-

sız komisyon raporunun saman kâğıdına basılmış olduğu broşürler, tüm evlere parasız dağıtılır. Parlamento, televizyon kanallarını, taşıdıkları dramatik sorumluluk gereği ciddi olmakla yükümlü kılar. Bunun, liderlerin sözlü düellosu tarzında mı, yoksa her partinin kendini tanıttığı tek birer uzun tanıtım yoluyla mı yapılacağı konusunun burada açılmasına gerek yok. Politikacıları internet on-line hattında, geçen yüzyılın cambazları, göstericileri ve panayırcıları gibi seyyar kumpanya olarak ülke boyunca dolaştırmak tarzında bir uzlaşmaz çelişik parodi, elbette ortadan kaldırılmıştır.

İkinci önerim askeri konuda. Fransız hükümeti, kendi atom denemelerinin avantajının, artık böyle denemeleri gelecekte bilgisayar simulasyonuyla yapma yetisini kazanmış olmalarında yattığına, bizi ikna etmeye çalışıyordu. Ötekilerse bu yetiye zaten sahipler belli ki. Bu sözleri söz sayalım. Öyleyse son derece karmaşık süreçleri elektronik olarak yürütmek mümkün olduğuna göre, manevralar, uçuş ve atış denemeleri gibi daha basit olgular için bu haydi haydi mümkündür. Demek ki orduların tüm varlığının simulasyonu yapılabilir. Dolayısıyla son çıkış yolu olarak ciddi durum da simule edilebilir. Eğer uluslararası hukuk, ekran savaşı sonuçlarını, kanlı savaşların sonuçları gibi geçerli sayarsa, caydırıcı eşik aynı yükseklikte (ya da daha düşük) kalabilir.

Tasarruf edilen miktar her şeye yeter, devletin borcu temizlenir, bir zamanlar asker olanlar dahil tüm işsizlere, hizmet, sağlık, kültür sektörlerinde ve sosyal sektörde işyeri açmanın finansmanı sağlanır. Serbest kalan bilimciler, gelecekte bilgisayarda tüm tatsız, kaba ve şiddet içeren şeylere tepki gösteren ve güzel, keyifli ve ince, yani işte "zevk ilkesi programına göre" yaşamayı olanaklı kılan bilgisayar programları geliştirirler...

Arkadan, göğüsten gözün içine doğru yeni bir ütopyaya mı? Eh, belki de ördek artık nihayet yuvaya bakmadan edebilmek istiyor.

KAYNAKLAR

1 Dalın, Daniela. Wir bleiben hier oder wem gehört der Osten. Vom Kampf um Häuser und Wohnungen in den neuen Bundesländern, Reinbeck 1994.

2 Sana, Heleno: Vom Ende der Menschlichkeit, Düsseldorf 1994, s.91.

3 Becker, Jurek: Warnung vor dem Schriftsteller, Frankfurt/M. 1990, s.15 vd.

4 Negt, Oskar: Versuch eines Protokolls vom Ideentreff, Potsdam 1994 (yayınlanmış değil).

5 Mailer, Norman: Black and White Justice, 16.10.1995 günlü New York'ta.

6 Eisenhower, Dwight D., alıntı: Gallager, Carole: American Graund Zero. Der geheime Atomkrieg in den USA, Berlin 1995, s.123.

7 Rinser, Luise: Mitgefühl als Weg zum Frieden – Meine gespräche mit dem Dalai Lama, Münih 1995.

8 Friedrich, Jörg: Die kalte Amnestie. NS-Täter in der Bundesrepublik, Frankfurt/M. 1984, s. 274.

9 Hansjürgen Schäfer, Junge Welt ile yaptığı 19.1.1995 günlü söyleşiden.

10 Grunenberg, Antonia: Antifaschismus – ein detscher Mytos, Reinbeck 1993, s.22.

11 Zetkin, Clara: Es gilt, den Faschismus niderzuringen! En yaşlı üye olarak 30. Ağustos 1932 tarihli Reichstag açılış toplantısı başkanlığı dolayısıyla yaptığı açış konuşması, Ausgewählte Reden und Schriften'de, Berlin 1960, s. 415 vd.

12 Grunenberg, aynı yerde, s.23.

13 Grunenberg, a.y.

14 Zetkin, a.y.

15 Wolffsohn, Michael: Jüdisches Leben in Deutschland seit 1945, Frankfurt/M. 1986,s.99.

16 Negt, Oskar: Ende der Nachkriegszeit – Ende des Antifaschismus?, Das Argument 200'de, 1993, s.547.

17 Negt, a.y.

18 Rousseau, Jean-Jacques: Der Gesellschaftsvertrag, Londra,1782, s.67.

19 Habermas, Jürgen: Protokoll der 76. Sitzung der Enqete -Kommission vom 4.5.1994, s.98.

20 Ostow, Robin: Jüdisches Leben in der DDR, Frankfurt/M. 1988, s.194.

21 Paucker, Arnold: Jüdischer Widerstand in Deutschland, Arno Lustiger'in hazırladığı: Zum Kampf auf Leben und Tot, içinde, Köln 1994, s.50.

22 A.y. s.47 vd.

23 Geisel, Eike: Störenfriede, Juden im Widerstand içinde, Berlin 1993, s.17.

24 Hauff, axel: Der alte Antifaschismus ist tot, Das Argument 200'de, 1993, s. 593.

25 Schorlemmer, Friedrich: Hauptvortrag auf dem 26. Deutschen Evangelischen Kirchentag am 15.6.1995 in Hamburg, Protokoll des Pressezentrums Nr.169, s.4.

26 Sacharow, Andrey: Wie ich mir die Zukünft vorstelle, Frankfurt/M. 1968, s.63.

27 Engels, Friedrich: Bebel'e 9.11.1892 tarihli mektup, Marx-Engels-Werke, Cilt 38'de, Berlin 1968, s.517.

28 Marx, Karl: Zur Judenfrage, Marx-Engels-Werke, Cilt 1, Berlin 1956, s.369 vd.

29 Engels, Friedrich: Entwurf des kommunistischen Glaubensbekenntnisses, Grundsätze des Kommunismus, içinde, Berlin 1973, s.43.

30 Engels, Friedrich: Einleitung zu Marx' "Klassenkämpfein Frankreich", MEW, Cilt 22'de, Berlin 1963, s.522 vd...

31 Engels, a.y. s.519 ve 525.

32 Engels, a.y. s.525 vd.

33 Mann, Golo: Deutsche Geschichte, Frankfurt/M. 1992, s.656.

34 Arcais, Flores de: Servitù ideologiche oliberi valori, Il concetto de sinstra içinde, Milano 1982, s.45.

35 Meyer, Thomas: Die Zeit ist reif für eine Erneuerung des Godesberger Prograınms, L'80 içinde, Sayı 26, 1983, s. 12.

36 Lafontaine, Oskar: Der andre Fortschritt; Hamburg 1985, s.167 vd.

37 Dressler, Rudolf: Der private Vorsorge-Zug steht unter Dampf, Neues Detschland gazetesi 8./9.7.1995.

38 Müller, Heiner: Jenseits der Nation, Berlin 1991, s.101.

39 Manifest des Bundes Demokratischer Kommunisten, 2. Ve 9. 1. 1978 tarihli Der Spiegel dergisinde.

40 Merkel, Reinhard: Politik und Kriminalität, Siegfried Unseld'in hazırladığı: Politik und Projekt? İçinde, Frankfurt/M. 1994, s.313.

41 Gore, Al: Wege zum Gleichgewicht, Frankfurt/M. 1994, s.269.

42 Erika Fehse'den: Politische Prozesse in der Bundesrepublik des kalten Krieges, Feature des Deutschlandsfunks am 23.5.1995.

43 Brünneck, Alexande von: Politische Justiz gegen kommunisten in der Bundesrepublik Deutschland 1949-1968, Frankfurt/M. 1978, s.236.

44 Daniela Dahn ile Fritz-Jochen Kopka'nın birlikt hazırladıkları: Und diese verdammte Ohnmacht, 7./8. Ekim 1989'daki Berlin olaylarına ilişkin Bağımsız Araştırma Komisyonu raporu, Berlin 1991.

45 Ich liebe euch doch alle!, MfS'in, yani Devlet Güvenlik bakanlığının buyrukları ve durum raporları, Berlin 1990.

46 Berlin İstinaf Mahkemesi 1. Ceza dairesinin kararı, 7.10.1993 günlü Neues deutschland gazetesinden alıntı.

47 Mitgang, Herbert: Überwacht. Große Autoren in den Dossiers amerikanischer Geheimdienste, Düsseldorf 1992; Stephan, Alexander: Im Visier des FBI. Deutsche Exilschriftsteller in den Akten amerikanischer Geheimdieste, Stuttgart-We-

imar 1995; Robins, Natalie: Alien Ink. The FBI's war and Freedom of Expression, New York 1992.

48 Marcuse, Peter: Das Feindbild Stasi sichert dem Westen den Staus quo, 14.5.1992 günlü Frankfurter Rundschau gazetesinde, s. 18.

49 Marcuse, a.y.

50 Bebel, august: Die Frau und der Sozialismus, Berlin 1964, s.243.

51 Bebel, a.y. s. 243 vd.

52 Lafontaine, Oskar: Die gesellschaft der Zukunft, Hamburg 1988, s.211 vd.

53 Yevgeni Yevtuşenko, Berliner Zeitung gazetesine verdiği 23.9.1994 günlü söyleşide.

54 Negt, Oskar: Versuch eines protokolls vom 4. Ideentreff, Köln 1995 (yayınlanmış değil).

55 Stolte, Dieter: Das Medium steht vor einem fundamentalen Wandel, Berliner Zeitung gazetesi, 29.9.1992.

56 Heiner Müller, 27.9.1993 günlü Der Spiegel dergisinden alıntı, s.42.

57 Reich, Robert: Die amerikanische Erwerbsbevölkerung, Amerika Dienst 27/95, s.2.de.

58 Fritz Pleitgen, Neues Deutschland gazetesiyle yaptığı söyleşide, 7.3.1995.

59 14.10.1994 günlü Frankfurter Rundschau gazetesi.

60 Schäuble, Wolfgang: Der Vertrag, Hamburg 1993, s.13.

61 Dürig, Günter: Einführung, Grundgesetz. Textaufgabe mit ausführlichem Sachverzeichnis içinde, 26., neubearbeitete Auflage, Münih 1991, s.11.

62 Eberhard Poppe, Merseburger, Peter: Grenzgänger'den akıntı, Münih 1988, s.143.

63 Eckehard Eickhoff, Merseburger'den alıntı, a.y. s.144.

64 Sinowjew, Alexander: Der größte Umbruch in der Menschheitsgeschichte, Neues Deutschland gazetesi, 10.1.1995.

65 Fischbeck, Hans-Jürgen: Heiligtum Eigentum, Ökumenischer Informationsdienst, 2/95 içinde.

66 Die Tageszeitung gazetesinden alıntı, 19.5.1995.

67 Christian Führer, Berliner Zeitung gazetesiyle yaptığı söyleşide, 10.10.1994.

68 Rudolf Bahro; Ernst Mandel ve Peter von Oertzen ile söyleşisinde, Was da alles auf uns zukommt...'da, Berlin 1980, s.111.

69 Freud, Sigmund: Das Unbehagen in der Kultur; Studienausgabe'de, Cilt IX, Frankfurt/M. 1974, s.207.

70 Freud, a.y. s.208.

71 Infratest anketi, Berliner Morgenpost gazetesinde, 4.1.96, s.1.

72 Gaus, Günter: Zur Sache: Deutschland. Ein Vortrag, neue deutsche Literatur içinde, Berlin und Weimar, Sayı 471, Mart 1992, s.14 ve 23.

73 Schorlemmer, a.y. s.20.

Iki Almanya'nın birleştirilmesinin yüzeyde yarattığı şamata çoktan bitti; şimdilerde dipten yükselen hayal kırıklığı konuşuluyor. Doğu Almanya'nın eski yurttaşları yeni düzeni kabullenmekte zorlanıyor ve hoştnutsuzluklarını artık gizlemiyorlar. Batılılar "doğu inadı" adını veriyorlar buna. Onlara kalırsa, "geçmişin hesabını görme işini bloke eden, geçmişte olanları nostalji ile güzelleştiren ve böylece merakı ve açıklığı engelleyen bir aldatma manevrası" ile karşı karşıyalar. Ne var ki geçmişin hesabını vermeye, pişmanlık duymaya ve itiraf etmeye zorlananlar sadece Doğulular. Batı yargıçları çıkarıyor, Doğu ise sanıkları. Batı, son olanağına dek verdiğini söylüyor. Doğu ise elinde avucunda ne varsa; eskiden kamuya ait olan işletmeler, oteller, şatolar, arazi ve sayısız taşınmazın sonuna dek (ç)alındığı görüşünde. Berlin doğumlu yazar Daniela Dahn, bu kitabında iflah olmaz bir ideolojik "zararlı kalıntı", hatta "demokrasiyi hak etmemiş" olmayı da göze alarak, kendinde ve başkalarında biriken rahatsızlıkların izini sürüyor: Açıklayarak, polemiğe girerek, "demokrasi, insan hakları" gibi içi boşalan kavramları sorgulayarak. Avrupa'da büyük ilgi gören "Batı Diye Diye", Yılmaz Onay'ın önsözü ve çevirisiyle, şimdi Türkiye'nin tartışma gündemine geliyor.

KİTAP 2006 SKB 0644552 VAZ

Kapak Fotoğrafı İlker Maga

Yordam Kitap

ISBN 978-9944-122-07-8

9 789944 122078